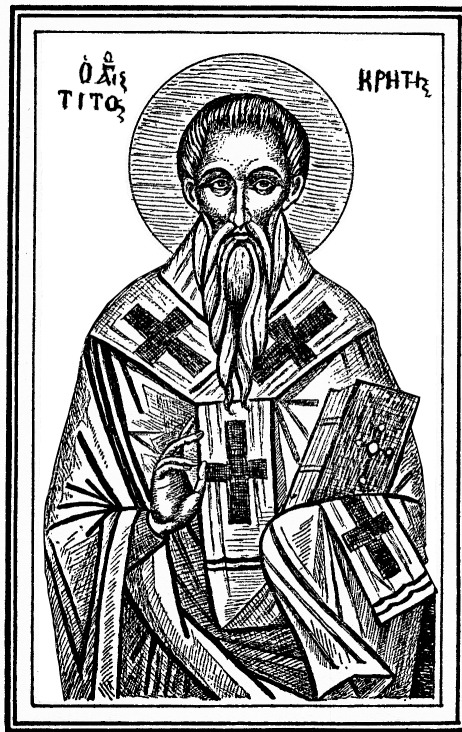
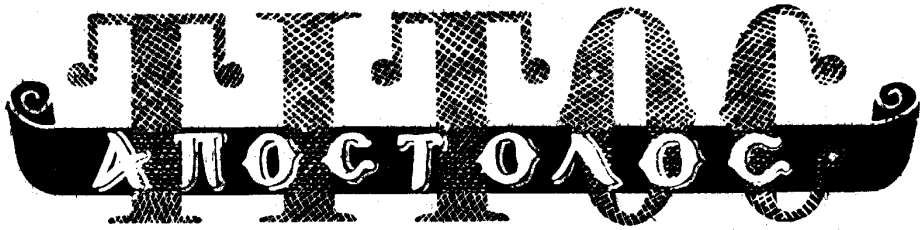

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ', ΤΕΥΧΟΣ 19, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013

ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ', ΤΕΥΧΟΣ 19, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Α. Έποπτεύουσα Συνοδική Έπιτροπή:

Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Ειρηναῖος
Σεβ. Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου κ. Ανδρέας
Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος
Γραμματεὺς: Ἀρχιμ. Νήφων Βασιλάκης,
Κωδικογράφος τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου

Β. Διευθυντής Συντάξεως:

Ἀρχιμ. Πρόδρομος Ξενάκης,
Ἵπογραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου

Ταχυδρομική Διεύθυνσις:
«ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ»,

Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος Ἐκκλησίας Κρήτης
Ἁγίου Μηνᾶ 25, 712 01 Ἡράκλειο
Τηλ. & FAX: 2810 288658, e-mail: isynodec@otenet.gr

Διορθώσεις κειμένων:

Πρωτ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Ἐμμανουήλ Δασκαλάκης
καὶ Δημήτριος Δασκαλάκης, Φιλόλογος

Ἠλεκτρονική σελιδοποίηση: Γεώργιος Ἐμμ. Τζατζάνης

Ἐκτύπωση: Γραφικὲς Τέχνες: «ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ»

* Τό παρόν τεῦχος τυπώθηκε καὶ κυκλοφορήθηκε τόν Μάϊο τοῦ 2015.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Μήνυμα τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, ἐπί τῇ ἡμέρᾳ τῆς νέας Ἰνδικτιῶνος	11
Πατριαρχικὴ Ἀπόδειξις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις.....	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΕΙΣ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ 50 ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΩΣ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

Εἰς Κολυμπάρι Χανίων

Ἡ πρόσκλησις τῆς Ἱεραῶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου	23
Δελτίον Τύπου τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 2013	23
Τό Πρόγραμμα τῆς Ἡμερίδος.....	24
Προσφώνησις τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καί Μεγάλης Βρεταννίας κ. Γρηγορίου, Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου.....	27
Προσφώνησις τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Εἰρηναίου, Προέδρου τῆς Ἱεραῶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης...	31
Χαιρετισμός Σεβ. Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλοχίου εἰς τὴν Ἡμερίδα γιά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κυρό Ἀθηναγόρα.....	33

Δρ. Έμμανουέλας Λαρεντζάκη, Ίστορικό – Παρουσίαση τῆς Ἐπισκέψεως τοῦ αἰοιδίμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου στὸν Νομὸ Χανίων	37
Ἀλέξανδρου Παπαδεροῦ, τ. Γεν. Δ/ντοῦ Ο.Α.Κ., Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης. Ὁ Ἀθηναγόρας στὸ Ἅγιον Ὄρος	45
Γρηγορίου Λαρεντζάκη, Ἀκαδημαϊκοῦ, Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας: Ὁ ρηξικέλευθος ὀραματιστὴς καὶ διάκονος τῆς καταλλαγῆς. Ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Οἰκουμένης	67
Πέτρου Βασιλειάδου, Ὁμ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., Ἡ ἐμπειρία τῶν θεολογικῶν διαλόγων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τους	99
Δρ. Κωνσταντίνου Ζορμπᾶ, Ὁ διάλογος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέ τὰ θεσμικά Εὐρωπαϊκά Ὄργανα	115

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ

ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δελτίον Τύπου τῆς 6ης Νοεμβρίου 2013	132
Προσλαλιά τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Εἰρηναίου κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου Ἡρακλείου ὡς Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης	133
Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος Ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων	135

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟΝ

ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ ΕΚΑΤΟΝ ΕΤΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δελτία Τύπου	141
--------------------	-----

Συνοδική Θεία Λειτουργία εις Ἡράκλειον Ὁμιλία Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Εἰρηναίου κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν διὰ τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης μέ τὴν Ἑλλάδα (25-8-2013).....	143
Συνοδική Θεία Λειτουργία εις Χανιά.....	149
Ὁμιλία Σεβ. Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου κ. Ἀνδρέου, εις τὸν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Εἰσο- δίων τῆς Θεοτόκου, κατὰ τὴν Συνοδικὴν Θείαν Λειτουργίαν διὰ τὴν ἐπέτειο τῆς συμπληρώσεως 100 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τὴν Ἑλλάδα.....	151

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΛΟΓΟΙ - ΜΕΛΕΤΕΣ

Δρ. Ἀθανασίου Τζιέρτζη, «Δημητρίου Μητροπολίτου Σεβα- στείας, Ὁ Πατριάρχης Δημήτριος ἐν μνήμῃ».....	157
Δρ. Ροδάνθη Ανδρουλιδάκη-Πετράκη, Ευάγγελος Πετράκης, Ἡ λειτουργία τοῦ ἐλέγχου στή διοικητικὴ πρακτικὴ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.....	161
Ἀρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Πατριάρχου Ἱε- ρεμία Β' τοῦ Τρανοῦ μέ τὸν Προτεσταντικὸ Κόσμο.....	177

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ - ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

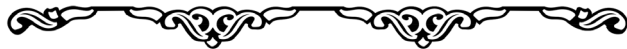
Πρωτόκολλον Συνεργασίας Ὑπουργείου Τουρισμοῦ καὶ Ἐκκλησίας Κρήτης	211
--	-----

Ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης
κ.κ. Βαρθολομαῖος

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Ἡ Α.Θ.Π., ὁ Πατριάρχης ὑπογράφων τὴν Πράξιν τῆς νέας Ἰνδικτιῶνος
(φωτ. Δημ. Πανάγου)

Μήνυμα τῆς Α. Θ. Παναγιότιτος,
ἐπί τῆ ἡμέρα τῆς νέας Ἰνδικτιῶνος

Ἄριθμ. Πρωτ. 735

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΧΑΡΙΝ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΟΥ
ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
* * *

Ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἐφθασεν ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου, ἡ πρώτη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, τήν ὁποίαν πρό ἐτῶν τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἐν συνεχείᾳ σύνολος ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία ὠρίσαμεν ὡς ἡμέραν προσευχῆς διά τό περιβάλλον. Ἐκτοτε, λόγω καί τῆς ἡμετέρας πρωτοβουλίας ταύτης, ἔχει γενικευθῆ τό ἐνδιαφέρον διά τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί πολλά λαμβάνονται μέτρα ἐν προκειμένῳ διά τήν ἀειφορίαν καί τήν ἰσορροπίαν τῶν οἰκοσυστημάτων ἀλλά καί διά πᾶν σχετικόν πρός αὐτάς πρόβλημα.

Καθώς μάλιστα τυγχάνει γνωστόν καί ἐπιμεμαρτυρημένον ὅτι «οὐ λύνονται οἱ νόμοι τῆς φύσεως, οὐδέ σαλεύονται, ἀλλά μένουσιν ἀκίνητοι» (πρβλ. Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον ΣΤ', Ρ.Γ. 48, 1042), ὀφείλομεν σήμερον νά ἐπικεντρώσωμεν τήν προσοχήν μας εἰς τάς ἀφανεῖς ἐπεμβάσεις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τήν ἰσορροπίαν τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ὁποία διασαλεύεται ὄχι μόνον δι' ἐμφανῶν καταστρεπτικῶν ἐνεργειῶν, ὡς αἱ ἐκρίζώσεις τῶν δασῶν, ἡ ὑπεράντλησις τῶν ὑδάτων, ἡ ἐν γένει ὑπερεκμετάλλευσις τῶν φυσικῶν καί ἐνεργειακῶν πόρων καί ἡ μέσῳ διαρροῆς καί ἀποθέσεως τοξικῶν καί χημικῶν οὐσιῶν μόλυν-

σις μεγάλων χερσαίων καί ύδατίνων περιοχῶν, ἀλλά καί δι' ἀφανῶν διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ πράξεων. Καί τοιαῦται τυγχάνουν αἱ ἐπεμβάσεις εἰς τά γονιδιώματα τῶν ἐμβίων ὄντων καί ἡ δημιουργία κατ' αὐτόν τόν τρόπον μετηλλαγμένων εἰδῶν ἀγνώστου ἐν συνεχείᾳ μετεξελιξεως, ὡς καί ἡ ἀνεύρεσις τρόπων ἀποδεσμεύσεως τεραστίων δυνάμεων, τῶν ἀτομικῶν καί πυρηνικῶν, τῶν ὁποίων ἡ μή ὀρθή χρήσις δύναται νά ἐξαφανίση πᾶν ἴχνος ζωῆς καί πολιτισμοῦ εἰς τόν πλανήτην μας. Εἰς τάς περιπτώσεις ταύτας δέν εἶναι ἡ πλεονεξία καί ἡ ἐπιθυμία τῆς ὑπερισχύσεως τά μόνα κίνητρα τῶν ἐπιδιωκόντων νά ἐπέμβουν καί νά μεταλλάξουν τά ἔμβια ὄντα, τά ὁποῖα ὁ Θεός ἐδημιούργησεν ὡς «καλά λίαν», ἀλλά καί ἡ ὑπεροψία ὠρισμένων ὅπως ἀντιπαραταχθοῦν εἰς τήν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ καί ἀποδείξουν ἑαυτούς ἰκανούς νά βελτιώσουν τό ἔργον Αὐτοῦ. Ἡ ψυχική στάσις αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπό τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς «ὔβρις», δηλαδή ὑπεροπτική αὐθάδεια τοῦ ἔχοντος περιωρισμένον νοῦν ἔναντι τοῦ Πανσόφου καί Παντοδυνάμου Δημιουργοῦ.

Ἀσφαλῶς δέν ἀντιτασσόμεθα πρός τήν ἐπιστημονικήν ἔρευναν, ἐάν καί ἐφ' ὅσον παρέχῃ ἐπωφελεῖς ὑπηρεσίας εἰς τόν ἄνθρωπον καί τό περιβάλλον. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ χρησιμοποίησις τῶν πορισμάτων αὐτῆς διά τήν θεραπείαν, παραδείγματος χάριν, ἀσθενειῶν εἶναι ἀσφαλῶς θεμιτή, ἀλλά ἡ βεβιασμένη ἐμπορική ἐκμετάλλευσις προϊόντων τῆς συγχρόνου χημικῆς καί βιολογικῆς τεχνολογίας πρό τῆς τετελεσμένης διαπιστώσεως ὅτι εἶναι διά τόν ἄνθρωπον ἀβλαβῆ, εἶναι ἀσφαλῶς κατακριτέα, καθῶς ἐπανειλημμένως ὠδήγησεν εἰς τραγικάς συνεπείας αὐτόν καί τό περιβάλλον.

Ἡ ἐπιστήμη, καλῶς πράττουσα, διαρκῶς ἐρευνᾷ καί προσπαθεῖ νά ἐρμηνεύσῃ τήν φυσικήν νομοτέλειαν καί τάξιν. Ἡ ἐντολή τοῦ Θεοῦ πρός τοὺς πρωτοπλάστους «κατακυριεύσατε τῆς γῆς» (Γεν. θ' 1) παρέχει τήν ἄδειαν τῆς ἐρεῦνης καί γνώσεως τῶν φυσικῶν καί βιολογικῶν μηχανισμῶν οἱ ὁποῖοι δροῦν εἰς αὐτήν, διά νά εἶναι σύνολον τό φυσικόν περιβάλλον παραδείσιον. Ἀρκεῖ ἡ ἐπιδίωξις τῆς γνώσεως καί ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτῆς νά μή στοχεύῃ μόνον εἰς τό κέρδος καί νά μή εἶναι ἀλαζονική προσπάθεια οἰκοδομήσεως ἐνός νέου πύργου τῆς Βαβέλ, διά τοῦ ὁποῖου τό δημιούργημα θά προσπαθήσῃ νά φθάσῃ καί ἴσως, κατά τήν ἔπαρσιν ὠρισμένων, νά ὑπερβῇ καί Αὐτόν τόν Δημιουργόν. Δυστυχῶς λησμονεῖ ἐνίοτε ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ τοῦ «κάλλους γενεσιάρχης ἔκτισεν αὐτά» (Σοφ. Σολ. ιγ', 3) καί χεῖρ Κυρίου «ἐθεμελίωσε τήν γῆν, καί ἡ

δεξιά Αὐτοῦ ἐστερέωσε τόν οὐρανόν» (πρβλ. Ἦσ. μῆ', 13).

Καθῆκον, λοιπόν, ἡμῶν τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος καί τῆς ἐπιστήμης, ἀλλά καί πάντων τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν, εἶναι νά ἐργαζώμεθα τό ἀγαθόν καί κυρίως νά προσευχώμεθα ὅπως ὁ Δημιουργός τοῦ παντός Θεός φωτίζη τούς εἰδικῶς μέ τά ἀνωτέρα θέματα ἀσχολουμένους ἐπιστήμονας ἵνα ἐν ταπεινώσει ἔναντι Αὐτοῦ καί ἐν σεβασμῶ πρός τήν φυσικήν νομοτέλειαν καί τάξιν εἰσέρχονται εἰς τά ἐνδότερα αὐτῆς καί ἀποφεύγουν τήν διά λόγους οἰκονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως ἢ ἄλλους, ὡς ἀνεφέρομεν, βεβιασμένην χρησιμοποίησιν τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης των. Χρειάζεται μακρά πείρα διά νά βεβαιωθῇ ὅτι αἱ διαπιστωθεῖσαι εὐεργετικά ἐπιρροαί ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων γνώσεων δέν συνεπάγονται παραπλεύρως ἐπιβλαβεῖς παρενεργείας εἰς τό περιβάλλον καί βεβαίως εἰς αὐτόν τοῦτον τόν ἄνθρωπον.

Κατά τήν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἡ τότε φωνή καί τό πρῶτον πρόσταγμα τοῦ Κυρίου «οἶον νόμος τις ἐγένετο φύσεως, καί ἐναπέμεινε τῇ γῆ, τήν τοῦ γεννᾶν αὐτῆ καί καρποφορεῖν δύναμιν εἰς τό ἐξῆς παρεχόμενος...» (Μεγάλου Βασιλείου, εἰς τήν ἐξαήμερον Θ', P.G. 29, 96A), ἐξασφαλίζουσα τήν ἀειφορίαν αὐτῆς. Καί ἡ γῆ θά συνεχίση νά γεννᾷ καί νά καρποφορῇ ἐφ' ὅσον ἀφεθῇ εἰς τήν φυσικήν αὐτῆς τάξιν καί ἐφ' ὅσον ἡμεῖς οἱ πάροικοι ἐπ' αὐτῆς πορευθῶμεν κατά τά προστάγματα καί τās ἐντολάς τοῦ Θεοῦ καί φυλάττωμεν καί ποιῶμεν αὐτάς. Τότε Ἐκεῖνος μόνον «δώσει τόν ὑέτόν ἡμῖν ἐν καιρῶ αὐτοῦ, καί ἡ γῆ δώσει τά γενήματα αὐτῆς, καί τά ξύλα τῶν πεδίων ἀποδώσει τόν καρπόν αὐτῶν [...] καί φαγώμεθα τόν ἄρτον ἡμῶν εἰς πλησμονήν καί κατοικήσωμεν μετά ἀσφαλείας ἐπί τῆς γῆς ἡμῶν. Καί πόλεμος οὐ διελεύσεται διά τῆς γῆς ἡμῶν[...]» (πρβλ. Λευιτ. 26, 4-5).

Προσευχόμενοι ἐπί τῇ εὐσήμεφ ταύτη ἡμέρα καί τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετά Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, Συμεῶν τοῦ ἰσαγγέλου καί τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἐπταρίθμων παιδῶν καί μετά τοῦ ἱεροῦ Ψαλμῶδοῦ Δαυίδ πρός τόν Κύριον ὅπως ἐξαποστείλῃ τό πνεῦμα Αὐτοῦ καί ἀνακαινίσῃ τό πρόσωπον τῆς γῆς (πρβλ. Ψαλμ. 103, 30), εὐλογῶν τά ἔργα τῶν χειρῶν Αὐτοῦ καί καταξιῶν ἡμᾶς λυσιτελῶς περαιῶσαι τήν τοῦ χρόνου περίοδον, ἐπικαλούμεθα ὑπέρ τῶν ἐρευνώντων τās δυνάμεις τῆς φύσεως τόν φωτισμόν, τήν χάριν καί τήν εὐλογίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

,βιγ' Σεπτεμβρίου α'

Ὁ Ἴερός Πατριαρχικός Ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπί τοῖς Χριστουγέννοις

Ἀριθμ. Πρωτ. 1109

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ
ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

* * *

Ἀδελφοὶ καὶ Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

«Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν»!
(Ἦσ. θ' 5)

Ἐνθουσιωδῶς καὶ χαρμοσύνως ὁ Προφήτης μᾶς γνωστοποιεῖ προ-
ορατικῶς πρὸ αἰώνων πολλῶν τὴν ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου Γέννησιν τοῦ
Παιδίου Ἰησοῦ. Βεβαίως, δὲν εὐρέθη καὶ τότε, περίοδον ἀπογραφῆς ἐπὶ
Καίσαρος Αὐγούστου, τόπος ἐν τῷ καταλύματι διὰ τὴν στέγασιν τῆς
κυφοφορῆς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου Παρθένου καὶ οὕτως ἠναγκάσθη ὁ
μνήστωρ καὶ φύλαξ αὐτῆς ἅγιος Ἰωσήφ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς σπήλαιον,
εἰς τὴν φάτνην τῶν ἀλόγων, «τοῦ τεκεῖν τὸ Παιδίον».

Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ὑποδέχονται, προσφέροντες τὴν εὐχαριστίαν
εἰς τὸν Δημιουργόν: «οἱ Ἄγγελοι τὸν ὕμνον· οἱ οὐρανοὶ τὸν ἀστέρα·
οἱ Μάγοι τὰ δῶρα· οἱ ποιμένες τὸ θαῦμα· ἡ γῆ τὸ σπήλαιον· ἡ ἔρημος
τὴν φάτνην· ἡμεῖς δὲ Μητέρα Παρθένον»· οἱ ποιμένες ἀγραυλοῦν ἐπὶ
«τὴν ποιμνὴν αὐτῶν» καὶ φυλάσσουν «φυλακὰς νυκτός», καὶ ἄγγελοι
θεωροῦντες ἐκστατικοὶ τὸ Μυστήριον ὕμνολογοῦν (Ἑσπέρια Ἑορτῆς
Χριστουγέννων).

Ἡ γλυκύτες τῆς Ἁγίας Νυκτός τῶν Χριστουγέννων περιβάλλει καὶ
πάλιν τὸν κόσμον. Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρωπίνων καμάτων καὶ πόνων,
τῆς κρίσεως καὶ τῶν κρίσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐχθροτήτων, τῶν ἀνη-
συχῶν καὶ τῶν ἀπογοητεύσεων, προβάλλει πραγματικὸν καὶ ἐπίκαιρον

ὅσον ποτὲ τὸ μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπή-σεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, Ὅστις κατήλθεν ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἵνα ἀνατείλῃ δικαιοσύνην καὶ πλήθος εἰρήνης (πρβλ. Ψαλμ. οα' 7).

Ὑπὸ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν εἰρήνην τῆς ἱερᾶς Νυκτὸς τῶν Χριστουγέννων, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἄναρχος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀκατάληπτος, ὁ ἄυλος, ὁ ἀεὶ ὢν, ὁ ὡσαύτως ὢν, εἰσέρχεται σαρκοφόρος, ἄσημος, ἀπλοῦς, πτωχός, ἄγνωστος, εἰς τὸ δράμα τῆς ἱστορίας. Εἰσέρχεται συγχρόνως ὡς «μεγάλῃς βουλής ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, [...] ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἠσ. θ' 6). Naί, ἐρχεται ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ Μητρὸς Παρθένου καὶ λύει τὴν περιπλοκὴν τῆς ἀνομίας καὶ δίδει μὲ τὴν Χάριν καὶ τὸ Ἐλεός Του διέξοδον εἰς τὰς ἀπορίας τῆς ζωῆς, προορισμὸν καὶ ἀξίαν καὶ περιεχόμενον καὶ ὑποδειγματικὸν ἦθος καὶ πρότυπον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην περιπέτειαν.

Ὁ Κύριος προσελάβετο ἅπασαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἡγίασεν αὐτήν. Ὁ προαιώνιος Θεὸς κατεδέχθη νὰ γίνῃ δι' ἡμᾶς ἔμβρυον καὶ νὰ κυφορηθῇ εἰς τὴν γαστέρα τῆς Θεοτόκου. Οὕτως ἐτίμησε καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐκ τοῦ πρωταρχικοῦ σταδίου αὐτῆς καὶ ἐδίδαξε τὸν σεβασμὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς κηρύσεως αὐτοῦ. Ὅ τὰ πάντα Δημιουργήσας συγκατέβη νὰ γεννηθῇ ὡς Βρέφος καὶ νὰ γαλακτοτροφηθῇ ὑπὸ τῆς Παρθένου. Οὕτως ἐτίμησε τὴν παρθενίαν καὶ τὴν μητρότητα, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος προτρέπει: «γυναῖκες παρθενεύετε, ἵνα Χριστοῦ γέννησθε μητέρες» (Λόγος ΛΗ', Εἰς τὰ Θεοφάνεια, PG 36, 313A).

Καὶ ὥρισεν ὁ Κύριος τὴν συζυγίαν τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος ἐν τῇ εὐλογημένῃ οἰκογενεῖᾳ. Αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας ἀποτελεῖ τὸ κύτταρον τῆς ζωῆς καὶ τὴν θερμοκοιτίδα τῆς ὑγιοῦς ψυχικῶς καὶ σωματικῶς ἀναπτύξεως τῶν τέκνων. Ὡς ἐκ τούτου, ἀποτελεῖ ὀφειλὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ καθῆκον τῆς ἡγεσίας ἐκάστου λαοῦ ἢ διὰ ποικίλων τρόπων ἐνίσχυσις τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας.

Διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν παιδίον ὑγιῶς καὶ ὁμαλῶς ἀπαιτεῖται μία οἰκογένεια ὅπου ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ ζοῦν ἀρμονικῶς, ὡς ἐν σῶμα, μία σὰρξ, μία ψυχὴ, ὑποτασσόμενοι ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον.

Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι πάντες οἱ πνευματικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται, ὡς ἄλλοι ἀγραυλοῦντες ποιμένες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰθύνοντες τὰ τοῦ κόσμου, γνωρίζουν καὶ ἀποδέχονται τὴν θεῖαν ἀλήθειαν καὶ πραγματικότητα ταύτην, τὴν ὁποῖαν διακηρύττομεν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πα-

τριαρχείου καὶ κατὰ τὰ ἐφετεινὰ Χριστούγεννα. Πάντες ὀφείλομεν νὰ ἐνθαρρύνωμεν τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν φυσιολογικῶν οἰκογενειῶν διὰ νὰ ἀναπαράγουν ὑγιεῖς ψυχικῶς καὶ χαρούμενους πολίτας, πλήρεις αἰσθημάτων ἀσφαλείας, στηριζομένους εἰς τὸ αἶσθημα τῆς προστασίας τοῦ ἰσχυροῦ καὶ προστατεύοντος πατρὸς καὶ τῆς στοργικῆς καὶ ἀγαπώσης μητρός. Οἰκογενείας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἀναπαύεται ὁ Θεός. Προσκαλοῦμεν καὶ προτρεπόμεθα ἅπαν τὸ πλήρωμα τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ὅπως πολιτευόμενον ἀξίως τῆς ἥς ἐκλήθη κλήσεως πράττη πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ τὴν στήριξιν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας.

Ἀδελφοί, «ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμερα ἤγγικεν» (Ρωμ. ιγ' 12). Ἦδη οἱ ποιμένες πορεύονται πρὸς τὴν Βηθλεέμ τὸ θαῦμα ἀνακηρύττοντες καὶ προσκαλοῦν ἡμᾶς νὰ τοὺς ἀκολουθήσωμεν, ὡς ἄλλοι «ἀστεροσκοποὶ μάγοι χαρᾶς πληρούμενοι» (τροπᾶριον δ' ᾠδῆς Ὁρθρου Ἑορτῆς Χριστουγέννων), «δῶρα τίμια» προσάγοντες Αὐτῷ «χρυσὸν δόκιμον, ὡς Βασιλεῖ τῶν αἰῶνων, καὶ λίβανον ὡς Θεῷ τῶν ὄλων, ὡς τριήμερῳ δὲ νεκρῷ σμύρναν τῷ ἀθανάτῳ» (Ἀνατολίου, Στιχηρὸν ἰδιόμελον Ἑσπερινοῦ Ἑορτῆς Χριστουγέννων). Δηλαδή τὰ δῶρα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς πίστεώς μας καὶ τῆς δοκιμῆς μας ὡς χριστιανῶν καὶ μάλιστα ὀρθοδόξων εἰς τὸ ἦθος καὶ τὴν παράδοσιν, τὴν οἰκογενειακὴν, τὴν πατερικὴν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν, τὴν ὀρθοπράττουσαν πάντοτε ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ συνέχουσαν μέχρι σήμερον τὴν εὐλογημένην κοινωνίαν μας, τῆς ὁποίας κύτταρον κατὰ Θεὸν βιοτῆς καὶ αὐξήσεως εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, ἡ οἰκογένεια.

Ἀδελφοί καὶ τέκνα,

-2013 χρόνια συνεπληρώθησαν ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ·

-2013 χρόνια καὶ ὁ Χριστός, ὅπως τότε, δὲν παύει νὰ καταδιώκεται ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀδυνάτων ἀπὸ τὸν Ἡρώδη καὶ τοὺς παντοειδεῖς συγχρόνους Ἡρώδας·

-2013 χρόνια καὶ ὁ Ἰησοῦς διώκεται εἰς τὰ πρόσωπα τῶν χριστιανῶν ἐν Συρίᾳ -καὶ ὄχι μόνον·

-2013 χρόνια καὶ ὁ Χριστὸς φεύγει, ὡς πρόσφυξ μετ' αὐτῶν, ὄχι εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ εἰς τὸν Λίβανον, εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἀλλαχοῦ δι' ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἀνασφαλείᾳ τοῦ κόσμου·

-2013 χρόνια καὶ τὸ Παιδίον Ἰησοῦς εἶναι ἀκόμη φυλακισμένον με

τοὺς δύο Ἱεράρχας τῆς Συρίας Παῦλον καὶ Ἰωάννην, μετὰ τὰς Ὀρθοδόξους μοναχὰς καὶ πολλοὺς ἀκόμη ἀνωνύμους καὶ ἐπωνύμους χριστιανούς·

-2013 χρόνια καὶ ὁ Χριστὸς σταυρώνεται μαζί με αὐτοὺς πὺ βασανίζονται καὶ φονεύονται διὰ νὰ μὴ προδώσουν τὴν πίστιν των εἰς Αὐτόν·

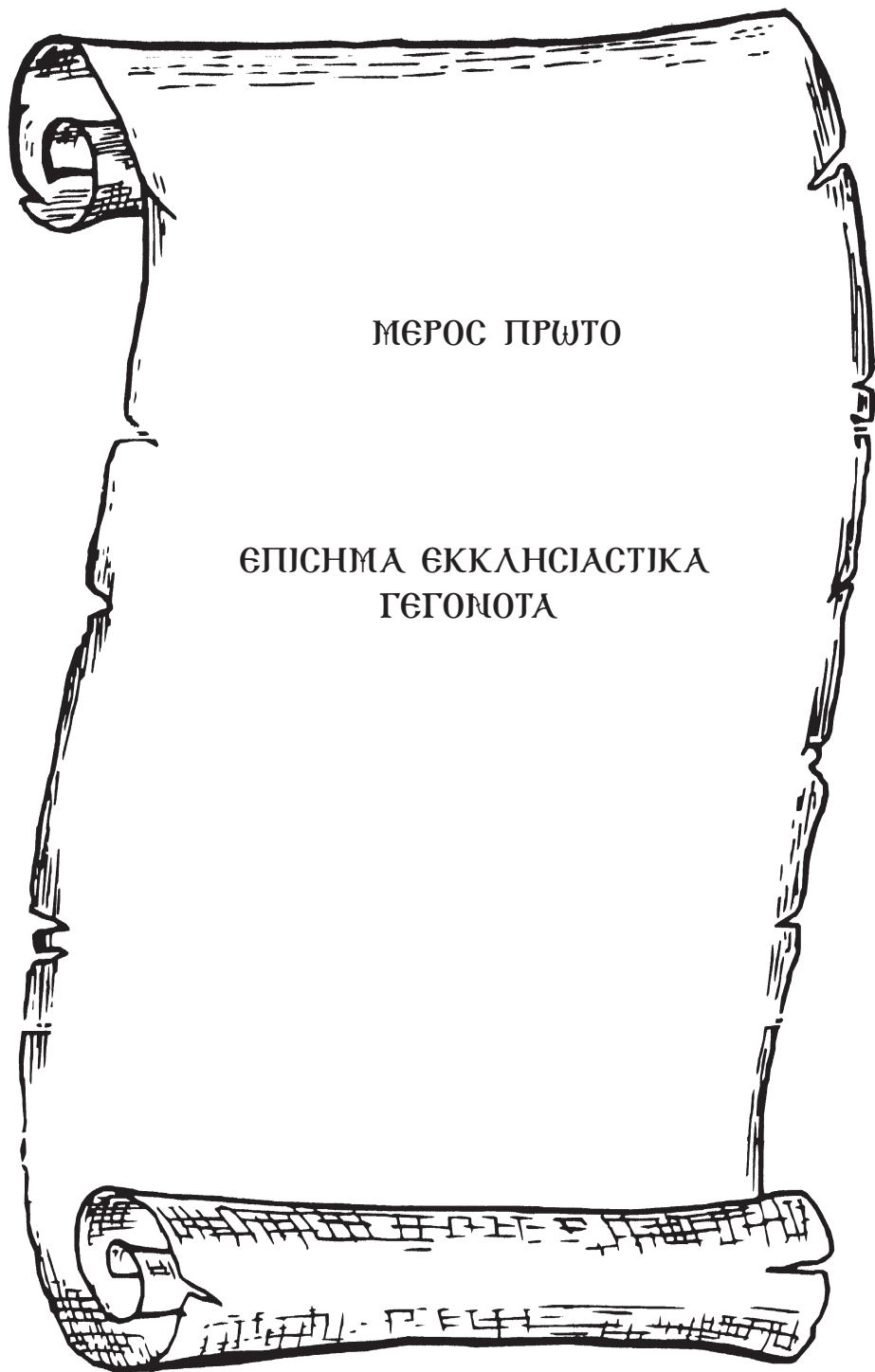
-2013 χρόνια καὶ ὁ Ἰησοῦς φονεύεται καθ' ἡμέραν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν χιλιάδων ἐμβρύων, τὰ ὁποῖα οἱ γονεῖς των δὲν ἀφήνουν νὰ γεννηθοῦν·

-2013 χρόνια καὶ ὁ Χριστὸς ἐμπαίζεται καὶ ὄνειδίζεται εἰς τὸ πρόσωπον τῶν δυστυχησμένων παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ζοῦν ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀνεχείας, τῆς πτωχείας.

Τὸν πόνον, τὴν θλίψιν καὶ τὰ παθήματα τῶν ἀνθρώπων ἦλθε καὶ ἔρχεται καὶ κατὰ τὰ ἐφετεινὰ Χριστοῦγεννα νὰ ἀναλάβῃ ὁ Κύριος, ὁ εἰπὼν «ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. κε' 40-41). Δι' αὐτοὺς ἦλθεν ἐκ Παρθένου, δι' αὐτοὺς ἐγένετο ἄνθρωπος, δι' αὐτοὺς ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, ἀνέστη. Δι' ἡμᾶς ὅλους, δηλαδή. Ἄς ἄρωμεν, λοιπόν, ἕκαστος ἡμῶν τὸν προσωπικὸν αὐτοῦ σταυρὸν διὰ νὰ εὕρωμεν χάριν καὶ ἔλεον εἰς εὐκαιρον βοήθειαν· διὰ νὰ εἶναι «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», ὁ τεχθεὶς Ἐμμανουήλ, Σωτὴρ καὶ Κύριος. Ἀμήν.

Χριστοῦγεννα ,βιγ'
† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν.

Ἀναγνωσθήτω ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων, μετὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ
ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ
ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ
ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ

ΣΑΒΒΑΤΟ, 19 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2013

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΟΛΥΜΠΑΡΙ ΧΑΝΙΑ

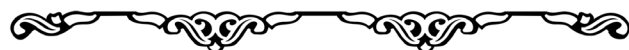
Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ (10.30 – 11.30) – Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΑ (11.30 – 13.30)

Παρουσία του Σεβ. Αρχιεπισκόπου Θνατείρων & Μεγ. Βρετανίας κ. Γρηγορίου,
Εκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ
ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΕΙΣ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ 50 ΕΤΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΕΥΕΩΣ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

Εἰς Κολυμπάρι Χανίων

Δελτίον Τύπου τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 2013

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης διοργανώνει Ἡμερίδα ἀφιερωμένη στή συμπλήρωση 50 ἐτῶν ἀπό τήν ἐπίσκεψη τοῦ ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου στήν Κρήτη.

Ἡ Ἡμερίδα αὐτή θά πραγματοποιηθεῖ στήν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία Κρήτης, στό Κολυμπάρι Χανίων, τό Σάββατο, 19 Ὀκτωβρίου 2013 καί θά περιλαμβάνει δύο Συνεδρίες (10.30 ἕως 13.30).

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τήν Α.Θ.Π. τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο θά ἐκπροσωπήσει ὁ Σεβασμιώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγόριος.

Ἐκ τοῦ Γραφείου Τύπου τῆς Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Π Ρ Ο Σ Κ Λ Η Σ Ι Σ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης σᾶς προσκαλεῖ νά συμμετάσχετε εἰς τήν Ἡμερίδα, τήν ὁποῖαν ὀργανώνει μέ θέμα τό ἱστορικό γεγονός τῆς παρουσίας τοῦ ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου εἰς τήν Κρήτην καί τήν συμβολήν Του εἰς τήν πορείαν τῶν θεολογικῶν διαλόγων, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπετείου τῶν 50 ἐτῶν ἀπό τῆς ἐπισήμου Ἐπισκέψεώς Του εἰς τήν Μεγαλόνησον.

Ἡ ἐν λόγῳ Ἡμερίς θά πραγματοποιηθῇ εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἀκαδημίαν Κρήτης, εἰς τό Κολυμπάρι Χανίων, τό Σάββατον 19ην Ὀκτωβρίου 2013, συμφώνως πρός τό συνημμένον πρόγραμμα.

Ὁ Πρόεδρος
† Ὁ Κρήτης Εἰρηναῖος

Τό Πρόγραμμα τῆς Ἡμερίδος

ΗΜΕΡΙΔΑ

ΙΕΡΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Σάββατο 19 Ὀκτωβρίου 2013
Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης

Α' Μέρος

ΙΕΡΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΜΟΝΗ ΓΩΝΙΑΣ

7.00 – 9.30

Ὁρθρος Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία

Β' Μέρος

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

9.30 – 10.00

Καφές

10.00

Ἕναρξη – Προσφωνήσεις – Χαιρετισμοί

1. Προσφώνηση τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγορίου, Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου.

2. Προσφώνηση τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Εἰρηναίου, Προέδρου τῆς Ἱεραῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης.

3. Προσφώνηση τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλοχίου, Προέδρου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης.

4. Χαιρετισμοί.

Α' Συνεδρία:

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΙΣΑΜΟ

10.30 – 10.45

1η εἰσήγηση: Ἱστορικό – Παρουσίαση τῆς Ἐπισκέψεως τοῦ αἰοδίμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου στόν Νομό Χανίων (Δρ. Ἐμμανουέλα Λαρε-

ντζάκη, Έντεταλμένη Δ/ντρια ΟΑΚ).

10.45 – 11.30

2η εισήγηση: α) Ό Πατριάρχης Άθηνάγορας καί ή Όρθόδοξος Άκαδημία Κρήτης β) Ό Άθηνάγορας στό Άγιον Όρος (Δρ. Άλέξανδρος Παπαδερός, τ. Γεν. Δντης ΟΑΚ).

Β' Συνεδρία:

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ – ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ

11.30 -12.10

1η εισήγηση: Ό Οικουμενικός Πατριάρχης Άθηνάγορας: Ό ρηξικέλευθος όραματιστής καί διάκονος τής καταλλαγής, Ένότητα τής Όρθοδοξίας καί τής Οικουμένης (Δρ. Γρηγόριος Λαρεντζάκης, Άκαδημαϊκός).

12.10 – 12.50

2η εισήγηση: Η έμπειρία τών θεολογικών διαλόγων καί τά άποτελέσματα τους (Δρ. Πέτρος Βασιλειάδης, Όμότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

12.50 – 13.30

3η εισήγηση: Ό διάλογος τών Όρθοδόξων Έκκλησιών μέ τά θεσμικά Εύρωπαϊκά Όργανα (Δρ. Κων. Ζορμπάς).

Τήν Ημερίδα θά συντονίσει ό Πασνοσιολ. Άρχιμ. Κύριλλος Διαμαντάκης, Άρχιγραμματεός τής Ιεράς Έπαρχιακής Συνόδου τής Έκκλησίας Κρήτης.

Έλαιογραφία-πορτραίτο του Οικουμενικού Πατριάρχου Ἀθηναγόρου,
δωρεά εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀκαδημίαν Κρήτης,
τοῦ Ἀνδρέου Γεωργιάδου, Καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν

Προσφώνησις
τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων
καὶ Μεγάλης Βρεταννίας κ. Γρηγορίου,
Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου

Ἰερώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Κρήτης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Εὐρώπης, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καὶ συλλειτουργγέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Εἰρηναίε, Πρόεδρε τῆς Ἱεραῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρά Θεοῦ.

Μετ' ἀδελφικῆς ἱκανοποιήσεως ἐπληροφορήθημεν ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς κζ' Αὐγούστου ἐ.ἔ. γράμματος τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς Ἱερότητας, ὅτι ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας, τιμῶσα τὴν μνήμην τοῦ ἐν Οἰκουμενικοῖς Πατριάρχαις ἀοιδίμου Ἀθηναγόρου τοῦ Α', ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τεσσαρακονταετίας καὶ πλέον ἀπὸ τῆς κοιμήσεως αὐτοῦ ἐν Κυρίῳ, ἐορτάζουσα δὲ καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐπανακομιδῆς τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου εἰς τὴν γενέθλιον γῆν αὐτοῦ Κρήτην, ἐνεργείαις τοῦ μακαριστοῦ Πατριάρχου, ὀργανώνει δευτέραν ἡμερίδα κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, τὴν φορὰν ταύτην ἐν Δυτικῇ Κρήτῃ, ἐν τοῖς χώροις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, τὴν σύστασιν τῆς ὁποίας ὁ ἀοίδιμος ἠὺλόγησεν, ἔθεσεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ προστασίαν τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας καὶ παρηκολούθησε στοργικῶς τὰς ἀπρχὰς τῆς ζωῆς καὶ μαρτυρίας αὐτῆς μέχρι τῆς ἀναδείξεως αὐτῆς εἰς ἀκμὴν ἀληθῶς, ταῖς συντόνοις καὶ ἀκαμάτοις ἐνεργείαις τοῦ καταξιωμένου εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Κρήτης καὶ τῶν πιστῶν πολιοῦ Ἱεράρχου τοῦ καθ' ἡμᾶς πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀειμνήστου Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη.

Διακονήσασα καὶ ἡ ἡμετέρα Μετριότης προσωπικῶς τὸν μέγαν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν καὶ βιώσασα ἐκ τοῦ πλησίον τὸ πρόσωπον καὶ τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώποις καὶ συνεργάταις ἐφικτόν, ἐν πρώτοις συγχαίρομεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καὶ τοῖς μέλεσι τῆς Ἱεραῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης διὰ τὴν πρωτοβουλίαν ὅπως ὀργανώσητε τὴν ἡμερίδα ταύτην ἐν χώρῳ οἰκείῳ πρὸς συγκεκριμένας πρωτοβουλίας τοῦ τιμωμένου Πρωθιεράρχου, ἐνεργείαν μαρτυροῦσαν ὅτι ἡ Κρήτη καὶ ὁ Ὁρθόδοξος Λαὸς τῆς

γνωρίζουν νά τιμοῦν καί νά ἀναγνωρίζουν τήν ἀξίαν τῆς ἀνιδιοτελοῦς καί ἄνευ σκοπιμοτήτων προσφορᾶς τῶν πνευματικῶν πατέρων.

Ἀπευθυνόμενοι, λοιπόν, εἰς χώρον οἰκείον πρός ὁράματα τοῦ Πατριάρχου Ἀθιναγόρου, εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἀκαδημίαν Κρήτης, θά περιορισθῶμεν εἰς τήν παρατήρησιν ἐξ ἐπόπτου ἀλλά καί μετά λόγου γνώσεως, ὅτι οὗτος ἐπέδειξε, κατά τήν μακράν ἐκκλησιαστικήν διακονίαν αὐτοῦ, πιστότητα εἰς τήν ἐνότητα ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, εἰς τήν τόνωσιν, ἐνδυνάμωσιν, ἐνεργοποίησιν καί μαρτυρίαν τῆς ὁποίας μεγάλως συνέβαλε διά τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων καί διμερῶν ἐπικοινωνιῶν, παρά τήν ματαιοπονίαν ὠρμισένων τότε, προβαλλόντων ἀδικαιολογήτως προσκόμματα – πιστότητα, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τήν προσπάθειαν ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, διά τῆς ἐν γένει ἐνεργοῦ παρουσίας, μαρτυρίας καί διακονίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου εἰς τε τό Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν καί εἰς ἐκεῖνο τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, διά τῶν ἐπί τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀρξαμένων διαλόγων μετά τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, μέ ἀπαρχήν τοῦ τῆς ἀγάπης μέ τήν Ρωμαιοκαθολικήν Ἐκκλησίαν, διά τῆς συστάσεως ἐπί τούτῳ Ἰδρυμάτων ὡς φιλοξενούσα τήν Ἡμερίδα Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, τό ἐν Θεσσαλονίκῃ Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν καί τό ἐν Σαμπεζύ Γενεύης ἡμέτερον Ὁρθόδοξον Κέντρον, τά ὁποῖα καί ἐν τῷ τομεῖ τούτῳ τῆς προωθήσεως τῆς χριστιανικῆς καταλλαγῆς προσήνεγκον μεγάλας καί ἐπί τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὑπηρεσίας διά τῆς ὀργανώσεως συνεδρίων, ἀκαδημαϊκῶν καί διαχριστιανικῶν καί διεκκλησιαστικῶν, ἀλλά καί διά τῆς ἀναδείξεως τῆς ἐν προκειμένῳ Πατερικῆς σοφίας.

Ὁ αἰοίδιμος Πρωθιεράρχης ἐγνώριζεν ἐμπειρικῶς ἐκ τῆς θητείας του καί ἐν τῇ Ἱερᾷ Ἀρχιεπισκοπῇ Ἀμερικῆς, ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας πάσχει, ὡς ἄκις διαταράσσεται ἡ κανονική τάξις καί ἡ ἐκκλησιολογική δεοντολογία, θέματα τά ὁποῖα προσήγγισε πάντοτε ἐν πνεύματι ἀγάπης, συνοδικῆς ἀδελφότητος καί συνυπευθυνότητος καί δικαιοσύνης, ἀλλά καί διά τῆς ἀναγκαίας ἐκάστοτε ἀκριβείας, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη ἐδραιούται διά τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς τῶν μελῶν αὐτῆς καί τῆς διά τοῦ ἰδίου προσωπικοῦ του παραδείγματος διατρανωθείσης ὑπακοῆς εἰς τήν Κυριακήν προτροπήν: «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν» (Ματθ. ε' 48). Αὐξήσις εἰς ἀγιότητα, ἄλλωστε, σημαίνει συναύξησιν εἰς τήν καθολικότητα καί τόνωσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀποστολικότητος.

Ὁ Πατριάρχης τῆς ἀγάπης, ὡς προσφυῶς ἐχαρακτηρίσθη ὁ μακαριστός, διηκόνησε, διὰ τῶν ἀνωτέρω χαρισμάτων, καί προσέφερεν ὡς δωρεάν τοῦ Πνεύματος εἰς πάντα ἄνθρωπον καί εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην, ὡς μέριμναν πρὸς σωτηρίαν, ὡς βακτηρίαν πρὸς στηριγμόν, ὡς βάλαμον πρὸς παραμυθίαν, ὡς κλῆσιν πρὸς καταλλαγὴν καί εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου, ὡς ἀγάπην ἀδιακρίτως, ὡς φιλαλληλίαν καί ἀλληλεγγύην, τὰς ἐν τῷ τομεῖ τούτῳ πρωτοβουλίας του.

Προσῆκει, ὅθεν, κρίνομεν εἰς τὸν τιμώμενον, ἢ προσωνυμία τοῦ «Διαλόγου», διότι μιμητὴς γενόμενος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος καί μετὰ τοῦ κόσμου καί τοῦ δημιουργήματος Αὐτοῦ συναναστραφέντος καί αἰεὶ μετὰ πάντων διαλεγομένου, διὰ τῆς ὀρατῆς κτίσεως καί διὰ πάντων τῶν ἀοράτων, προέτεινε καί ἐχρησιμοποίησε τὸν διάλογον διὰ τὴν ἀλήθειαν καί ἐπ' αὐτῆς, διὰ τὴν ἐλευθερίαν, διό καί παραμένει εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην ὡς «Ἀθηναγόρας ὁ Α΄, ὁ Πατριάρχης τῶν διαλόγων».

Τοιοτρόπως, ὡς ὁ ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἀξιολογοῦντες τὴν ἐν τῷ τομεῖ τούτῳ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας εὐορκον προσφορὰν τοῦ ἀλήστου μνήμης Πατριάρχου, εὐχόμεθα ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἡμερίδος καί περιπτυσσόμενοι ἀδελφικῶς τὴν ὑμετέραν Ἱερότητα καί τοὺς περὶ αὐτὴν Ἱερωτάτους ἀδελφούς Ἱεράρχας, εὐλογοῦμεν τοὺς μετέχοντας εἰς τὴν ἡμερίδα ὡς ὁμιλητὰς καί ἀκροατὰς καί ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας τὴν Χάριν καί τὸ ἄπειρον Ἐλεος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Εἰρηναῖος,
κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἡμερίδος

Προσφώνησις
τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Βιρναίου,
Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου
τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κύριε Γρηγόριε, Ἐκπρόσωπε τῆς ΑΘΠ τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,

Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Ἀδελφοί,
Ἀγαπητοί Πατέρες,
Ἐντιμώτατοι Ἄρχοντες,
Ἐλλογιμώτατοι,
Ἀγαπητοί ἀδελφοί,

Πενήντα χρόνια συμπληρώνονται ἐφέτος, ἀπό τήν ἀλησμόνητη ἐπίσκεψη τοῦ αἰοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου στήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, τόν Ἰούλιο τοῦ 1963. Ἐκείνης τῆς ἐπισκέψεως, ἡ ὁποία χαράχθηκε μέ χρυσά γράμματα στήν ἱστορία καί στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων τοῦ Τόπου μας καί καταγράφηκε ἀνεξίτηλα στήν πορεία τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ σημερινή Ἡμερίδα, ἔρχεται, ὡς συνέχεια ἐκείνης πού πραγματοποιήθηκε εἰς τό Ἡράκλειο, τήν ἔδρα τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας μας, στίς 18 Μαΐου 2013, νά μᾶς παρουσιάσει γλαφυρά τήν ἱερή μορφή τοῦ Μεγάλου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Τοῦ Πατριάρχου τοῦ διαλόγου καί τῆς καταλλαγῆς, τῶν ἀνοιγμάτων καί τῶν νέων προοπτικῶν.

Ἀποτελεῖ ιδιαίτερη τιμή καί αἰτία ἀληθινῆς χαρᾶς ἡ παρουσία ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγορίου, ἐκλεκτοῦ καί ἠγαπημένου ἀδελφοῦ, ἐπίλεκτου Ἱεράρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὡς Ἐκπροσώπου τῆς ΑΘΠ τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, πρὸς τόν Ὅποιον παρακαλοῦμεν τόν Σεβασμιώτατο Ἅγιο Ἀδελφό, νά μεταφέρῃ τά σεβάσματα, τήν ἀφοσίωση καί τήν υἱική ἀγάπη ὅλων ἐμᾶς, τῆς Ἱεραρχίας, τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, τῶν Μοναστικῶν Ἀδελφοτήτων καί τοῦ Φιλαγίου καί ἡρωϊκοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ.

Ἐπίσης, ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, εὐχαριστοῦμε ἰδιαίτερος καί ἐν πρώτοις, τόν Σεβασμιώτατο

Ἀρχιεπίσκοπο Θυατείρων κ. Γρηγόριο, γιά τήν ὄλως ἰδιαιτέρως τιμητική παρουσία του ἐνταῦθα, καθώς καί τόν Σεβ. Μητροπολίτη Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιο, Πρόεδρο τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης καί τούς καλούς του συνεργάτες, γιά τούς κόπους καί τή φροντίδα τῆς προετοιμασίας τῆς σημερινῆς Ἡμερίδας.

Σημειώνομε ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ Ἡμερίδα λαμβάνει χώρα, ἐδώ, εἰς τό πνευματικό τοῦτο Καθίδρυμα, τό ὁποῖον συνδέεται ἀδιάρηκτα μέ τόν αἰίδιμο Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα. Ὁ αἰίδιμος Πατριάρχης εὐλόγησε τή σύσταση τούτου τοῦ Πνευματικοῦ Καθιδρύματος, τό ὁποῖον ἔθεσεν ὑπό τήν προστασίαν τῆς Μητρός Ἐκκλησίας. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία Κρήτης, ὡς τόπος διαλόγου, καταλλαγῆς, κοινωνίας καί ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων ταυτίσθηκε μέ τό ὄραμα τοῦ μεγάλου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, τοῦ Πατριάρχου τῆς ἀγάπης, τοῦ διαλόγου καί τῆς καταλλαγῆς.

Ὁλοκληρώνοντας αὐτήν τήν ταπεινή προσλαλιά ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας μας, εὐχόμεσθε τό παράδειγμα καί τό ὄραμα τῆς τῶν πάντων καταλλαγῆς τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου νά ἀποτελεῖ διαρκῶς καί διαχρονικῶς πηγὴ ἔμπνευσης γιά ὅλους ἐμᾶς, σέ καιρούς ποικίλως χαλεπούς καί μεταβαλλόμενους καί τό εὐλογημένο τοῦτο Πνευματικό Καθίδρυμα τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης νά συνεχίζει ἔτη ἐτῶν πρὸς αὐτή τήν προοπτική τήν εὐλογημένη μαρτυρία καί πορεία του.

Εὐχαριστοῦμε ὅλους γιά τήν παρουσία καί τή συμμετοχή σας!

Χαιρετισμός
τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου
κ. Ἀμφιλοχίου κατά τήν ἑναρξιν τῆν Ἡμερίδος

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων & Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγόριε, ἐκπρόσωπε τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἡμῶν Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Κρήτης κ. Εἰρηναῖε, Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Ἐπαρχιακῆς Συνόδου,

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Ἅγιοι Καθηγούμενοι, Πατέρες καί ἀδελφοί
Ἀξιότιμοι κ. Βουλευτές,
κ. Δήμαρχοι

Ἐλλογιμώτατοι κ. Καθηγητές, ἐκλεκτοί προσκεκλημένοι ὁμιλητές,
Ἐντιμώτατοι ἄρχοντες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου,
Ἀγαπητοί μου ἀδελφοί,

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης χαίρεται χαράν μεγάλην διά τήν σημερινή ὀφειλετική Ἡμερίδα τιμῆς καί μνήμης, ἀφιερωμένη εἰς τόν μεγάλο Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, τήν ὁποία καί ὀργάνωσε κατ' ἐντολή τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης. Μετά τήν Θεία Λειτουργία πού τελέσαμε κάτω ἀπό τούς θόλους τῆς Ἱερᾶς Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ὁδηγητρίας Γωνιάς, ὡς καί τό μνημόσυνο καί προσευχή πού ἀναπέμψαμε ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καί ὡς προέκταση τῆς Σύναξης αὐτῆς, χαιρετίζομε καί καλωσορίζομε στούς πάντα φιλόξενους χώρους τοῦ Ἰδρύματός μας, ἐν πρώτοις ἐσᾶς Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγόριε, ἐκπρόσωπε τῆς Σεπτῆς τοῦ Γένους Κορυφῆς, τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἡμῶν Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ὡς καί πάντας ὑμᾶς, τήν ἐκλεκτή παροῦσα ὁμήγυρη.

Ἡ Ο.Α.Κ. ἐκφράζει εὐγνωμοσύνη καί εὐχαριστίες πρὸς τόν Σεβασμιώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Εἰρηναῖο καί τούς Σεβασμιωτάτους ἅγιους Ἀρχιερεῖς, σεπτά μέλη τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, γιά τήν ἀπόφαση διοργάνωσης τῆς παρούσης Ἡμερίδος στούς χώρους τοῦ Ἰδρύματος, καθὼς τό Ἰδρυμα ἐτοῦτο, ὡς σημειώνει καί ὁ Οἰκουμενικός ἡμῶν Πατριάρχης εἰς τόν εὐλογητικό Του χαιρετισμό, πού μόλις ἀκούσαμε, στήριξε, εὐλόγησε, ἐνίσχυσε, προέ-

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κισάμου καὶ Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιος
κατὰ τὸν ἐναρκτήριο χαιρετισμὸν αὐτοῦ

βαλε και ἔθεσε ὑπό τήν αἰγίδα και προστασία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ὁ μακαριστὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ἡ Ο.ΑΚ., συνεπῶς, ἔχει λόγους πολλοὺς νά μνημονεύει, νά εὐγνωμονεῖ και νά εὐχαριστεῖ τόν σήμερα τιμώμενο Πρωθιεράρχη. Τόν Πατριάρχη ἐκεῖνο πού σφράγισε μέ τήν ζωή, τήν δράση Του και τήν Πατριαρχία Του τόν 20ο αἰώνα. Πού ἄνοιξε διάπλατα τόν δρόμο τῆς κοινωνίας, ἐπικοινωνίας, καταλλαγῆς και διαλόγου μέ τόν λοιπὸ Χριστιανικὸ κόσμο. Πού πόνεσε, ὅσο κανένας ἴσως ἄλλος, ἀφοῦ εἶδε και ἔζησε τήν πιό τραγική νύχτα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αὐτήν τῆς 6ης πρὸς 7η Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, τήν φυγή τῶν Ἑλλήνων τῆς Πόλης τοῦ 1964, ὡς και τό κλείσιμο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τό 1971.

Ἐκλεκτοὶ και καταξιωμένοι ὁμιλητές, τοὺς ὁποίους χαιρετίζομε, καλωσορίζομε και εὐχαριστοῦμε, θά ἀναφερθοῦν εἰς τό πρόσωπο, τήν προφορά και τό ἔργο του. Ἐπιτρέψατε μόνον στήν ἐλαχιστότητά μου ἓνα σχόλιο. Ἀποδείχτηκε προφητικὸς ὁ λόγος τοῦ Ἁγίου τοῦ αἰῶνος μας, Ἁγίου Νεκταρίου Ἐπισκόπου Πενταπόλεως, ὁ Ὅποιος χαρίζοντας μία φωτογραφία Του στόν τότε Ἀρχιεραρχία τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μελετίου, Ἀθηναγόρα, προερχόμενο ἐκ Πελαγονίας, (μετέπειτα Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη) γράφει στήν ἀφιέρωσή Του: «Στόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος εἶναι προορισμένος νά γράψει ἱστορία. Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος».

Ὅντως ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἔγραψε ἱστορία, καθὼς ἐφήρμοσε πιστά τήν Ἁγιοπατερική μεσότητα τῶν Ἁγίων Προκατόχων του, ἀναδεικνύοντας και καταθέτοντας παντοιοτρόπως τήν Οἰκουμενική διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀφοβα και μέ τήν προσήκουσα παρρησία και διάκριση. Ἀρνήθηκε θεοφρόνως νά περιορίσει τήν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία σέ μία κλειστή ὁμάδα αὐτάρεσκων θρησκευτικῶν ἀνθρώπων, ἢ κάποιων πού «ἀσέλγησαν πνευματικά» και δυστυχῶς συνεχίζουν νά ἀσελοῦν ἀνεύθυνα στό ματωμένο σῶμα τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας. Ἀγωνίστηκε προσευχόμενος γιά τήν ἀθηντικότητα τῆς Ὁρθόδοξης μαρτυρίας, ἢ ὁποία κατατίθεται και διακτινίζεται, αἰῶνες τώρα, ἀπό τό ἱλαρὸ φῶς τοῦ μαρτυρικοῦ Φαναρίου. Στάθηκε ταπεινά, ἀγέρωχος, εὐθυτενῆς, ἀλώβητος, σταυρωμένος, φεγγοβολώντας τό ἀνέσπερο φῶς τῆς Ἀναστάσεως και πηδαλιουχώντας, θεοφῆμως και θεοφιλῶς, παρ' ὄλες τίς φουρτοῦνες και τρικυμίες τῆς τότε πολυτάραχης ἐποχῆς, τό σκάφος τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο συνεχίζει νά πορεύεται, διότι διακατέχει

καί κατέχει ὡς ἄρρηκτον τεῖχος τήν Πίστιν καί ὡς θώρακα τήν προσευχήν, κατά τό γνωστό Τροπάριο τῶν Αἰνῶν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Στήν θεολογική τάση, ἢ μάλλον ρεῦμα τοῦ πολύπαθου Ὁρθόδοξου χώρου, ἡ ὁποία ἔχει νά κάνει μέ ὄλους ἐκείνους πού ἐλαφρᾶ τή καρδιά καί μή ἔχοντας τά ἀπαιτούμενα πνευματικά καί θεολογικά κριτήρια στήν προσπάθειά τους νά ἐπιβιώσουν «δαιμονοποιοῦσαν» καί συνεχίζουν νά δαιμονοποιοῦν κάθε τί καινούργιο, ἀπορρίπτοντας μετά βδελυγμίας ὅ,τι νομίζουν πώς δέν καταγράφεται στήν Ἁγία Γραφή καί τά Ἱερά Κείμενα, φαλκιδεύοντας ἔτσι βάνουσα καί ἀσύστολα τόν δυναμικό χαρακτήρα τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης καί παρερμηνεύοντας τό «στήκετε καί κρατεῖτε τάς παραδόσεις» (Β΄ Θεσ. 2,15), ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀπαντοῦσε «λόγοις καί ἔργοις», καθῶς γνώριζε καλῶς: «τί χρή καί παριδεῖν. Καί καθάπερ τῆς ροδωνιάς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι, τάς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καί ἐπί τῶν τοιούτων... ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τό βλαβερόν φυλαξόμεθα» (κατά τόν Λόγο τοῦ Μ. Βασιλείου «Πρός τούς νέους ὅπως ἄν ἐξ Ἑλλήνων ὠφέλοιντο λόγων»), ἀκολουθώντας τήν προτροπή τοῦ Ἀπ. Πέτρου: «ἔτοιμοι αἰεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντί τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος» (Α΄ Πέτρ. 3,15).

Μέ τίς φτωχές καί σύντομες αὐτές σκέψεις χαιρετίζομε καί πάλι ἐγκάρδια καί καλωσορίζομε πάντας Ὑμᾶς, τόν Σεβασμιώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Εἰρηναῖο, τούς Σεβασμιωτάτους ἀγίους Ἀρχιερεῖς τῆς Μεγαλονήσου, τούς σεβαστούς Πατέρες καί ἀδελφούς, τούς ἐντιμωτάτους Ἄρχοντες τοῦ τόπου καί τοῦ Οἴκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου, τούς ἐκλεκτούς προσκεκλημένους ὁμιλητές, ἐκπροσώπους ἀρχῶν καί φορέων, μέ προεξάρχοντα τόν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπο Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγόριο, ἐκπρόσωπο τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἴκουμενικοῦ ἡμῶν Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, τόν ὁποῖο καί παρακαλοῦμε ὅπως μεταφέρει πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Ὁρθοδοξίας τήν ἀφοσίωση, τόν σεβασμό καί τήν ἀγάπη μας, μέ τήν διαβεβαίωση πώς ἡ Ο.Α.Κ. θά συνεχίζει τήν διακονία καί μαρτυρία της στόν διαρκῶς μεταβαλλόμενο σύγχρονο κόσμο, ἐμπνεόμενη ἀπό τό πνεῦμα τοῦ αἰοδύμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἀντλώντας δύναμη καί ἔχοντας τήν ἀναφορά της εἰς τήν Μαρτυρική Ἁγία του Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία.

Ίστορικό – Παρουσίαση τῆς Ἐπισκέψεως τοῦ αἰοιδίου Πατριάρχου Ἀθιναγόρου στόν Νομό Χανίων

Δρ. Ἐμμανουέλας Λαρεντζάκη

«Μία ἄνευ προηγουμένου μεγαλοπρεπῆ ὑποδοχὴν ἐπεφύλαξαν τὰ Χανιά χθές τό ἀπόγευμα εἰς τόν ἀφιχθέντα εἰς τήν πόλιν μας Οἰκουμενικόν Πατριάρχη»¹.

Μέ αὐτά τὰ λόγια ξεκινᾷ ἡ καταγραφή γεγονότων τῆς τόσο πολὺ ἀναμενόμενης ἐπίσκεψης τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθιναγόρα στή δυτική Κρήτη ἀπό τήν ἔφημερίδα «Παρατηρητής».

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου στήν Κρήτη πραγματοποιήθηκε ἀπό τήν 12ῃ ἕως τήν 18 Ἰουλίου 1963. Πρῶτος σταθμός τό Ἡράκλειο. Γιά τήν ἐπίσκεψή του ἐκεῖ ἔγινε λόγος ἐκεῖ πρῖν ἀπό μερικούς μῆνες, στό πρῶτο μέρος τοῦ συνεδρίου μας.

Ἐγώ, σήμερα, θά ἀναφερθῶ στά γεγονότα τῆς διαμονῆς του στό Νομό Χανίων. Μέ ἀγωνία ἐπερίμενε ὁ κόσμος τῶν Χανίων τήν ἐπίσκεψη αὐτή τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Ἀθιναγόρα. Γιά τόν λόγο αὐτό προσπάθησαν ὅλοι νά προετοιμάσουν ὅσο τό δυνατόν τήν ἐπίσκεψη αὐτή καλύτερα. Ἡ Ἐκκλησία, ὁ Δῆμος Χανίων, μέ εἰδική συνεδρίαση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καί ὅλοι οἱ ὀργανισμοί πού θά μπορούσαν νά συμβάλουν στήν προετοιμασία αὐτή. Ἀκόμη καί ὁ Ἐμπορικός Σύλλογος παρακάλεσε μέσω ἀνακοίνωσης στήν ἔφημερίδα «Κῆρυξ» τὰ μέλη του «διά τήν ὅσον ἔνεστι λαμπροτέραν ὑποδοχὴν παραστῆ σύμπας ὁ Ἐμπορικός κόσμος εἰς τήν Πλατεῖαν Δημοτικῆς Ἀγορᾶς, ἐν συνεχείᾳ δέ καί εἰς τήν τελεσθησομένην Δοξολογίαν κλείων τὰ καταστήματά του.». Τό ἴδιο ἴσχυε καί γιά τήν Ὁμοσπονδία Βιοτεχνῶν καί τήν Ὁμοσπονδία Ἐπαγγελματιῶν.

Ὁ Γενικός Ἐπιθεωρητής Μέσης Ἐκπαίδευσης κάλεσε τούς μαθητές τῶν Γυμνασίων νά μεταβοῦν στά σχολεῖα τους, φέροντας τὰ πηλῆκιά τους, γιά νά μετάσχουν ἐπίσης στήν ὑποδοχὴ τοῦ Πατριάρχου.

Ἀπό τό Ἡράκλειο ἀναχώρησε ἡ πομπή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρ-

1 Παρατηρητής, Χανιά, 17 Ἰουλίου 1963, σέλ.1.

χου για τὰ Χανιά τήν 16η Ἰουλίου. Καθ' ὅλη τή διαδρομή ἀπό τό Ἡράκλειο, οἱ ἐφημερίδες ἀναφέρουν, πώς ὑπῆρξε πλῆθος κόσμου καί σημειώνουν τή μεγάλη συγκίνηση πού εἶχε προκαλέσει ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Πρώτου τῆς Ὁρθοδοξίας στούς ἀνθρώπους τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐπίσκεψη αὐτή ἦταν ἓνα μοναδικό καί ἱστορικό γεγονός γιά τήν Κρήτη, καθώς μέχρι ἐκείνη τή στιγμή, στή δισχιλιετή χριστιανική ἱστορία τῆς Νήσου, οὐδείς Οἰκουμενικός Πατριάρχης τήν εἶχε ἐπισκεφθεῖ.

Οἱ ἄνθρωποι στίς πόλεις καί στά χωριά εἶχαν στολίσει τούς δρόμους καί ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ Πατριάρχης, ἔτρεχε ὁ κόσμος, ἐκδηλώνοντας «εὐσέβεια, χαρά συγκινήσεως καί βαθύτατο σεβασμό»².

Καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη ὅμως φάνηκε ἀνάλογη ἀντιμετώπιση, σημειώνει ὁ ἀρθρογράφος τοῦ περιοδικοῦ «Χριστός καί Κόσμος»:

«Ἀπό τῆς πλευρᾶς ἄλλωστε τοῦ Σεπτοῦ Πατριάρχου μας ὑπῆρξε ἀνάλογος ἡ ἐκδήλωσις τῆς συγκινήσεως καί τῶν πατρικῶν αἰσθημάτων του. Παντοῦ, καί εἰς τήν ἐλάχιστην ἀκόμα συγκέντρωσιν ἐστάθμευσε διά νά χαιρετήσῃ, νά ἀσπασθῇ τούς πάντας καί προπάντων τὰ παιδιά καί τούς γέροντας.»³

Σέ καθημερινή ἐφημερίδα τῶν Χανίων ἀνέφερε ἓνα σχόλιο: «Ἡ μεθαυριανή ἐπίσκεψις τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Ἀθηναγόρα εἰς τήν πόλιν μας ἀποτελεῖ ἐξαιρετικήν τιμὴν ἡ ὁποία γίνεται δεκτὴ μὲ ἰδιαιτέρως μεγάλην χαράν. [...] ἡ ὑποδοχὴ πρέπει νά εἶναι ἀνάλογος πρὸς τό ἱστορικόν γεγονός διά νά διαδηλωθῇ ἡ πίστις καί ἡ προσήλωσις πρὸς τή Μητέρα Ἐκκλησίαν, ἡ συμπαράστασις πρὸς τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον καί ἡ ἀγάπη καί ἡ χαρά τῶν κατοίκων διά τήν τιμὴν τῆς ἐπισκέψεως.»⁴

Στήν πόλη τῶν Χανίων φτάνει τό ἀπόγευμα τῆς 16 Ἰουλίου. Στά σύνορα τοῦ Νομοῦ, τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἔρχεται μαζί μέ τόν Πρόεδρο Σοφοκλῆ Βενιζέλο, ὑποδέχονται ὁ Μητροπολίτης Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου Νικηφόρος, ὁ Νομάρχης Χανίων Παπαγιαννόπουλος, ὁ Μέραρχος Ὑποστράτηγος Κολώνιος καί πολλοί κάτοικοι

2 «Χριστός καί Κόσμος», Καστέλλι Κισάμου, τεῦχος Ἰούλιος/Αὔγουστος 1963, σέλ. 97, βλ. καί «Ἀπόστολος Τίτος», Ἡράκλειο, τεῦχος Σεπτέμβριος 1963, σέλ. 162.

3 «Χριστός καί Κόσμος», Καστέλλι Κισάμου, τεῦχος Ἰούλιος/Αὔγουστος 1963, σελ. 97.

4 Παρατηρητής, Χανιά, 14 Ἰουλίου 1963.

τῆς πόλεως. Στὴν πλατεία τῆς δημοτικῆς Ἀγορᾶς, τὸν ἀνέμεναν ὁ Δήμαρχος Χανίων Σκουᾶς, ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός, μὲ χειροκροτήματα καὶ χαρμόσυνο κώδωνα τῶν Ἐκκλησιῶν. Στὴ συνέχεια τελεῖται Δοξολογία στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῆς πόλεως, χοροστατοῦντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

Μετά τὴ Δοξολογία, τὸν Πατριάρχη προσφώνησε ὁ Μητροπολίτης Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Νικηφόρος καὶ ἀπάντησε ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

«Παναγιώτατε,

Ἡ πατρίς τοῦ ξενίου Διός, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἀποστόλου Τίτου, ἡ Κρήτη [...] καλωσορίζει τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος γνησίως συνεχίζει τὴν παράδοσιν τοῦ θάρρους καὶ τῆς θυσίας, ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἄκαμπτος τηρητὴς καὶ ὁ ἄγρυπνος φύλαξ τοῦ γνησίου καὶ ἀληθινοῦ πνεύματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.»⁵

Ἵστερα, ἡ Α.Θ.Π. μετέβη στὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως, ὅπου ἐδέχθη τίς Ἀρχές τῆς πόλεως.

Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας, στὸ Δημοτικὸ Μέγαρο, ὁ Δήμαρχος Χανίων, Σκουᾶς, ἀπένειμε τὸ Μετάλλιο τῆς Πόλης εἰς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη ὁ ὁποῖος μετὰ παρακάθησε σὲ δεῖπνο στὸ κέντρο «Νεραΐδα» ποῦ παράθεσε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Νικηφόρος.

Τὸ πρωὶ τῆς Τετάρτης, 17 Ἰουλίου, ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ συνοδεία του, ὁ Νομάρχης Χανίων ὡς καὶ οἱ Μητροπολίτες τῆς Κρήτης μετέβησαν εἰς τὸν Τάφο τοῦ Ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὸν Προφήτη Ἥλια. Ἐκεῖ, τὸν ἀναμένουν ὁ Πρόεδρος Σοφοκλῆς Βενιζέλος, Βουλευτές, ὁ Μέραρχος, ὁ Ναύαρχος Ράλλης, οἱ Νομάρχες Χανίων καὶ Ἡρακλείου Παπαγιαννόπουλος καὶ Νταουντάκης, ἡ Νομαρχιακὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ε.Κ. Χανίων, πολὺς κόσμος καὶ ἡ Μουσικὴ τῆς Μεραρχίας.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καταθέτει στεφάνι καὶ τελεῖ Τρισάγιο στὸν τάφο. Στὴ συνέχεια, μεταφέρεται στὴν οἰκία Βενιζέλου, ὅπου ξεναγεῖται ἀπὸ Σοφοκλῆ Βενιζέλο.

Ἀκολούθως, ἡ Α.Θ. Π. ἀναχωρεῖ πρὸς τὸ Καστέλλι Κισάμου πρὸς ἐπίσκεψη τῆς ἐκεῖ Μητροπόλεως.

Συνοδεύεται ἀπὸ τοὺς Σεβασμιώτατους Μητροπολίτες Δέρκων Ἰά-

5 *Κήρυξ*, Χανιά, Τετάρτη 17 Ἰουλίου 1963 καὶ «Χριστιανικὸν Φῶς», Χανιά, Αὐγούστος 1963, σελ.738.

κωβο, Πριγκηπονήσων Δωρόθεο, Ρόδου Σπυρίδωνα, τούς Ἀρχιερεῖς τῆς Κρήτης, τόν Σοφοκλῆ Βενιζέλο, τούς Νομάρχες Χανίων καί Ἡρακλείου, τόν Διοικητή τῆς V. Μερραρχίας Κρήτης, καί πολλούς ἄλλους.

Πρῶτος σταθμός εἶναι ἡ Ἁγία Μαρίνα. Οἱ κάτοικοι ἔχουν συγκεντρωθεῖ μέ τόν ἱερέα καί τόν Πρόεδρο τῆς κοινότητας, ὑποδεχόμενοι τόν Προκαθήμενο τῆς Ὁρθοδοξίας μέ μεγάλη χαρά καί ὁ Πατριάρχης, κατασυγκινημένος, εὐλογεῖ τόν κόσμο, ἐνῶ ἡ χορωδία τοῦ χωριοῦ ψάλλει τή Φῆμη του. Τό ἴδιο θερμή εἶναι ἡ ὑποδοχή τοῦ ἐπισκέπτη στό Γαλατᾶ καί τό Μάλεμε. Στόν Ταυρωνίτη, τόν ὑποδέχονται μέ πολύ σεβασμό, συγκίνηση καί ἐνθουσιασμό ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος, τό Ἡγουμενοσυμβούλιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνιάς, οἱ ἐφημέριοι καί οἱ πιστοί τῆς Ἀνατολικῆς Κισάμου.

Ὁ Ἡγούμενος τῆς I.M. Γωνιάς, Ἀρχιμ. Παρθένιος Ἀναγνωστάκης, προσφωνεῖ. Στή συνέχεια, ὁ Πατριάρχης μέ τή Συνοδεία του ἐπισκέπτονται τό Κολυμπάρι, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καί τῆς Σπηλιᾶς καί ὑποδέχονται τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ἐνθουσιωδῶς.

Ἵστερα, μεταβαίνουν στό Μαυρομούστακο, τήν Καληδονία, τά Νοχιά, τά Πλακάλωνα, τά χωριά Κολένη, Καμάρα, Δραπανιά καί τά Καλουδιανά, ὅπου οἱ ἐφημέριοι καί οἱ πιστοί τόν ὑποδέχονται μέ φανερή ἐκδήλωση χαρᾶς καί δέχονται μέ πολύ σεβασμό τίς εὐλογίες του.

Φτάνοντας στό Καστέλλι, στήν πλατεία Ἐλευθερίου Βενιζέλου, οἱ Ἀρχές τῆς Κωμόπολης προῦπαντοῦν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί μαζί τους τόν ἀναμένουν μέ μεγάλη συγκίνηση καί χαρά, μέ ἐνθουσιασμό καί εὐλάβεια ὁ κλῆρος, οἱ μαθητές τῶν σχολείων, οἱ τρόφιμοι τῶν Οἰκοτροφείων τῆς Μητροπόλεως καί χιλιάδες λαός τῆς Δυτικῆς Κισάμου.

Ὁ Δημοτικός Σύμβουλος Φανδρίδης προσφωνεῖ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ἐκ μέρους τοῦ Δήμου ὡς ἐξῆς:

«Παναγιώτατε,

Ὁ Δήμος Καστελλίου, μέ τήν αὐθόρμητον καί ἐνθουσιώδη συμμετοχήν τοῦ Χριστεπωνύμου Πληρώματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου ἀπευθύνει ὕμιν εὐλαβῶς δί' ἐμοῦ τό ὡς «εὖ Παρέστητε».

Μέ ἀνεκκλάλητον Χριστιανικήν χαράν πληροφορεῖται τό Πανελλήνιον τήν Δραστηριότητα τῆς Ὑμετέρας Θείας Παναγιότητος εἰς τά πο-

λύπλευρα, πολύπτυχα καί πολυσχιδή θέματα τῆς μεγάλης του Χριστοῦ μας Ἐκκλησίας. Γράφετε μίαν καινούργια Ἐκκλησιαστικήν Ἱστορίαν. [...]»⁶.

Στό Μητροπολιτικό Ναό τελεῖται Δοξολογία, χοροστατοῦντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Στή συνέχεια, στήν αἴθουσα τοῦ Ἐνοριακοῦ Κέντρου, παρουσιάζει στόν Πατριάρχη ὁ Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος τίς Ἀρχές, τά Σωματεῖα καί τόν λαό τοῦ Καστελλίου.

Τό μεσημβρινό γεῦμα προσφέρεται στό Ἐκκλησιαστικό Οἰκοτροφεῖο «Ἁγία Εἰρήνη».

Στήν προσφώνησή του πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κατά τό γεῦμα, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος λέγει, μεταξύ ἄλλων:

«Παναγιώτατε,

Περάσατε ἤδη ὅλη τήν Κρήτην καί εἶδατε τί εἶναι ἡ Κρήτη. Ψηλά βουνά ἄγρια φαράγγια, ἡμερες κοιλάδες, πέλαγα καί ὀρίζοντες. Αὐτό εἶναι ἡ Κρήτη. Ὅχι μόνον ἓνα πράγμα, ἀλλά πολλά μαζύ. Τό ἴδιο εἶναι ὅμως καί ἡ ψυχὴ τῆς Κρήτης, ὄχι μόνον ἓνα πράγμα, ἀλλά πολλά μαζύ καί τό ἴδιο εἶναι καί ἡ Ἱστορία τῆς Κρήτης. [...]

[...] καί μέσα στή ψυχὴ τῆς Κρήτης εἶναι κρυμμένο τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, τά Οἰκουμενικά ὄνειρα καί ἡ Οἰκουμενική ἰδέα, πού Σεῖς προσωπικά τόσο ἐννοεῖτε καί καλλιεργεῖτε. [...]

Τά χέρια, πού Σᾶς χαιρέτισαν ἀπό τήν μίαν ἄκρη τῆς Κρήτης ὡς τήν ἄλλη κάνουνε μία μακρὰ ἀλυσίδα, πού φτάνει ἀπό τήν Κρήτη ὡς τόν Κεράτιο καί τό Φανάρι. Τί ὠραία, πού εἶναι αὐτή ἡ ἀλυσίδα, Παναγιώτατε, ὅταν τήν κρατοῦμε ἐμεῖς ἀπό τήν μία ἄκρη καί Σεῖς ἀπό τήν ἄλλη. [...]

Ἦθελα νά πῶ, Παναγιώτατε, πῶς ὅπως ἔγινε μία φορά στά παλιά χρόνια, πού ὁ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἦλθε ἔδω καί παίρνοντας τά λάφυρα καί τούς θησαυρούς τῆς Κρήτης ἔκτισε τό πρῶτο μοναστήρι, τή Λαύρα, ἔτσι καί Σεῖς, Παναγιώτατε, πάρετε τώρα τούς θησαυρούς τῆς Κρητικῆς ψυχῆς (σᾶς τούς προσφέρει ἡ Κρήτη) [...] καί κτίσετε καί Σεῖς τό καινούργιο Μοναστήρι, τήν καινούργια Λαύρα, κτίστε τό Ναό τῆς Χριστιανικῆς ἐνότητος καί Οἰκουμένης. [...].»⁷

6 Παρατηρητής, Χανιά, Πέμπτη 18 Ἰουλίου, Ἀριθ. Φύλλου 4604.

7 «Χριστός καί Κόσμος», Καστέλλι Κισάμου, τεῦχος Ἰούλιος/Αὐγουστος 1963, σελ. 119-120.

Μετά τό γεῦμα, συνεχίζονται οἱ ἐπισκέψεις σέ διάφορες Σχολές καί στά Ἰδρύματα, τά ὁποῖα, ὅπως γράφει ὁ τύπος, ὁ Πατριάρχης εἶδε «ἐκφράσας τήν ἐπ' αὐτοῖς χαράν, εὐαρέσκεϊαν καί εὐλογίαν»⁸ καί γιά τά ὁποῖα συγχαίρει τόν Μητροπολίτη Κισάμου καί Σελίνου μέ θέρμη⁹.

Τέλος, τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, 17 Ἰουλίου, ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἐπισκέπτεται τήν Ἱεράν Σταυροπηγιακὴν Μονήν τῆς Γωνιάς.

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἀπένειμε στόν Νομάρχη Χανίων Παπαγιαννόπουλο καί στόν Διοικητὴ τῆς V Μεραρχίας ὑποστράτηγο Κολώνια τό Μετάλλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Στή συνέχεια, πρὶν τήν ἀναχώρησή του ἀπὸ τήν Κρήτη, πρὸς τήν Κέρκυρα, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης προήδρευσε συσκέψεως τῶν Μητροπολιτῶν Κρήτης.

Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος τόν ἀποχαιρέτισε δωρίζοντάς του ἓνα μεγάλο ἀσημένιο Κρητικὸ μαχαίρι, δείγμα τῆς κρητικῆς λεβεντιᾶς.

Διάφορα ἄλλα δῶρα ἐπίσης δίδονται ἀπὸ καί στόν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη.

Πρὶν τήν ἀναχώρησή του ἀπὸ τήν Κρήτη, στίς 18 Ἰουλίου 1963, ὁ Προκαθήμενος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θέτει τό θεμέλιο λίθο γιά τό νέο Μητροπολιτικὸ Μέγαρο στό Ἡράκλειο.

Ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὅμως δέν ἔβαλε μόνο θεμέλιους λίθους σέ κτίρια. Περισσότερο ἀπ' ὅλα, ἔβαλε ἓνα σημαντικό θεμέλιο λίθο γιά τὴ σύσφιξη τῶν σχέσεων μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καί τοῦ Σεπτοῦ μας Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Μέ τήν ἱστορικὴ αὐτὴ ἐπίσκεψή του Πρώτου τῆς Ὁρθοδοξίας, τό θρησκευτικὸ κλίμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἀναζωογονήθηκε, ὅπως καί ἡ σύνδεσή της μέ τό Φανάρι.

Ἡ χρονιά τοῦ 1963 σηματοδοτεῖ, κοιτώντας πολλά ἀπὸ τά ἐκκλησιαστικά καί παγκόσμια γεγονότα ἐκείνης τῆς χρονιάς ἀπὸ σημερινὴ σκοπιά, μία καινούργια ἀρχή γιά τὴν Ἐκκλησία γενικότερα, καί εἰδικότερα γιά τὴν Κρήτη, γιά τὴν ὁποῖα ὡς τμῆμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀνοίγονται νέοι ὀρίζοντες.

Δύο χρόνια ἀργότερα, τό 1965, μετὰ ἀπὸ πολλά χρόνια προετοιμασίας, ἰδρύεται ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης. Γιά τό θέμα αὐτὸ θά μᾶς

8 «Χριστὸς καί Κόσμος», Καστέλλι Κισάμου, τεῦχος Ἰούλιος/Αὐγουστος 1963, σελ. 111.

9 *Παρατηρητής*, Χανιά, 18 Ἰουλίου 1963, ἀριθ. Φύλλου 4604.

μιλήσει ο πιο άρμόδιος, ο οποίος έφρόντισε και έμόχθησε για να γίνει τό όνειρο αυτό της Άκαδημίας πραγματικότητα. Πράγματι επί 45 χρόνια, πού κλείνει ή Άκαδημία μας φέτος, εργάζεται μέ βάση τό πνεύμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των πανορθόδοξων αποφάσεων, για τό διάλογο μεταξύ των Έκκλησιών, και για τό διάλογο μεταξύ της Έκκλησίας και του σύγχρονου ανθρώπου, μεταξύ Έκκλησίας και Έπιστήμης.

Ένας διάλογος αναγκαίος - και σήμερα περισσότερο από ποτέ.

Και είναι σκοπός και χρέος της Όρθοδόξου Άκαδημίας Κρήτης, ή οποία λειτουργεί υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, να συνεχίσει τό διάλογο αυτό, μέ άνοικτό πνεύμα και εύρεις όρίζοντες, όπως έδρασε και μεγαλούργησε ό άοίδιμος Οικουμενικός Πατριάρχης Άθηνάγώρας.

Ό μεγάλος ζωγράφος Άνδρέας ό Κρης φιλοτέχνησε τόν πίνακα πού βλέπετε, ό οποίος έχει τήν τιμητική του θέση στην Άκαδημία μας, όπως έχει ό Οικουμενικός Πατριάρχης Άθηνάγώρας τήν τιμητική του θέση στην καρδιά και στή μνήμη των ανθρώπων της Έκκλησίας της Κρήτης.

Σας εύχαριστώ.

Σεβ. Αρχιερείς και εισηγητές τῆς Ἡμερίδος

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγώρας καί ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης. Ὁ Ἀθηναγώρας στό Ἅγιον Ὅρος¹

Ἀλέξανδρου Παπαδερῶ, τ. Γεν. Δ/ντοῦ Ο.Α.Κ.

Εὐσεβάστως ἐκφράζω εὐχαριστίες πρὸς Ὑμᾶς, Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Κρήτης κ. Εἰρηναῖε καί πρὸς τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἀρχιερεῖς, τοὺς συναποτελοῦντες τὴν Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας μας τῆς Κρήτης,

- γιὰ τὴν ἀπόφασή Σας, νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ παρούσα Ἡμερίδα στὴν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης,

- γιὰ τὴν τιμὴ, νὰ βρισκομαι καί πάλι σέ αὐτό τό οἰκεῖο σέ μένα βῆμα, καθὼς καί

- γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παράκλησής μου, ἀντὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος θέματος, πού μοῦ εἶχε προταθεῖ νὰ ἀναπτύξω, νὰ γίνει σήμερα μιά, ἔστω καί συνοπτικὴ, ἀναφορά στὴ σχέση τοῦ μακαριστοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγώρα πρὸς τὴν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης, πού δημιουργήθηκε ἐπὶ τῆς Πατριαρχίας του, ἐγκαινιάσθηκε πρὶν ἀπὸ 45 χρόνια, τὴν Κυριακὴ, 13 Ὀκτωβρίου 1968, καί ἔκαμε τὰ πρῶτα βήματά της μὲ τὴν εὐλογία του.

Θὰ τὸν δοῦμε ἐπιπλέον ἐν δράσει στό Ἅγιον Ὅρος, σέ μιά ἀπὸ τίς πιό λαμπρές στιγμὲς τῆς Πατριαρχίας του.

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγώρας καί ἡ Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης

1η Νοεμβρίου 1948: Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς Ἀθηναγώρας ἐκλέγεται Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικός Πατριάρχης. Ἦταν ἐκείνη ἡ στιγμὴ τῆς Ἰστορίας, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ θάνατος ἐόρταζε ἀκόμη τὸν μέγιστο θρίαμβό του, τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον καί τὰ ἄλλα δεινὰ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς συνέχιζε νὰ αἰμορραγεῖ, ὁ κατακερματισμένος Χριστιανισμὸς ἀναζητοῦσε γέφυρες γιὰ ὑπέρβαση τῶν χασμάτων καί ὁ γεννημένος στὴ Δύση ὕλισμος συνέχιζε νὰ ἐφαρμόζει, πρῶτα καί κυρίως στό σῶμα τῆς Ὁρθοδοξίας καί μὲ τρόπο μαρτυρικό, τό σχέδιον γιὰ τὴν διαμόρφωση ἐνός κόσμου χωρὶς Θεό. Ἦταν τότε, λέγω, πού στὴν παγωνιά

¹ (Ἀποσπάσματα τῆς ὁμιλίας δημοσιεύθηκαν στὴν ἸΔΙΩΤΙΚΗ ΟΔΟ τῆς 30.10.2013. Βλπ. ἐπίσης: <http://alexandros.papaderos.org/ΕΠΙΚΑΙΡΑ>)

Ὁ ἐντιμολ. κ. Ἀλέξανδρος Παπαδερὸς, ὁμιλῶν κατὰ τὴν Ἡμερίδα

του ψυχρού πολέμου, ή Πρόνοιά Του έθεσε στό πηδάλιο τής Όρθοδοξίας τόν έμπειρο καί γενναίο οιακοστρόφο Άθιναγόρα.

Περίπου δέκα χρόνια αργότερα ή ίδια φιλόθρωπος Πρόνοια του Θεού άνέδειξε τόν Άρχιμανδρίτη Είρηναίον σέ Έπίσκοπον Κισάμου καί Σελίνου (τόν Δεκέμβριο του 1957). Η έκλογή του Πατριάρχου έσήμανε τήν άπαρχή αναστοχασμοϋ καί ανασύνταξης τής Όρθοδοξίας. Τό νέο τουτο έκκλησιαστικό κλίμα ήταν εϋκρατο πρός άσκηση από τόν νέο Έπίσκοπο δράσεων:

- γιά τήν πνευματική ένδυνάμωση καί έπιμόρφωση του ιεροϋ κλήρου καί τήν έν γενεί ανασυγκρότηση τής τοπικής Έκκλησίας σέ περίοδο ραγδαίας έκκοσμίκευσης καί άποστασιοποίησης, ιδίως τής διάνοησης, από τά χριστιανικά ριζώματα τής ύπαρξης του Γένους,
- γιά τή θεραπεία τραυμάτων που είχε προκαλέσει καί στην Κρήτη ή βάρβαρη, ανθρωποβόρος ναζιστική κατοχή, έν μέρει καί ό έμφύλιος,
- γιά τήν άντιμετώπιση τής κυρίαρχης τότε φτώχειας,
- γιά τήν προαγωγή των νέων ανθρώπων, τήν προστασία γερόντων καί άνάπηρων παιδιών, τήν άνάδειξη των δημιουργικών χαρισμάτων τής γυναίκας καί τή συλλογική αξιοποίηση της στη ζωή τής Έκκλησίας καί τής κοινωνίας.

Έπρόκειτο γιά ιδέες καί τολμήματα, που έτειναν πρός στόχους ύπέρβασης αυτονοήτων, ένίοτε καί πέραν του λογικά ανθρωπίνως έφικτου.

Δυστυχώς δέν είχα πρόσβαση σέ έπαρκές αρχειακό υλικό, που θα επέτρεπε άπάντηση στό έρώτημα, ποιές σχέσεις είχαν αναπτυχθεί μεταξύ Πατριαρχείου καί Έπισκόπου κατά τά πρώτα χρόνια τής αρχιερατικής διακονίας του. Η ένταξη πάντως του μακαριστου Είρηναίου στην ομάδα που αντιπροσώπευσε τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο στην Τρίτη Γενική Συνέλευση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Έκκλησιών τό 1961 στην Ίνδια καί ή έκλογή του από τή Συνέλευση στην Έπιτροπή του Συμβουλίου γιά ζητήματα Ίεραποστολής, δηλώνουν σαφώς, ότι είχε στό μεταξύ άποκτήσει τήν έμπιστοσύνη καί τήν εκτίμηση του Πατριάρχου καί γενικότερα του Οίκουμενικού Θρόνου.

Η δική μου έπικοινωνία μέ τόν Πατριάρχη Άθιναγόρα καί μέ Ίεράρχες του Πατριαρχείου στην Πόλη καί στό έξωτερικό άρχισε τήν περίοδο που ήμουν στη Γερμανία γιά μεταπτυχιακές σπουδές, εργασία καί διδασκαλία στην Ευαγγελική Θεολογική καί στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του MAINZ, γιά τήν έτοιμασία τής Όρθοδόξου Άκα-

δημίας Κρήτης σέ συνεργασία μέ τόν μακαριστό Κισάμου καί Σελίνου Ειρηναῖον καί γιά ειδική ἐνημέρωση καί ἄσκησή μου στήν Εὐαγ. Ἀκαδημία τοῦ Bad Boll (δηλαδή κατά τά ἔτη 1958 μέχρι 1964).²

Θά ἀναφέρω ἐνδεικτικά μόνον ἕναν ἀπό τούς πολλούς λόγους, γιά τούς ὁποίους ἄρχισε ἡ ἐπικοινωνία ἐκείνη. Ἐπρόκειτο γιά τό κατ' οὐσίαν ἀποίμαντον τῶν χιλιάδων Ἑλλήνων, πού κατέφθαναν τότε στή Γερμανία, στό Βέλγιο καί ἄλλες χῶρες πρός ἀναζήτηση ἐργασίας. Ἄν δέν κάνω λάθος, τήν ἐποχή ἐκείνη ἡ Ἀρχιεπισκοπή Θυατείρων, μέ ἔδρα τό Λονδίνο, εἶχε τήν ποιμαντική εὐθύνη γιά τούς Ὁρθοδόξους σέ ὁλόκληρη τή Δυτική Εὐρώπη. Πῆρα λοιπόν τό θάρρος καί ἔγραψα κάποιες σκέψεις πρῶτα στόν ἀείμνηστο Ἀρχιεπίσκοπο Θυατείρων, τόν διακεκριμένο θεολόγο καί ποιμενάρχη Ἀθηναγόρα (Καβαδά).

Ἐπιτρέψατε, Σεβασμιώτατε ἅγιο Θυατείρων κύριε Γρηγόριε, νά σᾶς ἀπευθύνω καί ἀπό αὐτό τό βῆμα ὁλόθερμες εὐχαριστίες γιά τό ὅτι, ὅταν πρό ἡμερῶν σᾶς ζήτησα κάποια σχετικά στοιχεῖα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς σας, ἐσπεύσατε νά ἱκανοποιήσετε τό αἴτημά μου τήν ἐπόμενη κιάλας ἡμέρα! Καί ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά προκύπτει ἐκείνο πού ἀπετέλεσε τότε τήν ἀφορμή τῆς τόλμης μου, νά διατυπώσω κάποιες σκέψεις ὅτι δηλ. οἱ ποιμαντικές ἀνάγκες τοῦ συνεχῶς αὐξανόμενου πλήθους τῶν Ἑλληνορθοδόξων καί ἄλλων ὁμοδόξων στή Δύση δέν ἦταν πλέον δυνατόν νά ὑπηρετηθοῦν ἀποτελεσματικά μόνον ἀπό τό Λονδίνο.

Γιά τό πρόβλημα τοῦτο ἀναφέρθηκα στή συνέχεια στόν Ἐπίσκοπο Μελόης Αἰμιλιανό Τιμιάδη, Προϊστάμενο τῆς Μόνιμης Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας παρά τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ Ἐκκλησιῶν, στή Γενεύη.³ Γιά τό ἴδιο πρόβλημα, καθώς καί γιά ἄλλα ζητήματα τῆς ἀρμοδιότητος ἢ τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Πατριαρχείου εἶχα ἀναφερθεῖ στή συνέχεια καί στόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα.⁴

2 Βλπ. Ἀλέξανδρος Κ. Παπαδερός, Μέ τόν Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖον ἐπί τραχείας ὁδοῦ. Τά τῆς γενέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης. Τεκμήρια. Θεσσαλονίκη 2014, 656 σελίδες.

3 Ὁ.π., σελ. 507 ἔξ.

4 Ἐνημέρωση γιά τήν ὑπό τήν ἀρχηγία μου Οἰκουμενική Κατασκήνωση στό Καστέλλι Κισάμου, κατά τήν ὁποῖαν ἀρχίσαμε τήν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Οἰκουμένου, καθώς καί δημοσιεύματά μου ὅπως:

- Μεταξύ προόδου καί βαρβαρότητος, Ἀπόστολος Ἀνδρέας 461- 462 (11 καί 18 Μαΐου 1960).

- Πίστις, Εὐχαριστία, Διακονία. Τό 79^{ον} Συνέδριον τῶν ἐν Γερμανία

Ἔτσι, λίγο-πολύ, εἶχαν οἱ σχέσεις, ὅταν τέθηκε τό θέμα γιά τή δημιουργία στή χώρα μας μιᾶς Ἀκαδημίας τοῦ νέου τύπου τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἰδρυμάτων, πού ἐμφανίσθηκαν στή Δυτική Εὐρώπη, ἀμέσως μετά τό τέλος τοῦ πολέμου καί ἐπεδίωκαν τήν προσέγγιση τῶν μεγάλων πνευματικῶν καί κοινωνικῶν προβλημάτων μέ τήν πλατωνική μέθοδο τοῦ δ ι α λ ὄ γ ο υ καί ὑπό τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Μιᾶς Ἀκαδημίας, ἐννοεῖται, προσαρμοσμένης στά καθ' ἡμᾶς.

Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα προϋπέθετε ἀπάντηση σέ ἕνα βασικό ἐρώτημα καί σέ τρία παρεπόμενα καί διόλου λιγότερο βασικά βεβαίως: Θέλουμε πράγματι νά ἐπιχειρήσουμε κάτι τέτοιο; Νά δημιουργήσουμε μιᾶ τέτοια Ἀκαδημία; Αὐτό ἦταν τό πρῶτο ἐρώτημα. Ἄν ΝΑΙ, τότε ΠΩΣ, ΠΟΥ καί ΤΙ ἀκριβῶς;

Στό πρῶτο ἐρώτημα ὁ στοιχειώδης ρεαλισμός, ἐκτιμώντας τά δεδο-

Ρωμαιοκαθολικῶν, Ἀπόστολος Ἀνδρέας (5. 9. 1962 κ. ἐξ. – Α' μέχρι ΙΓ').

- Aus der Geschichte und Gegenwart des Athos, Begegnung IX (1963).

- Tausend Jahre Athosrepublik, in: Der Konstantinsritter 3 (Oktober 1963) 1-6.

- Papst und Patriarch auf dem Ölberg, in: Stimme der Arbeit, Stuttgart (8. 2. 1964) 3.

- Συμμετοχή στήν οἰκουμενική ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, Χριστός καί Κόσμος 76 (1967).

- La formation du peuple Chrétien pour le futur Grand Concile de l' Eglise Orthodoxe, EPISKEPSIS 23 (1971).

- Πρότασή μου, βάσει τῆς ὁποίας ὁ Πατριάρχης ἐτίμησε μέ τόν Σταυρόν τοῦ Ἁγ. Ὁρους τόν Anton Hilckman (1964), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σφοδρός πολέμιος τοῦ Χίτλερ, παρέμεινε σέ δεσμοτήρια καί σέ στρατόπεδα συγκέντρωσης ἀπό τό 1939 μέχρι τό τέλος τοῦ πολέμου καί στή συνέχεια συνετέλεσε μεγάλως στή ἐπανεναρξή λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ MAINZ (Μαγεντίας), στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ ὁποίου διεκρίθη ὡς Καθηγητής τῆς Συγκριτικῆς Ἐπιστήμης τῶν Πολιτισμῶν, μέ ἐτίμησε δέ μέ τόν διορισμό μου στή θέση τοῦ πρῶτου Ἐπιστημονικοῦ Βοηθοῦ του. Ὑπῆρξε μάχιμος φίλος τῆς χώρας μας. Σέ ἀνταλλαγή μάλιστα ἐπιστολῶν διά τοῦ Τύπου μέ Τοῦρκο ἐπιστήμονα διετύπωσε, μεταξύ ἄλλων, τήν ἀρχή, ὅτι γιά γενοκτονίες, ὅπως ἐκείνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τοῦ Πόντου, δέν ὑπάρχει παραγραφή!

- Ἐνημέρωση τοῦ Πατριαρχείου γιά ἐπικείμενη τελετή στή Γερμανία κατά τή συμπλήρωση 500 χρόνων ἀπό τήν ἐκδημία τοῦ ἑλληνομαθοῦς Καρδινάλιου Νικολάου Κουζάνου (*Nicolaus Cusanus*, 1401-1464), διαπρεποῦς Γερμανοῦ φιλοσόφου, μαθηματικοῦ καί θεολόγου, κατά τήν ὁποία τελετή μοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ νά ἐκπροσωπήσω τό Οἶκ. Πατριαρχεῖον.

Ἡ ἐπιβλητική μορφή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου

μένα του τόπου μας των χρόνων εκείνων, έβλεπε μέ ειρωνικό σαρκασμό αυτή τήν ιδέα: Ός άχνό όραμα, φευγαλέο όνειρο, από αυτά πού δέν επιβιώνουν υπό τό φώς τής αύγής. Καί όμως: Μέ έπιστολή του τής 11ης Ίανουαρίου 1961, πού λαμβάνω στή Γερμανία, ό διδάσκαλος και πνευματικός μου πατέρας Έπίσκοπος Κισάμου και Σελίνου Ειρηναίος, λέγει τό καθοριστικό ΝΑΙ, παρά τίς ασάφειες πού αφήνει προς διευκρίνιση. Γράφει: «Τά σχέδιά σου μέ τήν Ακαδημία... τά βρίσκω καλά και άπαραίτητα. Είναι και δικές μου σκέψεις...».

Τό Π Ω Σ θά έπιτευχθεί ή μετατροπή του όνειρου σέ πραγματικότητα, μέ ποιά χρήματα, μέ ποιές διαδικασίες και όλα τά σχετικά, ανατίθενται στους δικούς μου αδύνατους ώμους, καθώς ό Έπίσκοπος, μέ άλλο γράμμα του, μέ είχε τιμήσει ήδη μέ ύψηλή ιδιότητα: Μέ είχε διορίσει Πρόεδρο του «έπαιτικού Τάγματος» τής Έπισκοπής στηνΕυρώπη, εξηγώντας πώς είναι σύμφωνο μέ τό πνεύμα του Εύαγγελίου, τό νά διακονώσαι για τους άλλους!

Στίς 12 Μαΐου 1961 συμπληρώνει τήν έντολή:

«Υίοθετώ άπολύτως τάς αυτού ένεργείας σου..., νά προχωρήσης, μέ τήν εύχή μου, και νά άποτελειώσης όριστικώς τάς άποφάσεις μας περί τής Ακαδημίας.»

Έτσι αρχίζει μιá μακρά, κοινή πορεία επί τραχείας όδοϋ!

Δέν πρόκειται νά σās τάλαιπωρήσω μέ αναλυτική άπάντηση στό Π Ω Σ τής προσπάθειας. ΠΩΣ δηλαδή δόθηκε ή συγκατάθεση τής Ι. Μονής Γωνιάς για τή διάθεση τής αναγκαίας έκτασης και ΠΩΣ εξασφαλίσαμε τά χρήματα για τήν άνέγερση των πρώτων κτηριακών έγκαταστάσεων, τόν έξοπλισμό τους και τίς δαπάνες λειτουργίας τής Ακαδημίας για τά πρώτα τρία χρόνια.

Χορηγός ήταν ή Εύαγγελική Κεντρική Ύπηρεσία Βοήθειας για Ανάπτυξη (EVANGELISCHE ZENTRALSTELLE FÜR ENTWICKLUNGSHILFE, e.V., Bonn). Πρόεδρος της ήταν τότε ό Έπίσκοπος Hermann Kunst. Στή συμπάθειά του προς τήν Όρθοδοξία πολλά όφείλουν έπίσης τό Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών στή Θεσσαλονίκη και τό Όρθόδοξο Κέντρον του Οικουμενικού Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ της Γενεύης, πού, όπως και ή Ακαδημία μας, δημιουργήθηκαν περίπου ταυτόχρονα επί Πατριαρχίας του μακαριστου Άθηναγόρα.

Η αίτησή μας ύποβλήθηκε στίς 31 Όκτωβρίου 1962. Πέρασε από «χιλία μύρια κύματα», ώσπου νά έγκριθεί τόν Όκτώβριο του 1964.

Μυστικότητα

Μέχρι τότε ο Πατριάρχης Αθιναγόρας δέν εγνώριζε τίποτε περί τών σχεδίων μας για τήν Ακαδημία. Πώς εξηγεΐται αυτό; Πολύ άπλά: Υπήρξε αΐστηρή άμφίπλευρου ένδιαφέροντος συμφωνία για άποφυγή άκαιρης δημοσιοποίησης τών σχεδίων μας. Θα διερωτάσθε εύλόγως: Πρός τί μιά τέτοια μυστικότητα; Ίδού ή άπάντηση: Ή Έκκλησιαστική Υπηρεσία στή Γερμανία, στήν όποΐαν ύποβάλαμε τήν αίτησή μας, έλάμβανε τά χρήματα από τό Όμοσπονδιακό Υπουργείον Οικονομικής Συνεργασίας καί Αναπτύξεως, προκειμένου νά χρηματοδοτεΐ αναπτυξιακά έργα στόν λεγόμενο Τρίτο Κόσμο. Ή δική μας αίτηση ήταν ή πρώτη πού είχε ύποβληθει στή νεοσύστατη εκείνη Υπηρεσία στή Βόννη. Ή Ελλάδα δέν άνήκε στόν Τρίτο Κόσμο, καΐτοι ύπήρχαν βέβαια στή χώρα μας πάμπολλες τριτοκοσμικές καταστάσεις, πού επανέρχονται δυστυχώς καί πάλι σήμερα, μέ ταχείς μάλιστα ρυθμούς! Τυχόν γνωστοποίηση του αίτήματός μας, λοιπόν, θα άνοιγε τήν πόρτα καί για άλλα αίτήματα από μή τριτοκοσμικές χώρες, πράγμα όλως άνεπιθύμητο από γερμανικής πλευράς.

Έξάλλου: Ή έκκλησιαστική αΐτη Υπηρεσία είχε όρισθει νά λαμβάνει αίτήματα από προτεσταντικές κοινότητες στόν Τρίτο Κόσμο. Ή δική μας αίτηση, προερχόμενη από Όρθόδοξη Έκκλησία, ήταν καί κατά τουτο μιά έξαιρεση, πού δέν ήθελαν νά γενικευθει. Έπιπλέον: Για τήν έγκριση τής αίτησής μας έπρεπε νά ύπάρξει συγκατάθεση καί του Υπουργείου Έξωτερικών τής Γερμανίας. Τό τελευταίο έπρεπε νά έχει θετική γνώμη τής Γερμανικής Πρεσβείας στήν Ελλάδα. Έμμεσος, πλήν ισχυρός σύμβουλος τής Πρεσβείας επί έκκλησιαστικών ζητημάτων ήταν ό τότε πάστορας τής Γερμανικής Ευαγγελικής Κοινότητας στήν Αθήνα Gerhard Möckel.

Ή γερμανική πλευρά έδειχνε μέγιστη εύαισθησία καί προσοχή στό νά μήν έρμηνευθει ή τυχόν χορηγία τους ως είδος επανόρθωσης πολεμικών καταστροφών στήν Ελλάδα καί νά δημιουργηθει έτσι ένα προηγούμενο - μέ συνέπειες - θέμα πού παραμένει άκόμη καί σήμερα διαφιλονικούμενο.

Άπό τήν πλευρά του Σεβασμιωτάτου Ειρηναίου καί τή δική μου τό ένδιαφέρον για μή άκαιρη γνωστοποίηση του σχεδίου άφοροΐσε κυρίως στήν άποφυγή μιās ύ π ό σ χ ε σ η ς, πού δέν θα μπορούσαμε νά εκπληρώσουμε τελικά, εάν δέν θα ένέκριναν τήν αίτησή μας. Δέν ήταν επιτρεπτό νά ρισοκινδυνεύσουμε τή δημιουργία έλπίδων, πού διέτρε-

χαν τόν κίνδυνο νά διαψευσθοῦν καί νά ἐκτεθοῦμε ἀνεπανόρθωτα. Γιά πρόσθετους λόγους, πού ἐκεῖνος ἐκτιμοῦσε, ὁ Σεβασμ. Εἰρηναῖος εἶχε κάμει μιά γενική ἐμπιστευτική συζήτηση μόνο μέ τόν μακαριστό Μητροπολίτη Κρήτης Εὐγένιον, ὁ ὁποῖος ἐστήριξε ἀργότερα τήν προσπάθειά μας ἐνθέρμως σέ μιά κρίσιμη φάση της, μέ τήν ἀποστολή ἐπιστολῆς συναινέσεως, ὅπως ἔπραξε καί ὁ τότε Νομάρχης Χανίων.

Ἡ συμφωνημένη ὑποχρέωση γιά ἀποφυγή ἄκαιρης δημοσιοποίησης τοῦ ὁράματος τῆς Ἀκαδημίας ἐξηγεῖ καί τό γεγονός, ὅτι, ὅπως ἐλέχθη ἤδη, οὔτε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖον ἐνημερώσαμε ἀρχικά, φοβόμενοι μήπως ἐκτεθοῦμε ἐναντί του μέ τή δημιουργία φρουδῶν προσδοκιῶν.

Δύο παραδείγματα:

1. Σέ γράμμα μου τῆς 26ης Δεκεμβρίου 1962 πρὸς τόν Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου (ἦταν ὁ Ἀρχιμανδρίτης Συμεὼν Ἀμαρύλλιος), τόν παρακαλῶ νά μοῦ στείλει στή Γερμανία ἀντίτυπα μελέτης μου, πού, μέ ἐντολή τοῦ Πατριάρχου, εἶχε δημοσιευθεῖ σέ συνέχειες στό ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Πατριαρχείου ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Μεταξύ ἄλλων σημειῶνω ὅτι ἐργαζόμαστε γιά ἓνα «σοβαρόν ἐκκλησιαστικόν ἔργον» στήν Κρήτη, ἀλλ' ὅτι «δέν δύναμαι μέν νά Σᾶς γράψω σήμερον περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ, ἐλπίζω ὅμως ὅτι πολύ συντόμως θά εἶμαι εἰς θέσιν νά τό πράξω καί εἶμαι βέβαιος ὅτι καί Σεῖς προσωπικῶς, ἀλλά καί τό Πατριαρχεῖον θά ἔχετε λόγους νά χαρῆτε βαθύτατα».

2. Κατά τίς τελετές τῆς Χιλιετηρίδας στό Ἅγιον Ὄρος τόν Ἰούνιο τοῦ 1963, στίς ὁποῖες θά ἀναφερθοῦμε ἀμέσως μετά, βρέθηκα μόνος μέ τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα σέ ἓναν περίπατο κάμποση ὥρα. Μιλῆσαμε γιά πολλά, ὄχι ὅμως γιά Ἀκαδημία. Ἐκρίνα ὅτι, ἂν ἔπρεπε νά ἐνημερωθεῖ ὁ Πατριάρχης, πρέπον ἦταν νά τό πράξει ὁ Ἐπίσκοπος κατά τήν ἐπικείμενη ἐπίσκεψη τοῦ Ἀθηναγόρα στήν Κρήτη.

Ὅταν μετ' ὀλίγον, στίς 17 Ἰουλίου 1963, ὁ Πατριάρχης ἐπισκέφθηκε τό Καστέλλι καί τήν Ἰ. Μονή Γωνιάς, ἐπιλεγμένο ἤδη τόπο ἀνέγερσης τῆς Ἀκαδημίας, δέν ἔγινε περί αὐτῆς οὔτε κᾶν κάποια νύξη στίς προσφωνήσεις καί ἀντιφωνήσεις. Διατηρεῖται ἡ μυστικότητα. Σέ γράμμα του, πού ἔλαβα λίγες μέρες ἀργότερα στή Γερμανία, ὁ Σεβασμιώτατος Εἰρηναῖος ἔγραφε περίπου μονολεκτικά: «Μέ τόν Πατριάρχη περάσαμε καλά. Ἦλθε στό Καστέλλι. Ἡ Κρήτη εὐχαριστήθηκε καί 'κεῖνος πιστεύω

τό ἴδιο.»

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1964 εἶχε πλέον σχηματισθεῖ ἡ ἐντύπωση, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐγκριθεῖ ἡ αἴτησή μας. Εἶχε λοιπὸν τότε μιὰ σχετικὴ ἐπαφή μὲ τὸν Πατριάρχη ὁ Σεβασμ. Εἰρηναῖος.

Στις 13-3-1964 μοῦ γράφει: Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν: εὐλογοῦμεν «ἐν ἀναμονῇ τῆς ὑπεσχημένης πληρεστέρας Ἐκθέσεως τῆς ὑμετέρας Ἱερότητας περὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν σκοπῶν αὐτῆς, συγχαίρομεν...».

Δέν ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ἀποστολὴ τέτοιας Ἐκθέσεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἄλλωστε, μιὰ καὶ ἡ αἴτηση δέν εἶχεν ἐγκριθεῖ ἀκόμη ὀριστικά, μόνον γενικὲς πληροφορίες θὰ μπορούσαν νὰ δοθοῦν.

Ἡ δέσμευση τοῦ ἀπορρήτου τερματίσθηκε, ὅταν ἐγκρίθηκε ἐπιτέλους ἡ αἴτησή μας τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1964, ὅπως εἶπαμε.

Ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1965 ἀνέλαβε τίς ἐργασίες του τό Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, μέλος τοῦ ὁποῖου Ἰνστιτούτου εἶχα ἐκλεγεί.

Λίγους μῆνες ἀργότερα ἀρχίσαμε τὴν ἀνέγερση τῆς Ἀκαδημίας.

Μέχρι τὴν ἀπόλυσή μου ἀπὸ τὴ Χούντα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1967, τό κύριο βάρος γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν στὴν Ἀκαδημία ἔφερε ὁ Σεβασμ. Εἰρηναῖος, ἐνῶ ἐγὼ εἶχα τὴν εὐθύνη γιὰ συναφεῖς ὑποθέσεις στὴν Ἀθήνα (συνενοήσεις μὲ κρατικὲς Ὑπηρεσίες, ἀγορὲς ὑλικῶν κ.λπ., τὴν ὅλη ἀλληλογραφία μὲ τοὺς ἀρμόδιους φορεῖς στὴ Γερμανία). Συχνὲς ἦταν βέβαια οἱ ἐπισκέψεις μου στὴν Κρήτη γιὰ συνεδρίες καὶ γιὰ διάφορες διευθετήσεις περὶ τὰ οἰκοδομικὰ τῆς Ἀκαδημίας.

Ἡ πολιτικὴ ἀλλαγὴ τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 εἶχε δυὸ ἄμεσες συνέπειες γιὰ τὴν Ἀκαδημία. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ ἀπόλυσή μου ἀπὸ τό Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο, τό ὁποῖο καταργήθηκε (Ἰούλιος 1967) καὶ ἐπομένως ἡ δυνατότητα νὰ ἀσχοληθῶ πλέον μόνον μὲ τὰ τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ δευτέρη συνέπεια ἦταν ὅτι προέκυψε τό δυσχερέστατο ἐρώτημα, κατὰ πόσον ἔπρεπε νὰ ἀρχίσει τὴ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας, μὲ κίνδυνο νὰ φθαρεῖ τό κύριον ἔργον τῆς, δηλαδή ἡ καλλιέργεια τοῦ δ ι α λ ὅ γ ο υ, ὑπὸ τὴν πίεση τοῦ δικτατορικοῦ μ ο ν ο λ ὅ γ ο υ.

Ὁ Ἀθηναγόρας ὡς ὁδοδείκτης

Ἐδῶ περίπου βρίσκονται οἱ ἀπαρχές τῆς τακτικῆς πλέον ἐπικοινωνίας μας μὲ τὸν Πατριάρχη καὶ γενικότερα μὲ το Φανάρι. Τό ΤΙ τῆς Ἀκαδημίας, ΤΙ μπορούμε καὶ ὀφείλομε νὰ κάνουμε ὑπὸ τίς νέες πολιτικὲς

συνθήκες στη χώρα μας υπήρξε τό κύριο αντικείμενο συζήτησής μου μέ τόν Γέροντα Μητροπολίτη Χαλκηδόνας Μελίτωνα στήν Ἀθήνα, κατά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τήν Κρήτη. Εἶχαμε ὀρίσει τή συνάντησή μας γιά τό πρῶτό τῆς Παρασκευῆς, 21^{ης} Ἀπριλίου 1967 (πρός τό μεσημέρι ἐπρόκειτο νά κάμω ὁμιλία στή Σχολή Πολέμου). Ἐπῆλθε τό μοιραῖον γιά τή χώρα. Παρά τήν αὐστηρή ἀπαγόρευση τῆς κυκλοφορίας μπόρεσα - ὑπό στρατιωτική βέβαια ἐπιτήρηση - νά φθάσω ἀπό τό Παγκράτι στό ξενοδοχεῖο τῆς Μεγ. Βρετανίας, ὅπου εἶπαμε μέ τόν Γέροντα ὅσα ὑπαγόρευε ἡ δύστηνη ἐκείνη ἡμέρα. Συμφωνήσαμε νά συνεχισθεῖ ἡ συζήτηση σέ πρώτη εὐκαιρία στό Φανάρι.⁵

Πέραν ὅλων αὐτῶν: Τί σημαντικόν ὀφείλει ἡ Ὀρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα; Πάρα πολλά! Οἱ ἀπαρχές τῆς οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας μας μέ τόν Πατριάρχη καί γενικότερα μέ τό Φανάρι δέν βρίσκονται στά ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα. Δέν θά ἦταν ἄστοχο νά λεχθεῖ, ὅτι στήν πραγματικότητα ἡ προβληματική γιά τό ΤΙ τῆς Ἀκαδημίας, πού εἶχε τεθεῖ ἐξ ἀρχῆς ὡς πρῶτο ζητούμενο, ΤΙ θέλαμε νά ἐπιδιώξουμε μέ αὐτό τό Ἰδρυμα, ἦταν τό αντικείμενο 4 Ἐκθέσεων μου, πού εἶχαν ὑποβληθεῖ στόν Ἐπίσκοπο καί σέ γερμανικές Ὑπηρεσίες. Ἐπρόκειτο γιά τή σύνοψη μελετῶν καί προβληματισμῶν μου, στούς ὁποίους μετεῖχε, ὡσεῖ παρῶν καί προπορευόμενος, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Προσωπικά ὀφείλω νά ὀμολογήσω -καί τό πράττω εὐχαρίστως σήμερα δημοσίως-, ὅτι μέ τίς δικές του ὑσιπετεῖς ἀνατάσεις ἀναπτέρωνε τάχαμηλοφτερουγίσματα τῶν δικῶν μου ὀραματισμῶν.

Ἄς δοῦμε τό καίριο τοῦτο θέμα σαφέστερα.

Ὡς ἐκ περισσοῦ, νομίζω, πρέπει νά λεχθεῖ στό σημεῖον αὐτό, ὅτι ὁ ἀγῶνας γιά τή δημιουργία τῆς Ἀκαδημίας δέν ἀφοροῦσε μόνο στήν ἐξεύρεση τῶν χρημάτων γιά τόν ἀρχιτεκτονικό σχεδιασμό, τήν ἀνέγερση, τόν ἐξοπλισμό της καί τά πρῶτα ἔξοδα λειτουργίας της. Προηγήθηκε καί συνεχίσθηκε παράλληλα πρὸς αὐτόν τόν ἀγῶνα ἡ μελέτη γιά τή φύση καί τήν ἀποστολή τοῦ Ἰδρύματος καί γιά τόν προσφορότερο τρόπο ἐντελέστερης ἐκπλήρωσης τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς.⁶ Ἐπρεπε νά τεθοῦν

5 Βλπ. Α. Κ. Παπαδεροῦ, Στόν Χαλκηδόνα Μελίτωνα: Ὠρα σου καλή, ΔΚ 16 (1989) 132-133.

6 Ἡ σταδιακή ὀρίμαση τῆς ἀπόφασής μου νά ἐγκαταλείψω τήν προοπτική πανεπιστημιακῆς σταδιοδρομίας καί νά ἀφοσιωθῶ στήν ὑπόθεση τῆς Ἀκαδημίας, συνδέεται ἄμεσα μέ τή συγγραφή τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς (METAKENOSIS. Griechenlands

Ο αοίδιμος Οικουμενικός Πατριάρχης κυρός Αθηναγόρας εις τό Άγιον Όρος

ξεκάθαροι στόχοι. Νά ὀρισθοῦν προτεραιότητες. Νά μελετηθεῖ μέ κάθε λεπτομέρεια ὁ κατά περίπτωση ἐνδεδειγ-μένος τρόπος ἐφαρμογῆς. Νά ἀναζητηθοῦν καί νά ἐτοιμασθοῦν συνεργάτες καί πλεῖστα ἄλλα. Πράγματα διόλου εὐκόλα γιά ἓνα ἔργο, πού δέν εἶχε νά μάθει κάτι ἀπό παρόμοιό του στόν ὀρθόδοξο χῶρο καί πού δέν ἔπρεπε νά εἶναι ἀπλή μίμηση ξένων προτύπων.

Μέ τόν Σεβασμ. Εἰρηναῖο, λοιπόν, τόν τότε Πρωτοσύγκελλον του καί νῦν Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Εἰρηναῖον καί μικρό ἀριθμό συνεργατῶν, ἀνταλλάσσαμε ἀπόψεις, προφορικά ἢ γραπτά, γιά τὰ ζητήματα αὐτά. Καί ἦταν αὐτονόητη ἡ μετά πολλῆς προσοχῆς παρακολούθηση τοῦ ἐν γένει γίνεσθαι στό Φανάρι, μέ τή δημιουργική ἔμπνευση καί τούς γενναίους διασκελισμούς τοῦ Ἀθηναγόρα, πού ἔδιδαν σαφή καί ἀσφαλή ἀπάντηση σέ ἀρκετούς ἀπό τούς προβληματισμούς ἐκείνους.

kulturelle Herausforderung durch die Aufklärung in der Sicht des Korais und des Oikonomos (Diss. Mainz 1962), 2. Aufl. in: Archiv für Vergleichende Kulturwissenschaft, hrsg. von Anton Hilckman, Bd. 6, Verlag Anton Hain, Meisenheim am Glan 1970. Τό αὐτό: ΜΕΤΑΚΕΝΩΣΙΣ. Ἑλλάδα-Ὄρθοδοξία-Διαφωτισμός κατά τόν Κοραῖ καί τόν Οἰκονόμο, ΑΚΡΙΤΑΣ, Ἀθήνα 2010). Ἡ σέ βάθος μελέτη τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῶν ζητημάτων πού ἔθετε κατά τήν κρίσιμη περίοδο διαμόρφωσης τῆς νεοελληνικῆς αὐτοσυνειδησίας, ἀλλά καί τῆς γενικότερης πανορθόδοξης αὐτογνωσίας, εἶχε δυό συνέπειες: Ἀφ' ἑνός μέ ἀπομάκρυνε σταδιακά ἀπό τήν ἐνασχόληση μέ τή Ἱεροσκειολογία καί ἀφ' ἑτέρου φώτισε εὐκρινέστερα τή φυσιογνωμία καί τήν ἀποστολή τῆς ἐτοιμαζόμενης Ἀκαδημίας ἐντός ἑνός νέου κόσμου ἰδεῶν καί κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων. Ὁ Ebarhard Müller, κύριος ἐμπνευστής καί Διευθυντής τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἀκαδημίας (ἐκείνης τοῦ Bad Boll τῆς Γερμανίας) εἶχε διαγνώσει τὰ ἀνωτέρω καί τὰ εἶχε συνοψίσει σέ σχετική ἐπιστολή του, στήν ὁποῖαν μοῦ ἔγραφε στίς 17-5-1963:

«Μόνο τώρα μπόρεσα νά ἀσχοληθῶ μέ τή διατριβή σας 'Μετακένωσις'. Στή διατριβή αὐτή καταπιαστήκατε μέ ἓνα ζήτημα, πού σχετίζεται σίγουρα μέ τήν ἀποστολή τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ Ἀκαδημία δέν θέλει μέν βέβαια νά ὑπηρετήσει κατά πρώτο λόγο τή συνάντηση τῆς Ἑλλάδος μέ τήν ἀποκαλούμενη Ἑσπερία, στήν πράξη ὁμως κάθε ζήτημα ἀναπτυξιακῆς βοήθειας εἶναι φυσικά διαπάλη μέ τή δυτική τεχνική καί τίς συνέπειές της γιά ὅλη τήν πολιτισμική ζωή καί ὅλως ἰδιαιτέρως γιά τή Θεολογία. Γι' αὐτόν τόν λόγο ἔχετε ἀσφαλῶς μέ αὐτή τή διατριβή ἐπεξεργασθεῖ τήν οὐσία θεμελιωδῶν ζητημάτων, μέ τὰ ὁποῖα ὀφείλει νά ἀσχοληθεῖ καί ἡ Ἀκαδημία. Ὑστερα ἀπό αὐτή τήν ἐργασία τό μόνο πού μπορῶ νά εὐχρηθῶ εἶναι νά ἐπιτύχετε νά δημιουργήσετε μέ τήν Ἀκαδημία ἓνα αὐτοτελές πνευματικό Ἰδρυμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ἀκριβῶς χάρη στήν αὐτοτελεία του θά εἶναι ἱκανό νά ἀναπτύξει ἓναν συμμετοχικό/ἐταιρικό διάλογο μέ τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη. Εἶθε ἡ συμβολή τῆς ἐργασίας τῆς Ἀκαδημίας, πού ἐλπίζουμε νά πραγματοποιηθεῖ, νά ἐπιτελέσει κατά τέτοιο τρόπο καί μιά Μετακένωση τῆς ἐργασίας τῆς Ἀκαδημίας στίς ἐν Ἑλλάδι συνθήκες, ὥστε νά ἀναπαύεται ἐπ' αὐτῆς {τῆς Ἑλλάδος} τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί νά οἰκοδομηθοῦν τοιοτοτρόπως γέφυρες ἀπό ἄνθρωπο σέ ἄνθρωπο καί ἀπό λαό σέ λαό.»

Αυτά και πολύ περισσότερο ή πολυτρόπως εκδηλούμενη αγωνία και ο αγώνας του Πατριάρχη, που ατένιζε στα βάθη των πραγμάτων και των καιρών και μοχθοῦσε ἀκαταπαύστως

- για τήν ἀνακαίνιση και τήν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως διαδηλώθηκε μέ ποικίλα Γράμματα και Μηνύματά του, μέ πορείες και δράσεις του, μάλιστα δέ μέ τίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις και τά συνακόλουθα σχετικά,

- για πρωτοβουλίες και μέριμνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς ἐνεργό συμμετοχή ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν και τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ὁρθόξων στό Συμβούλιο τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (CEC/ΚΕΚ), ἀλλά και για τήν ἐπί ἀνανεωμένων παλαιφάτων κανονικῶν και ἐκκλησιολογικῶν βάσεων ἀνάληψη νέων σχέσεων μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης και μέ ἄλλες χριστιανικές παραδόσεις,

- προσπάθειες για εἰρηνική συνύπαρξη τῶν θρησκευμάτων, για ὑπέρβαση προαιωνίων, ἀλλά και νεωτέρων φραγμάτων μεταξύ τῶν λαῶν, για τήν εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου, αὐτά, λέγω, και πολλά ἄλλα πνευματικά ἀθλήματα και τολμήματα τοῦ Πατριάρχου λειτούργησαν ὡς πραγματικός, φωτεινός ὁδοδείκτης για ὀρισμένους ἀπό τούς προγραμματισμούς και τίς μετέπειτα δραστηριότητες τῆς Ἀκαδημίας.

Ἄλλωστε, ὀραματιζόμενος και προγραμματίζοντας τή φύση και τήν ἀποστολή τοῦ Ἰδρύματος, πῶς μπορούσες νά ἀγνοήσεις τή φωνή, τήν προτροπή, τήν ἀξίωση τοῦ πρώτου τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅταν μάλιστα ἐκφράζεται εὐθέως σέ προσωπικό ἐπίπεδο;

Παράδειγμα: Εἶχε προχωρήσει ἡ ἀνέγερση τῆς Ἀκαδημίας, ὅταν ἔστειλα ἐπιστολή στόν Παναγιώτατον. Δυστυχῶς δέν βρέθηκε ἀντίγραφό της. Μποροῦμε ὅμως νά συμπεράνουμε τουλάχιστον τό πνεῦμα τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ἀπό τήν ἀπάντηση τοῦ Πατριάρχου, μέ ἡμερομηνία 4 Ἀπριλίου 1967. Ἐγραφε, μεταξύ ἄλλων:

«...εὐχαριστοῦμεν... ἰδιαιτέρως διά τήν ὑψηλήν ἀντίληψιν ἐπί τῆς ἐνότητος τῶν Ἀγίων τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν,...Τά τελευταῖα μεγάλα Ἐκκλησιαστικά γεγονότα ἀποτελοῦσι κλείδας διά τήν ἀναζήτησιν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Χριστιανικῆς ἐνότητος. Δημιουργοῦσι δυνατότητας πρακτικῶς ἀνεξαντλήτους. Χαράττουσι κατά Προφητικόν τρόπον τόν δρόμον, τόν ὀποῖον Ἀνατολή και Δύσις ὀφείλουσι νά ἀκολουθήσωσι διά νά ἀνταποκριθῶσιν εἰς τήν ἔκκλησιν τοῦ Κυρίου, ὅπως ἐπιστρέψω-

σιν εἰς τὴν κοινὴν πίστιν καὶ συνείδησιν, ὅτι εἴμεθα μέλη τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ ὁπαδοὶ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ ἐπέπεσεν ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ φωτίζουσα τὰς διανοίας καὶ θερμαίνουσα τὰς καρδίας αὐτῶν. Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις προχωρεῖ καὶ οὐδὲν δύναται ἀναστεῖλαι αὐτήν.

Ἐξ ἄλλου, διερχόμεθα ἡμέρας μεγάλας καὶ πᾶς Ὁρθόδοξος Χριστιανός, καὶ δὴ Θεολόγος, θεματοφύλαξ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, βοηθεῖ τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ, ἥτις σήμερον ἀκούει τὴν ἄνωθεν φωνὴν ζητοῦσαν τάξιν Προφητῶν, καὶ οὐ μόνον προβλεπόντων καὶ προλε-γόντων τὰ μέλλοντα γενέσθαι ἀσφαλῶς, ἀλλὰ καὶ θαρραλέως προετοιμαζόντων τὴν ἔλευσιν αὐτῶν, ἐν χρόνῳ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Κυρίου.»⁷

Ἐχοντας ὑπόψη ὅλα αὐτὰ καὶ τίς εὐλογίες πού μᾶς διεβίβασε ὁ Πατριάρχης κατὰ τὰ Ἐγκαίνια τῆς Ἀκαδημίας μὲ Πατριαρχικὸ Γράμμα του καὶ μὲ τὸν Ἀντιπρόσωπόν του Σεβασμ. πρώην (καὶ πάλι μετέπειτα) Ἀρχιεπίσκοπον Αὐστραλίας Ἰεζεκιήλ, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξεν ἐξ ὀνόματος τοῦ Πατριάρχου τὴν ἐπίσημη ἔναρξη λειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας,⁸ μπορούμε νὰ ὁμολογήσουμε εὐγνωμόνως, ὅτι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὑπῆρξε πράγματι πολύτιμος ὁδοδείκτης πρὸς βασικὲς κατευθύνσεις καὶ προτεραιότητες τῆς Ἀκαδημίας, ἰδίως ὅσον ἀφορᾶ στὰ διορθόδοξα καὶ διαχριστιανικὰ ζητήματα, καθὼς καὶ σὲ ὀρισμένες ἔκτακτες περιστάσεις.⁹

7 Πρβλ. AMEN.gr 25-1-2013. Οἰκουμενικά κεκτημένα καὶ ὀφειλόμενα. Ἡ ὀμιλία τοῦ Ἀλέξανδρου Κ. Παπαδερῶ στο ὀικουμενικό συμπόσιο «Ο ὀικουμενικός διάλογος στὸν 21ο αἰῶνα». Τὸ αὐτὸ στο ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ, 25 Ἰανουαρίου 2013.

8 Βλπ. Ἀλέξ. Κ. Παπαδερῶς (Ἐκδ.), ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΕΥΘΥΝΗΣ Τόμ. Ι., τ. Α', 1968-1970, Ἐκδόσεις ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ, Γωνιά Κισάμου Χανίων 1971.

9 Ἐνα παράδειγμα:

Διάλογος στὴν Ἀκαδημία γιὰ τὴν εἰρήνην στὴ Μ. Ἀνατολή.

Ἀπὸ 10 μέχρι 23 Ἀυγούστου 1969 πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀκαδημία μεγάλο διεθνὲς συνέδριο Ψυχολόγων μὲ θέμα «ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΙΣ». Ἦταν μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἐνέργεια τῆς Ἀκαδημίας στὰ πλαίσια σχεδίου της, νὰ ὀργανώσει ὑψηλοῦ διεθνοῦς ἐπιπέδου ἐπιστημονικά συνέδρια, προκειμένου νὰ συντελέσει καὶ αὐτὴ στὴν προώθηση τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴν ἴδρυση Πανεπιστημίου στὴν Κρήτη. Τὸ συνέδριο ἔγινε σὲ συνεργασία μας μὲ τὴ Διεθνή Ἐνωσιὴ Σχολῶν Ἀτομικῆς Ψυχολογίας καὶ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Alfred Adler (Σικάγο) Καθηγητὴ Rudolf Dreikurs. Ἐλαβαν μέρος 150

Αυτά κυρίως και άλλα πολλά επιτρέπουν, ακριβέστερα επιβάλλουν στην Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία μας ἀφ' ἑνός νά σέβεται ἀναλόγως καί διαπαντός τή μνήμη τοῦ Ἀθηναγόρα καί ἀφ' ἑτέρου νά τηρεῖ τή γραμμή πλεύσεως πού ἀπό τότε χαράξαμε, δηλαδή νά ἀκολουθεῖ τή φωνή καί νά ὀδεύει στή γραμμή τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, στά πλαίσια πάντοτε τῆς ἰδιάζουσας ἀποστολῆς τοῦ Ἰδρύματος, πού εἶναι ἡ διασφάλιση τοῦ ἐλεύθερου καί ὑπεύθυνου διαλόγου. Ἄλλωστε, ἡ σχέση τῆς Ἀκαδημίας πρὸς τόν Οἰκουμενικό Θρόνο καί τόν ἐκάστοτε Προκαθήμενον αὐτοῦ καί τῆς ὅλης Ὁρθοδοξίας ἔχει ὀριστεῖ σαφῶς στήν Πράξη συστάσεως τῆς Ἀκαδημίας καί οὐδεὶς ποτέ θά θελήσει βεβαίως νά ἀγνοήσει τά γεγραμμένα, χωρὶς ζημία τοῦ Ἰδρύματος, τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλά καί τῆς Ἐκκλησίας.¹⁰

ἐπιστήμονες, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 79 ἦταν ἀλλοδαποί, μεταξύ τῶν ὁποίων καί κάμποσοι ἀπό τό Ἰσραήλ. Κατά τήν καταληκτική συνεδρία, ὁ Dreikurs (ἐβραϊκῆς καταγωγῆς) ἐξέπληξε μέ μιά δήλωση πού ἔκαμε προφανῶς ὕστερα ἀπό συνεννόηση μέ τούς οἰκείους πρὸς αὐτόν Ἰσραηλινούς. Εἶπε: *«Διαπιστώνοντας τό ἐνταῦθα κλίμα καταλλαγῆς, συναδελφώσεως καί ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, θεωροῦμεν τήν Ὁρθόδοξον Ἀκαδημίαν Κρήτης ὡς τόπον ἐξόχως κατάλληλον διά τήν ἔναρξιν ἑνός δ ι α λ ὅ γ ο υ μεταξύ Ἰσραηλινῶν καί Αἰγυπτίων, θά εἴμεθα δέ λίαν εὐτυχεῖς, ἐάν μία τοιαύτη συνάντησις ἤθελε πραγματοποιηθῆ συντόμως ἐνταῦθα.»* (βλπ. ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΕΥΘΥΝΗΣ, σ. 102-104).

Ἡ δήλωση βρῆκε εὐρύτατη καί εὐμενέστατη ἀπήχηση στόν ἑλληνικό καί τόν διεθνή Τύπο. Μερικοὶ ὑπέθεσαν ὅτι πίσω ἀπό τήν ὑπόθεση αὐτή βρίσκεται ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος βέβαια δέν ἐγνώριζε τίποτε! Χρειάστηκε νά ἐπικοινωνήσουμε, ὁ Σεβασμ. Εἰρηναῖος καί ἐγώ, μέ τήν Ἀθήνα καί τό Φανάρι, προκειμένου νά διαπιστώσουμε τυχόν δυνατότητα ἀξιοποίησης τῆς δήλωσης γιά προσφορά μιᾶς ἀσφαλῶς πολυτιμῆς διακονίας τῆς εἰρήνης στήν περιοχή. Ἡ διεθνῆς συγκυρία, ὥστόσο, δέν ἦταν ἀκόμη ὠριμη γιά ἕνα τέτοιο ἐγχείρημα, τό ὁποῖον, ἄλλωστε, ὑπερέβαινε τά μέτρα τοῦ νεοπαγοῦς Ἰδρύματός μας, ἀλλά καί τῆς χώρας μας, δεδομένης καί τῆς τότε πολιτικῆς ἀνωμαλίας.

10 Στίς 16 Ἰανουαρίου 1970 ὁ Σεβασμ. Εἰρηναῖος καί ἐγώ, ἐνεργοῦντες μέ τήν ιδιότητα τῶν Ἰδρυτῶν τῆς Ἀκαδημίας, ὑπογράψαμε τήν ὑπ' ἀριθμ. 12419 συμβολαιογραφική ἸΔΡΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ἸΔΡΥΜΑΤΟΣ, στήν ὁποία συμπεριλάβαμε καί τόν ΟΡΓΑΝΙΣΜΟ διοικήσεως, διαχειρίσεως καί λειτουργίας αὐτοῦ. Ἀκολούθησε ἡ δημοσίευση τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 838 Β. Διατάγματος (ΦΕΚ 295, τεῦχος πρῶτον, 31-12-1970) *Περί ἐγκρίσεως συστάσεως ἰδρύματος ἐν Γωνιᾷ Χανίων Κρήτης ὑπό τήν ἐπωνυμίαν «ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ» καί κυρώσεως τοῦ Ὄργανισμοῦ αὐτοῦ.* Μέ τό Διάταγμα αὐτό ἡ Πολιτεία, λαμβάνοντας ὑπόψη τή σχετική νομοθεσία καί τή θετική γνωμοδότηση τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων, ἐγκρίνει τήν ὡς ἄνω Πράξη Συστάσεως, ὀρίζει ὅτι τό νέον αὐτό θρησκευτικόν Καθίδρυμα κοινωφελοῦς σκοποῦ ἀποτελεῖ νομικόν πρόσωπον ἰδιωτικοῦ δικαίου, τελεῖ ὑπό τήν ἐποπτεῖαν τῶν Ὑπουργῶν

Τά πρός τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα εὐγνώμονα αἰσθήματά μας συνοψίζονται στό ΨΗΦΙΣΜΑ τῆς 7^{ης} Ἰουλίου 1972:

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Διοικητικόν Συμβούλιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, πληροφορηθέν ἐν βαθυτάτῃ συγκινήσει τήν εἰς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυροῦ Ἀθηναγόρου Α΄, ὅστις ἐβάστασεν καρτερικῶς καί γενναίως ἐν καιροῖς χαλεποῖς τόν Σταυρόν τῆς πίστεως καί τοῦ Γένους, ἐποίμανε στιβαρῶς τήν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καί, ὡς Πρωθιεράρχης τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐκοπίασεν μέγਾਲως καί δημιουργικῶς ὑπέρ τῆς ἀνακαινίσεως καί ἀνασυντάξεως αὐτῆς, ὥστε νά καταστή ἡ παρουσία καί ἡ μαρτυρία αὐτῆς ἐνεργός ἐν τῷ διαχριστιανικῷ διαλόγῳ τῆς ἀγάπης καί ἐν τῇ ζωῇ καί τῇ πορείᾳ τοῦ συγχρόνου κόσμου, διά δέ τῆς πατρικῆς συμπαραστάσεως Αὐτοῦ συνέβαλε σημαντικῶς εἰς τήν ἐδραίωσιν καί τήν προκοπὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, ἀποφασίζει ὅπως:

1. Τηρηθῆ τó προσῆκον πένθος,
2. Ἀναρτηθῆ μεσίστιος ἡ σημαία ἐν τῷ Ἰδρύματι μέχρι τῆς ἐπομένης ἀπό τῆς κηδείας αὐτοῦ,
3. Παραμείνῃ ἀνηρτημένη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἡ εἰκὼν Αὐτοῦ ἔσαεί,
4. Τελεσθῆ Μνημόσυνον καί ὀργανωθῆ θεολογικὴ Σύναξις, ἀφιερωμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τήν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς προσωπικότητος καί τοῦ ἔργου Αὐτοῦ,
5. Παρακολουθήσῃ τήν ἐκφορὰν Αὐτοῦ καί καταθέσῃ στέφανον

Οἰκονομικῶν καί Ἐθνικῆς Παιδείας καί Ὁρησκευμάτων, κυρώνει τόν Ὁργανισμόν τοῦ Ἰδρύματος, τó ὁποῖον, σύμφωνα μέ τήν Πράξιν Συστάσεώς του, τελοῦν ὑπό κανονικὴν ἐξάρτησιν ἀπό τῆς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου, «τίθεται ὑπό τήν πνευματικὴν προστασίαν τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τοῦ ὁποῖου τó ὄνομα μνημονεύεται καθ' ἐκάστην ἐν τῷ Ἰδρύματι λατρευτικὴν πρᾶξιν...». Στήν ἴδια Πράξιν ὀρίζεται ὅτι τῆς Συνάξεως τῶν Ἐταίρων τῆς Ἀκαδημίας προῖσταται Κοσμητεία, Πρόεδρος τῆς ὁποίας «εἶναι ὁ ὑπό τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὀριζόμενος ἐκπρόσωπος αὐτοῦ...». Ὁ Πρόεδρος αὐτός ὀρίζεται ὅτι πρέπει νά συμμετάσχει στή συνεδρία, κατά τήν ὁποίαν -ὄ μή γένοιτο!- θά συζητηθῆ θέμα διαλύσεως τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ Διαθήκη αὐτῆ τῶν Ἰδρυτῶν καί ὅλα τά συναφῆ ὀρίζονται ἐν γνώσει τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἐπὶ Πατριαρχίας τοῦ Ἀθηναγόρα.

ὁ Γεν. Διευθυντής τῆς Ἀκαδημίας καί Ὁφικίαλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου,

6 Ἐκφρασθοῦν συλλυπητήρια πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τὴν Ἱεράν Ἐπαρχιακὴν Σύνοδον Κρήτης, καί
7. Δημοσιευθῆ τὸ παρὸν διὰ τοῦ Τύπου.

Ἐν Γωνιᾷ τῆ 7ῆ Ἰουλίου 1972¹¹

Ὅσα οἰκοδομήθηκαν σταδιακὰ μεταξύ τῆς Ἀκαδημίας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στερεώθηκαν καί διευρύνθηκαν ἐπὶ Πατριαρχίας τοῦ μακαριστοῦ Δημητρίου καί πολὺ περισσότερο διὰ τῆς διαπύρου ἀγάπης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου.¹²

Χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους

Καί τώρα μιά σύντομη συνάντησή μας μέ τόν Πατριάρχη στό Ἅγιον Ὅρος, τό ὁποῖον αὐτές ἀκριβῶς τίς ἡμέρες, μέ τὴν παρουσία τοῦ Παναγιωτάτου κ. κ. Βαρθολομαίου ἐορτάζει, ὅπως καί ἡ Κρήτη, τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωσή του στὸν ἐθνικό κορμό.

Προηγούμενως δύο λόγια γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία στὴ γερμανικὴ Τηλεόραση.

Τὸ 1962 ἰδρύθηκε ὁ μέγας κρατικός τηλεοπτικός σταθμός Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF), δηλαδή ἡ 2^η Γερμανικὴ Τηλεόραση, μέ ἔδρα τό Μάιντς. Πρῶτος Γεν. Διευθυντής τῆς ἐκλέχθηκε ὁ Karl Holzamer, Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ MAINZ.

Στὸ Ἀνώτερο Σεμινάριο Φιλοσοφίας πού διηύθυνε εἶχαμε ἐπιτύχει νὰ ἐγγραφοῦμε 17 σπουδαστές ἀπὸ τὴ Γερμανία καί ἄλλες χώρες. Ἦρθε ὁ Καθηγητὴς γιὰ τελευταία συνεδρία καί ἀποχαιρετισμό. Ἡ συγκίνηση μεγάλη. Μᾶς λέγει στὸ τέλος: Θὰ ἤθελα νὰ μέ συνοδεύσετε στό νέο μου Γραφεῖο... Περπατήσαμε ὡς κάτω στὴν πόλη, ὅπου ἦταν τὰ πρῶτα Γραφεῖα τοῦ νεοσύστατου Κρατικοῦ Τηλεοπτικοῦ Σταθμοῦ. Καθὼς συζητούσαμε γύρω του ὄρθιοι, διακόπτει ὁ Καθηγητὴς ἀπότομα τὴ συζήτηση καί λέγει: *Γιὰ μιά στιγμή: Δέν ἔχω ἀκόμη κανένα συνεργάτη· δέν ἔρχεσθε σεῖς, νὰ ἀποτελέσετε τό πρῶτο ἐπιτελεῖο μου;* Κοίταξε γύρω-γύ-

11 Βλπ. Ἀ. Κ. Παπαδερῶ, Ἀπὸ τὴν κηδεῖαν τοῦ Πατριάρχου, Χριστὸς καί Κόσμος 133 (1972) 109-110.

12 Ἀ.Κ.Παπαδερῶ, Ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος καί ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν Κρήτη, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ. Περιοδικὴ ἔκδοση Ἱ. Μητροπόλεως Κωνσταντίας-Ἀμμοχώστου, Ἔτος 40 (201), τ. 12^ο, σελ. 76-79.

ρω καί ἄρχισε νά μοιράζει ὀφφίκια. Ἦρθε ἡ σειρά μου. Λέγει: Ἐσύ εἶσαι Ὁρθόδοξος - ἀρμοδιότητά σου εἶναι ὁ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ! Ἔτσι ἀπλά, αὐθόρμητα, ἀνεπαίσθητα θά ἔλεγε κανείς, ἄνοιξε γιά τήν Ὁρθοδοξία ἓνα μεγάλο τηλεοπτικό παράθυρο!

Μέ τή νέα αὐτή ιδιότητα τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συμβούλου μίλησα μερικές φορές ἀπό τόν τηλεοπτικό αὐτό Σταθμό γιά διορθόδοξα καί οἰκουμενικά θέματα. Χάρη στήν ἴδια ιδιότητα εἰσηγήθηκα, καλύψαμε καί προβλήθηκαν ἱστορικά γεγονότα, ὅπως ἡ ἀπόδοση τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα στήν Ἐκκλησία τῆς Πάτρας, ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψη στή Ρόδο (1-15 Νοεμβρίου 1964) κ. ἄ. Κορυφαῖα γεγονότα τότε ἦταν βέβαια ἡ Χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγ. Ὁρους καί ἡ συνάντηση Πάπα καί Πατριάρχη στά Ἱεροσόλυμα.¹³

Στό Μήνυμά του τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ 1963, μέ τό ὅποιον ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐκήρυξε τήν ἑναρξη τοῦ ἑορτασμοῦ γιά τό Ἅγιον Ὅρος, προέβλεπεν ἐπ' ἐλπίδι πώς ἡ χιλιετηρίδα θά ἀποτελέσει γιά κάθε ἀγωνιζόμενο χριστιανό «κλήσιν εἰς στροφήν πρὸς ἑαυτόν καί ψυχικήν περισυλλογήν, εἰς ἀφοσίωσιν πρὸς τόν Θεόν καί τόν νόμον τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀνασύνδεσιν ἐν τῇ πίστει καί τῇ ἀγάπῃ τῶν φύσει συγγενῶν καί οἰκείων, εἰς ἄρσιν τῆς λυπηρᾶς διαιρέσεως, δι' ἣν βλασφημεῖται τό πανάγιον τοῦ Κυρίου ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσι.»

Εἰσηγήθηκα λοιπόν ἀρμοδίως, ὅτι ὁ μέγας Τηλεοπτικός Σταθμός τῆς Γερμανίας δέν μποροῦσε νά ἀντιπαρέλθει ἓνα τέτοιο ἱστορικό γεγονός.

Ὅταν ὅμως φθάσαμε στήν Ἀθήνα τόν Ἰούνιο τοῦ 1963 μέ τό συνεργεῖο τῆς τηλεόρασης, πληροφορηθήκαμε ὅτι ἡ Ἱ. Κοινότητα τοῦ Ἁγ. Ὁρους δέν ἐπιτρέπει τηλεοπτικές λήψεις. Ἀπελπιστική ἡ ἀμηχανία μας!

13 Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ συνάντηση ἐκείνη εἶχε προκαλέσει διεθνῶς αἴσθησι, συγκίνηση καί ἐλπίδα. Σημειώνω ἐδῶ ἐνδεικτικά ἓνα χαρακτηριστικό ἀπόσπασμα ἀπό ἐπιστολή πού μοῦ ἔστειλε στίς 16-1-1964 ἡ Katharina Hilckman, εὐσεβῆς καθολική ἀπό τή Γερμανία:

«Παρακολουθήσαμε στήν τηλεόραση τή συνάντηση τῶν δύο Πατριαρχῶν {Πάπα Παύλου Στ' καί Ἀθηναγόρα} στά Ἱεροσόλυμα. Συγκλονισθήκαμε βαθύτατα, ὅταν οἱ δύο ἐκπρόσωποι τῆς Ἀνατολικῆς καί τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, πού ἐπί τόσα χρόνια εἶχαν γυρίσει τήν πλάτη ὁ ἓνας στόν ἄλλον, ἀγκαλιάσθηκαν πρὸς ἀδελφικόν ἀσπασμόν ἐπί ἱεροῦ ἐδάφους· τό ὅτι ἐμεῖς, ἄνθρωποι ἁμαρτωλοί, ἀξιοθήκαμε νά γίνουμε μάρτυρες τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, εἶναι γιά μᾶς, πού ὑποφέραμε τόσο πολύ καί ὑποφέρουμε ἀκόμη γιά τή διαίρεση, τό ὠραιότατον ὄλων ἐκείνων, πού μπόρεσε νά μᾶς προσφέρει μέχρι σήμερα ὁ 20ός αἰώνας.»

Ἀπευθύνθηκα στὸν μακαριστὸ Ἀθηναγόρα καὶ ὁ δρόμος ἄνοιξε πάραυτα.

Οἱ Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Νικηφόρος, Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναῖος καὶ Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας Τιμόθεος στὸ πλοῖο πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Φωτ. Απ.

Στὴν ταινία πού ἐτοιμάσαμε δόθηκε ὁ τίτλος: TAUSEND JAHRE ATHOS - Χίλια χρόνια Ἄθως.

Περιλαμβάνει ἐπιλεκτικά στιγμιότυπα καὶ ἐρμηνευτικά σχόλια γιὰ τὸν ἑορτασμό, πληροφορίες γιὰ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἁγ. Ὄρους, τὴν ὀργάνωση, τὴ ζωὴ, τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν ἐν γένει ἰδιοπροσωπία τῆς μοναστικῆς κοινότητας, καθὼς καὶ τοπία καὶ στιγμιότυπα ἀπὸ ἰ. Μονές πού ἐπισκεφθήκαμε, συνοδεύοντες τὸν Πατριάρχη Ρουμανίας Ἰουστινιανό. Τὸ τεκμήριο αὐτό, πού, ὡς μοναδικὴ τηλεοπτικὴ καταγραφή τῶν τῆς Χιλιετηρίδος, θεωρεῖται ἀνεκτίμητης ἱστορικῆς ἀξίας, προβλήθηκε στὴ Γερμανία δύο φορές. Προβλήθηκε καὶ ἄλλου. Προκάλεσε θαυμασμό γιὰ τὰ γενόμενα στὶς τελετές καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Ὄρους πού ἀποτυπώσαμε.

Ἀντίγραφο τῆς ταινίας ἔστειλα στὸν Πατριάρχη Ρουμανίας ὕστερα ἀπὸ σφοδρὴ ἐπιθυμία του. Επιθυμία νὰ δεῖ τὴν ταινία εἶχεν ἐκφράσει καὶ ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων Γερμανός. Τὸν εἰδοποίησα ὅτι ἐπιστρέφοντας ὁδικῶς στὴν Ἑλλάδα, θὰ μπορούσα νὰ σταματήσω πρὸς τοῦτο στὸ Βελιγράδι στὶς 11. Ἀπριλίου 1964. Πράγματι σὲ μεγάλη αἴθουσα εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Πατριάρχης, τὰ μέλη τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ ἄλλοι πολλοί. Σύντομα πλὴν θερμὰ λόγια ὑποδοχῆς, εὐχαριστία ἐκ μέρους μου. Μὲ διακατεῖχε πάντως μιὰ διάθεση συνοχῆς, ἐπειδὴ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἔλεγαν πὼς ὑπῆρχε ψυχρότητα μεταξὺ Βελιγραδίου καὶ Φαναρίου. Ἀρχίζει ἡ προβολή. Κάποια στιγμή ἐμφανίζεται ὁ Ἀθηναγόρας μὲ τὸ ἐπιβλητικὸ παράστημά του.

Ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων πετάγεται πάραυτα ὄρθιος σάν ἀπὸ ἐλατήριον. Ἀμέσως τὸν ἀκολουθοῦν οἱ πολλοί. Τρόμαξα, νομίζοντας πὼς ἦταν κίνηση ἀποστροφῆς. Ἡ καρδιά μου ὅμως ἐπανῆλθε στοὺς ρυθμούς της, καθὼς εἶδα τὸν Πατριάρχη νὰ κάνει βαθιὰ ὑπόκλιση σχεδὸν ὡς κάτω στὸ δάπεδο, καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὸν μιμοῦνται.

Αὐτὸς ἦταν ὁ Ἀθηναγόρας!

Δέν λησμονοῦνται τέτοια βιώματα τῆς ἐνότητος τῶν Ὁρθοδόξων.

Ἄτυχῶς ὑπῆρξε καὶ τὸ ἀποτρόπαιον: Στὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ Πατριάρ-

χης Ἀθηναγόρας μοῦ εἶχε ζητήσει νά στείλω στήν Πόλη ἀντίγραφο τῆς ταινίας. Τό ἔστειλα. Προβλήθηκε σέ διάφορες ἐνορίες καί σχολεῖα. Οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν νά κατάσχουν καί νά κατασυκοφαντήσουν τήν ταινία. Προπαγανδίζει, ἔλεγαν, μέσα στήν Πόλη τή δόξα τοῦ Βυζαντίου καί τῆ Μεγάλῃ Ἰδέα. Καί ἄρχισαν τά γνωστά ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου.

Διαμαρτυρήθηκα τότε ἔντονα στό Ὑπ. Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας, ἐπισημαίνοντας ὅτι αὐτή εἶναι γερμανική ταινία καί ἐπομένως, ἂν εἶχαν κάποιες ἐνστάσεις οἱ Τοῦρκοι, αὐτές ἀφοροῦσαν στή Γερμανία καί σέ κανέναν ἄλλον. Ζήτησα παρέμβαση καί τῆς Τηλεόρασης. Πράγματι ἔγιναν τά ἀναγκαῖα καί οἱ διώξεις μέ ἐπίκληση τήν ταινία σταμάτησαν.

Ὅμως ἓνα ἀπό τά κακά εἶχε δυστυχῶς συντελεσθεῖ: Τήν 21ῃ Ἀπριλίου 1964 ἀπελάθηκαν ὁ Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτης Σελευκείας Αἰμιλιανός καί ὁ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας Ἰάκωβος. Νομίζω ὅτι ταλαιπωρήθηκαν καί ἄλλοι ἄνθρωποι τότε.

Ὅσον ἀφορᾷ στόν Ἰάκωβον: Ἀκολούθησαν γεγονότα, πού εὐκόλα μποροῦν νά παρασύρουν σέ πιθανῶς αὐθαίρετους συνειρμούς καί συσχετισμούς μέ τήν ταινία: Ὁ Ἰάκωβος ἐκλέχθηκε Μητροπολίτης Γερμανίας, σκοτώθηκε σέ τροχαῖο ἀτύχημα, τόν διαδέχθηκε ὁ δικός μας Ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος!

Καιρός ὅμως νά πᾶμε στό Ἅγιον Ὄρος. Δυστυχῶς ὁ χρόνος ἐπιτρέπει νά δεῖτε μόνο λίγα ἀποσπάσματα τῆς ταινίας.

{Ἀκολούθησε ὀλιγόλεπτη προβολή εἰκόνων ἀπό τήν ἐκεῖ παρουσία τοῦ Ἀθηναγόρα καί ἡ ὁμιλία ὀλοκληρώθηκε μέ τά λόγια πού ἀπηύθυνε ὁ μέγας ὁραματιστής Πατριάρχης πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Χριστιανούς}:

«Ἡ πνευματικότης τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι σήμερον περισσότερο ἀπό ποτέ ἰδιαίτερος σημαντικὴ δι' ὀλόκληρον τόν κόσμον.»

Ό έντιμολ. κ. Γρηγόριος Λαρεντζάκης εις τό βήμα τής Ο.Α.Κ.

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας:
Ὁ ρηξικέλευθος ὁραματιστής καί διάκονος
τῆς καταλλαγῆς.
Ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καί τῆς Οἰκουμένης

Γρηγορίου Λαρεντζάκη, Ἀκαδημαϊκοῦ

Ἀποτελεῖ γιά μένα ιδιαίτερη τιμή καί χαρά, τό ὅτι μοῦ δίδεται σήμερα ἡ εὐκαιρία νά ἀναπολήσουμε μαζί ὁράματα καί προσδοκίες, μηνύματα καί ἔργα ἑνός μεγάλου ἀνδρός τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ μακαριστοῦ καί μεγάλου ἐκείνου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ὁ ὁποῖος ἐσημάδεψε τό Πατριαρχεῖο μας, τήν Ἐκκλησία μας, τόν Χριστιανισμό ἐν γένει ἀλλά καί τήν ζωή μας καί πιό συγκεκριμένα καί τήν προσωπική μου ζωή ἀπό τά φοιτητικά μου χρόνια μέχρι σήμερα! Καί ὀφείλω νά ὁμολογήσω ὅτι ἡ σημερινή ὁμιλία μου δέν στηρίζεται μόνο στήν μελέτη συγγραμμάτων καί ἐπισήμων κειμένων, ἀλλά τρέφεται ἀπό ζωντανές ἐμπειρίες, τίς ὁποῖες εἶχα τήν τύχη νά βιώσω καί οἱ ὁποῖες ἔχουν χαραχθεῖ ἀνεξίτηλα στό εἶναι μου καί ἔχουν ἐπηρεάσει καθοριστικά ὁλόκληρη τή ζωή καί τό ἔργο μου. Ἐνθυμοῦμαι καί πάλι, ὕστερα ἀπό 50 χρόνια ἀπό τή φοίτησή μου στήν ἀδίκως σιωποῦσα γεραρά μας Τροφὸ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, καί μνημονεύω τόν μεγάλο μας Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, ἀκόμη ὡς φοιτητῆς στή Σχολή μας ἐκεῖ, τήν ὁποία ἀγαποῦσε καί ἐστήριζε πολύ καί ὅπου ἐρχόταν τακτικά καί μᾶς ἔβλεπε καί τόν βλέπαμε πρόσωπο πρὸς πρόσωπο καί ἐκκλησιαζόταν μαζί μας καί ἔτρωγε μαζί μας στήν κοινὴ τράπεζα καί συνομιλοῦσε μαζί μας στόν κῆπο τῆς Σχολῆς.

Μᾶς ὁμιλοῦσε γιά διάφορα θέματα καί μᾶς συμβούλευε καί μᾶς ἔλεγε ποιές δυνατότητες θά εἶχαμε σέ ὅλο τόν κόσμο νά δράσουμε καί νά ὑπηρετήσουμε τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο. «Ἐχομε θέσεις καί στήν Εὐρώπη, ἔχομε θέσεις καί στήν Ἀμερική, ἔχομε θέσεις καί στήν Αὐστραλία», βροντᾶ στά αὐτιά μου μέχρι σήμερα ἡ βροντερὴ φωνή του. Καί ξαφνικά ἄνοιγε καί ὁ δικός μας ὀρίζοντας καί φανταζόμαστε τή ζωή μας στίς νέες αὐτές διαστάσεις ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, Εὐρώπη, Ἀμερική, Αὐστραλία, μακριά ἀπό τά χωριά μας καί τούς τόπους προελεύσεώς μας. Τά ὁράματά τοῦ μεγάλου

αὐτοῦ Πατριάρχου γινόταν σχεδόν ἄθελά μας καί δικά μας ὄραματα καί προσδοκίες καί προγράμματα! Καί γιά νά μᾶς δείξει ὅτι ὑπάρχει πραγματι αὐτός ὁ πολυδιάστατος καί πλούσιος κόσμος, μᾶς ἔφερνε στήν Τροφὸ ἐκείνη Σχολή καί ὅλους τούς ὑψηλούς ἐπισκέπτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἴτε Πατριάρχες ἦταν αὐτοί εἴτε Ἀρχιεπίσκοποι, εἴτε ὀρθόδοξοι ἦταν εἴτε ὄχι, Ἀγγλικανοί, Παλαιοκαθολικοί, Ρωμαιοκαθολικοί κ.λπ. Καί ἐμφύτευε στό εἶναι μας αὐτή τήν πίστη καί τήν πεποίθηση τῆς καθολικότητος τῆς σωτηρίας καί τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας καί τοῦ Χριστιανισμοῦ, χωρίς μικροπρέπειες καί ἀνταγωνισμούς καί χωρίς ἐθνικιστικές συγκρούσεις, οἱ ὁποῖες μέχρι σήμερα δυστυχῶς ταλαιπωροῦν καί τήν Ἐκκλησία μας. Μᾶς ἔδιδε τή δυνατότητα νά γίνομε κοινωνοί τῆς ζωῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί μάρτυρες κοσμοϊστορικῶν γεγονότων, τά ὁποῖα ἄλλαζαν τήν πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τίς πρωτοβουλίες τοῦ σεπτοῦ μας Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Μεγάλου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ὅπως συνεχίζουν νά πράττουν μέχρι σήμερα καί οἱ Διάδοχοί του, ὅπως πράττει ἀόκνως καί ἀπερίσπαστα ὁ νῦν Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ὁ Α΄, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν αὐτό γίνεται ἢ ὄχι ἀπό ὅλους κατανοητό καί ἐάν ἐκτιμᾶται καί ἀξιολογεῖται σωστά!

Ποίος ἦταν, λοιπόν, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας; Πῶς θά τολμοῦσε κανεὶς νά τόν περιγράψει;

Ὁ μακαριστός Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐβίωνε τήν πραγματικότητα τῆς κοινωνίας καί τῶν ὀδυνηρῶν προβλημάτων τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του καί διέβλεπε τήν κατάσταση τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀπομόνωση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προξενοῦσε ἄλγος στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ἀλλά καί ὁ κατατεμαχισμός ὀλόκληρου τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ δημιουργοῦσε αἰσθήματα πόνου καί θλίψεως. Παρ' ὅλα ταῦτα ὑπῆρξε ἡγέτης δυναμικός καί αισιόδοξος. Ὁραματιζόταν μία Ὁρθοδοξία ἐνωμένη καί μεγαλουργούσα, μία Ὁρθοδοξία τῆς κοινῆς ὁμολογίας πίστεως μέ ἀγάπη καί λειτουργική, μυστηριακή κοινωνία, ἀλλά καί μία Ὁρθοδοξία τῆς κοινῆς μαρτυρίας τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐντός καί ἐκτός τῶν ὁρίων της, ἐν ἀγάπῃ καί ἀληθείᾳ, ἀνά τά πέρατα τοῦ κόσμου, πρὸς τίς ἄλλες χριστιανικές Ἐκκλησίες καί Ὁμολογίες. Ἦλπιζε στήν καταλλαγή καί ὁμόνοια ὀλόκληρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος θά μαρτυροῦσε ἀπό κοινοῦ Χριστόν ἐσταυρωμένον καί ἀναστημένον πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν παγκοσμίων καί τῶν

τοπικῶν συγκεκριμένων ὑπαρξιακῶν προβλημάτων τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν. Ἐνότητα, συνεργασία, καταλλαγή, ἀλληλοσεβασμός, ἀλληλεγγύη, ἀρμονική καί εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν καί χωρίς καμία διάκριση, μέ κορύφωμα τήν ἀγάπη, ἦταν τό ὄραμά του, ὁ στόχος του, ἀλλά καί ἡ κινητήρια δύναμη τῆς Πατριαρχίας του. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τοῦ κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, καί ἡ ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἦταν γιά τόν μεγαλεπήβολο ἐκεῖνο Πατριάρχη ἀπαράβατα.

Ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς δημόσιας ἐκφράσεώς του ὡς Οἰκουμενικός Πατριάρχης θέτει ἕνα βιβλικό χωρίο ὡς κορωνίδα καί ἀφετηρία καί τοῦ ἐνθρονιστηρίου Λόγου του στόν πάνσεπτο Πατριαρχικό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στό Φανάρι, τήν 27η Ἰανουαρίου 1949: «Ἀναστάς, πορεύου σὺν αὐτοῖς μηδέν διακρινόμενος» (Πράξεων 1, 20). «Οὕτως ἤκουσα εὐλαβῶς καί οὕτως ἡρμήνευσα, τολμήσας, τήν φωνήν τοῦ Κυρίου...»¹ ὁμολογεῖ Ἀθηναγόρας ὁ Α': «μηδέν διακρινόμενος»! Τήν ἐποχή του τή χαρακτηρίζε ως ἐξῆς: «Εἰς τὰς κοινωνίας, ἀναστατώσεις διαρκεῖς... Πάθη θρησκευτικά, ἐμφύλιοι σπαραγμοί, κρίσεις οἰκονομικά, συγκρούσεις συμφερόντων, ἐμπόρια εἰδεχθῆ, στερήσεις, ἐγκλήματα, κακοδαιμονία... Ἀστάθειαι πολιτικά... Ἡ πνευματική ἀναρχία ζητεῖ νά καταρρίψη τὰς αἰωνίους ἀρχάς καί ἀληθείας. Ἡ οἰκογένεια τρίζει εἰς τὰ θεμέλιά της... Πόσος ἀναβρασμός μολύνει τόν ἀέρα!... Ἀμφισβητεῖτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ταράσσεται ὑπό δεινῆς κρίσεως πνευματικῆς, ἠθικῆς, οἰκογενειακῆς, κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς κ.λπ.»²

Σέ ποιά ἐποχή κρίσεως ἀναφερόταν ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας; Στήν ἐποχή του ἢ μήπως προφητικά καί στήν ἐποχή μας; Σέ τί διαφέρει καί ἡ ἐποχή μας; Καί ποιό ὑπῆρξε τό μήνυμα τοῦ Πατριάρχου στόν προγραμματικό λόγο του; «Κηρύττω ἀπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ τούτου Θρόνου τό κήρυγμα τῆς ἐλπίδος καί ἔτι καθ' ὑπερβολήν τῆς πίστεως εἰς μίαν αὔριον καλυτέραν». Ὅμως δέν ἀρκοῦν μόνο λόγοι καί ἰδεολογίες. Ἀπαραίτητη εἶναι καί «χριστιανική θέλησις χαλυβδίνη πρὸς πραγμάτων αὐτῶν». Ὅχι, λοιπόν, μόνο λόγια ἀλλά καί ἔργα.

Ἐκτός τῆς αἰσιοδοξίας αὐτῆς ἔστειλε καί ἕνα σοβαρό μήνυμα στοὺς συγχρόνους του, ἀλλά καί στίς ἐπόμενες γενεές καί σέ ὁλόκληρη τήν Ὀρθοδοξία: Τήν ἀνάγκη τῆς στενῆς συνεργασίας μέ ὅλες τίς δυνάμεις,

1 Ἐν: Ὀρθοδοξία 24 (1949)35.

2 Ὅπ. παρ., 38.

τῆς καταλλαγῆς καί τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως. Δέν μπορῶ μόνος μου νά πραγματοποιήσω καί νά ἐφαρμόσω τίς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ γιά ὅλη τήν Ἐκκλησία. Εἶναι ἀπαραίτητη, ἐτόνιζε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐμπιστοσύνη καί ἡ συνεργασία:

1. ἐντός τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μέ τούς κληρικούς καί λαϊκούς, τούς ὁποίους ἀποκαλεῖ ἀδελφούς καί φίλους καί συνεργάτες.³ «Θά συνεργασθῶμεν» τούς διαβεβαίωνε.

2. μεταξύ ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν: «Περικλείομεν ἐντός ἡμῶν ὀλόκληρον τήν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν μέ ὅλην τήν μακραίωνα παράδοσιν καί ἱστορίαν αὐτῆς, τόν πολιτισμόν, τήν ἀμαυρῆ αὐτῆς δόξαν... Διό καί ἀπευθύνω πρὸς πάντας ἀνεξαιρέτως τούς Ἁγιωτάτους Ὀρθοδόξους Πατριάρχας καί Ἀρχιεπισκόπους τόν ἐν Χριστῷ ἀδελφικόν ἀσπασμόν μετ'εὐλαβείας βαθυτάτης, ἀλλά καί διαβεβαιώσεως κατηγορηματικῆς ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ αὐτῶν προσπαθεία πρὸς περιφρούρησιν τῆς Ἐκκλησίας καί διατήρησιν τῶν ἠθικῶν τῆς ζωῆς ἀξιῶν εὐρίσκομαι παρά τό πλευρόν αὐτῶν, ταπεινός συνέκδημος καί συνεργάτης».⁴ Καί ἐγνώριζε ὁ νέος τότε Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθιναγόρας πόσο δύσκολη ἦταν ἡ συνεργασία καί μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Καί πρέπει νά ἀναφέρω καί μέχρι σήμερα.

3. μεταξύ ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Τό ἐπόμενο μήνυμα τῆ στιγμῆ ἐκείνη τῆς ἐνθρονήσεως ἀπευθύνει χωρίς καμία διάκριση, «μηδέν διακρινόμενος», «μετ' ἀπεράντου σεβασμοῦ ἀδελφικόν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν καί πρὸς τούς σεπτούς ἀρχηγούς τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς σεβασμίας Ρώμης, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας τῆς Ἐπισκοπελιανῆς καί τῶν λοιπῶν Προτεσταντικῶν, χεῖρα ὀρέγων καί αὐτοῖς εἰς συνεργασίαν ἀπέναντι τῶν κατά τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς κοινωνίας κινδύνων»⁵. Σαφέστατο τό μήνυμα αὐτό καί πρὸς τίς ἄλλες Χριστιανικές Ἐκκλησίες. Ὁ Πατριάρχης τῆς καταλλαγῆς καί τοῦ ὄραματος τῶν διαλόγων ἀπλώνει τό χέρι τῆς ἀγάπης καί τῆς συμφιλίωσης καί τῆς συνεργασίας, διότι οἱ κίνδυνοι κατά τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς κοινωνίας εἶναι ὄντως πολλοί καί μεγάλοι. «Ἀπό κοινοῦ, μαζί» θά μπορέσουμε νά δώσουμε ζωντανή μαρτυρία γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων προβλημάτων. Ὅταν ἦταν στή Βιέννη στό νοσοκομεῖο, στήν

3 Ὅπ. παρ., 40.

4 Ὅπ. παρ., 41.

5 Ὅπ. παρ.

Κλινική του Καθηγητή Fellingner, έλεγε ότι μία γερμανική λέξη είναι πολύ σημαντική στα γερμανικά: „zusammen“, «μαζί»!

4. μεταξύ όλων των Θρησκειών. Προχωρεί, λοιπόν, ο Οικουμενικός Πατριάρχης και αναφέρει τον επόμενο χαιρετισμό του: «Εὐτυχίαν δοκιμάζω μὴ διακρινόμενος καί ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ Θρησκευόμενα. Διό καὶ θερμότατα χαιρετῶ τοὺς Μουσουλμάνους ἀδελφούς...»⁶ Καὶ καταλήγει: «Ἐπικαλούμεθα τὴν χάριν τοῦ οἰκτίρμονος Θεοῦ ἐπὶ πάντα τὰ δεινοπαθοῦντα ἔθνη καὶ σκληροὺς διεξάγοντα τοιοῦτους ἀγῶνας, ὧν τὸ τέλος εὐχόμεθα ταχύ μετὰ πλήρους εἰρηνεύσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐσωτερικῆς».⁷

Αὐτὰ ἦταν τὰ ὁράματα καὶ τὰ προγράμματα τοῦ τότε νέου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, πλούσια καὶ πολύπλευρα, πρωτόβουλα καὶ πρωτοπόρα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ μὲ τὴν σταθερὴ πίστη πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν πεποίθηση ὅτι ὅλα εἶναι δυνατὰ μὲ τὴ βοήθεια καὶ τὴ συμπαράστασή του. Τὰ πεδία δράσεως εἶναι πολλά: Ἐντὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἱ διορθόδοξες σχέσεις, ὁ διαχριστιανικός, οἰκουμενικός διάλογος, ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος καὶ ὁ κοινωνικός καὶ πολιτικός χώρος. Τὰ μηνύματα αὐτὰ τὰ ἐξαπέλυσε σὲ μίᾳ ἐποχῇ κατὰ τὴν ὁποία ὅλα αὐτὰ ἐθεωροῦντο μόνον θεωρία, ἂν ὄχι καὶ οὐτοπία. Παρόλα ταῦτα ὁ ρηξικέλευθος καὶ πρωτοπόρος, πραγματικὸς ἠγέτης, ἔβλεπε τὰ παρόντα καὶ προέβλεπε τὰ μέλλοντα καὶ ἀναγκαῖα. Αὐτὴ ἦταν ἡ πίστη καὶ ἡ πεποίθησή του, ἡ ὁποία ἐνέπνεε καὶ ἔπειθε. «Ἀπαιτεῖται ὅπως οἱ προϊστάμενοι πανταχοῦ εἶναι ἄνθρωποι οἵτινες κατανοοῦσι καὶ κατανοοῦντες ἐκτιμῶσι, καὶ ἐκτιμῶντες ἀγαπῶσιν, ὀδηγοῦσιν, ἐμπνέουσι καὶ οἰκοδομοῦσιν»,⁸ ἐτόνιζε ὁ νέος Οἰκουμενικός Πατριάρχης.

Δυστυχῶς, δὲν τὸ ἐπιτρέπει σήμερα ὁ χρόνος νὰ ἀναφερθοῦν λεπτομερῶς καὶ νὰ ἀξιολογηθοῦν καταλλήλως ὅλες οἱ πολυδιάστατες δραστηριότητες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, οἱ ὁποῖες ἀποδεικνύουν ὅτι πράγματι δὲν ἔμεινε μόνον στοὺς λόγους καὶ τὰ μηνύματα τοῦ ἐνθρονιστηρίου Λόγου του, ἀλλὰ καὶ ὅτι τοὺς λόγους του ἀκολούθησαν οἱ πράξεις ζωῆς καὶ μαρτυρίας, ἀλλὰ καὶ ὀδυνηροῦ μαρτυρίου μετὰ τὰ καταστροφικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του, κατὰ τὰ ὁποῖα

6 Ὅπ. παρ.

7 Ὅπ. παρ., 42.

8 Ὅπ. παρ., 40.

βρέθηκε πολλές φορές ανάμεσα στά συντρίμια καί τήν δυστυχία τοῦ ποιμνίου του, χωρίς νά εὐθύνεται οὔτε ἐκεῖνος οὔτε καί τό ποιμνιό του, ἀλλά οὔτε καί μποροῦσε νά τά ἀποτρέψει.

Θά προσπαθῆσω λοιπόν σήμερα νά ἀναφέρω μόνον ἐπιγραμματικά ὀρισμένες δραστηριότητες, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶναι χαρακτηριστικές τῆς δυναμικότητας τοῦ μεγάλου Πατριάρχου. Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἐβίωνε βαθύτατα τή χριστιανική πίστη τῆς λειτουργικῆς καί μυστηριακῆς ζωῆς καί τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἡ χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους ὑπῆρξε γιά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ὄντως γεγονός ὑψιστῆς σημασίας καί ἀκτινοβολίας τῆς Ὀρθοδοξίας σέ ὀλόκληρο τόν κόσμο. Ἡ χιλιετηρίδα αὐτή ἔδειξε ὅτι ὁ μοναχισμός τοῦ Ἁγίου Ὁρους προσέφερε πολλά στήν Ὀρθοδοξία «ὑπερόχους πάντοτε παρέχων τῇ ὀρθοδοξία ὑπηρεσίας ὡς προασπιστής τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καί συνεχιστής τῆς γνησίας ὀρθοδόξου μοναχικῆς παραδόσεως, ὡς φύλαξ τιμιωτάτων ἀγαθῶν εἰς συντήρησιν καί ἐπιβίωσιν τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως καί συνεχείας, καί ὡς καλλιεργητής τῶν γραμμάτων καί τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς τέχνης», ὡς τονίζει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας στό Πατριαρχικό Μήνυμά του ἐπί τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὁρους.⁹ Γιά τά ζωντανά αἰσθήματά του καί τήν μεγάλη σημασία πού ἔδωσε στή χιλιετηρίδα αὐτή εἶχα καί πρωπική ἐμπειρία: Ἀργότερα βρισκόταν καί πάλι ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης στή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, τήν ὁποία, ὡς γνωστόν, ἐπισκεπτόταν τακτικά, καί πληροφορήθηκε, ὅτι ἐγώ εἶχα συγγράψει φροντιστηριακή ἐργασία στό μάθημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ σεβαστοῦ μας καθηγητοῦ Βασ. Σταυρίδη μέ θέμα τή Χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Μέ εἰδοποίησε νά ἀνέβω στά Πατριαρχικά Δώματα τῆς Σχολῆς, ὅπου βρισκόταν, καί νά κρατῶ μαζί μου τήν ἐργασία αὐτή. Μετά τό χαιρετισμό μου εἶπε: «Ἐγώ θά καθίσω καί σύ θά μου διαβάσεις τί ἔγραψες!» Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης μέ τό ἐπιβλητικό παράστημά του καί τήν βροντερή φωνή του καί ἐγώ, ὁ νεαρός φοιτητής, μόνος μπροστά του νά διαβάσω τήν ἐργασία μου! Ὑπάκουσα μέ αἰσθήματα σεβασμοῦ καί ἀνείπωτου δέους. Διάβασα τόν Πρόλογο, καί σταμάτησα. «Συνέχισε», μου εἶπε. Καί διάβασα τήν Εἰσαγωγή. «Πωωω!! Τί ὠραῖα τά γράφεις! Συνέχισε»... Διάβασα ὀλόκληρη τήν πολυσέλιδη ἐργασία καί τό χρονικό καί τά σχόλια καί τήν ἀξιολόγησι καί ἐκεῖνος ἄκουγε μέ ὑπομονή

9 Ἐν Ἀπόστολος Τίτος, Ἡράκλειον, 12(1963)43.

καί προσοχή, χωρίς κἄν νά μέ διακόψει. «Μέ ἐνθουσίασες», μοῦ εἶπε. «Ἄπό ποῦ εἶσαι;» -Ἄπό τήν Κρήτη, Παναγιώτατε, ἀπάντησα μέ περηφάνια. -Τί ώραῖα, συγχαρητήρια. Σκύψε νά σέ ἀσπασθῶ. Ἐγώ ἐδίστασα. Μέ κοιτάζει πρὸς τὰ πάνω καί μοῦ ἐπαναλαμβάνει, «ἔλα». Ἔσκυσα, καί μέ ἀσπάσθηκε. «Τέτοια παιδιά χρειάζεται ἡ Ἐκκλησία μας. Νά μοῦ δώσεις τήν ἐργασία σου νά δημοσιευθεῖ στόν Τόμο τῆς Χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τόν ὁποῖο θά ἐκδώσει τό Πατριαρχεῖο μας».... Ὁ Τόμος αὐτός δέν δημοσιεύθηκε ποτέ... Ἀνεξίτηλες ἐμπειρίες καί καθοριστικά βιώματα γιά τήν περαιτέρω ζωή μου!

Ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας

Ἐνα ἀπό τὰ βασικά μελήματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἦταν, ὅπως ἐλέχθη, ἡ προώθηση τῆς συσφίξεως τῶν ἀδελφικῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καί ἡ κατά τό δυνατόν κοινή καί ἐνιαία ἔκφραση καί μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καί τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Κατά συνέπεια, ὄραμά του ὑπῆρξε καί ἡ ἐπίτευξη μιᾶς στενῆς καί δυναμικῆς συνεργασίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀπό κοινοῦ λύση τῶν συγχρόνων προβλημάτων.

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀναλαμβάνει μιὰ νέα πρωτοβουλία: Τήν σύγκληση τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν Α' Πανορθόδοξο Διάσκεψη τῆς Ρόδου τό 1961. Ἔτσι ἄρχισε ἕνας νέος θεσμός, ὁ ὁποῖος θά ἐνισχύσει τή βελτίωση τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί θά συμβάλει στήν προώθηση καί συνειδητοποίηση τῆς συνοδικότητος στούς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἦθελε νά προχωρήσει ἡ Ὁρθοδοξία μέ ταχύτερο ρυθμό στή σύγκληση μιᾶς ἀναγκαίας Πανορθοδόξου Συνόδου. Ἦδη ἀπό τήν πρώτη αὐτή Πανορθόδοξο Διάσκεψη τῆς Ρόδου τό 1961 συνειδητοποιεῖ ἡ Ὁρθοδοξία τήν ἐνότητά της, ἀλλά καί τὰ κοινά προβλήματα της, τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τή λύση τους. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ἰάκωβος γράφει: «Διά πρώτην φοράν εἰς αὐτάς τὰς Πανορθοδόξους Διασκέψεις αἱ ἀπό αἰώνων ἐν ἀπομονώσει ζῶσαι Ὁρθόδοξοι Ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι ἠσθάνθησαν <τήν ἐνότητα τῆς Πίστεως> καί τήν <κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος> παρ' ὅλας τὰς ἐθνικάς διαφοράς καί τὰς πολιτικάς ἀντιθέσεις».¹⁰

10 Ἰακώβου, Μητρ. Μυτιλήνης, Ἡ Μεγάλη Σύνοδος, Ὁ Κατάλογος Θεμάτων καί ἡ προετοιμασία τοῦ ἔργου αὐτῆς, ἐν: Συνοδικά Ι, Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Chambesy-Γενεύης 1976, 18.

Καθώς έτόνιζε στό Λόγο πού είχε έκφωνήσει κατά τήν Έναρκτήρια Θεία Λειτουργία ό Γενικός Γραμματεός τής Διασκέψεως, ό μακαριστός καί σεβαστός μου δάσκαλος, ό Μητροπολίτης Μύρων (καί μετέπειτα Έφέσου) Χρυσόστομος, ή Διάσκεψη έκαλείτο «νά προβάλη τοίς έξω μίαν Όρθοδοξίαν ήνωμένην, Όρθοδοξίαν σφριγώσαν, Όρθοδοξίαν δυναμένην νά καταστήση άκουστήν τήν φωνήν της εις τάς συνειδήσεις καί τάς ψυχάς τών τέκνων της καί τών ανθρώπων γενικώς». Έπρόκειτο, έλεγε, γιά μιά Διάσκεψη πού θά άπεδεικνυε ότι «ή Όρθοδοξία έχει συνείδησιν τών άπαιτήσεων τών καιρών καί τής ευθύνης της ως δυνάμεως, φύσει καί θέσει ταχθείσης, ως ρυθμιστικής μεταξύ τών αντιφερομένων έν πολλοίς ρευμάτων καί τάσεων τοϋ συγχρόνου χριστιανισμού».¹¹

Καταρτίσθηκε ένας ευρύτατος κατάλογος τών θεμάτων τής μελλούσης Πανορθόδοξου Συνόδου, ό όποίος περιελάμβανε όρθόδοξα θεολογικά θέματα, προβλήματα Έκκλησιαστικού Δικαίου, τήν βελτίωση τών σχέσεων μεταξύ τών Όρθοδόξων Έκκλησιών, τήν βελτίωση τών σχέσεων τής Όρθοδοξίας μέ τίς άλλες χριστιανικές Έκκλησίες καί τήν θέση τής Όρθοδοξίας έντός τής Οικουμενικής Κινήσεως καί τέλος κοινωνικά προβλήματα.

Βέβαια, δέν ήταν δυνατόν νά μελετηθοϋν καί νά λυθοϋν όλα αυτά τά προβλήματα. Γιά τό λόγο αυτό άργότερα περιορίστηκε ό κατάλογος τών θεμάτων κατά πολύ. Άλλά δέν είναι τοϋ παρόντος.

Ποιά είναι όμως ή πορεία τής δυναμικής προτάσεως καί πρωτοβουλίας τοϋ Οικουμενικού Πατριάρχου Άθηναγόρα γιά τή σύγκληση τής Μεγάλης Πανορθόδοξου Συνόδου; Πώς άντέδρασε ή καθόλου Όρθοδοξία καί πώς συνεχίζει μέχρι σήμερα, από τό 1961 μέχρι τό 2013, πάνω από 50 χρόνια, νά άντιμετωπίζει τή μεγαλόπνοη εκείνη πρόταση τοϋ Οικουμενικού Πατριάρχου Άθηναγόρα; Πώς θέλει ή Όρθοδοξία νά λύσει τά πάμπολλα Πανορθόδοξα προβλήματα; Μέ ένότητα, συνεργασία, άλληλοσεβασμός; Μέ σεβασμό καί εκτίμηση καί άναγνώριση τής θέσεως καί τοϋ ρόλου τής Μητρος Έκκλησίας, τοϋ Σεπτοϋ καί μαρτυρικού Οικουμενικού μας Πατριαρχείου ή μέ ποικίλα εμπόδια καί παρεμπόδιση τοϋ έργου του; Βέβαια έχουν συγκληθεϊ μέχρι σήμερα άρκετές Πανορθόδοξες Διασκέψεις στή Ρόδο, στό Βελιγράδι καί στό Chambesy τής Έλβετίας. Υπάρχουν θετικές εξελίξεις σέ πολλά σημεία καί προετοιμασία καί συγκεκριμένων κειμένων γιά όρισμένα θέματα, έστω μέ μεγάλη

11 Χρυσόστομος Μύρων, Όρθόδοξοι Κατόψεις, τ. Β', σελ. 182 εξ.

έπιμονή και ύπομονή και μόχθο. Δυστυχώς όμως πρέπει να όμολογήσω μέ πόνο ψυχής, ότι ή πορεία προς σύγκληση τής Πανορθόδοξου Συνόδου είναι πολύ δύσκολη, καρκινοβατεί, μέ πολλά ένδοορθόδοξα προβλήματα, τά όποια ένεργοϋν ως τροχοπέδη για τήν πορεία αυτή τής Συνόδου, αλλά και γενικότερα για τήν άποτελεσματική μαρτυρία τής Όρθοδοξίας στό σύγχρονο κόσμο. Τά προβλήματα αυτά δημιουργοϋνται τόσο από όμαιμες όσον και από μή όμαιμες Έκκλησίες, ή από πρόσωπα διαφόρων έκκλησιαστικων και ιεραρχικων αξιωμάτων και θέσεων, κληρικων, λαϊκων, πανεπιστημιακων κ.λπ. Θα ήταν εύχης έργον να υπήρχε καλύτερος συντονισμός και συστηματική προετοιμασία για κοινά θέματα και στάσεις τής Όρθοδοξίας προς τά έξω και προς τά έξω και να μπορούσε να έπιτευχθεί όμοφωνία σε βασικά θέματα πίστewος και ζωής. Και αυτά τά άναφέρω κατόπιν προσωπικής έμπειρίας σε πολλά διεθνή φόρα. Τά μηνύματα τά όποια έστειλε ο μέγάλος Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας πριν από 60 και πλέον χρόνια προς σύμπνοια και καταλλαγή, προς όμόνοια και ένότητα, συνεργασία και άλληλεγγύη των Όρθοδόξων Αυτόκεφάλων Έκκλησιων παραμένουν μέχρι σήμερα πιο έπίκαιρα και ουσιώδη παρά ποτέ. Και όταν έπαναλαμβάνει τά ίδια μηνύματα και ό νυν άκούραστος Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος για γενικά θέματα και για τήν προώθηση τής συγκλήσεως τής Πανορθόδοξου Συνόδου όσο τό δυνατόν συντομότερα, γνωρίζει πολύ καλά περί τίνος πρόκειται! Ποιά είναι ή βοήθεια και ή συμπαράστασή μας στην Μητέρα Έκκλησία, στό Οικουμενικό μας Πατριαρχείο για να άνταποκριθεί στό τεράστιο και πολυδιάστατο έργο του, ύπηρετώντας και διακονώντας συντονιστικά όλόκληρη τήν Όρθοδοξία, μάλιστα δέ και στις πιο κρίσιμες στιγμές τής ζωής της; Θεωρώ και τήν σημερινή έκδήλωση τής Ιεράς Έπαρχιακής Συνόδου τής Έκκλησίας Κρήτης στην Όρθόδοξο Άκαδημία Κρήτης, ή όποια ύπηρετεί πιστά και άποτελεσματικά τό Πατριαρχείο μας 45 συναπτά χρόνια, ως μία χρησιμη συμβολή συνειδητοποιήσεως των εύθυνων και των ύποχρεώσεων μας. Συγχαίρω και εύχαριστώ έγκάρδια και εύχομαι άδάκοπη συνέχιση του πολύτιμου έργου της.

Ένότητα του Χριστιανικού κόσμου και Διαχριστιανικός Διάλογος-Σχέσεις τής Όρθοδόξου μέ τήν Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία

Ένα δεύτερο κεφάλαιο έπιθυμώ να άναφέρω περιληπτικά στην παρούσα σύντομη όμιλία μου, τό όποιο άφορά στις σχέσεις τής Όρθοδο-

ξίας μέ τίς άλλες μή ὀρθόδοξεσ χριστιανικές Ἐκκλησίες, διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἦταν ἀπό τούς πρωτοπόρους καί θαρραλέους πρωτεργάτες τῆσ προωθήσεωσ τῶν ἐνεργειῶν ἐκεῖνων γιά τήν ἀποκατάσταση τῆσ χριστιανικῆσ ἐνότητασ πάνω σέ σωστές βάσεισ τῆσ ἀγάπησ ἐν ἀληθείᾳ. Σήμερα διεξάγει ἡ Ὀρθοδοξία κατόπιν συνοδικῶν καί πανορθοδόξων ἀποφάσεων διμερεῖσ Θεολογικούς Διαλόγους μέ ὅλεσ τίς μή ὀρθόδοξεσ Ἐκκλησίες καί συμμετέχει ἐνεργά στήν καθόλου Οἰκουμενική Κίνηση. Δυστυχῶσ, σήμερα δέν μπορούμε νά ἀσχοληθοῦμε κᾶν μέ τίς θετικέσ αὐτέσ ἐξελίξεισ λόγω χρόνου.

Ὅμως ὁ κύριος πρωταγωνιστής τῆσ καταλλαγῆσ καί τῶν Διαλόγων, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἔχει παρεξηγηθεῖ καί κατασυκοφαντηθεῖ ἀπό ὀρισμένους ὑπερορθοδόξους, μέ ζῆλον οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, ὅτι δῆθεν ἀβασάνιστα ἤθελε νά προδώσει τήν Ὀρθοδοξία καί νά ὑποτάξει τήν Ἐκκλησία μασ κάτω ἀπό τή δικαιοδοσία τοῦ Πάπα. Ὅσοι ἰσχυρίζονται αὐτά καί ἐκτοξεύουν μέ ἀπεριόριστο φανατισμό μύδρους, καί πυρά καί ἀναθεματισμούς, ἀπό ὀποιαδήποτε θέση καί ἄν εὐρίσκονται, πανεπιστημιακή ἢ ἀρχιερατική, ἢ ὀποιαδήποτε ἄλλη, ἢ δέν γνωρίζουν τά πραγματικά γεγονότα ἀπό σκόπιμη παραπληροφόρηση, ἢ κινοῦνται κακόβουλα, ἢ καί τά δύο.

Ἀδιάψευστεσ πηγέσ μαρτυροῦν ὅτι ὁ μεγάλόπνοοσ ἐκεῖνοσ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, πιστός στήν πίστη καί τήν παράδοση τῆσ Ἐκκλησίασ μασ καί ἀκολουθώντας τήν ἀδιάκοπη πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ μασ Πατριαρχείου, μέ τίς πρωτοβουλίεσ αὐτέσ γιά τήν ἀποκατάσταση τῆσ χριστιανικῆσ ἐνότητασ κατόρθωσε νά ἀνοίξει τούς ὀρίζοντεσ τῆσ Ὀρθοδοξίασ, νά προκαλέσει τό διεθνέσ καί διαχριστιανικό ἐνδιαφέρον γιά τήν Ἐκκλησία μασ καί νά τήν καταστήσει σημαντικό παράγοντα διαλόγου καί κοινῆσ μαρτυρίασ ὀλόκληρου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου. Τό ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα μέ τή γνωστή προφορά τῶν μή ὀρθοδόξων Athenagoras, ἔγινε τό σημεῖο ἀναφοράσ ὄλου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου σέ μία νέα, δυναμική καί σφριγῶσα Ὀρθοδοξία. Δέν ἔχουν γίνει ἀκόμη οἱ ἀπαραίτητεσ ἔρευνεσ καί δέν ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀκόμη οἱ διαπιστώσεισ γιά τό πόσο καί πῶσ αὐξήθηκε τό ἐνδιαφέρον γιά τήν Ὀρθοδοξία καί κατά πόσον ἔχουν ἐπηρεασθεῖ νεότερεσ θεολογικήσ καί ἀνακαινιστικήσ ἐξελίξεισ στή Δύση ἀπό τήν ὀρθόδοξη Θεολογία καί πνευματικότητα μετά τίς δυναμικήσ ἐνέργειεσ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα. Ἐδῶ θά ἀναφέρω

μόνο τή γνώμη τοῦ Καρδινάλιου τῆς Βιέννης Christoph Schönborn, ὁ ὁποῖος ἦταν καί καθηγητής Πανεπιστημίου, ἀπό τόν πρόλογο πού ἔγραψε σέ ἕνα δικό μου βιβλίο γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία: «Πολλά ἀπό τήν πνευματική κληρονομιά τῆς Ὁρθοδοξίας ἔχουν εἰσαχθεῖ σήμερα στή ζωή τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας: ἡ ἀγάπη πρὸς τίς εἰκόνες, πρὸς τήν πνευματικότητα καί τήν ἐμπειρία τῆς προσευχῆς πρὸς τόν Ἰησοῦν Χριστόν, πρὸς τή μεγαλοπρέπεια καί τήν ωραιότητα τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἐπί πλέον, ἡ αὔξηση τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικούς Πατέρες καί κυρίως τοὺς Ἕλληνες... Δέν εἶναι ὑπερβολή τό νά πεῖ κανεῖς, ὅτι οἱ ἀνακαινιστικές κινήσεις στή Δύση ὀφείλουν τήν ἀρχή τους στά κίνητρα ἀπό τή χριστιανική Ἀναταλή, καί ἔτσι ἐπαληθεύεται τό ρητό: ἀπό τήν Ἀνατολή τό φῶς, *ex oriente lux*». ¹² Πρέπει νά πληροφορηθεῖ τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μας γιά τίς θετικές αὐτές ἐξελίξεις καί νά τίς ἀξιολογήσει ἀνάλογα. Ἐπίσης πρέπει νά πληροφορηθοῦν ὅλοι καί γιά ἕνα πολύ σημαντικό κατόρθωμα τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα νά μεταφέρει ὅλο αὐτό τό πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας στή Δύση, ἀλλά καί νά πείσει καί αὐτόν τόν ἐπίσης μεγάλο Πάπα Ρώμης Ἰωάννη τόν ΚΓ', ὅτι οἱ ἀπόψεις του γιά τή μέθοδο τῆς ἀποκατάστασης τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας ἦταν ἐσφαλμένες, πράγμα τό ὁποῖο ὁμολόγησε εὐθέως καί ὁ ἴδιος, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια.

Καί μόνο τά ἐλάχιστα γεγονότα πού μπορῶ νά ἐπαναφέρω στή μνήμη ὄλων μας σήμερα ἐπιγραμματικά ἀπό τίς σχέσεις μας μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ὅσο μοῦ τό ἐπιτρέπει ὁ χρόνος, ἀποδεικνύουν ἡλίου φαεινότερον τήν ὀρθή ἀντίληψη καί πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα.

Τό ἔτος 1959 ἀπαρχή τοῦ νέου κλίματος τῶν σχέσεων μεταξύ Ὁρθοδοξίας καί Καθολικισμοῦ

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας διορθώνει τίς ἀπόψεις καί τή μέθοδο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΓ' προσωπικῶς γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας.

Τό 1958 ἐκλέγεται στό Βατικανό νέος Πάπας, ὁ Angelo Roncalli μέ τό ὄνομα Ἰωάννης ὁ ΚΓ'. Ἐγνώριζε τήν Ὁρθοδοξία, διότι ὑπηρέτησε ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατικανοῦ στή Βουλγαρία, στήν Κωνσταντινούπολη καί στήν Ἀθήνα. Εἶχε ἐπισκεφθεῖ μάλιστα καί τό Ἅγιο Ὄρος, μέ

¹² Ἐν: *Grigorios Larentzakis, Die orthodoxe Kirche, Ihr Leben und Ihr Glaube, (Orientalia-patristica-oecumenica, 4), Wien, Berlin 2012³, 5.*

κανονική άδεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου.¹³ Είχε δημιουργήσει άριστες φιλικές σχέσεις με όρθόδοξους Άρχιερείς και πολλούς κληρικούς και λαϊκούς.

Στήν πρώτη του ραδιοφωνική όμιλία τόν Όκτώβριο του 1958 στράφηκε ό Πάπας και προς τούς Όρθοδόξους και τούς κάλεσε προς ένωση μέ έπιστροφή, για νά γίνει μία ποιμνη κάτω από ένα ποιμένα, και έννοούσε βέβαια τόν Πάπα. Άφενός μέν έδειξε μεγάλο ένδιαφέρον και αγάπη προς τούς Όρθοδόξους, όμως ήταν δέσμιος τής παλαιάς μεθόδου τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας, δηλ. τής διευρύνσεως τής έξουσίας της και τής έξαρτήσεως όλων από τήν έξουσία του Πάπα, μεθόδου απόλυτα άπαραδέκτης για τήν Όρθοδοξία. Μεταξύ άλλων ανέφερε ό Πάπας επί λέξει ως προς τήν Όρθόδοξη Έκκλησία τά έξής: «Άγκαλιάζουμε όλόκληρη τήν Έκκλησία τής Άνατολής ακριβώς όπως και τήν Έκκλησία τής Δύσης, μέ θερμή πατρική αγάπη, καθώς επίσης και εκείνους οί όποιοι είναι κεχωρισμένοι από τήν αποστολική αυτή έδρα, στήν όποία ζει ό Πέτρος στους διαδόχους του έως τής συντελείας του αιώνας (Ματθ. 28,20) και έκπληρώνει τήν έντολή του Χριστού, νά δένει και νά λύνει τά πάντα επί τής γής (Ματθ. 16, 19) και νά ποιμαίνει όλόκληρη τήν ποιμνη του Χριστού (Ιωάν. 21, 15-17). Και προς εκείνους ανοίγουμε μέ πολλή αγάπη τήν καρδιά μας και τά χέρια μας. Έπιθυμούμε διακαώς τήν έπιστροφή τους στον οίκο του κοινού μας Πατρός, και έπαναλαμβάνουμε τούς λόγους του Σωτήρος: 'Πάτερ άγιε, τήρησον αυτούς έν τω όνόματί σου ω δέδωκάς μοι, ίνα ωσιν έν καθώς ήμείς (Ιωάν. 17, 11). Είθε, λοιπόν, νά γίνει μία ποιμνη και εις ποιμήν (Ιωάν. 10, 16). Προσευχόμαστε νά επιστρέψουν όλοι οικειοθελώς, και είθε, μέ τή βοήθεια του Θεού, νά γίνει τουτο πολύ σύντομα. Δέν θά βρούν κάποια ξένη οικία, αλλά τήν ιδική τους, εκείνη τήν όποία οί πατέρες τους παλαιόθεν φωτίσαν μέ τή διδασκαλία τους και τήν όποία κόσμησαν μέ τήν άρετή τους».¹⁴

13 Άριστείδη Πανώτη, Παύλος Στ' - Άθηνάγορας Α', Ειρηνοποιοί, Άθήναι 1971, 30.

14 Έν: Herder-Korrespondenz 13(1958/59)115: "Wir umarmen die gesamte Kirche des Ostens genauso wie die des Westens mit warmer väterlicher Liebe; und auch jene, die von diesem apostolischen Stuhl getrennt sind, wo Petrus in seinen Nachfolgern 'bis zum Ender der Welt' lebt (Mt 28,20) und den Auftrag Christi ausführt, alles auf Erden zu binden und zu lösen (Mt 16,19) und die gesamte Herde des Herrn zu weiden (Joh 21,15-17), auch jenen öffnen Wir voll Liebe Unser Herz und Unsere Arme. Wir wünschen glühend ihre Heimkehr in das Haus des gemeinsamen Vaters, und Wir wiederholen die Worte des

Ἡ πρόσκληση αὐτή μεταφέρθηκε διὰ τοῦ ραδιοφώνου, διότι τότε δέν ὑπῆρχε καμία ἐπαφή μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, οὔτε ἀλληλογραφία. Παρόμοια πρόσκληση ἔκαμε ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ ΚΓ' καί μέ τό Μήνυμά του, τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε τά Χριστούγεννα τοῦ ἴδιου ἔτους 1958.¹⁵

Παρά τό ὅτι δέν ὑπῆρχαν τότε ἐπαφές, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγώρας βρῆκε ἕναν τρόπο καί ἔδωσε ἀμέσως τή σωστή ἀπάντηση. Παρά τό ὅτι δέν εἶναι σύνηθες κατά τήν πρώτη ἐκάστου ἔτους νά ἐκδίδει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἕνα Μήνυμα, αὐτή τή φορά, δηλ. τήν 1η Ἰανουαρίου 1959, ἐξέδωσε ἕνα βαρυσήμαντο Μήνυμα, τό ὁποῖο στήν οὐσία ἦταν ἡ σωστή καί πρέπουσα ἀπάντηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου στήν πρόσκληση τοῦ Πάπα Ρώμης, δηλ. ξεκάθαρη ἀπόρριψη τῆς ιδέας περί ὑποταγῆς στόν Πάπα, ἀπάντηση ἡ ὁποία ἰσχύει πλήρως καί ἀπολύτως καί διαχρονικά. Λοιπόν, οὐδείς λόγος περί ὑποταγῆς!¹⁶

1ον Τό Μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἐπί τῆ πρώτῃ τοῦ ἔτους 1959

Λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ Μηνύματος αὐτοῦ τό παραθέτουμε ἐδῶ ὀλόκληρο:

Ὁ Ἀγιώτατος Ἀποστολικός καί Οἰκουμενικός οὗτος Θρόνος καί Ἡμεῖς προσωπικῶς, ἀδιαλείπτως προσευχόμενοι ὑπέρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, γηθοσύνως χαιρετίζομεν πᾶσαν εἰλικρινῆ ἔκκλησιν πρός εἰρήνην, ὀπονθεδήποτε προερχομένην, μειζόνως δέ καί ὡς εἰκός, ὅταν ἐκπορεύηται ἐκ Κέντρου Χριστιανικοῦ, οἷον ἡ Πρεσβυτέρα Ρώμη.

Ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος, πολλαχῶς δοκιμαζομένης, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀμοιβαίας κατανοήσεως καί εἰρηνικῆς διαβιώσεως τῶν λαῶν, ἐπιβάλλει εἰς τούς Ἀρχηγούς τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐντονώτερον τό χρέος, ὅπως καταστήσωμεν ἀπό κοινοῦ

Erlösers: 'Heiliger Vater, bewahre sie in Deinem Namen, die Du mir gegeben hast; laß sie eins sein, wie wir eins sind' (Joh 17,11). So möge 'eine Herde und ein Hirt' werden (Joh 10,16). Wir beten, daß sie alle freiwillig kommen mögen; und möge es mit Gottes Hilfe bald geschehen. Sie werden kein fremdes Haus finden, sondern ihr eigenes, eben jenes, das ihre Väter von alters her mit ihrer Lehre erleuchtet und mit ihrer Tugend geschmückt haben"

15 Ἐν :Τόμος Ἀγάπης, Vatican-Phanar (1958-1970), Rome-Istanbul 1971, 21ἔξ.

16 *Grigorios Larentzakis*, Die Neujahrsbotschaft von 1959 des Ökumenischen Patriarchen Athenagoras I. Der Anfang eines neuen Klimas, in: Ostkirchliche Studien [Würzburg] 21(1972)187-197.

δήλον εἰς τόν σημερινόν κόσμον ὅτι τὰ τεχνικά καί ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα δέν ἐπαρκοῦσιν εἰς τήν διαμόρφωσιν ἑνός πανανθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἄνευ πνευματικῶν καί ἠθικῶν θεμελιῶν, ἄνευ τοῦ Χριστοῦ, Ὅστις καταξιῶ τήν ἀγάπην, τήν εἰρήνην καί τήν δικαιοσύνην μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

Διό καί ἐν βαθυτάτῃ συνειδήσει τῆς εὐθύνης ταύτης δηλοῦμεν ὅτι εἴμεθα εἰλικρινῶς πρόθυμοι, ὅπως, πρός τάς ἀδιαλείπτους εὐχάς καί ἰκεσίας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ὑπέρ «τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου», ἐπισυνάψωμεν θετικήν καί τήν συνεργασίαν ἡμῶν καί ἐπί πρακτικωτέρων πεδίων, τόσον ἐντός τῶν εὐρυτέρων Διεκκλησιαστικῶν Ὁργανισμῶν, ἐν οἷς μετέχομεν ἤδη, συνεργαζόμενοι πλήρως, ὅσον καί ἐντός τῶν πλαισίων ἰδιαιτέρων ἐπαφῶν μετά τῆς Πρεσβυγενοῦς τῆς Δύσεως Ἐκκλησίας, ἵνα ἐλαφρύνωμεν τήν «συνοχήν τῶν ἔθνῶν ἐν ἀπορία... ἀπό φόβου καί προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῆ οἰκουμένη», καί στηρίξωμεν βεβαίαν τήν ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων πρός εὐτυχέστεραν ἐπί τῆς αὔριον προοπτικήν.

Καί θεωροῦμεν πλεόν εὔκαιρον, ὅπως, κατά τάς κοσμογονικάς ταύτας στιγμάς ἅς διέρχεται ἡ ἀνθρωπότης, Ἡμεῖς οἱ θεόθεν κεκλημένοι ἐπί τό ἔργον τῆς «μερίμνης καί τῆς ἐπισυστάσεως» τῶν ἑκατομμυρίων τῶν πιστῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν, συναντηθῶμεν ἐπί τῆς βαθυτάτης ταύτης καί ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης τῶν λαῶν, ἵνα εὕρωσιν οὗτοι λύσιν καί ἀνακούφισιν ἐκ τῶν κυκλούντων αὐτοῦς προβλημάτων.

Ὑπό τό κράτος τοιούτων σκέψεων καί διαθέσεων τελοῦντες, ἐλάβομεν ἐμμέσως γνῶσιν τῆς ἀπό μέρους τῆς Α. Ἀγιότητος, τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἀνανεωθείσης «ἐκκλήσεως» πρός ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἣν χαιρετίζοντες ἀδελφικῶς Ἡμεῖς ἐρμηνεύομεν ὡς μίαν σαφῆ κατανόησιν τῆς ἀνάγκης συναντήσεως καί συνταυτίσεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ἅς ἀντιπροσωπεύει ἡ Θεοσύστατος Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, οὐχί βεβαίως, ἐν τῇ καταστάσει τῆς διαιρέσεως καί διχοστασίας, ἐν ἣ ἀπό αἰῶνων καί μέχρι τοῦ νῦν εὐρίσκεται αὕτη, δυστυχῶς, ἀλλ' ὑπό τήν ιδεώδη καί εὐκταίαν ἐνότητα, ἣν καί ὠραματίσθη καί ἔδωκεν εἰς αὐτήν ὁ Κύριος, καί εἰς ἀπόδειξιν ὅτι τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων δέν εἶναι κορυφή αὐτοτελειώσεως καί ἀρετῆς ἀπρόσιτος, ἀλλά δύναμις «ἐξομοιώσεως τοῦ θνητοῦ πρός τό Τέλειον».

Ἐφ' ᾧ καί πεποίθαμεν ὅτι πᾶσα ἔκκλησις πρός ἔνωσιν δέον νά συνοδεύηται καί ὑπό τῶν ἀπαραιτήτων ἐκείνων καί συγκεκριμένων πράξε-

ων καὶ ἐνεργειῶν, ὅσαι θὰ ἀπεδείκνυον μὲν ἐνηρμονισμένας τὰς προθέσεις πρὸς τὰ ἔργα καὶ θὰ ἔφερον ἡμᾶς καὶ τὰ μέλη τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν ὄντως πλησιέστερον τοῦ Κυρίου, τοῦλάχιστον τό γε νῦν ἐπὶ ἐδάφους πρακτικοῦ καὶ ἐν πνεύματι ἰσότητος, δικαιοσύνης, ἐλευθερίας πνευματικῆς καὶ ἀλληλοσεβασμοῦ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοίνυν ταύτας τῆς Ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐκ τῶν ἡγιασμένων τῆς Ἀνατολῆς χωμάτων, θεωροῦμεν εὐσταθοῦσαν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν προσευχὴν Ἡμῶν ὅτι, σὺν πάσῃ τῇ ἀνθρωπότητι, τῇ νοερῶς ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἐξ Ἐώας ἀνατέλλοντα «Ἄρχοντα τῆς Εἰρήνης καὶ Πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἠσ. 9, 5), καὶ ἡ Ἁγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ρώμης θὰ στραφῇ ἀδελφικῶς πρὸς τὴν Ἀνατολήν, καὶ τοῦτο εὐχόμεθα καὶ προσδοκῶμεν παρά τῆς Α. Ἀγιότητος τοῦ νέου Πάπα Ρώμης Ἰωάννου τοῦ ΚΓ', τοῦ τόσον προσωπικῶς γνωστοῦ, ἀγαπητοῦ καὶ σεβαστοῦ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς κλίματα, ὡς παγκόσμιον αἴτημα καὶ χαραυγὴν ἑνὸς ἀληθῶς νέου ἔτους ἐν Χριστῷ.¹⁷

Καὶ μόνο μέ μία ἀπλή ἀνάγνωση διαπιστώνει κανεὶς τὴ βαρῦτητα καὶ τὴ σπουδαιότητα τοῦ Μηνύματος τούτου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα. Γιά τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος ὁ Πατριάρχης τονίζει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία ὅλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ συνάντηση τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅχι βέβαια στὴν κατάστασι τῆς διαιρέσεως, ἀλλὰ τῆς εὐκταίας ἐνότητος. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ χαιρετίζει ὁ Πατριάρχης τὴν ἔκκληση αὐτὴ τοῦ Πάπα Ρώμης καὶ προτείνει πρῶτος ὁ Πατριάρχης τὴν πραγματοποίησι μιᾶς συνάντησης τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὅμως τονίζει ὁ Πατριάρχης εὐθαρσῶς, ὅτι οἱ προϋποθέσεις μιᾶς τέτοιας συνάντησης καὶ ἐνότητος πρέπει νὰ εἶναι «ἐν πνεύματι ἰσότητος, δικαιοσύνης, ἐλευθερίας πνευματικῆς καὶ ἀλληλοσεβασμοῦ». Αὐτὲς τίς ἀρχές τίς ὁποῖες καθόρισε πρωτοποριακὰ καὶ εὐθαρσῶς ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας πρέπει νὰ ἀκολουθήσει καὶ κάθε Οἰκουμενικὸς Διάλογος.

Καὶ συνεχίζει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης: Ὁ Οἰκουμενικὸς Διάλογος καὶ ἡ ἀποκατάστασι τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος δὲν εἶναι μονόδρομος, δὲν εἶναι ἐπιστροφή τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴ Δύση, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη πρὸς τὴ Ρώμη, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἔχει ὁ Πάπας ἀνοικτές

17 Ἐν: Τόμος Ἀγάπης, 26-28.

τίς ἀγκάλες του μέ πολλή ἀγάπη. Αυτό δέν εἶχε γίνει ποτέ στήν ἱστορία οὔτε πρόκειται νά γίνει στό παρόν ἤ τό μέλλον. Ἡ στάση τῆς Ὁρθοδοξίας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα εἶναι ξεκάθαρη! Καί γίνεται πιά σαφής: «θεωροῦμεν εὐσταθοῦσαν τήν ἐλπίδα καί τήν προσευχήν Ἡμῶν, ὅτι σύν πάσῃ τῇ ἀνθρωπότητι... καί ἡ Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία τῆς Ρώμης θά στραφῇ ἀδελφικῶς πρός τήν Ἀνατολήν, καί τοῦτο εὐχόμεθα καί προσδοκῶμεν παρά τῆς Α. Ἀγιότητος τοῦ νέου Πάπα Ρώμης Ἰωάννου τοῦ ΚΓ'... ὡς παγκόσμιον αἴτημα καί χαραυγῆν ἑνός ἀληθῶς νέου ἔτους ἐν Χριστῷ». Ὅχι, λοιπόν, μονόδρομος καί ἐπιστροφή, οὐδόλως δέ ὑποταγή, ἀλλά συνάντηση ἐπί ἴσοις ὄροις μέ ἀλληλοσεβασμό καί μέ τή στροφή καί τῆς Ρώμης πρός τήν Ἀνατολή. Αὐτή εἶναι ἡ ἀκράδαντη πεποίθηση καί ἀρχή τῆς Ὁρθοδοξίας, αὐτό μεταφέρουν οἱ Πατριάρχες καί Ἱεράρχες τῆς Ὁρθοδοξίας στίς οἰκουμενικές συναντήσεις τους ἐπί ἀνωτάτου ἐπιπέδου, αὐτό μεταφέρουν καί ὑποστηρίζουν καί ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στά διάφορα θεολογικά καί οἰκουμενικά συνέδρια καί στούς διάφορους ἐπίσημους Οἰκουμενοῦς Θεολογικούς Διαλόγους, στούς ὁποίους ἀποστέλλονται κατόπιν συνοδικῶν ἀποφάσεων. Ὅποιος ἰσχυρίζεται τό ἀντίθετο ἤ ἔχει ἄγνοια τῶν γινομένων ἤ εἶναι κακόβουλος.

Ἐδῶ ἐπιθυμῶ νά ἀναφέρω ἄλλο ἓνα σημαντικό γεγονός:

2ον Ἀποστολή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Ἰακώβου στόν Πάπα Ρώμης Ἰωάννη τόν ΚΓ' στό Βατικανό τό Μάρτιο τοῦ 1959 ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα

Ὁ ρηξικέλευθος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας τολμοῦσε καί πρωτοστατοῦσε γιά νά ἀνοίξει νέους δρόμους.

Μέ τόλμη, αὐτοπεποίθηση καί εὐλικρίνεια ἀπέστειλε τήν 17η Μαρτίου 1959 τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικῆς Ἰακώβο κατευθείαν στόν Πάπα Ρώμης Ἰωάννη τόν ΚΓ' στό Βατικανό, γιά νά μιλήσουν πρόσωπο πρός πρόσωπο καί νά τοῦ μεταφέρει τίς ἀπόψεις τοῦ Πατριάρχου εὐθέως. Τί τούτου καλύτερο; Ἡ ἀποστολή ἦταν μυστική, ἀλλά ἐπίσημη. Ἦταν ἡ πρώτη, εὐρύτερα γνωστή, ἐπίσημη ἐπίσκεψη μετά τόν Μάιο τοῦ 1547, ὅποτε ὁ Πάπας Παῦλος ὁ Γ' εἶχε δεχθεῖ τόν Ἐξαρχο τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Β' Μητροπολίτη Καισαρείας Μητροφάνη.¹⁸

Ἡ συζήτηση πού ἔγινε μεταξύ τοῦ Πάπα Ἰωάννη τοῦ ΚΓ' καί τοῦ

18 Ἀργότερα ἐξελέγη Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὡς Μητροφάνης Γ' (1565-1572). Πρβλ. Ἀριστείδη Πανώτη, Παῦλος ΣΤ' - Ἀθηναγόρας ὁ Α'. Εἰρηνοποιοί, Ἀθήνα 1971, 41.

τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου ἀποδεικνύει πολύ ἔντονα τήν πρόθεση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα νά διορθώσει ἀκόμη καί τήν ἄποψη τοῦ Πάπα, ἀλλά καί γενικότερα τή μέθοδο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, δηλ. τήν ἀπαίτηση τῆς ἐπιστροφῆς ὄλων στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία καί τήν ὑποταγή ὄλων κάτω ἀπό τήν ἐξουσία καί τό πρωτεῖο τοῦ Πάπα.

Ἡ ὑποδοχή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου στό Βατικανό ἀπό τόν Πάπα Ἰωάννη ἔγινε μέ ἐγκάρδιο ἐναγκαλισμό: Ἐδῶ μερικά ἀποσπάσματα τῆς συνομιλίας:

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος: «Ἀγιώτατε. Ἡ Α. Θ. Παναγιότης μοί ἀνέθεσε τήν ὑψίστην τιμήν νά ἐπιδώσω πρὸς τήν Ὑμετέραν Ἀγιότητα ὄχι ἐν γράμμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ ζώσῃ τό ἐξῆς Μήνυμα: Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρά Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης ..., συνοδευόμενον ἀπό τὰς προσευχάς τοῦ Πατριάρχου, ὅπως τό μήνυμα γίνῃ βίωμα ἐνώσεως, διὰ τήν διηρημένην πλήν “Μίαν, Ἀγίαν, Καθολικὴν καί Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν”».

Ὁ Πάπας: ««Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο.» Ἐχω τό αἶσθημα ὅτι ἐπεσκέφθη τόν οἶκον τοῦτον ὁ Θεός ὁ ἴδιος. Καί τόν ἐπεσκέφθη... Ἡ Νέα Ρώμη πρὸς τήν Παλαιάν. Τῆς τελευταίας ἦταν χρέος. Μέ προέλαβεν ὁ Πατριάρχης ... Εἶναι ὁ καιρός τῆς ἀπ' εὐθείας προσωπικῆς κοινωνίας. Τὰ γράμματα δέν ἀποσαφηνίζουν πάντοτε τήν καλήν πρόθεσιν. Σκοπὸς τῆς νέας Συνόδου (τοῦ Βατικανοῦ) εἶναι ἡ ἐπανένωσις τῆς Ἐκκλησίας».

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος: «Μοῦ ἐπιτρέπετε Ἀγιώτατε; Ἐλπίζομεν νά μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ παλαιὰ πρόσκλησις ἢ ἔννοια τῆς ἐνώσεως: ἐπιστρέψατε, διὰ νά ἐνωθῆτε...

Εἶναι καιρὸς νά εἴπωμεν: πρέπει νά ἐνωθῶμεν. Καί νά τό εἴπωμεν ἐν ταπεινώσει καί προσευχῇ...» ἐτόνισεν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰακώβος.

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα εἶναι λοιπόν σαφέστατη καί χωρὶς διπλωματικές διατυπώσεις!

Καί ὁ Πάπας ἀπαντᾷ εὐθέως: «Ἡ ἐνωσις θά εἶναι ἐνωσις καρδιῶν. Ἐνωσις προσευχῆς. Ἐνωσις-καρπὸς ἀναζητήσεως τοῦ ἑνός ὑπὸ τοῦ ἄλλου.

Ἐάν δέν ἐπικρατήσῃ τό σύνθημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως: ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, οὔτε εἰρήνη θά ὑπάρξῃ μεταξύ τῶν ἐθνῶν οὔτε ἐνωσις μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐπαναλάβετε ταῦτα εἰς τόν Παναγιώτατον. Βεβαιώσατε Αὐτόν περί τῆς εὐγνωμοσύνης μου καί τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης μου. Καί εἶπατε πρὸς αὐτόν ὅτι εἴμεθα ὅλοι ἀπεσταλμένοι, ἐκεῖνος καί ἐγώ, καί ὅτι ἀποστολή μας εἶναι ἡ προετοιμασία τῆς ὁδοῦ πρὸς τόν διάλογον τῆς ἀγάπης, ἕως ὅτου οὗτος γίνει προσευχή καί ἡ προσευχή ἔνωσις».¹⁹ Αὐτά ἀπάντησε εἰλικρινῶς ὁ Πάπας.

Ὁ διάλογος αὐτός ἦταν σύντομος, σαφής, εἰλικρινῆς μέ νέα ἱστορικά στοιχεῖα ἀπό ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς. Ἀπό τόν Ὀκτώβριον τοῦ 1958 μέχρι τόν Μάρτιον τοῦ 1959, δηλ. ἐντός 5 μηνῶν, κατόρθωσε ὁ Οἰκουμηνικός Πατριάρχης Ἀθηναγώρας νά ἀλλάξει τή γνώμη τοῦ Πάπα Ἰωάννη τοῦ ΚΓ' ὅσον ἀφορᾷ στήν πρόθεση καί τή μέθοδον γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Βέβαια, δέν φθάσαμε στό τέλος καί ὁ δρόμος εἶναι ἀκόμη δύσβατος καί μακρὺς. Ὅμως δέν ἐπιτρέπεται νά ἀγνοοῦμε τά θαρραλέα αὐτά ἱστορικά βήματα τοῦ μεγάλου Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, πολὺ δέ ὀλιγότερο ἐπιτρέπεται νά κατασκευασθῆται ὡς ἐπιπόλαιος οἰκουμηνιστὴς ἢ καί ὡς προδότης τῆς Ὀρθοδοξίας! Καί θά ἦταν πολὺ χρήσιμο οἱ πιστοὶ μας νά πληροφοροῦνται πῶς ἄνοιξε ὁ δρόμος γιά εἰλικρινῆ διάλογον τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀληθείας.

Οἱ Ἀρχές ἀπὸ τό σύνθημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τίς ὁποῖες ἀναφέρει ὁ Πάπας Ἰωάννης, ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, ἀνταποκρίνονται πρὸς τίς Ἀρχές τίς ὁποῖες ἀνέφερε ὁ Οἰκουμηνικός Πατριάρχης Ἀθηναγώρας καί στό Μήνυμά του τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1959, ἐν πνεύματι ἰσότητος, δικαιοσύνης, ἐλευθερίας πνευματικῆς καί ἀλληλοσεβασμοῦ. Καμία ἀπαίτηση πρὸς ἐπιστροφή καί ὑποταγή, ἀλλὰ Διάλογος ἐν ἀγάπῃ καί ἀληθείᾳ! Προβλήματα ὑπάρχουν ἀκόμη, ἀλλὰ δέν παύουμε νά ἐλπίζουμε στό συνεχιζόμενον Διάλογον.

Τό ἔτος 1959 καί οἱ τολμηρὲς πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα τοῦ Α' ἀποτελοῦν, ὡς ἐκ τούτου, τήν ἀπαρχήν τοῦ νέου κλίματος τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καί τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ βάση τήν ἀγάπην, τόν ἀλληλοσεβασμόν καί τήν ἰσότητα.

Ἡ Β' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου τό 1963 προτείνει Διάλογον μέ τήν Ρώμην «ἐπί ἴσοις ὄροις»

Τίς Ἀρχές αὐτές θά θεσμοθετήσῃ ὁλόκληρη ἡ Ὀρθοδοξία καί στή

19 Πρβλ. Ἀριστείδη Πανώτη, Παῦλος ΣΤ' - Ἀθηναγώρας ὁ Α'. Εἰρηνοποιοί, 42.

Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν 26η μέχρι τὴν 29η Σεπτεμβρίου 1963. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ πάλι πρωτοστατεῖ ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξη καὶ προώθηση τῶν σχέσεων τῆς Καθόλου Ὁρθοδοξίας μετὰ τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Συγκαλεῖ καὶ πάλι Πανορθόδοξη Διάσκεψη καὶ συνιστᾷ νὰ ἀποφασισθεῖ πρόταση Διαλόγου μετὰ τὴν Πρεσβυτέρα Ῥώμη «ἐπὶ ἴσοις ὅροις», πράγμα τὸ ὁποῖο ἀπεφασίσθη ὁμόφωνα ἀπὸ ὅλες τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ μονομερὴς, ἐπιπόλαιη καὶ αὐθαίρετη ἐνέργεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα, ἐφόσον πρὶν ἀρχίσει κάποιον Διάλογο ζητᾷ καὶ ἀναμένει τὴν Πανορθόδοξη ἐπίσημη διαγνώμη καὶ ἀπόφαση; Ποῦ εἶναι ἡ προδοσία καὶ ἡ ὑποταγή, ὅταν προτείνεται καὶ ἀποφασίζεται Διάλογος ἐπὶ ἴσοις ὅροις;

Μετὰ τὴν ἀπόφαση ἐκείνη τῆς Β' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου ἔγραψα ὡς φοιτητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης στό τότε περιοδικό τῆς Μητροπόλεώς μας «Χριστιανικὸν Φῶς» μεταξύ ἄλλων τὰ ἑξῆς: « ὁποῖα μεγαλεπήβολος ἀπόφασις καὶ ὁποῖα τρανωτάτη ἀποδείξις τῆς εἰλικρινοῦς θελήσεως τῆς Ὁρθοδοξίας «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν»» (Ἰωάν. 17, 21).

Εἶναι συγκινητικὸν καὶ ἐμπνευστικὸν θάρρους καὶ πλήρους αἰσιοδοξίας, ὅταν ἀκούη τις τὸν ὑψιπέτην ἐκεῖνον ἀετόν, τὸν διορατικώτατον ἡγέτην τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ καλῆ πάντας τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ τείνωμεν τὴν χεῖρα ἡμῶν πρὸς τὴν Σεβασμίαν Ῥωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ συμπλεχθῆ μετὰ τῆς ἐπίσης τεινομένης χειρὸς ἐκείνης καὶ οὕτω ὡς ἀδελφαὶ Ἐκκλησίαι, ἐπὶ ἴσοις ὅροις, νὰ ἀρχίσωμεν τὸν διάλογον ἐκεῖνον, ὅστις θὰ εἶναι πλήρης προσδοκιῶν, διὰ μίαν πραγματικὴν ἀδελφοποίησιν, διὰ μίαν πλήρη ἐνότητα, παγχριστιανικῆς καὶ παγκοσμίου σημασίας.»²⁰

Παρεμπιπτόντως, πλὴν ὅμως μετὰ μέγιστην σημασίαν, ἀναφέρω ὅτι καὶ ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία στὴ Β' Βατικανὴ Σύνοδο στό Διάταγμα περὶ Οἰκουμενισμοῦ τὸ 1964 δέχθηκε τὴν ἀναγκαιότητα τῶν Οἰκουμενικῶν Διαλόγων, οἱ ὁποῖοι θὰ πρέπει νὰ διεξάγονται καὶ βάσει τῆς ἐπισήμου αὐτῆς ἀποφάσεως ἐπὶ ἴσοις ὅροις, *par cum pari agat*.²¹

20 Γρηγορίου Λαρεντζάκη, Προσδοκίαι, Χριστιανικὸν Φῶς, Χανίων, τεῦχος 51 (Νοέμβριος 1963)791.

21 Πρβλ. *Grigorios Larentzakis*, Das II. Vaticanum als ökumenische Wegweisung. Bleibende Aufgaben für die Ökumene aus orthodoxer Sicht, in: Wolfgang Thönissen

Καί εάν αὐτά ὅλα δέν τά γνωρίζουν οἱ πιστοί μας, ἤ καί εάν αὐτά ὅλα τά ἔχουν λησμονήσει καί οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τά διαδίδουμε, νά τά ὑπενθυμίζουμε καί νά τά προωθοῦμε καί ὄχι νά δημιουργοῦμε νέα προβλήματα καί νά ἐκσφενδονίζουμε κατάρες καί ἀναθέματα.

Ἐπόμενα βήματα

Ἐδῶ ἀναφέρω ἀπλῶς ὀρισμένα σπουδαῖα γεγονότα, κάθε ἓνα ἀπό τά ὁποῖα μπορεῖ καί πρέπει νά γίνει ἀντικείμενο ἡμερίδας, διαλέξεων, σεμιναρίων, ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν, κηρυγμάτων, ἱερατικῶν συνάξεων κ.λπ.

-Συνάντηση Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' καί Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα τόν Ἰανουάριο τοῦ 1964 στά Ἱεροσόλυμα. Ἀλλαγή τῆς ἱστορίας.

-Ἄρση τῶν μεταξύ Ρώμης καί Κωνσταντινουπόλεως ἀναθεμάτων τοῦ 1054 τήν 7ην Δεκεμβρίου 1965. Ἀπομάκρυνση ἀπό τή μνήμη καί τό μέσον τῆς Ἐκκλησίας λυπηρῶν γεγονότων.

Μετά ἀπό 10 χρόνια ἐορτάστηκε τό δεκαετές Ἰωβηλαῖο τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων σέ πολλά μέρη, ἀλλά καί στή Ρώμη. Ἐκεῖ συνέβη τό μὴ ἀναμενόμενο καί τό ἀνεπανάληπτο: Μετά τήν Θ. Λειτουργία ἀπό τόν Πάπα Παῦλο τόν ΣΤ' ὁ Πάπας ἐγονάτισε μπροστά στόν ὀρθόδοξο παριστάμενο, στόν ἀντιπρόσωπο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, τόν Μητροπολίτη Χαλκηδόνας Μελίτωνα, καί τοῦ ἀσπάσθηκε τά πόδια! Χειρονομία ταπεινοφροσύνης καί ἀναγνωρίσεως στό πρόσωπο τοῦ ἐκπροσώπου, ἀλλά καί τοῦ Μεγάλου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ὀλόκληρης τῆς Ὀρθοδοξίας, πράξη ἀνεπανάληπτη καί ἄγνωστη στήν ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ δύο χιλιάδων χρόνων.

-Ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' τήν 25η Ἰουλίου τοῦ 1967 στήν Κωνσταντινούπολη. Συνάντηση μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα. Ὄριοθέτηση τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης.

-Ἐπίσκεψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα στή Ρώμη τήν 26η Ὀκτωβρίου 1967. Συνάντηση μέ τόν Πάπα Παῦλο ΣΤ'.

Ἐδῶ σταματῶ τήν ἀπαρίθμηση τῶν γεγονότων, τά ὁποῖα βέβαια συνεχίζονται καί μέχρι σήμερα.

Τό παπικό Πρωτεῖο καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας

(Hg.), „Unitatis redintegratio“. 40 Jahre Ökumenismusdekret - Erbe und Auftrag, Paderborn 2005, 193-214.

(Κωνσταντινούπολη 1967)

Τώρα θα αναφερθώ μόνο στην επίσκεψη του Πάπα Παύλου του ΣΤ' στην Κωνσταντινούπολη την 25η Ιουλίου 1967, διότι θέλω να υπενθυμίσω όσα ελέχθησαν για τό πρωτείο εξουσίας του Πάπα Ρώμης και τά όποια αποδεικνύουν ότι ό Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας ήταν πιστός τηρητής τής όρθοδόξου διδασκαλίας και παραδόσεως και ότι έλεγε μέ θάρρος και τόλμη τή γνώμη τής Όρθοδόξου Έκκλησίας για τό πρωτείο του Έπισκόπου Ρώμης εϋθέως και μπροστά στους Πάπες. Άκριβώς αυτό θέλω να ξαναθυμίσω σήμερα για να φανεί πόσο άδικήθηκε ό Οικουμενικός αυτός Πατριάρχης και συκοφαντήθηκε συνειδητά.

Ή πρώτη επίσκεψη ενός Πάπα στό Οικουμενικό Πατριαρχείο μετά από αιώνες αποξενώσεως (25 Ιουλίου 1967)

Ό Πάπας έπισκέφθηκε σκόπιμα πρώτος τόν Οικουμενικό Πατριάρχη Άθιναγόρα στην Κωνσταντινούπολη, για να του δώσει τή δυνατότητα να πραγματοποιήσει τήν ήδη γνωστή επιθυμία του να έπισκεφθει τόν Πάπα στή Ρώμη ως άντεπίσκεψη. Καί μέ τήν απόφαση αυτή ό Πάπας υπερβαίνει, δέν τηρεί τό πρωτόκολλο! Πρωτεύει τό θέμα τής καταλλαγής και τής ένότητας μέ τήν Όρθοδοξία. Τόν Πατριάρχη Άθιναγόρα έβλεπε ό Πάπας, και στό πρόσωπο του Πατριάρχη τό Οικουμενικό Πατριαρχείο και όλη τήν Όρθοδοξία. Ό Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας έγινε ό πόλος έλξεως του Πάπα προς τήν Όρθοδοξία μέ σκοπό τήν πλήρη κοινωνία. Ό Πάπας δρᾶ. Δέν άρκοϋν λόγια και προθέσεις. Άπαιτούνται έργα τόλμηρά, τά όποια δημιουργοϋν νέα θετικά προηγούμενα και νέα σταθερά θεμέλια για τά επόμενα βήματα.

Οί όμιλίες και τά κείμενα τά όποια άντηλλάγησαν έχουν πολύ μεγάλη σημασία για τό δυσκολότερο πρόβλημα στις σχέσεις τών δύο Έκκλησιών, τό Παπικό πρωτείο. Τόν ίδιο χρόνο, τό 1967, είχε όμολογήσει δημόσια ό Πάπας Παϋλος ό ΣΤ' στή Ρώμη ότι τό Παπικό πρωτείο είναι τό μεγαλύτερο εμπόδιο στην πορεία προς τήν ένότητα τών Έκκλησιών. Έάν λοιπόν αξιολογηθοϋν τά κείμενα τής συναντήσεως αυτής σωστά και εάν χρησιμοποιηθοϋν κατάλληλα και από τίς Έπιτροπές του έπισήμου Θεολογικού Διαλόγου, θα είναι ή συμβολή τους πολύ θετική, διότι τά κείμενα και τών δύο Άρχηγών τών δύο Έκκλησιών δείχνουν πνεϋμα άλληλοσεβασμοϋ και άλληλοεκτιμήσεως, χωρίς τάσεις υπεροχής και έπιβολής ισχύος, έξαρτήσεως και ύποταγής. Τό πνεϋμα τών κειμένων

αὐτῶν μπορεῖ νά βοηθήσει γιά νά ξεπεράσουμε τό ἀδιέξοδο στό ὁποῖο σήμερα εὐρίσκεται ὁ Διάλογος γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ.

Ἦδη τό μήνυμα τοῦ Βατικανοῦ τῆς ἀνακοινώσεως καί ἀγγελίας τῆς προθέσεως τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πάπα στό Φανάρι, τό ὁποῖο ἔφερε προσωπικά ὁ π. Πέτρος Duprey στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα τήν 13ῆ Ἰουλίου 1967, δείχνει τό πνεῦμα καί τό σκοπό τῆς ἐπισκέψεως: «ἵνα ἐνισχύση τούς δεσμούς τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καί τῆς φιλίας» πού συνδέουν τόν Πάπα καί τόν Πατριάρχη. Προτείνει ἐπίσης ὁ Πάπας νά ἀρχίσει ἡ μελέτη γιά τόν τρόπο ἀποκαταστάσεως τῆς «πλήρους κοινωνίας μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου καί τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπό τήν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἐν τῇ προθέσει πραγματοποιήσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Χριστοῦ περί τῆς ἀγάπης ἐν τῇ ἐνότητι καί τῇ ἀληθείᾳ». Διαπιστώνομε, λοιπόν, ὅτι ὁ Πάπας δέν ὁμιλεῖ πλέον οὔτε περί «ἐπιστροφῆς» τῶν Ὁρθοδόξων στήν Καθολική Ἐκκλησία οὔτε περί τῆς δημιουργίας μιᾶς ποιμνῆς ὑπό τόν ἕνα ποιμένα, ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Πάπα. Ἀπεναντίας, ἔχομε στή συνέχεια καί ἕνα τελείως νέο στοιχεῖο γιά τόν τρόπο καί τή μέθοδο πού πρέπει νά ἀκολουθηθοῦν γιά τήν πραγματοποίησιν τῆς θελήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρός ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Ὁ Πάπας δέν ἀπαιτεῖ οὔτε ὑπαγορεύει τόν τρόπο καί τούς ὅρους: «Παρακαλεῖ ὅθεν τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, ἵνα εὐαρεστηθῆ καί ὑποδείξῃ Αὐτῷ ποιοί εἶναι, κατά τήν γνώμην Αὐτοῦ, οἱ καλλίτεροι τρόποι, ἵνα καταντήσωμεν ἐν πιστότητι πρός ἕνα σκοπόν τόσον δυσχερῆ, ἀλλά ἀγιώτατον». Ἀναμένει λοιπόν ὁ Πάπας τίς προτάσεις καί τίς συμβουλές τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, μέ ποιό τρόπο θά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐνότητα, χωρίς καμία προκατάληψη ἢ προαπόφαση γιά τήν πορεία αὐτή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαλόγου. Καί γιά νά μήν ὑπάρξει καμία παραξήγησις, συνεχίζει τό κείμενο αὐτό τοῦ Βατικανοῦ: «Ἡ ἐπίσκεψις αὐτή οὐδεμίαν ἀπόφασιν προϋποθέτει, ἀλλά θέλει μόνον νά εἶναι μία ἔνδειξις τῆς ἀγάπης καί τοῦ σεβασμοῦ τόν ὁποῖον ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης καί Ἀρχηγός τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τρέφει πρός τόν μέγαν καί σεβάσμιον Πατριάρχη». ²² Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Πάπα εἶναι ξεκάθαρη, καθὼς ἐπίσης καί ὁ σκοπός: Ἡ ἀποκατάστασις τῆς πλήρους κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν μας ἐν ἀγάπῃ καί ἀληθείᾳ.

22 Ἐν: Τόμος Ἀγάπης, Vatican-Phanar (1958β 1970), Rome – Istanbul 1971, 369ἔξ.

Ἡ ἐπίσκεψη πραγματοποιήθηκε τήν 25η Ἰουλίου 1967. Μετά τήν ὑποδοχή στό ἀεροδρόμιο, ὁ Πάπας μεταβαίνει στήν Ἁγία Σοφία, ὅπου γονατιστός προσεύχεται καί ἐκφράζει τήν εὐχή: «Θά ἔπρεπε ὁ ναός αὐτός νά ξαναγίνει αὐτό πού ἦταν», ἀναφέρει ὁ Α. Πανώτης στό ἔργο του Εἰρηνοποιοί.²³ Τά γεγονότα αὐτά κάνουν τόν γύρο τοῦ κόσμου! Στή συνέχεια μεταβαίνει ὁ Πάπας στό Φανάρι γιά τήν προσωπική συνάντηση μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος τόν περιμένει στήν εἴσοδο τοῦ Ι. Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Μετά τή δοξολογία ἀνταλλάσσονται οἱ προσφωνήσεις, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν ἕνα τελείως διαφορετικό πνεῦμα σχέσεων μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σέ σύγκριση μέ τήν ἐποχή τῶν ἐχθροτήτων, τῆς πολεμικῆς καί τῶν συγκρούσεων. Τώρα καμμία πολεμική, καμμία ἀπολογητική, καμμία διάθεση ἐπιβολῆς τοῦ ἑνός στόν ἄλλο, κανένα πνεῦμα δυσπιστίας καί ἀμφιβολίας, ἀλλά πνεῦμα ἀγάπης, καταλλαγῆς, εἰρηνεύσεως καί ἐπιτυχίας τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τελείας ἐκκλησιαστικῆς καί μυστηριακῆς κοινωνίας, καί ὅσο τό δυνατόν πιό σύντομα.

Ἡ ὁμιλία τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ΄

Ὁ Πάπας προσφωνεῖ: «Ἀδελφέ, λίαν ἀγαπητέ ἐν Χριστῶ». Τονίζει ὅτι καί τώρα βρίσκεται στήν Κωνσταντινούπολη ὡς προσκυνητής στους χώρους ἐκείνους, ὅπου συγκλήθηκαν καί οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι καί «ἔδωσαν εἰς τήν πίστιν ἡμῶν ἔκφρασιν, ἧς ὁ πλοῦτος καί τό περιεχόμενον, καί ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εἰσέτι, τροφοδοτοῦσιν ἀπάντων τῶν χριστιανῶν τήν πίστιν καί τήν ἐν ἀγάπῃ θεώρησιν». Αὐτή εἶναι καί κατά τόν Πάπα Ρώμης ἡ μεγάλη διαχρονική σημασία τῶν ἀποφάσεων τῶν κοινῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν χώρα στήν περιοχὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἀνακαλύπτομε ὄλοένα καί περισσότερο «τήν βαθεῖαν ταυτότητα τῆς ἡμετέρας πίστεως» καί οἱ ὑπάρχουσες διαφορές «δέν πρέπει νά ἐμποδίσωσιν ἡμᾶς, ἵνα ἀντιληφθῶμεν τήν βαθεῖαν ταύτην ἐνότητα», διαπιστώνει ὁ Πάπας! Καί στήν ἐποχὴ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τοῦ Ἰλαρίου, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ὑπῆρχε ἡ ταυτότητα τῆς πίστεως ἀνεξαρτήτως τῶν γλωσσικῶν διαφορῶν. Ἐπὶ λέξει τονίζει ὁ Πάπας: «Ἐάν ἡ ἐνότης πίστεως ἀπαιτεῖται διά τήν πληρῆ κοινωνίαν, ἡ ποικιλία τῶν ἐθίμων δέν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον δι' αὐτήν.»

23 Ἀριστείδη Πανώτη, Παῦλος ΣΤ΄ - Ἀθηναγόρας ὁ Α΄. Εἰρηνοποιοί, Ἀθήναι 1971, 202.

Ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς πλήρους κοινωνίας, χωρίς καμία ἀμφιβολία, εἶναι ἡ: Ἐνότης πίστεως! Στή συνέχεια προτρέπει ὁ Πάπας τούς Ἀρχηγούς καί τίς Ἱεραρχίες τῶν δύο Ἐκκλησιῶν νά πράξουν τά πάντα, γιά νά ἐπισπεύσουν τήν ἡμέρα τῆς πλήρους κοινωνίας.

Στήν ὁμιλία αὐτή διατυπώνει ὁ Πάπας μία πρόταση ὡς πρός τίς δικαιοδοσίες τῶν Ἀρχηγῶν καί τῶν Ἱεραρχιῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἔμεινε ἀπαρατήρητη: «Οφείλουσιν οὗτοι (δηλ. οἱ Ἀρχηγοί καί οἱ Ἱεράρχες τῶν δύο Ἐκκλησιῶν) νά πράξωσι τοῦτο, ἀναγνωρίζοντες καί σεβόμενοι ἀλλήλους ὡς ποιμένας τῆς ἐμπεπιστευμένης εἰς αὐτούς μερίδος τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ, μεριμνῶντες περί τῆς συνοχῆς καί τῆς αὐξήσεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί ἀποφεύγοντες πᾶν ὅ,τι θά ἦδύνατο νά διασκορπίσῃ αὐτόν ἢ νά ἐπιφέρῃ σύγχυσιν εἰς τάς τάξεις αὐτοῦ». Ὁ Πάπας Παῦλος ὁμιλεῖ μέ βάση τίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί τή δομή τῆς Ἐκκλησίας σέ συγκεκριμένες αὐτόνομες διοικητικές περιοχές, σέ συγκεκριμένες «μερίδες τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ». Κανένας ὑπερτονισμός λοιπόν καί καμία ἀναφορά σέ κάποιο ἀποκλειστικό πρωτεῖο ἐξουσίας τοῦ Πάπα γιά ὀλόκληρη τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί καμία ἀπαίτηση γιά ὑποταγή καί ὑπακοή ὡς ὅρους γιά τήν πραγματοποίηση τῆς πλήρους κοινωνίας! Ἡ διατύπωση τοῦ Πάπα εἶναι σαφέστατη καί ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἀποδεκτή. Στή συνέχεια μάλιστα ὁ Πάπας διευκρινίζει ἀκόμη πιό ἔντονα ποιόν ὄρο θέτει γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ἐνότητος γιά νά μὴν ὑπάρξουν παρεξηγήσεις: «Ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ ζωτικός χῶρος, ὁ ἀπαραίτητος διά τήν αὐξήσιν τῆς πίστεως καί ἡ ἐν τῇ πίστει κοινωνία εἶναι ὁ ὄρος τῆς πλήρους ἐκδηλώσεως τῆς ἀγάπης τῆς ἐκφραζομένης ἐν τῇ συλλειτουργίᾳ». Αὐτοί εἶναι οἱ ὄροι τούς ὁποίους θέτει καί ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Ὡς κύριος σκοπός παραμένει ἡ ἐκπλήρωση τοῦ θελήματος Αὐτοῦ, «εἰς ὃ πάντα τά λοιπά δέον ὅπως ὑπαχθῶσιν ἢ θυσιασθῶσιν».²⁴

Ἡ ἀντιφώνηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα

Ἡ ὁμιλία τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα χαρακτηρίζεται ἀπό πνεῦμα ἀγάπης καί καταλλαγῆς, ἀλλά καί ἀπό συγκεκριμένες ἀπαντήσεις στά συγκεκριμένα σημεῖα τῆς ὁμιλίας τοῦ Πάπα: «Ἀγιώτατε καί λίαν ἀγαπητέ ἐν Χριστῷ ἀδελφέ» εἶναι ἡ προσφώνηση. Ὁ Πατριάρχης δοξάζει τόν Θεό γιά τό γεγονός τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πάπα, στό ὁποῖο συμμετέχει ὁ κλῆρος καί λαός τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλά

24 Ἐν: Τόμος Ἀγάπης, 372-377.

καί γιά τό όποίο συμπροσεύχονται καί οί Ἀρχηγοί τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ ἐκκλησιαστικός καί χριστιανικός ὀρίζοντας εἶναι εὐρύτερος καί δέν συμπεριλαμβάνει μόνο τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Οἱ διμερεῖς σχέσεις δέν πρέπει νά ἀπομονώνονται καί νά ἀπολυτοποιοῦνται καί νά ἀποκόπτουν ἤ νά ἀγνοοῦν τήν ὑπαρξη καί τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος ἀφορᾷ καί τίς ἄλλες Ἐκκλησίες καί γενικότερα ὁλόκληρη τήν κοινωνία. Μετά τήν ἔκφραση εὐγνωμοσύνης πρὸς τόν Θεό γιά ὅλα τά θετικά βήματα, προβαίνει ὁ Πατριάρχης στή διατύπωση τῆς ἀκραιφνοῦς ὀρθοδόξου ἀπόψεως περί τοῦ Πρωτείου καί τῆς θέσεως τοῦ Πάπα Ρώμης στήν καθόλου Ἐκκλησία: «Καί ἰδοῦ ἔχομεν, παρά πᾶσαν κατ' ἄνθρωπον προσδοκίαν, ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τόν τῆς Ρώμης Ἐπίσκοπον, τόν καί πρῶτον τῆ τιμῇ ἐν ἡμῖν, τόν τῆς ἀγάπης προκαθημενον (Ἰγνατίου Ἀντιοχ. Ἐπιστολή πρὸς Ρωμαίους, Πρόλογος, Π. Ε. 5, 801)». ²⁵ Ὁ Πάπας εἶναι πρῶτος στήν τιμῇ ὄχι στήν ἐξουσία! Παράλληλη ἢ διατύπωση τοῦ Πάπα καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Οἱ δικαιοδοσίες εἶναι σαφεῖς, ὁ καθένας στή μερίδα τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὅποια τούς ἔχει δοθεῖ. Ὁ Πατριάρχης προχωρεῖ καί ἀναφέρει καί τήν τάξη τῶν πρεσβείων, ὅπως ἀποφάσισαν καί διατύπωσαν οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι Β' Κωνσταντινουπόλεως (381) καί Δ' Χαλκηδόνος (451), ἀκριβῶς ὅπως θά δεχθεῖ ἡ Ὁρθοδοξία μετά τήν ὑπέρβαση τῶν ὑπαρχόντων προβλημάτων καί τήν ἀποκατάσταση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Ὁ Ἐπίσκοπος καί Πάπας Ρώμης εἶναι ὁ πρῶτος τῆ τιμῇ μεταξύ ἴσων. Πρόσωπο πρὸς πρόσωπο διατυπώνει εὐθαρσῶς τήν ὀρθόδοξη ἀποψη ὁ μέγας ἐκεῖνος Οἰκουμενικός Πατριάρχης. Ἡ Ὁρθοδοξία δέν δέχεται οὔτε ἀναγνωρίζει κάποιο πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ Πάπα γιά ὅλη τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ διατύπωση τοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα εἶναι σαφέστατη καί ἀναμφισβήτητη.

Ποῦ βρίσκουν οἱ πολέμιοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα τά περί ἀναγνωρίσεως τοῦ πρωτείου ἐξουσίας τοῦ Πάπα; Ποῦ βρίσκουν τά περί προθέσεως ὑποταγῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στόν Πάπα καί στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία; Γιατί παραπληροφοροῦνται οἱ πιστοί μας ἀπό ὀρισμένους ὑπευθύνους πανεπιστημιακοὺς δασκάλους καί ἐπισκοπικούς ποιμενάρχες; Πρὸς τί τά σκάνδαλα καί οἱ διασπαστικές

25 Ἐν: Τόμος Ἀγάπης, 380.

ἐνέργειες; Ἄντί νά εἴμεθα εὐγνώμονες πρός τό σεπτό μας Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τούς πιστούς καί τολμηρούς Οἰκουμενικούς Πατριάρχες ἀπό τόν Ἀθηναγόρα μέχρι καί τόν Βαρθολομαῖο, χαρακτηρίζουν θεολόγοι καί Ἱεράρχες τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο «ὀλόκληρον τό κύκλωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τά Ἰδρύματά του κέντρα τοῦ Παπισμοῦ», τούς δέ Οἰκουμενικούς Πατριάρχες καί Ἱεράρχες του «ὑπηρετές τοῦ Πάπα»;

«Πῶς δέ πορευσόμεθα;» ρωτᾷ ὁ Πατριάρχης καί δίδει τήν ἀπάντησι ὡς πρός τή μέθοδο. Δέν ἐπιτρέπονται μεμονωμένες πράξεις ἀτόμων στήν Ἐκκλησία ἢ μεμονωμένων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Τό αἴτημα εἶναι ἱερό καί ἀφορᾷ ὀλόκληρη τήν Ἐκκλησία. Τοῦτο σημαίνει κατά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα ἐπί λέξει: «ἐν παγκαθολικῇ καί πανορθοδόξῃ ἐτοιμασίᾳ καί συνειδήσει καί βουλή, ἐκφραζομένη ἐν τῇ ἀποφάνσει τῶν ἐκατέρωθεν Ἱεραρχιῶν, τοῦ Κλήρου καί τῶν Πιστῶν, ὧν ἡ φωνή ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς πολύτιμός ἐστιν ἡμῖν ὁδηγός καί παραμυθία». Στή συνέχεια ὁμιλεῖ καί ὁ Πατριάρχης γιά τήν ἀναγκαιότητα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, γιά τή συνειδητοποίηση τῶν κοινῶν σημείων τῆς πίστεως καί γιά τήν ἐνότητα τῆς πίστεως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἠθῶν καί ἐθίμων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἡ ἐπόμενη συνάντησι ἔγινε στήν ἔδρα τῆς Ἀποστολικῆς Νουντσιατούρας, στόν λατινικό Καθεδρικό Ναό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τό βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας. Ἐκεῖ μετὰ τήν ἀκολουθία ἀνεγνώσθη ἕνα κείμενο τοῦ Πάπα (Μπρέβιον), τό ὁποῖο ἐπέδωσε μετὰ ὁ Πάπας στόν Πατριάρχη. Τό κείμενο αὐτό περιέχει πολύ σημαντικά σημεία θεολογικῶν τοποθετήσεων, οἱ ὁποῖες μποροῦν νά βοηθήσουν πολύ γιά τήν ἐπίλυσι πολλῶν προβλημάτων.²⁶ Τό κείμενο αὐτό ἀνέλυσε καί σχολίασε στή Βιέννη τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1974 σέ ἕνα συνέδριο ὁ ρωμαιοκαθολικός θεολόγος Emmanuel Lanne, ὁ ὁποῖος κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι, ἐάν ἐφαρμοσθοῦν ὅλα ὅσα ἀναφέρονται στό παπικό αὐτό κείμενο, θά μπορούσε ἀμέσως μετὰ νά πραγματοποιηθεῖ ἡ πλήρης κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν²⁷. Μέ τά σχόλια τοῦ Lanne συμφώνησε τότε καί τά χαρακτήρισε ὡς λίαν ἐλπιδοφόρα ὁ καθηγητής Joseph Ratzinger, ὁ μετέπειτα Πάπας Ρώμης

26 Ἐν: Τόμος Ἀγάπης, 387-393.

27 *Emmanuel Lanne*, Schwesterkirchen – Ekklesiologische Aspekte des Tomos Agapis, in: *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens. Koinonia – Erstes ekklesiologisches Kolloquium...* hg. V. Pro Oriente, Innsbruck – Wien – München 1976, 54-82.

Βενέδικτος ό ΙΣΤ'.²⁸

Ἡ επίσκεψη τοῦ Πάπα στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἱστορικό όρόσημο

Τό ἱστορικό γεγονός τῆς πρώτης ἐπισκέψεως ἑνός Πάπα στήν Κωνσταντινούπολη μετά ἀπό αἰῶνες σιωπῆς καί ἀποξενώσεως ἀποτελεῖ ὄντως αὐτό καθ' ἑαυτό μιά καμπή στήν ἱστορία τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καί ἔχει τεράστια σημασία μάλιστα πάνω καί πέρα ἀπό τά κείμενα καί τίς όμιλίες. Βέβαια καί ἐδῶ πρέπει νά τονίσω, ὅτι μέ τά κείμενα αὐτά δέν ἔχουν λυθεῖ ὅλα τά ὑπάρχοντα προβλήματα. Ἐπίσης γνωρίζομε, ὅτι καί ὁ ἴδιος Πάπας σέ ἄλλες περιπτώσεις ἔχει χρησιμοποιήσει ἐκφράσεις τῆς παλαιᾶς, τῆς κλασικῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησιολογίας, τήν ὁποία δέν μποροῦμε οὔτε ἐπιτρέπεται νά ἀποδεχθοῦμε. Παρ' ὄλ' αὐτά μέ τήν συμπεριφορά τοῦ Πάπα καί μέ τά κείμενα τῆς συνατήσεως αὐτῆς ἔχουν δημιουργηθεῖ ὁρατές ρωγμές σέ ἕνα παποκεντρικό οἰκοδόμημα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Β' χιλιετίας καί νομίζω, ὅτι ὅταν όμιλοῦσε ὁ Πάπας γιά ἀναγκαῖες θυσίες στήν πορεία πρὸς τήν πλήρη ἐνότητα, ἐννοοῦσε ἀκριβῶς καί πολλά σημεῖα καί τμήματα τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ.

Ὁ καθηγητής τοῦ Regensburg Joseph Ratzinger καί μετέπειτα Πάπας Ρώμης Βενέδικτος ό ΙΣΤ' συμφώνησε μέ τήν πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα.

Μέ τήν όμιλία αὐτή τοῦ Πατριάρχου ἀσχολήθηκε ὁ τότε καθηγητής σέ δύο διαλέξεις του στήν Αὐστρία, μία στή Βιέννη τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1974 καί ἄλλη, πιό συγκεκριμένη, στό Graz τόν Ἰανουάριο τοῦ 1976. Τότε, τήν 25ῃ Ἰουλίου 1967, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης εἶπε, ὅπως ἐλέχθη, μεταξύ ἄλλων τά ἐξῆς: «Καί ἰδού ἔχομεν, παρά πᾶσαν κατ' ἄνθρωπον προσδοκίαν, ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τόν τῆς Ρώμης Ἐπίσκοπον, τόν καί πρῶτον τῆ τιμῆ ἐν ἡμῖν, τόν <τῆς ἀγάπης προκαθήμενον>». Ὁ τότε καθηγητής Joseph Ratzinger ἐσχολίασε τό χαιρετισμό αὐτό στή Βιέννη τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1974 καί διαπίστωσε, πολύ σωστά, ὅτι «εἶναι σαφές ὅτι ὁ Πατριάρχης δέν ἐγκατέλειψε τό ἔδαφος τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί ὅτι δέν δέχεται ἕνα δυτικό πρωτεῖο ἐξουσίας. Ὅμως ὁ Πατριάρχης διατυπώνει πολύ σαφῶς, τί εἶναι δυνατόν νά πεί ἡ Ἀνατολή γιά τήν τάξη τῶν ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μεταξύ των ἰσο-

28 Ἐν: Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens. Koinonia – Erstes ekklesiologisches Kolloquium...85.

τιμία ως προς τά πρεσβεΐα καί τά δικαιώματα». ²⁹Ενάμιση χρόνο αργότερα, τόν Ίανουάριο τοῦ 1976, ἦταν ὁ Joseph Ratzinger στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Graz τῆς Αὐστρίας ὁμιλητής σέ ἐκδήλωση τήν ὅποια διοργανώσαμε 10 χρόνια μετά τήν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων. Ὁρθόδοξος ὁμιλητής τότε ἦταν ὁ καθηγ. Εὐάγγελος Θεοδώρου. Ὁ καθηγητής λοιπόν Joseph Ratzinger ἐσχολίασε καί πάλι στό Γκράτς τήν ὁμιλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῆς 25ης Ἰουλίου τοῦ 1967 καί εἶπε τά ἑξῆς: «Ἡ Ρώμη δέν πρέπει νά ζητήσῃ ἀπό τήν Ἀνατολή τίποτα περισσότερο γιά τή διδασκαλία περί πρωτείου ἀπό ἐκεῖνο τό ὅποιο ἐδιδάσκετο καί ἐβιοῦτο τήν πρώτη χιλιετία. Καί ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγώρας τήν 25/7/1967, κατά τήν ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα στό Φανάρι, τόν χαρακτήριζε Διάδοχο τοῦ Πέτρου, ὡς τόν πρῶτο μεταξύ ἡμῶν τῆ τιμῆ, τόν προκαθήμενο τῆς ἀγάπης, εὐρίσκεται στό στόμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτη, δηλ. τοῦ Πατριάρχη, τό κύριο περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας περί πρωτείου τῆς πρώτης χιλιετίας καί περισσότερο ἀπό αὐτό δέν πρέπει νά ἀπαιτήσῃ ἡ Ρώμη»³⁰. Δυστυχῶς δέν μπόρεσε ὁ Καθηγητής Joseph Ratzinger νά ἐφαρμόσῃ ὅσα εἶπε ὅταν ἦταν στή Ρώμη ὡς Πάπας Βενέδικτος ὁ ΙΣΤ'. Τά ἄφησε ὡς κληρονομιά γιά τόν νέο Πάπα Φραγκίσκο, ὁ ὁποῖος ἤδη ἐδήλωσε ὅτι θά προωθήσῃ τό συνοδικό σύστημα στήν Καθολική Ἐκκλησία γιά νά προωθήσῃ καί τίς καλές σχέσεις μέ τήν Ὁρθοδοξία. Περιμένομε λοιπόν καί ἀπό τόν

²⁹ *Joseph Ratzinger, Anathema-Schisma. Die ekklesiologischen Folgerungen der Aufhebung der Anathemata*, in: *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens. Koinonia – Erstes ekklesiologisches Kolloquium zwischen orthodoxen und römisch-katholischen Theologen...* hrsg. Von Pro Oriente, Innsbruck-Wien-München 1976, 110: „Es ist klar, dass der Patriarch damit nicht den ostkirchlichen Boden verlässt, und sich nicht zu einem westlichen Jurisdiktionsprimat bekennt. Aber er stellt deutlich heraus, was der Osten über die Reihenfolge der an Rang und Recht gleichen Bischöfe der Kirche zu sagen hat und es wäre nun doch der Mühe wert zu überlegen, ob dieses archaische Bekenntnis, das von ‚Jurisdiktionsprimat‘ nichts weiß, aber eine Erststellung an Ehre (timé) und Agape bekennt, nicht doch als eine dem Kern der Sache genügende Sicht der Stellung Roms in der Kirche gewertet werden könnte.“

³⁰ *Joseph Ratzinger, Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus*, in: *Ökumenisches Forum* 11(1976)36f.: "Rom muß vom Osten nicht mehr an Primatslehre fordern, als auch im ersten Jahrtausend formuliert und gelebt wurde. Wenn Patriarch Athenagoras am 25.7.1967 beim Besuch des Papstes im Phanar diesen als Nachfolger Petri, als den ersten an Ehre unter uns, den Vorsitzenden der Liebe, benannte, findet sich im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrtausends, und mehr *muß* Rom nicht verlangen".

νέο Πάπα πολλά!

Ὁ γνωστός ὀρθόδοξος Καθηγητής Ἰωάννης Meyendorf ἐσχολίασε τή συμπεριφορά τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ'.

Ὅσον ἀφορᾷ στή στάση τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Στ' πρὸς τόν Οἰκου-
μενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα καί γενικότερα ἔναντι τῆς Ὀρθοδόξου
Ἐκκλησίας κατὰ τήν ἐπίσκεψη αὐτῆ στήν Κωνσταντινούπολη τήν 25η
Ἰουλίου 1967, θά εἶναι χρήσιμο νά ἐπαναφέρομε στή μνήμη μας καί τά
σχόλια τοῦ γνωστοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου, τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννη
Meyendorf, ὁ ὁποῖος διαπίστωσε μιά πολύ θετική ἀλλαγὴ. Ἡ νέα αὐτῆ
εἰκόνα, κατὰ τόν Meyendorf, δέν δημιουργήθηκε μόνο γιά διπλωμα-
τικούς λόγους, ἀλλὰ ἔχει ἕνα πραγματικό καί οὐσιαστικό ὑπόβαθρο,
ἔστω καί ἂν δέν ἐκφράζεται ἀκόμη σέ συγκεκριμένα κείμενα. Ἐπί λέξει
τονίζει: «Ἡ εἰκόνα τήν ὁποία παρουσίασε ὁ Πάπας Παῦλος ὁ ΣΤ' σ'
ὀλόκληρο τόν κόσμο κατὰ τή δημόσια ἐμφάνισή του στήν Κωνσταντι-
νούπολη καί τή Ρώμη ὡς ἀδελφός - τό ὁποῖο σημαίνει ὄντολογικά ὡς
ἴσος - ἐνός ἄλλου ἐπισκόπου, δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ μόνον ὡς διπλω-
ματική πράξη ἢ ὡς μία λεπτομέρεια τοῦ πρωτοκόλλου. ...Ἐναντι τῶν
Ὀρθοδόξων ἐμφανίστηκε ὁ Πάπας μέ ἕνα τέτοιο τρόπο, ὁ ὁποῖος συμ-
φωνεῖ πλήρως μέ τήν ἀρμοδιότητα τοῦ πρώτου ἐν ἴσοις (*primus inter
pares*), ἀκριβῶς ὅπως καί παλαιότερα ἀναγνώριζαν οἱ Ὀρθόδοξοι γιά
τόν Πάπα. Αὐτῆ ἡ συμπεριφορά τοῦ Πάπα ἔθεσε τέρμα σέ μιά χιλιόχρο-
νη παράδοση ἡ ὁποία σέ ἀντίθεση μέ τή συμπεριφορά αὐτῆ τοῦ Πάπα,
ἀπαιτοῦσε ὅτι ἡ ἀνωτάτη αὐθεντία τοῦ ρωμαίου Ποντίφηκα ἔπρεπε νά
τηρηθεῖ μέ ἀκρίβεια καί σέ κάθε περίπτωση καί ιδιαίτερα στίς σχέσεις
του μέ τήν Ἀνατολή, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πάντα ἐστία τῆς ἀντιπολιτεύσεως
κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ ρήξη τοῦ Πάπα πρὸς τήν παράδο-
ση αὐτῆ εἶναι ὀλοφάνερη καί δημιουργεῖ ἀσφαλῶς καί ἕνα ἐκκλησιολο-
γικό πρόβλημα στήν Ἐκκλησία του. Σέ κάθε περίπτωση ὁμως ὁ Πάπας
καί ὁ Πατριάρχης, καθισμένοι ὁ ἕνας δίπλα στόν ἄλλο καί προσφωνώ-
ντας ὁ ἕνας τόν ἄλλο ὡς ἀδελφό, ἐδημιούργησαν στά μάτια ὄλων ἕνα
Σύμβολο, στήν ἐκκλησιαστική καί θεολογική ἀποδοχή τοῦ ὁποίου πρέ-
πει νά δοθεῖ καί τό ἀνάλογο περιεχόμενο».³¹

31 *John Meyendorf*, *Scwesterkirchen – Ekklesiologische Folgerungen aus dem To-
mos Agapis*, in: *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens. Koinonia – Erstes ekklesiolo-
gisches Kolloquium zwischen orthodoxen und römisch-katholischen Theologen...* hrsg.
Von Pro Oriente, Innsbruck-Wien-München 1976, 47: „Das Bild, das Papst Paul VI. der

Διαπιστώνομε, λοιπόν, ότι ήδη από την πρώτη επίσκεψη του Πάπα Παύλου του ΣΤ΄ στο Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη υπάρχουν τόσες θετικές εξελίξεις στη συμπεριφορά, αλλά και στά κείμενα του Πάπα, τά όποια συμφωνούν μέ τίς ὀρθόδοξες ἀπόψεις. Βέβαια ἡ ἐφαρμογή τους δέν εἶναι τόσο εὐκόλη, οὔτε καί ἀπό ὄλους στό Βατικανό ἐπιθυμητή. Ὡστόσο δέν εἶναι δυνατόν καί δέν ἐπιτρέπεται νά τίς ἀγνοοῦμε ἢ νά τίς ὑποτιμοῦμε, ἢ ἀκόμη καί νά τίς θεωροῦμε μέ προκατάληψη καί καχυποψία μόνον ὡς ἀνειλικρινεῖς πράξεις προπαγάνδας ἢ καί παραπλανήσεως, ὅπως συνέβη πολλές φορές καί μεταξύ ἄλλων μέ ἐκείνη τή μεγαλειώδη πράξη ταπεινοφροσύνης τοῦ ἴδιου Πάπα Παύλου τοῦ Στ΄: Μετά τή Λειτουργία γιά τή δεκαετία τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054 στή Σιζίτινιο Καπέλλα στό Βατικανό τήν 14η Δεκεμβρίου τοῦ 1975, γονάτισε μπροστά στόν Μητροπολίτη Χαλκηδόνας Μελίτωνα καί τοῦ ἀσπάσθηκε τά πόδια.³² Αὐτή ἡ συμβολική χειρονομία ταπεινοφροσύνης του εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μέ τήν καθόλου συμπεριφορά του πρὸς τήν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία.

Γιά τούς λόγους αὐτούς ἀναφέρω καί τονίζω κατηγορηματικά:

Sicht der ganzen Welt bei seinem öffentlichen Auftreten in Istanbul und Rom als *Bruder* – d.h. ontologisch als Gleicher – eines anderen Bischofs geboten hat, ist nicht nur als diplomatischer Akt oder als Detail des Protokolls anzusehen. Sicher, die wohl bekannten Definitionen der päpstlichen Oberherrschaft über die Bischöfe wurden nicht verneint, jedoch auch in keiner Weise zum Ausdruck gebracht: den Orthodoxen gegenüber zeigte sich der Papst in einer mit der Funktion eines *primus inter pares* voll und ganz zu vereinenden Weise, diese Funktion die Orthodoxen seinerzeit dem Bischof von Rom zuerkannt. Diese Haltung des Papstes Paul macht Schluß mit einer jahrtausendalten Tradition, die ganz im Gegenteil verlangte, dass die höchste Autorität des römischen Pontifex unter allen Umständen genauestens einzuhalten sei und insbesondere in Beziehung zum Orient, der als Oppositionsherd gegen den römischen Zentralismus immer schon bekannt war. Der Bruch mit dieser Tradition ist zu deutlich, um nicht ein generelles ekklesiologisches Problem aufzuwerfen. Besteht ein Widerspruch zwischen dieser Haltung des Papstes und der Definition des I. Vatikanischen Konzils? ... Klarerweise gibt es noch keine eindeutigen Antworten auf diese Fragen und im Inneren des heutigen römischen Katholizismus gibt es verschiedene theologische Tendenzen und sogar verschiedene Interessensgruppen, die mehr oder weniger an sehr verschiedenartigen Lösungen interessiert sind... Jedenfalls haben der Papst und der Patriarch, da sie Seite an Seite gesessen sind und sich gegenseitig als Bruder angesprochen haben, in den Augen aller *ein Symbol* geschaffen, dem nun durch ein kirchliches und theologisches „Annahme“-Verfahren Inhalt verliehen werden muß.“

32 Πρβλ. Δρος Ἀθανασίου Παπᾶ, Περὶ τήν παραστατική ὑλοποίηση τοῦ ἐκτάκτου γεγονότος τῆς δεκαετηρίδος τῆς ἄρσεως τῶν Ἀναθεμάτων Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως, ἐν: Δελτίο Μελέτης τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, τόμ. Α΄, Ἀνάτυπο, Ἀθήνα 2004, 5 ἐξ.

Όποιοσδήποτε, από οποιαδήποτε θέση και από οποιοδήποτε εκκλησιαστικό, ιερατικό και αρχιερατικό αξίωμα λέγει ή γράφει, και μάλιστα σέ ηλεκτρονικά μέσα μέ τεράστια διακίνηση, ότι ό ύψιπέτης εκείνος Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας ήθελε άβασάνιστα νά προδώσει τήν Όρθοδοξία και νά ύποτάξει τήν Έκκλησία μας στόν Πάπα Ρώμης ψεύδεται άσύστολα, δημιουργεί συγχίσεις μεταξύ τών πιστών, άκόμη και μεταξύ τών επισκόπων μας και δημιουργεί κινδύνους νέων σχισμάτων στην Έκκλησία μας.

Τέλος, θεωρώ άπολύτως άναγκαία μία άντικειμενική και άκριβή πληροφόρηση τών μελών τής Έκκλησίας μας, τοϋ Κλήρου και τοϋ λαοϋ για τό τί συνέβη στα διάφορα στάδια τής πορείας τών διαλόγων αυτών, τούς όποιους έπρότεινε και ξεκίνησε ό μεγάλος αυτός Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας.

Οί άποφάσεις τών Συνόδων τών Όρθοδόξων Έκκλησιών και οί Πανορθόδοξες άποφάσεις για πραγματοποίηση και συνέχιση τών Θεολογικών Διαλόγων, έν άγάπη και άληθεια, οί άποφάσεις αυτές πρέπει νά γίνονται σεβαστές από όλους, άκόμη και από εκείνους, οί όποιοι μειοψηφούν, και εάν άκόμη αυτοί είναι κληρικοί ή και Μητροπολίτες. Τό συνοδικό σύστημα τής Έκκλησίας μας δέν σημαίνει άβασάνιστη και άυθαίρετη άπόρριψη τών συνοδικών άποφάσεων από κανένα, βάσει δήθεν μιάς ύπερευσεβοϋς και ύπερ-ορθόδοξης έλευθερίας. Ό κόσμος κουράστηκε νά βλέπει διαξίφισμούς, πολεμικές, συγκρούσεις και διάφορα σχίσματα μέσα στην Έκκλησία τής άγάπης τοϋ Χριστοϋ και σέ μία έποχή δραματικών κρίσεων στην Έκκλησία μας και στην κοινωνία μας, έντός τής όποίας είναι άπαραίτητη κάθε συνεργασία και συμπαράσταση στους άνθρώπους που έχουν άνάγκη. Ό Οικουμενικός Πατριάρχης Άθιναγόρας ήταν προφητικός όχι μόνο μέ λόγους, αλλά και μέ έργα.

Πλέον συγκεκριμένα προτείνω, στό πλαίσιο τής άποφάσεως τής σεβαστής Ιεράς Έπαρχιακής Συνόδου τής Έκκλησίας Κρήτης νά διοργανωθούν μέ τήν πρωτοβουλία τής Όρθοδόξου Άκαδημίας Κρήτης και μέ τήν εύλογία τής Ιεράς Συνόδου τής Έκκλησίας Κρήτης και τοϋ Σεπτοϋ Οικουμενικοϋ μας Πατριαρχείου μία σειρά έπιστημονικών σεμιναρίων βάσει τών πηγών και σέ κατανοητή γλώσσα για τήν άντικειμενική πληροφόρηση όλων. Και μέ πρωτοβουλία τών Αρχιερέων μας θα μπορούσαν νά πληροφορηθούν οί πιστοί τών κατά τόπους Μητροπόλεων για

τά θετικά αὐτά βήματα, ἀλλά καί γιά τά πραγματικά προβλήματα, τά ὁποῖα ὀπωσδήποτε ἀκόμη ὑπάρχουν καί πρέπει ἀπό κοινοῦ νά λυθοῦν. Αὐτό δέν τό ἀρνεῖται κανείς. Ἡ πρωτοβουλία αὐτή δέν εἶναι χρήσιμη μόνο γιά τήν πληροφόρηση τῶν ἐνδιαφερομένων, γιά τήν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας καί γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας, ἀλλά καί γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν συγχρόνων προβλημάτων μέ τίς ἐνωμένες δυνάμεις ὄλων. Αὐτό δέν ἀποτελεῖ μόνο προσωπική μου ἐπιθυμία, ἀλλά καθήκον καί ὑποχρέωση ὄλων μας. Στήν ὑπηρεσία αὐτή τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου καί γενικότερα τῆς Ἐκκλησίας μας προσπάθησα νά ἀφιερῶσω καί τή δική μου διακονία περίπου 50 χρόνια, σύμφωνα μάλιστα καί μέ ὅσα μοῦ εἶχε γράψει ὁ μέγας Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας σέ προσωπική του ἐπιστολή τήν 19ην Ἰουνίου τοῦ 1969, λίγες μέρες πρὶν ἀπό τήν ἀναγόρευσή μου σέ διδάκτορα Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἰννσμπρουκ.

Ἡ ἐμπειρία τῶν θεολογικῶν διαλόγων καί τὰ ἀποτελέσματά τους

Πέτρου Βασιλειάδου, Ὁμ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Εἶναι σέ ὄλους γνωστό - στήν ἑλληνική ἐκκλησιαστική πραγματικότητα, βέβαια, ἴσως ὄχι ὅσο θά ἀνέμενε κανείς - ὅτι ὁ 20ός αἰώνας, σέ ὅ,τι ἄφορα τίς θεολογικές ἀναζητήσεις χαρακτηρίζεται ἀπό ἕναν ἔντονο οἰκουμενικό προβληματισμό μέ ἐργαλεῖο κυρίως τόν θεολογικό διάλογο, ἀπό μία ἐναγώνια ἀναζήτηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταυτότητας. Μετά ἀπό μία μακρά περίοδο θεολογικῆς ἀντιπαλότητας, ἀλαζονικῆς ἔπαρσης, ἀμυντικῆς ἐσωστρέφειας καί ἐγωιστικῆς ἀποκλειστικότητας, οἱ διάφορες ἐκκλησίες καί χριστιανικές ὁμολογίες τῆς Δύσεως, ἀλλά καί τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἄρχισαν νά τείνουν «εὐήκοον οὖς» καί πρὸς τοὺς ἐκτός τῶν τειχῶν. Σέ πρώτη φάση ὁ χριστιανικός κόσμος ἄρχισε νά ἐπιδεικνύει ἀνεκτικότητα ἀπέναντι τῶν ἄλλοτε ἀντιπάλων, ἔχοντας ὡς ἀπώτερο στόχο τήν ἀναζήτηση τῆς ὁρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀνάγκη αὐτή ἀποτυπώνεται μέ τόν πλέον ἀνάγλυφο τρόπο στίς περίφημες πατριαρχικές καί συνοδικές ἐγκυκλίους τῶν ἀρχῶν τοῦ περασμένου αἰώνα (1902 καί 1904) ἐπί πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' καί ἀργότερα τοῦ 1920 πρὸς τίς ἀπανταχοῦ χριστιανικές ἐκκλησίες καί ὁμολογίες. Ἄν στήν πρώτη αὐτή περίοδο τοῦ 20ου αἰ. κεντρικό ρόλο διαδραμάτισε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἡ προσωπικότητα πού ἔδωσε πραγματική ὄψη στούς διάφορους οἰκουμενικούς διαλόγους ἦταν ὁ πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ἀσφαλῶς ἡ συνεργασία του ἀπό τό 1949 πού ἐνθρονίστηκε ὡς οἰκουμενικός Πατριάρχης μέ τόν ρωμαιοκαθολικό ἐπίσκοπο τότε τῆς Ἀνατολίας Ρονκάλι, μετέπειτα Πάπα Ἰωάννη ΚΓ' θά ἐπηρέασε θετικά καί στήν ἀλλαγὴ πλεύσης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πού μέχρι τότε ἐπέμενε στή θεωρία περί «ἐπιστροφῆς στήν Ρώμη». Ἄν ὁ διάδοχός του Πάπα Ἰωάννη ΚΓ', Παῦλος Στ', σηματοδοτεῖ μίαν οἰκουμενική «ἐπιστροφή μέ τήν Ρώμη», ἢ μετὰ τήν Β' Βατικανή Σύνοδο περίοδος ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς «ἐπιστροφή τῆς Ρώμης» στόν ισότιμο οἰκουμενικό διάλογο. Σέ μεταγενέστερη ἐγκύκλια ἐπιστολή τοῦ Πάπα Ἰωάννη-Παύλου Β' μέ τίτλο *Ut unum sint* γιά τό οἰκουμενικό καθήκον ὁ ρωμαῖος ποντίφικας ὑπογραμμίζει ὅτι: «οἱ χριστιανοί δέν μποροῦν νά ὑποτιμήσουν τό βᾶρος τῶν σκληρῶν ἀκατανοησιῶν πού κληρονόμη-

Ὁ ἔλλογ. κ. Πέτρος Βασιλειάδης κατά τήν εἰσήγησιν αὐτοῦ

σαν από τό παρελθόν, τῶν παρεξηγήσεων καί τῶν προκαταλήψεων τοῦ ἑνός γιά τόν ἄλλον. Ἐπειτα ὄχι σπάνια, ἡ ἀδράνεια, ἡ ἀδιαφορία καί μία ἀνεπαρκής ἀμοιβαία γνωριμία ἐπιβαρύνουν αὐτήν τήν κατάσταση. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἡ οἰκουμενική δράση πρέπει νά θεμελιώνεται στή μεταστροφή τῶν ψυχῶν καί στήν προσευχή...οἱ πιστοί καλοῦνται νά ἐπιβεβαιώσουν ἀπό κοινοῦ τό θλιβερό παρελθόν καί τά τραύματα ἐκεῖνα πού συνεχίζει δυστυχῶς νά προκαλεῖ ἀκόμη σήμερα». Ὅσοι γνωρίζουν τά ἔργα καί τίς ἡμέρες τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἀσφαλῶς διακρίνουν ἐπανάληψη μέ καθυστέρηση μίας γενεᾶς τῶν λόγων καί τῶν πιστευμάτων τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πατριάρχου στά ἐπίσημα κείμενα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Στήν ἴδια ἀκριβῶς κατεύθυνση κινεῖται καί ὁ τρίτος μέγας Πατριάρχης τοῦ 20οῦ αἰ. Στή μνημειώδη ὁμιλία πρὶν ἀπό λίγα χρόνια στήν ὀλομέλεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος ὑπογραμμίζει: «Δέν ηὔτυχήσαμεν νά καταστήσωμεν ὁρατήν τήν ἐνότητα ταύτην. Αἰσθανόμεθα βαθυτάτην θλίψιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου... Ἐξακολουθοῦμεν, καί μάλιστα ἀπό κοινοῦ, τήν ἀφεταιριακὴν μαρτυρίαν ἡμῶν». Ἡ παρακαταθήκη, τήν ὁποία ἄφησε σέ ὄλους τους πιστούς, εἶναι ὅτι «τά προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου, τά προβλήματα τῆς Εὐρώπης εἰδικώτερον, ἀπαιτοῦν θεμελιώδεις ἀναθεωρήσεις τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν ἡμῶν... ἄλλην ἐρμηνείαν τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου, ἄλλην στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἐναντι τῆς φύσεως, διαφοροτικὴν νοηματοδότησιν τῆς προσλήψεως καί τῆς χρήσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν».

Ἡ συμμετοχή τῆς Ὁρθοδοξίας στόν οἰκουμενικό διάλογο δέν ἀποτελεῖ ἱστορικὴ ἢ ἄλλης φύσεως ἀναγκαιότητα· εἶναι συνέπεια τῶν βασικῶν πτυχῶν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἀκόμη καί ὅταν ὑποστηρίζεται ὅτι «ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πιστεύει μέ πλήρη ταπεινοφροσύνη ὅτι αὐτή εἶναι ἡ μία, ἅγια, καθολικὴ καί ἀποστολικὴ Ἐκκλησία», στίς ἐπίσημες πρὸς τὰ ἔξω δηλώσεις τῆς Ἁγίας Ὁρθοδοξίας ποτέ δέν διανοήθηκε νά ἐγκαταλείψει τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους· οὔτε καί σέ ἰδιαζούσης φύσεως ἱστορικὲς συγκυρίες καί καιροὺς χαλεπούς.

Στό πρῶτο Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ πατριαρχίας Βαρθολομαίου ὑπογραμμίζεται: «ἐκ πνεύματος καταλλαγῆς κινούμενη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μετέχει ἐνεργῶς ἀπὸ πολλῶν ἤδη δεκαετιῶν εἰς τήν προσπάθειαν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς

χριστιανικῆς ἐνότητος, ἣτις καί ἀποτελεῖ ρητὴν καί ἀπαράβατον ἐπιταγὴν τοῦ Κυρίου (Ιω.17:21). Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς εἰς τό Π.Σ.Ε. εἰς τοῦτο κυρίως καί κατεξοχὴν ἀποβλέπει».

Ἡ ἀμετάκλητη ἐπομένως ἀπόφασις τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ ἐνεργό συμμετοχὴ στοὺς πολυμερεῖς καί παντοίους διμερεῖς διαλόγους, τόσο τοὺς διαχριστιανικοὺς ὅσο προσφάτως καί στοὺς διαθρησκειακοὺς (μέ ἀιχμή τοῦ δόρατος τῆ διατήρησις τοῦ περιβάλλοντος), ἀπορρῆει ὄχι μόνον ἀπὸ τῆ ρητῆ καί ἀπαράβατη ἐπιταγῆ τοῦ Χριστοῦ «ἵνα πάντες ἔνωσι» (Ιω.17:21), ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴν ἀκράδαντη πεποίθησὴ τῆς ὅτι ὑπέρτατος στόχος τῆς Θείας Οἰκονομίας εἶναι ἡ ἐνότητις τῶν πάντων (κατὰ τό παύλειο «ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» Ἀ΄ Κόρ. 15:28), καθὼς καί ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακεφαλαίωσις συνόλης τῆς κτιστῆς δημιουργίας (πρβ. Ἐφ. 1:10 Κόλ. 3:11 κ.α.). Γιὰ τό ὄραμα αὐτό, ἄλλωστε, «τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» (ἐννοίας πολὺ εὐρύτερῆς τῆς δομικῆς ἐνότητος ἐκκλησιῶν), αἰῶνες τώρα ἀκατάπαυστα δέεται ἐν συνάξει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία .

Στόν χώρο τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ ὑπόθεσις τῶν θεολογικῶν διαλόγων - ὄχι βέβαια τόσο ὡς αἴτημα τῶν καιρῶν, ἀφοῦ ἀπὸ καιροῦ ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει τὴ συναίσθησις ὅτι ζεῖ σέ ἓνα «παγκόσμιο χωριό», ἀλλὰ κυρίως ὡς στοιχεῖο πού ἀπορρῆει ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας - δέν ἔχει δυστυχῶς τὴ θέσις πού τῆς ἀρμόζει στόν χώρο τοῦ θεολογικοῦ καί γενικότερου πνευματικοῦ στοχασμοῦ. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶναι ὁ θεολογικός καί ἐκκλησιαστικός λόγος σέ ἀρκετῆς περιπτώσεις νά παραμένει σέ κατάστασις στασιμότητος, σχολαστικῆς ἀμετροπέπειας, στήν καλύτερη περίπτωσις τέλειος ἀποξένωσις ἀπὸ τοὺς ἀγωνιώδεις προβληματισμοὺς τῆς παγκόσμιας χριστιανικῆς κοινότητος, προκειμένου ἡ Ἐκκλησία νά δώσι ἀποτελεσματικὴ μαρτυρία στόν κόσμον «περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος» (Ἀ΄ Πέτρ. 3:15). Κατὰ τραγικὴ εἰρωνεία ὁ μοναδικός θεολογικός (ἀντί)λόγος προέρχεται ἀπὸ τὸν χώρον τῶν παλαιοημερολογιῶν, καί ὅσων ἐνστερνίζονται τίς θεολογικὰς τοὺς προϋποθέσεις, μέ τίς γνωστὰς βέβαια μονομέρειες καί τὰ ἱστορικά καί ψυχολογικά σύνδρομα. Τελευταῖο κροῦσμα αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἡ διαβόητη «ὁμολογία (!) πίστεως κατὰ τοῦ οἰκουμενισμοῦ», ἡ ὁποία στήν οὐσία ἀμφισβητεῖ πανορθόδοξες ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες μάλιστα ἄν καί ὑπογεγραμμένες ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς προκαθημένων τοὺς οὔτε κἀν δημοσιεύονται στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά φυλλάδια. Ἀποτέλεσμα

νά παρατηρείται στην πατρίδα μας τό θλιβερό προνόμιο νά παραμένουν στό άπυρόβλητο ὅσοι τίς άντιστρατεύονται ἢ λοιδοροῦν ὅσους τίς άκολουθοῦν. Γιατί, πῶς άλλιῶς μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ άπόρριψη τῆς ἔκκλησης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου γιά ἔμπρακτη καταδίκη τῶν διαιρετικῶν συνεπειῶν τῆς «όμολογίας πίστεως» πρῖν από δύο χρόνια μέ ἐκείνη τήν τραγική αίτιολογία ὅτι άπλῶς θεωρεῖται «ῶς ἐκ περισσοῦ»; Πῶς άλλιῶς μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ τοποθέτηση στήν οὐσία στό άρχεῖο τῆς ἐπιστολῆς τῶν καθηγητῶν τοῦ ΑΠΘ πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο γιά τούς «άντιρρησίες» τῶν διαλόγων ἱεράρχες;

Στό σημεῖο αὐτό θεωρῶ άπαραίτητη τήν μέ άκραιφνή Ὁρθόδοξα θεολογικά ἐπιχειρήματα θεμελίωση ὄχι άπλῶς τῆς άναγκαιότητας τῶν θεολογικῶν διαλόγων, άλλά τήν ὀριοθέτησή τους ῶς στοιχείου ὕψιστης προτεραιότητας γιά ὅλα τά ἐπίπεδα καί ὅλους τους φορεῖς τῆς Ὁρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητας. Μέ δεδομένη τήν υἰοθέτηση διαφορετικῶν κριτηρίων ῶς πρὸς τό τί συγκροτεῖ τήν αὐθεντική Ὁρθοδοξία (οἱ ἱεροί κανόνες, οἱ άποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἡ τριαδολογία ῶς ἡ πεμπτουσία καί τό θεμέλιό τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἡ μετά τό Σχίσμα θεολογική καί πνευματική παράδοση καί τά ἐξ αὐτῆς άπορρέοντα ἰδιάζοντα θεολογικά χαρακτηριστικά, ἡ συγκεκριμένη ἐκκλησιαστική της δομή καί ἡ σύμφυτη εὐχαριστιακή/ λειτουργική της παράδοση κ.λπ.), θά πρέπει κανεῖς νά προσεγγίσει καί στή συνέχεια νά ἐπιχειρήσει νά δώσει κάποια λύση στό μεθοδολογικό πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν θεολογικῶν κριτηρίων τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς καί ἑτερόδοξης Δύσεως.

Ἐνας πολύ πρόχειρος, ἐπιστημονικά ὅμως θεμιτός, τρόπος προσδιορισμοῦ τῶν θεολογικῶν ὀρίων μεταξύ Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς καί ἑτερόδοξης Δύσεως εἶναι νά ἀναζητήσουμε τά κύρια σημεῖα δογματικῆς τριβῆς ανάμεσα στήν Ἀνατολική καί τή Δυτική Ἐκκλησία.

Τά κύρια σημεῖα δογματικῆς τριβῆς Ἀνατολῆς-Δύσεως ἦταν τό «filioque» καί τό θέμα τῆς εὐχαριστιακῆς «ἐπικλήσεως», δῆλ. θέματα πού ἀναφέρονταν στήν τριαδολογική βάση τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί σχετίζονταν ἄμεσα μέ τήν ἐκούσια ἢ ἀκούσια ὑποβάθμιση τοῦ ρόλου καί τῆς σημασίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιά τήν πίστη καί τή ζωῆ τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰδικά γιά τό filioque, ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει ὁ Βλ. Λόσσκυ καί ἔχει γίνει ἔμμεσα παραδεκτό καί από σύγχρονους ρωμαιοκαθολικούς θεο-

λόγους (ὅπως π.χ. ὁ Υ. Congar), οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς περιττῆς προσθήκης στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ἦταν καταλυτικές, ἀφοῦ σταδιακά τό χάρισμα ὑποβαθμίστηκε πρὸς ὄφελος τοῦ θεσμοῦ (ἡ Ἐκκλησία δηλ. ἀπό χαρισματική κοινωνία μεταβλήθηκε σέ καθιδρυματικό θεσμό), ἡ ἐσωτερική ἐλευθερία ὑποχώρησε γιά χάρη τῆς ἐξωθεν ἐπιβαλλόμενης αὐθεντίας (εἴτε Πάπας λέγεται αὐτή, εἴτε *magisterium*, εἴτε Βίβλος, εἴτε Παράδοση κλπ.), τό προφητικό στοιχεῖο ὑποκαταστάθηκε ἀπό μία νομικίστικη ἀντίληψη (ἀκόμη καί οἱ ἱεροί κανόνες ἀπό θεραπευτική πῆραν ἐξουσιαστική νομικίστικη χροιά), ἡ μυστική διάσταση ἔδωσε τή θέση της στό σχολαστικισμό, τό λαϊκό στοιχεῖο ἀπομονώθηκε καί διαχωρίστηκε ἀπό τόν κλῆρο, τή γενική ἱεροσύνη - μέ τήν ὁποία τό Ἅγιο Πνεῦμα ἔχει ἐπιδασιλεύσει τόν κάθε βαπτισμένο - ὑποκατέστησε ἡ χειροτονημένη ἱεραρχία, καί τέλος ἡ σύνοδος τῶν ἐπισκόπων ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό πρωτεῖο τοῦ Πάπα.

Ἀκόμη πιό τραγικές γιά τήν Ἐκκλησία στή Δύση ἦταν οἱ συνέπειες τοῦ ἐξοβελισμοῦ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τή μυστηριακή ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας, πού ὀδήγησε σταδιακά στήν μετατροπή τῆς Ἐκκλησίας σέ ἓνα εἶδος σακραμενταλιστικής θρησκείας. Στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή πάντοτε πιστευόταν πῶς ἡ μεταβολή τῶν τιμῶν δώρων γινόταν κατά τήν ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὄχι δίκην μαγείας κατά τήν ἐκφώνηση τῶν συστατικῶν του μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας λόγων τοῦ Χριστοῦ («λάβετε φάγετε...»). Τό πιό χαρακτηριστικό ὅμως εἶναι ὅτι κατά τήν ὀρθόδοξη λειτουργική παράδοση ἡ ἐπίκληση τοῦ Πνεύματος δέν γίνεται μόνο γιά τά τίμια δῶρα, ἀλλά καί γιά τήν εὐχαριστιακή κοινότητα, μάλιστα πρῶτα γιά τήν εὐχαριστιακή κοινότητα (βλ. «ἐφ' ἡμᾶς καί ἐπί τά προκείμενα δῶρα...»). Αὐτό πού σέ τελική ἀνάλυση συμβαίνει εἶναι ὅτι μέ τήν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μεταβάλλεται ἡ εὐχαριστιακή σύναξη ἀπό ἀπλή κοινωνιολογική ὁμάδα σέ «σῶμα Χριστοῦ», σέ Ἐκκλησία. «Μεταβολή» τῶν ὑλικῶν στοιχείων τῆς κτιστῆς δημιουργίας (ἄρτος) καί «μεταβολή» τῶν ἱστορικῶν κατά τόπους εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων (πιστῶν) σέ «σῶμα Χριστοῦ» εἶναι χαρακτηριστική, καί ἐνδεικτική γιά τήν Ὀρθόδοξη ἀνατολική παράδοση, πραγματικότητα.

Τό ἀγιοπνευματικό αὐτό ὑπόβαθρο τῆς ὀρθόδοξης δογματικῆς διδασκαλίας καί λειτουργικῆς πράξης τῆς Ὀρθοδοξίας, σέ συνδυασμό μέ τήν ἐσχατολογική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι αὐτά πού χαρακτη-

ρίζουν τήν «Ὄρθοδοξία» τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὁ οὐσιαστικότετος δηλ. ρόλος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή ζωῆ τῆς Ἐκκλησίας, καί τό γεγονός ὅτι ἡ τελευταία δέν ἀντλεῖ τήν ὑπαρξή καί τήν ὑπόστασή της ἀπό αὐτό πού εἶναι, ἀλλά ἀπό αὐτό πού θά γίνει· ὄχι δηλαδή ἀπό τό παρόν ἢ ἀπό τό παρελθόν, ἀπό αὐτό πού τῆς δόθηκε ὡς θεσμός, ἀλλά ἀπό τό μέλλον, ἀπό τά «ἔσχατα». Αὐτά ἀποτελοῦν τά ἀσφαλέστερα κριτήρια τῆς Ὄρθοδοξίας, τά ὁποῖα κάνουν ὄχι ἀπλῶς δυνατή ἀλλά ἐπιτακτική τήν ἐπιλογή τοῦ διαλόγου ὡς μέσου ἐπίτευξης κοινωνίας καί ἐνότητας, ὄχι μόνο τῶν ἐκκλησιῶν, ὄχι μόνο τῶν ἀνθρώπων ἀλλά καί τοῦ συνόλου τῆς κτιστῆς δημιουργίας.

Ὅταν, κάνουμε λόγο γιά «θεολογικούς διαλόγους», καί κυρίως ὅταν ἐπιχειροῦμε νά ἀξιολογήσουμε αὐτήν τήν πολυσχιδῆ προσπάθεια τῆς Ὄρθόδοξης Ἐκκλησίας, θά πρέπει νά διακρίνουμε: (α) αὐτούς πού ἀποβλέπουν στήν ἀναζήτηση καί ἐπίτευξη τῆς ὀρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, (β) αὐτούς πού ἔχουν ὡς στόχο γενικῶς τήν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ, ἀλλά καί γενικότερά του θρησκευτικοῦ. κόσμου, (γ) αὐτούς πού ἀποβλέπουν στήν κοινή κατά τό δυνατόν χριστιανική μαρτυρία, καί τέλος (δ) αὐτούς πού ἐξειδικεύουν τήν εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν κοινωνία καί τήν ἀκεραιότητα τῆς κτιστῆς δημιουργίας.

Α. Ὡς πρὸς στήν ἐμπειρία τοῦ πρώτου τύπου τῶν θεολογικῶν διαλόγων, αὐτῶν δηλαδή πού στοχεύουν στήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, παρά τή φαινομενική δυστοκία ὡς πρὸς τά ὀρατά ἀποτελέσματα, ἀναμφίβολα ἔχουν γίνει πολύ οὐσιαστικά βήματα. Ἀσχέτως ἂν οἱ πολέμιοι τῶν διαλόγων ὑποστηρίζουν ὅτι ἔχουν παταγωδῶς ἀποτύχει, ἀφοῦ δοκιμάστηκαν γιά μισό περίπου αἰῶνα χωρίς καμιά ἐτερόδοξη ἐκκλησιαστική ὄντοτητα ἢ χριστιανική ὁμολογία νά ἐπανέλθει στή «μία, ἅγια, καθολική καί ἀποστολική Ἐκκλησία», δηλαδή τήν Ὄρθοδοξία!

Ὅλοι αὐτοί ἀσφαλῶς ἀγνοοῦν, ὅτι ἡ παραδοσιακή «ὀργανική» κατανόηση τοῦ διαλόγου δέν καλύπτει ὅλο τό φάσμα τῶν θεολογικῶν διαλόγων· εἶναι ἄκρως ἀπαραίτητο νά πλαισιωθοῦν σέ εὐρεία κλίμακα ἀπό ἓνα ἄλλο εἶδος διαλόγου, τόν διάλογο σέ ἐπίπεδο «πνευματικότητας». Τό φωτεινό παράδειγμα τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα, ὁ ὁποῖος μέ πάθος ὑποστήριζε τήν προτεραιότητα τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» σέ σχέση μέ τό «διάλογο τῆς ἀληθείας», κάνοντας τόν πράξη μέ τίς γνωστές ἐνέργειες (ἄρση ἀναθεμάτων κλπ.), δέν φαίνεται νά ἔχει προβληματίσει τίς ἡγεσίες τουλάχιστον τῶν Ὄρθοδόξων αὐτο-

κέφαλων Ἐκκλησιῶν. Τό ἀδιέξοδο, στό ὁποῖο πρόσφατα ὀδηγήθηκαν οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μέ τήν οἰκογένεια τῶν ἀρχαίων μή-Χαλκηδονίων Ὁρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, παρά τήν ἐπιτυχή ἔκβαση τοῦ ἐπίσημου θεολογικοῦ διαλόγου, εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς ἀναγκαιότητας ὑπαρξῆς διαλόγου σέ επίπεδο «πνευματικότητας», παράλληλα καί πάνω ἀπό κάθε ἐπίσημο θεολογικό διάλογο. Οἱ δεδηλωμένοι ἐχθροί τῶν πάσης φύσεως διαλόγων γνωρίζουν πολύ καλά πῶς ἡ ἀποκατάσταση τῆς «πνευματικῆς ἐνότητας» μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνον μέσω τῆς μετανοίας, τῆς κοινῆς προσευχῆς γιά τήν ὑπέρβαση τῶν διαιρέσεων καί τοῦ σχίσματος, γι' αὐτό καί ἔχουν ἐπικεντρώσει τήν πολεμική τους στή λεγόμενη «συμπροσευχή», ἐρμηνεύοντας κατά τό δοκοῦν τήν κανονική παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ὁ συνεισηγητής στήν σημερινή ἡμερίδα καθ. Γρ. Λαρεντζάκης μέ ἄλλους καθηγητές ἔχουν ὀρθά γνωμοδοτήσει γιά τήν αὐθεντική ἐρμηνεία τῆς κανονικῆς μας παράδοσης.

Εἰδικά γιά τόν θεολογικό διάλογο μέ τήν Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία – καί σ' αὐτόν κυρίως θά περιοριστῶ – μόνον ὅσοι ἐθελοτυφλοῦν μπορεῖ νά ἀγνοήσουν τήν τεράστια ἀλλαγή πλεύσης τῆς μεγαλύτερης χριστιανικῆς κοινότητας στόν κόσμο μέ τήν υἰοθέτηση τῆς «εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας» ὡς ἐργαλείου τά τελευταία χρόνια στόν ἐπίσημο θεολογικό διάλογο. Μόνον ὅσοι ἀρνοῦνται νά ἀναγνωρίσουν τίς δραματικές ἐξελίξεις πού μέ ταχύτατο ρυθμό λαμβάνουν χώρα μέ τό νεοεκλεγέντα πάπα Φραγκίσκο, ὑποβαθμίζουν τήν ἐπιτυχία τῶν θεολογικῶν διαλόγων. Ἄλλωστε ἡ Καθολική Ἐκκλησία μετά τή Β' Βατικανή σύνοδο, μέ τή θεολογική συνδρομή ἐνίων Ὁρθοδόξων, ἔκανε σημαντικά βήματα πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς ἐκκλησιακῆς τῆς ταυτότητας. Μπορεῖ τό «ἀλάθητο» νά μὴν ἀποκηρύχθηκε ἀνοιχτά, στήν πράξη ὅμως κατέστη ἀνενεργό. Μπορεῖ τό «πρωτεῖο» νά συνεχίζει νά ἀποτελεῖ βασική διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅμως μετά τή Β' Βατικανή Σύνοδο ἡ θεσμική καί ἄκρως σχολαστική κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας ἀντικαταστάθηκε ἐπίσημα ἀπό τή μυστηριακή, μέ τήν ἀποκατάσταση τῆς ἄρρηκτης σχέσης «εὐχαριστίας» καί «ἐκκλησίας», τήν ὁποία ὁ ἄκρατος σχολαστικισμός εἶχε κατά τό παρελθόν δραματικά ἀποσυνδέσει.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ὀφείλουμε νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι μέσω τοῦ εἰλικρινοῦς, ἰσότημου καί ἀπροϋπόθετου θεολογικοῦ διαλόγου κι ἐμεῖς οἱ Ὁρ-

θόδοξοι κερδίσαμε τήν αὐτονόητη θεολογικά, καί μαρτυρούμενη στήν Ὁρθόδοξη λειτουργική μας παράδοση, ἐκκλησιολογική ἀναγκαιότητα τοῦ «πρώτου» σέ ὅλες τίς βαθμίδες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου (τοπική/ ἐνοριακή, ἐπισκοπική, περιφερειακή, καί ἀνά τήν οἰκουμένη), ὅπου ὁ προεστῶς ἢ *primus inter pares* δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς τιμητικό ἀλλά οὐσιαστικό λειτούργημα.

Ὡς πρός τούς λοιπούς διμερεῖς θεολογικούς διαλόγους, ἐκεῖνος μέ τίς Ἀρχαῖες μὴ Χαλκηδόνιες Ὁρθόδοξες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες ὀλοκληρώθηκε μέ ἐπιτυχία. Παρά τήν θετική του ἔκβαση, ὅμως, λόγω σχολαστικῶν ἐπιφυλάξεων καί ἀγκυλώσεων τῶν κατὰ τόπους αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν δέν ὀδηγήθηκε ἀκόμη στήν εὐχαριστιακή του ὀλοκλήρωση. Ὁ διάλογος μέ τούς Παλαιοκαθολικούς δυστυχῶς καρκινοβατεῖ, ἐκεῖνος μέ τούς Ἀγγλικανούς σκοντάφτει λόγω τοῦ ζητήματος τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, οἱ διάφοροι – ἐπίσημοι ἀλλά καί ἀνεπίσημοι – διάλογοι μέ τίς προτεσταντικές ὀμολογίες μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν ὅτι ἔχουν τουλάχιστον θετικές ἐπιπτώσεις ὡς πρός τήν ἐπαναβεβαίωση τοῦ βιβλικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐνῶ ἐξαιρετικά σημαντικοί προοιωνίζονται ἐκεῖνοι μέ τούς Πεντηκοστιανούς, τήν ραγδαία ἀναπτυσσόμενη χριστιανική κοινότητα, οἱ θεολόγοι τῆς ὀποίας σημειωτέον ἔχουν μέ αὐτογνωσία καί εὐγνωμοσύνη ἀνακαλύψει τόν πλοῦτο τῆς Ὁρθόδοξης πνευματολογίας.

Β) Στήν προσπάθεια ἀναζήτησης τῆς ὀρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ καιρούς χρησιμοποιήθηκαν ὡς ἐργαλεῖα διάφοροι μέθοδοι: (συγκριτική, διαλεκτική, χριστολογική, καί τέλος ἡ τριαδολογική, κυρίως χάρι στή συμβολή τῶν Ὁρθοδόξων, πού ὑπογράμμιζαν τή σχέση ἀνάμεσα στόν Χριστό καί τήν κτιστή δημιουργία, τήν Ἐκκλησία καί τόν κόσμο. «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία μόνον ὅταν συμμετέχει στό ἔργο τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία». Κατανοήθηκε, μέ ἀλλά λόγια, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά κάνουμε λόγο γιά «ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας», γιά προσπάθεια δὴλ. «ἐνωσης» τῶν Ἐκκλησιῶν, καί νά ἀδιαφοροῦμε γιά τήν «ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητας».

Ἄλλωστε, ὁ αὐθεντικός διάλογος εἶναι κάτι πολύ περισσότερο ἀπό μία μέθοδος ἢ ἓνα ἐργαλεῖο μέ στόχο τήν ἐπίτευξη δογματικῆς συμφωνίας, προκειμένου νά ἐπέλθει ἡ πολυπόθητη εὐχαριστιακή «κοινωνία». Ὁ αὐθεντικός διάλογος εἶναι «μία συνάντηση τῆς ζωῆς μέ τή ζωή» (Martin Buber). Τό νά διαλέγεσαι, σύμφωνα μέ μία ἀφρικάνικη παροι-

μία, σημαίνει να αγαπάς· αλλά και αντιστρόφως, ή αγάπη (ή ύψιστη, ως γνωστόν, ἀρετή κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος) πραγματώνεται μόνο μέ τό διάλογο. Ἡ γνήσια ἀνθρώπινη ζωή (τό «περισσόν» τῆς ζωῆς, κατά τόν Εὐαγγελιστή τῆς ἀγάπης) ολοκληρώνεται στόν διάλογο· εἶναι μία ἔκφραση «κοινωνίας», ἀντανάκλαση τῆς τέλει κοινωνίας τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, κοινωνίας μέ τόν κάθε «ἄλλον», ἀλλά καί μέ τόν ὄντως «Ἄλλον».

Στόν δεύτερο αὐτό τύπο θεολογικοῦ διαλόγου τό ζητούμενο δέν εἶναι ἡ «ένωση», ἀλλά ἡ «ένότητα». Καί σ' αὐτόν ἀκριβῶς τόν τομέα ὁ λεγόμενος «οἰκουμενικός διάλογος» μόνον ἐπιτυχίες ἔχει νά ἐπιδείξει: ἀπό τίς πατριαρχικές καί συνοδικές ἐγκυκλίους τοῦ περασμένου αἰῶνα, τά ἐπιτυχή ἐτήσια συνέδρια γιά τήν Ὁρθόδοξη πνευματικότητα, πού γιά πάνω ἀπό 20 χρόνια διοργανώνει ἡ μοναστική ἀδελφότητα τοῦ Bose, μέχρι τήν πολυσχιδή δραστηριότητα τῶν οἰκουμενικῶν ὀργανισμῶν, παγκόσμιων καί περιφερειακῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων πρωτεύουσα καί προνομιακή εἶναι ἡ θέση τοῦ Π.Σ.Ε.

Γ) Ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς τιτάνιας διαλογικῆς μάχης γιά τήν ἐνότητα εἶναι καί ἡ συμμετοχή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στήν παγκόσμια ἱεραποστολή. Μέχρι τήν ἐπίτευξη τῆς ποθητῆς μυστηριακῆς ἔνωσης οἱ χριστιανοί δέν μποροῦν νά παρουσιάζονται διηρημένοι, ἤ καί ὀρισμένες φορές ἀντιμέτωποι, στό ἔργο τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς οἰκουμένης. Οἱ ἀπαρχές τῆς παγκόσμιας ἱεραποστολῆς μέ τήν διαπίστωση τῆς πολυδιάσπασης τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τοποθετεῖται στό Ἱεραποστολικό Συνέδριο τό 1910 στό Ἐδιμβούργο τῆς Σκωτίας, μέ τήν γνωστή ἔκκληση: «εὐαγγελισμός τοῦ κόσμου σ' αὐτή κιόλας τῆ γενιά». Ἡ ἀποτυχία ὅμως αὐτοῦ του στόχου νομοτελειακά ὀδήγησε σέ μία νέα κατανόηση τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κοινωνική ἀλλαγή ἔπαυσε νά θεωρεῖται ὡς ρήξη ἢ ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς θεϊκῆς τάξεως, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἀναγνωρίζεται τώρα ὡς ὁ δημιουργός της ἱστορικῆς ἀλλαγῆς. Στή θέση ἑνός θεοκρατικά δομημένου κόσμου, ἐμφανίζεται πλέον ὁ κόσμος τῆς ἱστορίας, μέσα στήν ὁποία ἐπιτελεῖται τό ἔργο τοῦ Θεοῦ. Στήν ἐξέλιξη αὐτή κομβικό σημεῖο ἀποτελεῖ ἡ ἀναγνώριση τῆς παγκόσμιας σημασίας τοῦ γεγονότος Χριστός, καθῶς καί τῆς ἰδέας τῆς κυριότητος τοῦ Χριστοῦ, τόσο πάνω στόν κόσμο, ὅσο ἐπίσης καί πάνω στήν Ἐκκλησία. Στή φάση αὐτή τό παλαιό παράδειγμα τῆς θεοκρατικῆς παγκοσμιοτήτος ἔδωσε τή θέση του σέ ἕνα νέο, ἐκεῖνο τῆς

χριστοκεντρικής παγκοσμιότητας.

Στά θετικά σημεία αυτής της φάσεως της νεώτερης ιστορίας της παγκόσμιας ιεραποστολής - κατά την οποία θά πρέπει να σημειωθεί ἄρχισε να συντελείται καί ἡ ἀφύπνιση τῆς ιεραποστολικῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ὁρθοδοξίας μέ τή συμβολή μεγάλων θεολόγων ὅπως ὁ Ἀρχ. Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιος - ἦταν πρῶτα-πρῶτα ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ιδέας ὅτι ἡ ιεραποστολή εἶναι ὑπόθεση μόνον τῶν μεμονωμένων χριστιανῶν (ἢ καί τῶν ιεραποστολικῶν ομάδων) καί ἡ ἀναγνώριση τῆς ιεραποστολικῆς εὐθύνης τῆς Ἐκκλησίας στό σύνολό της. Πιό σημαντική ὅμως καί ἀπό τή μετάβαση ἀπό τή *missio christianorum* στήν *missio ecclesiae*, ἦταν λίγο ἀργότερα ἡ ἀναγνώριση, ὅτι τό πραγματικό ὑποκείμενο τῆς ιεραποστολῆς δέν εἶναι οὔτε ἡ Ἐκκλησία ὡς θεσμός καί ὄργανισμός, ἀλλά ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ἦταν ἡ ἐποχή τῆς μετάβασης ἀπό τή *missio ecclesiae* στή *missio Dei*, τήν ὁποία ὅμως ἀρχικά ὁ δυτικός χριστιανισμός περιόριζε στή ἀποστολή τοῦ Χριστοῦ (*missio Christi*). Ἐδῶ ἀκριβῶς μέ τή βοήθεια τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου ὑπογραμμίστηκε ἀπό τοὺς Ὁρθοδόξους ὅτι ἡ χριστοκεντρική παγκοσμιότητα συνέβαλε στό νά μετατραπῆ μέ λανθάνοντα τρόπο ὁ ὑγιής χριστοκεντρισμός σέ προβληματικό χριστομονισμό. «Ἡ δυναμική συνάντηση», ὁμολογεῖ ὁ K. Raiser, «μέ τίς ὀρθόδοξες παραδόσεις στό πεδίο τῆς θεολογίας καί τῆς πνευματικότητας, μᾶς ἔκαναν νά συνειδητοποιήσουμε τή βαθιά ριζωμένη πνευματολογική λήθη (Walter Kasper) στόν Δυτικό χριστιανισμό, τόσο στήν Καθολική ὅσο καί στήν Προτεσταντική μορφή του».

Ὅπως τόνισαν οἱ Ὁρθόδοξοι «ἡ τριαδική θεολογία ὑποδηλώνει ὅτι αὐτή καθαυτή ἡ ὑπόσταση τῆς θεότητας εἶναι ζωή κοινωνίας καί ὅτι ἡ ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία στοχεύει στό νά ὀδηγήσει τήν ἀνθρωπότητα, ἀλλά καί ὀλόκληρη τή δημιουργία, σ' αὐτήν τήν κοινωνία μέ τήν ἴδια τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ». Ἔτσι ἔγινε εὐρύτερα ἀντιληπτό πῶς ἡ χριστιανική «ιεραποστολή δέν στοχεύει πρωταρχικά στή διάδοση ἢ στή μεταβίβαση διανοητικῶν ἀληθειῶν, δογμάτων, ἠθικῶν ἐπιταγῶν κλπ., ἀλλά στή μεταφορά τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας πού ἐνυπάρχει στή θεότητα». Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς χριστοκεντρικῆς παγκοσμιότητας καί ἡ θεμελίωση τῆς χριστιανικῆς ιεραποστολῆς μέ πιό σταθερό τρόπο στό τριαδικό δόγμα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἐγκατάλειψη τῆς ἱμπεριαλιστικῆς καί ἐπεκτατικῆς τακτικῆς τῆς χριστιανικῆς ιεραποστολῆς τοῦ 19ου, ἀλλά καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰ., καί τήν υἰοθέτηση μίας περισσότερο

περιεκτικής και όλιστικής συμπεριφορᾶς τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας. Οἱ ἱεραποστολικοὶ πλέον ὅροι, οἱ ὁποῖοι καθιερώνονται στήν παγκόσμια ἱεραποστολή εἶναι: ἡ ἑλληνική (καί Ὁρθόδοξη) μαρτυρία καί ὁ διαθρησκευτικός διάλογος.

Ἐνα δεύτερο σημεῖο οὐσιαστικῆς συμβολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στόν ἀγώνα τῆς «κοινῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας» ἦταν ἡ ἀγιοπνευματική διάσταση καί ἡ συνακόλουθη ἐσχατολογική προοπτική τῆς παγκόσμιας ἱεραποστολῆς. Μέ τόν θεολογικό διάλογο στό πεδίο τῆς ἱεραποστολῆς, ἔγινε ἀντιληπτό ὅτι, ὅπου αἴρεται ἡ ἐσχατολογική ἔνταση μεταξύ τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας καί τῆς κοσμικῆς ἱστορίας, τότε νομοτελειακά σχετικοποιεῖται καί ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας, μέ ἀποτέλεσμα ἡ θεολογία νά χάνει τήν ἰκανότητά της νά ἐνεργεῖ ὡς προφητική κριτική τῆς συγκεκριμένης ἱστορίας τῆς ἀνθρώπινης δράσεως. Ἐτσι ἡ κοινή χριστιανική μαρτυρία δέν ἐξαντλεῖται πλέον στή ρηματική ἐξαγγελία τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλά κριτικά ἀντιμετωπίζει τούς θεσμούς τοῦ κόσμου τούτου καί προφητικά καταγγέλλει τίς ἄδικες δομές του.

Δ) Ἐκεῖ, βεβαίως, πού ὁ «θεολογικός» διάλογος - σέ στενή συνεργασία καί «διάλογο» μέ τήν κοινωνία - ἔχει φέρει καρπούς πλείονες, εἶναι στήν διατύπωση κοινά ἀποδεκτῶν προφητικῶν ἀπόψεων γιά τά πραγματικά ὑπαρκτά προβλήματα τῆς κοινωνίας. Ἡ μοναδική ἀπήχηση τῶν περιβαλλοντικῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, καί τό ἄνοιγμά του στά ἄλλα ζωντανά θρησκευτά, ἀποτελεῖ σέ παγκόσμια κλίμακα παράδειγμα αὐθεντικῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας. Στό σημεῖο αὐτό δέν μπορεῖ κανεὶς παρά νά ἐξάρει τό ἔργο τῆς Ὁρθόδοξης Ἀκαδημίας Κρήτης. Ὅταν περίπου μία ὀλόκληρη γενιά πρὶν καί κόντρα στό θεολογικό ρεῦμα ὁ Α. Παπαδερὸς ἐξῆρε τήν κοινωνική διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐλάχιστοι ἀπὸ μᾶς φαντάζονταν ὅτι ὁ θεολογικός διάλογος τῆς Ὁρθοδοξίας τήν τρίτη χιλιετία θά ἐπέστρεφε οὐσιαστικά ἐκεῖ πού ἄρχισε ἕναν αἰῶνα πρὶν, στήν ἀπό κοινοῦ μέ τούς ἄλλους χριστιανούς ἀντιμετώπιση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων.

Σήμερα, ἡ παγκόσμια χριστιανική κοινότητα προβληματίζεται μέ ἔντονο τρόπο γιά τίς ἐπιπτώσεις γιά τόν ἄνθρωπο καί τό περιβάλλον τοῦ κυρίαρχου πλέον μοντέλου οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Ἡ νεοφιλελεύθερη οἰκονομική παγκοσμιοποίηση βρέθηκε ἀπὸ τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '90 στό ἐπίκεντρο τῶν θεολογικῶν συζητήσεων στίς ἀναπτυσσόμενες χώρες τοῦ Νότου, πολύ πρὶν ξεσπάσει ἡ οἰκονομική κρίση καί

στόν πλούσιο Βορρά μέ τελευταίο θύμα τήν πατρίδα μας, κυρίως από τή στιγμή πού ή παγκόσμια οικονομία προσέλαβε ιερό χαρακτήρα και κατέλαβε τή θέση τών ανθρώπων, πού τήν δημιούργησαν. Γιά τούς χριστιανούς τό ισχύον σύστημα τής παγκόσμιας οικονομίας σφετερίζεται τήν κυριότητα του Θεού και άξιώνει μία έλευθερία, τήν όποία έχει μόνο ό Θεός.

Θά τελειώσω αυτή τήν ένότητα μέ ένα απόσπασμα από τήν «Έκκληση γιά Δράση», τό όποιο τίς έπόμενες μέρες θά συζητηθεΐ στή Γ.Σ. του ΠΣΕ στο Μπουσάν, και στου όποιου τή σύνταξη συνέβαλα μαζί μέ τό συνεργάτη τής Άκαδημίας κ. Λ. Άδριανό. Σ' αυτό κυρίως στηρίχτηκε και ή Νέα Διακήρυξη γιά τήν Ίεραποστολή, στής όποίας τή συντακτική έπιτροπή εκπροσωπώντας τήν Όρθοδοξία επίσης μετείχα. Εΐναι τό κείμενο πού όμόφωνα πέρσι τέτοιο καιρό υίοθετήθηκε έδω στήν Άκαδημία από τήν Κ.Ε. του ΠΣΕ. «Η σημερινή άτεγκτη παγκόσμια πραγματικότητα εΐναι τόσο κατάφορτη μέ τόν θάνατο και τήν καταστροφή, πού δέν θά ύπάρχει μέλλον γιά νά όμιλοΰμε, αν δέν αλλάξει ριζικά τό κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης, και αν ή δικαιοσύνη και ή άειφόρος ανάπτυξη δέν γίνουν ή κινητήρια δύναμη τής οικονομίας, τής κοινωνίας, και τής γής. Τά περιθώρια εΐναι στενά. Διακρίνουμε τή μοιραία διαπλοκή τής παγκόσμιας δημοσιονομικής, κοινωνικό-οικονομικής, κλιματικής και οικολογικής κρίσης, πού συνοδεύεται σέ πολλά μέρη του κόσμου από τά δεινά του λαου και τόν άγώνα του γιά επιβίωση. Η έκτεταμένη άπελευθέρωση τής αγοράς, ή άπορρύθμιση και ή ανεξέλεγκτη ιδιωτικοποίηση τών αγαθών και τών ύπηρεσιών, εκμεταλλεύονται τό σύνολο τής δημιουργίας και διαλύουν τά κοινωνικά προγράμματα και τίς κοινωνικές ύπηρεσίες, άνοιγοντας τίς οικονομίες πέραν τών συνόρων μέ διαφαινόμενη τή χωρίς περιορισμούς ανάπτυξη τής παραγωγής... Οί διάφορες πτυχές τής κλιματικής άλλαγής εΐναι άλληλένδετες και άλληλοπεριχωροΰνται μέ τίς οικολογικές, τίς οικονομικές, και τίς κρίσεις χρέους. Αυτές οί κρίσεις δέν μπορούν πλέον νά άντιμετωπίζονται άνεξάρτητα ή μία από τήν άλλη»

Τίς τελευταίες δεκαετίες ό θεολογικός διάλογος έπικεντρώθηκε στήν ανάπτυξη μίας «ζωτικής και συνεπούς θεολογίας», ίκανής νά συγκεράσει δημιουργικά τήν κλασική θεολογία μέ τή θεολογία τής συνάφειας, τήν θεωρητική μέ τήν πρακτική, τή συνέχεια (τής παράδοσης) μέ τήν άμεσότητα (τών σύγχρονων προβλημάτων).

Ἐνῶ, λοιπόν, στό παρελθόν γινόταν πολὺς λόγος γιὰ τὴν γεφύρωση τῶν δογματικῶν διαφορῶν τῶν χριστιανῶν, σήμερα ὅλο καὶ περισσότερο ἀναγνωρίζεται ἡ θεμιτὴ πολυμορφία τῶν διαφορετικῶν ἐκφράσεων τοῦ ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ «εὐαγγελίου», καθὼς καὶ ἡ ἀναγνώριση τοῦ στοιχείου τῆς «ἐτερότητας» ὡς ἀπαραίτητου συστατικοῦ τῆς πραγματικῆς «κοινωνίας». Ἡ διαλεκτικὴ ἐνότητας καὶ διαφορετικότητας ἀποτελεῖ πλέον τὸ κύριο σημεῖο θεολογικοῦ προβληματισμοῦ, σέ μία προσπάθεια κατανόησης τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας τοῦ χριστιανισμοῦ. Διαφορετικότητα καὶ πολυμορφία δέν ἀποτελοῦν ἀντιτιθέμενα πρὸς τὴν ἐνότητα συστατικά, ἀλλὰ κατὰ μίαν ἔννοια ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ δημιουργία πραγματικῆς κοινωνίας, ὑπὸ τὸν ἀπαράβατο ὄρο φυσικά μίας κοινῆς ἐκκλησιολογικῆς συνισταμένης.

Ἡ κλασικὴ ἀντίληψη, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ὑπάρχει μία μόνον αὐθεντικὴ ἐκκλησιαστικὴ ὄντοτητα καὶ πῶς ὅλες οἱ ἄλλες χριστιανικὲς ομάδες ἀποτελοῦν μὴ-ἐκκλησιαστικὲς πραγματικότητες, στὴν καλύτερη περίπτωση σχισματικὲς ἢ αἰρετικὲς χριστιανικὲς κοινότητες, ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀμφισβητεῖται σοβαρά, ὅπως ἀμφισβητεῖται καὶ μία δευτέρη προσέγγιση τοῦ προβλήματος, πού εἶναι συνάρτηση τῆς λεγόμενης ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Σύμφωνα μέ αὐτὴν, ἡ μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξε σέ «ὄρατὴ» μορφή μόνον κατὰ τὸ παρελθόν, στίς ἀρχές τῆς ἱστορικῆς τῆς ὑπαρξῆς. Μέ βάση αὐτὴ τὴ θεωρία ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύεται πάντοτε ὡς ἱστορία παρακμῆς καὶ ἔκπτωσης, καὶ συνεπῶς κύριο μέλημα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τῆς Ἐκκλησίας στὴ γνήσια ἀρχικὴ τῆς μορφή.

Τέλος, μία τρίτη προσέγγιση συνίσταται στὴν ἐκτίμηση ὅτι κάθε μορφή ἐκκλησιαστικῆς ἐκφρασης εἶναι συνισταμένη κάποιας διαδικασίας προσαρμογῆς τοῦ εὐαγγελίου στίς κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθήκες, (inculturation), σέ σημεῖο πολλές φορές εὐαγγέλιο καὶ πολιτισμὸς νὰ μὴν εἶναι εὐδιάκριτα. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ - πού θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἀναφέρεται ταυτόχρονα στίς Ὀρθόδοξες ἐκκλησίες καὶ στίς νεώτερες χριστιανικὲς κοινότητες τοῦ τρίτου κόσμου - συνοδεύεται συχνά μέ κατηγορίες περί συγκρητισμοῦ, ἀφοῦ ἡ ἀπαραίτητη πολλές φορές πολιτιστικὴ προσαρμογὴ ἀποδυναμώνει τὴν ἀναγκαία κριτικὴ ἀπόσταση τοῦ εὐαγγελίου, ὑποβαθμίζοντας μέ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴ μοναδικότητά του.

Στόν σύγχρονο θεολογικὸ διάλογο καμιά ἀπὸ τίς πιὸ πάνω προ-

σεγγίσεις δέν μπορεί από μόνη της νά προσφέρει ικανοποιητική λύση στό πρόβλημα τής ύπαρκτης ἐκκλησιαστικῆς πολυμορφίας. Ἄλλωστε ἡ ἀποδοχή τής ἐκκλησιαστικῆς ταυτότητας ὡς κάτι τό ἄτεγκτο καί ἀναλλοίωτο, ὑποβαθμίζει τήν ἀγιοπνευματική ὑπόσταση τής Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό καί σήμερα ὁ οἰκουμενικός διάλογος βρίσκεται σέ κρίσιμο σταυροδρόμι. Ἡ δυτική θεολογική σκέψη, καθολική καί εὐαγγελική, συνεχίζει νά περιορίζει τήν Ἐκκλησία σέ μίαν ἀποκλειστικά σχεδόν ἱστορική πραγματικότητα, μέ ἀποτέλεσμα νά παύει αὐτή νά ἀποτελεῖ ἔκφραση καί γεγονός τῶν ἐσχάτων καί ἔτσι νά γίνεται εἰκόνα καί θεσμός τοῦ κόσμου τούτου. Ἀντίστροφα, ἡ παραδοσιακή Ὁρθόδοξη θεολογική προβληματική ἐλάχιστα ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τόν ἀποκλειστικά ἐσχατολογικό προσανατολισμό της, ἀγνοώντας ἔτσι τήν ἱστορική πραγματικότητα. Ἡ πρώτη συνεχίζει νά τονίζει περισσότερο τό ἤδη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καί ἡ δεύτερη τό οὐπώ. Μόνο μέ τή δυναμική συνάντηση τῶν δύο αὐτῶν προσεγγίσεων μπορεί ἀμυδρά νά φανεῖ πραγματικό φῶς στόν ὀρίζοντα. Καί αὐτό μπορεί νά παγιωθεῖ μόνο μέσω τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Χωρίς νά παραθεωρεῖται ἡ ἀναζήτηση τῆς «ἀληθείας», μεγαλύτερη ἔμφαση θά πρέπει νά δοθεῖ στήν ἐπίτευξη τῆς «κοινωνίας», στόν ἀγώνα γιά τή ἐπικράτηση τῶν ἀρχῶν τοῦ εὐαγγελίου, στήν ὑπέρβαση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος, καί στήν ἀποστασιοποίηση ἀπό τό ἄδικο σύστημα τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, τό ὁποῖο εὐθύνεται γιά ἐνιαία κοινωνική, οἰκολογική καί πολιτιστική κρίση πού μαστίζει σήμερα τήν οἰκουμένη. Ἄλλωστε, στήν Ὁρθόδοξη λειτουργική μας παράδοση, ἡ ἀληθής «κοινωνία» προηγείται τῆς ἀκριβοῦς «ὁμολογίας». Ὀφείλουμε νά ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, γιά νά μπορούμε νά ὁμολογοῦμε τήν ἀλήθεια, νά ὁμολογοῦμε τήν Ὁρθοδοξία μας. Κι αὐτό εἶναι κάτι πού μέ προφητικό τρόπο μάς δίδαξε ὁ μέγας Πατριάρχης Ἀθηναγόρας μέ τήν ἔμπρακτη ὑπογράμμιση τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης», πρὶν, ἀλλά καί πέρα, ἀπό τόν ἀπαραίτητο «διάλογο τῆς ἀληθείας».

Ό έλλογ. κ. Κωνσταντίνος Ζορμπάς όμιλών εις τήν Έμερίδα

Ὁ διάλογος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ τὰ θεσμικὰ εὐρωπαϊκὰ ὄργανα

Δρ. Κωνσταντίνου Β. Ζορμπᾶ, Θεολόγου-Κοινωνιολόγου

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας κ. Γρηγόριε, ἐκπρόσωπε τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Κρήτης κ. Εἰρηναῖε,

Σεβασμιώτατε καὶ λίαν ἀγαπητὲ Μητροπολίτα Κισάμου καὶ Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιε,

Σεβασμιώτατοι, σεβαστοὶ πατέρες, ὀσιώτατες μοναχές,

κ.κ. ἐκπρόσωποι τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἐκ βάθους καρδίας ἐκφράζω τὴν εὐχαριστίαν μου πρὸς τὸν Σεβασμιώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Εἰρηναῖο καὶ πρὸς τὴν Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, γιὰ τὴν πρόφρονα καὶ τιμητικὴ πρόσκληση, ἢ ὅποια μοῦ παρέχει ἀνείπωτη χαρὰ νὰ ὀμιλῶ σήμερα ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτό, τὸ ὁποῖο ἔχω διακονήσει ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης ἐπὶ μίαν καὶ πλέον δεκαετίαν (1988-1998). Ὁμοίως ἐκφράζω τὴν εὐχαριστίαν μου καὶ πρὸς τὸν τοπικὸ Ἐπίσκοπο Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κισάμου καὶ Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιο, Πρόεδρο τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης (ΟΑΚ), γιὰ τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη του πρὸς τὸ πρόσωπό μου.

Στὶς θεολογικὲς μου σπουδὲς στὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου στὸ Παρίσι (1983-1987), εἶχα ἀκούσει πολλὰ γιὰ τὸν ἀοίδιμο Πατριάρχη Ἀθηναγόρα ἀπὸ τὸν Γάλλο Καθηγητὴ Ὀλιβιὲ Κλεμάν. Εἶχα μάλιστα μελετήσει ἀρκετὰ τὸ βιβλίον του «*Dialogues avec le Patriarche Athenagoras*» (Διάλογοι μὲ τὸν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα), γιὰ τὸν ἄρτιο ἄνθρωπο, τὸν ἀληθινὸ ποιητὴ καὶ τὸν γαλήνιο Προφήτη, ὅπως συνοπτικὰ τὸν παρουσιάζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας στὸ Προλογικὸ του σημείωμα¹.

Γιὰ πρώτη φορά ὅμως πού ἦλθα σὲ ἐπαφή μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἦταν τὸ μεγάλο καὶ ἐπιβλητικὸ πορτραῖτό του, τὸ ὁποῖο κοσμεῖ τὴν ἐπίσημη αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων τῆς ΟΑΚ. Προ-

¹ Olivier Clément, *Dialogues avec Patriarche Athenagoras*, ἔκδ. Fayard, Paris, 1978.

σπαθοῦσα πάντα νὰ κάθομαι ἀπέναντί του. Σὲ κοιτάζει στὰ μάτια καὶ σοῦ μιλά! Γίνεσαι ἀδέξιος γιὰ κάθε λόγο καὶ γιὰ κάθε κίνηση. Συντριβεσαι κυριολεκτικὰ μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ ρασοφορεμένο βουνό! Κάθε φορὰ πὺν ὑπῆρχε κάποια δυσκολία ἔστρεφα τὸ βλέμμα μου στὸ πρόσωπό του καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἀκούσω τὸν Πατριάρχη νὰ μιᾶ καὶ νὰ ξεδιπλώνει στὰ μάτια μου τὸ προφητικὸ ὄραμά του γιὰ τὸν κόσμον. Ἀντικρίζεις τὸ πρόσωπό του καὶ νοιώθεις σὰν νὰ λειτουργοῦν γιὰ πρώτη φορὰ σωστὰ τὸ μυαλὸ καὶ ἡ καρδιά σου. Στάθηκε *«καλῶς καὶ μετὰ φόβου»* καθ' ὅλη τὴν Πατριαρχία του, καὶ δὲν λησμόνησε ὅτι οἱ περιστάσεις χρειάζονται, πρὸ παντός, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολόγησε στὸν Ἐνθρονιστήριον λόγο του, *«σύνεσιν νοὸς καὶ καρδίας χῦμα»!*

Ἄλλὰ ἄς ἔλθουμε ὅμως στὸ θέμα μας. Θὰ ἀναπτύξω στὴ συνέχεια τῆς ὁμιλίας μου τρία σημεία, σὲ σχέση μὲ τὴ βιωτὴ τοῦ τιμωμένου σήμερα προσώπου: τὰ δυὸ πρῶτα ἔχουν ἄμεσα σχέση μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπισε ἡ Ὁρθοδοξία τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ τὸ τρίτο μὲ ποῖο τρόπο τὰ ἀντιμετωπίζει σήμερα ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ ἀντιμετωπίζει.

Ἡ Ὁρθοδοξία κατέρχεται στὴ Μεσόγειο!

Ἐπιθυμῶ νὰ ἀρχίσω τὴν εἰσήγησή μου μὲ μιὰ ἀναφορὰ σὲ ἀπόσπασμα τῆς ὁμιλίας τοῦ πολυσέβαστου μακαριστοῦ Κισάμου καὶ Σελίνου κυροῦ Εἰρηναίου, στὴν τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ Β' Συνεδριακοῦ Κέντρου τῆς ΟΑΚ, τὸ Νοέμβριον τοῦ 1995, ὅπου βρισκόμαστε καὶ σήμερα. Μεταξὺ ἄλλων ἀνέφερε: *«...ὅταν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1963 ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην, μιλῶντας γιὰ μιὰ νέα ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν σύγχρονον κόσμον, ἄφησε στὴ μνήμη μας καὶ στὴν καρδιά μας τοῦτο τὸν ὀραματισμὸν του: Ἡ Ὁρθοδοξία κατέρχεται στὴ Μεσόγειο! Στὸ χῶρον ποὺ εἶναι οἱ πηγὲς καὶ οἱ πανάρχαιες ἐστίες της...»*. Καὶ σὲ ἄλλο σημείον: *«...Ἡ Ὁρθοδοξία κατέρχεται στὴ Μεσόγειον, ἀλλὰ ἡ Ὁρθοδοξία δὲν κατεβαίνει μόνον στὴ Μεσόγειον. Πορεύεται καὶ στὸ Βορρᾶ καὶ στὴν Ἀνατολήν καὶ στὸ Νότον καὶ στὴ Δύση, μὲ τὸ θεοφρούρητον καὶ ταπεινὸ Φανάρι, μὲ τὴν ἀκοίμητον καντήλαν του νὰ σκορπᾶ καὶ σήμερα τὸ φῶς του στὴν Οἰκουμένη...»².*

Πρῶτον σημείον: Ὁρθοδοξία καὶ ἐκκλησιαστικὴ 'διπλωματία'

Ἐὰν ἐξετάσει κανεὶς μὲ ποῖον τρόπο ἀναδύθηκαν τὰ ὀράματα γιὰ τὸν

2 Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἁλ. Παπαδερῶ, *Πίστη-Ἐπιστήμη-Ζωή*, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, Χανιά 2007, σελ. 17-18.

μεταπολεμικό κόσμο, αυτό που σίγουρα προκαλεί έντύπωση, είναι ο βαθμός στον οποίο επιτεύχθηκε και διήρκησε για χρόνια, μετά το τέλος του δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, μιὰ γνήσια σύγκληση ιδεῶν σὲ σχέση με τὶς ἐσωτερικὲς μεταρρυθμίσεις- πολιτικὲς, οικονομικὲς, κοινωνικὲς καὶ θρησκευτικὲς. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ συναίνεση ἦταν μία πραγματικότητα, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἓνας μῦθος τῆς πολεμικῆς προπαγάνδας. Κοινωνικὴ ἀσφάλιση, ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἀνάγκη τῆς ἀποαποικιοποίησης καὶ πολλὰ ἄλλα θέματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού ἀπασχολοῦσαν τὴν «Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν»³ βρῆκαν μία νέα προσέγγιση στὴν «Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν»⁴, δίδοντας ἓνα νέο ὄραμα γιὰ τὸν κόσμο.

Ἐπανερχομαι στὸ εἰσαγωγικὸ μου σημείωμα καὶ στὴν ἀναφορὰ ὡς πρὸς τὴ Μεσόγειο. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ εἶχε ὄντως προφητικὸ χαρακτήρα, ἐὰν λάβουμε ὑπόψη μας, τὰ ὅσα συμβαίνουν σήμερα στὴ Μεσόγειο. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἐκείνη τὴν ἱστορικὴ περίοδο ἐγκαινιάζεται αὐτὸ πού σήμερα ὀνομάζουμε «ἐκκλησιαστικὴ διπλωματία», δηλαδὴ τὸ ρόλο τῶν Ἐκκλησιῶν στὴν ἀντιμετώπιση τῶν κρίσεων. Τὸ πόσο πέτυχε ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας στὶς διπλωματικὲς σχέσεις, ὡς χαρισματοῦχος δημόσιος ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρας, μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ, -κατὰ τὸν Πέτρο Κουρίδη-, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ ὅταν ἔφθασε στὴ Νέα Ὑόρκη στὶς 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1931, τὸν ὑποδέχθηκαν ἐλάχιστοι καὶ ὁ ἀμερικανικὸς Τύπος σχεδὸν τὸν ἀγνόησε, δέκα ὀκτῶ χρόνια ἀργότερα, φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη γιὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο τῆς Ὁρθοδοξίας, ὄχι μόνο πετάει μετὰ τὸ ἰδιωτικὸ ἀεροπλάνο τοῦ Προέδρου Χάρρυ Τρούμαν, ἀλλὰ καὶ ἡ φωτογραφία του προβάλλει στὸ ἐξώφυλλο τοῦ Περιοδικοῦ «*Life*», σὰν ἔκφραση τοῦ μεγίστου δυνατοῦ βαθμοῦ δημοσιότητας.

Δὲν θὰ πρέπει ὅμως νὰ μᾶς ἀφήσουν ἀδιάφορους τὰ ὅσα διαδραματίζονται σήμερα στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο: ἐξεγέρσεις καὶ ἐσωτερικὲς ἀνατροπὲς στὴ Λιβύη, στὴν Τυνησία, τὴν Αἴγυπτο μετὰ χιλιάδες νεκροὺς καὶ φυσικὰ στὸ Ἰράκ καὶ τὴ Συρία. Ἐγκλήματα πού διαπράττονται κατὰ ἀμάχων Χριστιανῶν, Μουσουλμάνων, στελεχῶν ἀνθρωπιστικῶν ὀργανώσεων ἢ δημοσιογράφων ἀπὸ τὴν ὀργάνωση «Ἰσλαμικὸ Κράτος» γνω-

3 Mark Mazower, *Σκοτεινὴ Ἡπειρος. Ὁ εὐρωπαϊκὸς 20ὸς αἰώνας*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2004.

4 Βλ. τὴν περιώνυμη Ἐγκύκλιο «Πρὸς τὰς Ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» (1920).

στό ως «Ισλαμικό Κράτος τῶν Ἰράκ καὶ τῆς Δαμασκοῦ (Σιάμ)».

Εἰδικὰ ἡ Συρία ἀποτελεῖ στὶς ἡμέρες μας ἓνα πολὺπλοκο παγκόσμιο καὶ περιφερειακὸ γεωστρατηγικὸ παιχνίδι. Δυνάμεις τοῦ στρατοῦ μάχονται μὲ τοὺς ἀντάρτες τῆς ἀντιπολίτευσης γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς Χώρας, μάχες ἐντυπώσεων δίδονται μεταξὺ Η.Π.Α. καὶ Ρωσίας, ἐνῶ σουνίτες καὶ σίιτες μάχονται γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται σήμερα καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς διεθνεῖς παρατηρητὲς καὶ ἐμπειρογνώμονες, εἶναι τὸ ἐξῆς: ποῖος ἐκπροσωπεῖ ποῖον σὲ ὅσα διαδραματίζονται σήμερα στοὺς δρόμους τῆς Συρίας; Εἶναι καὶ παραμένει ἓνα ἀνοικτὸ ἐρώτημα!

Ἔχει ἰδιαίτερη σημασία νὰ σημειώσουμε ἐδῶ τὸ ἐξῆς: Ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐπισκέφθηκε τὸ 1959 τὰ πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας) μπορούμε νὰ διακρίνουμε ὅτι τὸ κέντρο βάρους τῶν ὁμιλιῶν του ἦταν καὶ παραμένει καὶ σήμερα ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μέλλον τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Τὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔχουν μεγάλη ἐπικαιρότητα. Κύριο θέμα τους ἡ περιγραφή μιᾶς κοινωνίας, ἡ ὁποία θὰ βασιζέται στὶς εὐαγγελικὰς ἀρχές, στὴ δικαιοσύνη καὶ στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Ἡ Συρία εἶναι μία Χώρα, ὅπου ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ ἓνα οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ποῦ ὑπερβαίνει κάθε μορφή ἐθνικισμοῦ: σουνίτες, σίιτες, ἀλαουνίτες, δροῦγοι καὶ Χριστιανοί. Οἱ Χριστιανοὶ ἔχουν ταυτιστεῖ μὲ τὴν ἱστορία τῆς Συρίας. Αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ κάνει ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, σημειώνοντας τὴ στρατηγικὴ θέση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἀντιοχείας⁵.

Σήμερα ἡ δραματικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων στὴ Συρία αὐξάνει τὸ πρόβλημα τῆς συνύπαρξης τῶν θρησκευτικῶν ομάδων. Δυστυχῶς, τὰ εὐρωπαϊκὰ θεσμικὰ ὄργανα δὲν ἀσχολήθηκαν σοβαρὰ μὲ τὶς ἐξελίξεις στὴ Βόρεια Ἀφρική καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή, παρὰ τὴν ἐπίσημη καταδίκη ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο τῆς χρήσης τῆς θρησκείας ὡς πολιτικοῦ ὄπλου σὲ διάφορες συγκρούσεις (19 Ἰανουαρίου 2013).

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ δώσει κανεὶς μιὰ πλήρη εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση στὴν περιοχὴ. Ἐπανερχεται ὁμως καὶ πάλι στὴν ἐπικαιρότητα τὸ θέμα τῶν σχέσεων θρησκείας καὶ πολιτικῆς⁶. Τὸ ζητούμενο στὴ Μέση

5 Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἀναζητήσει τίς ὁμιλίες αὐτές στὰ Περιοδικὰ Ὁρθοδοξία καὶ Ἀπόστολος Ἀνδρέας.

6 *Géopolitique des Religions, Περιοδικό DIPLOMATIE*, 16(2013)58-59.

Ἀνατολή ἦταν πάντα ἡ Δημοκρατία. Αὐτὸ σημαίνει ἐλευθερία τοῦ Τύπου, ἐλευθερία τοῦ διαλόγου, σωστὸς τρόπος χρήσης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ σημασία ὅμως τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας στὴν περιοχὴ εἶναι ὑψίστης σημασίας. Πρέπει νὰ βρεθεῖ ἓνα πολιτικὸ σύστημα τὸ ὁποῖο θὰ σεβαστεῖ καὶ θὰ λάβει σοβαρὰ ὑπόψιν τὸ ρόλο τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ δὲν θὰ προβεῖ σὲ καμία περίπτωση στὴν ἐργαλειοποίησή τους. Ἐνα πολιτικὸ σύστημα τὸ ὁποῖο δὲν θὰ προστατεύει τὶς μειονότητες, ἀλλὰ τοὺς ἴδιους τοὺς πολῖτες, οἱ ὁποῖοι μπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ μειονοτικὲς ομάδες, θρησκευτικὲς ἢ ἐθνικὲς. Κατὰ τὴν πρόσφατη Διάσκεψη στὸ Ἄμάν ἐπισημάνθηκε μάλιστα, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς δὲν ἀποτελοῦν μειονότητες ἀλλὰ κοινότητες⁷.

Οἱ πολιτικοὶ πρέπει νὰ κατανοήσουν τὴ σημασία τῶν θρησκευτικῶν στὴν περιοχὴ. Πρέπει νὰ καταστεῖ σαφὲς πρὸς κάθε κατεύθυνση ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν οἱ θρησκευτικὲς νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἰδεολογικὸ πρόσχημα πρὸς ἐξυπηρέτηση πολεμικῶν συγκρούσεων καὶ ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων.

Τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι στὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμή πού βρίσκεται ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στὴ Συρία ἢ ἑλληνορθόδοξη μειονότητα ἀποτελεῖ στόχο ἀνησυχεῖ τὸ ἐλληνικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως⁸ σχετικὰ μὲ τὸν κίνδυνον ἐπέκτασης τῆς σύγκρουσης μὲ σκληροπυρηνικὲς ομάδες τῶν ἰσλαμιστῶν μισθοφόρων. Τὸ πρόβλημα φυσικὰ καὶ δὲν εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση –ἔστω καὶ οἰκειοθελῶς- κάποιων χριστιανῶν πολιτῶν πού ἐπιθυμοῦν νὰ μεταναστεύσουν σὲ ἄλλες Χῶρες. Θὰ εἶναι ὅμως μεγάλη πρόκληση γιὰ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία γεννήθηκε στὸν τόπο αὐτόν, νὰ ἀποδεχθεῖ ἀσυζητητὶ τὸ γεγονὸς αὐτό. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀπλῶς θεματοφύλακας τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ φύλακας τῶν ἰδίων τῶν πιστῶν της. Αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Μουσουλμάνοι καὶ θεωροῦν

7 Βλ. Διάσκεψη στὸ Ἄμάν τῆς Ἰορδανίας μὲ θέμα: «Οἱ προκλήσεις πού ἀντιμετωπίζουν οἱ Ἀραβες χριστιανοὶ στίς Χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς», ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Βασιλιᾶ Ἀμπντάλλα.

8 Ἐπανελλημμένως «Ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας, σήμερον εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὸν Λίβανον ἀντιμετωπίζει προβλήματα καὶ στενοχωρίας καὶ ἐκπατρισμούς καὶ προσφυγιά καὶ ἀτιμώσεις καὶ ἀπαγωγὰς καὶ μάλιστα ἀρχιερέων καὶ βιασμούς καὶ ἀποκεφαλισμούς καὶ πικρίαν θανάτου, καὶ μάλιστα πολλάκις θανάτους, σταυρικοῦ, ἀτιμωτικοῦ, ἀπανθρώπου μαρτυρίου», τόνισε σὲ ὁμιλία τοῦ ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος (Σεπτέμβριος 2014).

ὅτι θὰ εἶναι καταστροφικὴ ἢ ἐξαφάνιση τῶν χριστιανῶν στὴν Ἀνατολή. Αὐτὸ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν αὐξηση τοῦ ἴδιου του ἐθνικισμοῦ στὴν περιοχή, δηλώνουν οἱ πολιτικοὶ ἀναλυτές.

Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες ἐλευθερίες τοῦ δημόσιου χώρου. Κατάρρευση τῆς Συρίας σημαίνει ἐξάπλωση τοῦ πολέμου σουνιτῶν καὶ σιιτῶν σὲ ὁλόκληρη τὴν περιοχή ἀλλὰ καὶ παγκοσμίως!

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν καὶ στὴ συνάντηση τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' μὲ τὸν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, στὴν Ἱερουσαλήμ τὸ 1964, τονίσθηκε, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἀνάγκη ἀνάληψης πρωτοβουλιῶν ποὺ θὰ προωθοῦν, ὄχι μόνο τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη, ἀλλὰ καὶ τὴ δημιουργικὴ διάδραση μεταξύ ἀνθρώπων διαφορετικῶν θρησκευτικῶν ἀναφορῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνάγκη συνεχίσεως καὶ ἐντάσεως τοῦ διαχριστιανικοῦ διαλόγου πρὸς τὴν ἀλληλοκατανόηση καὶ τὴν ἐμπέδωση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας μέσα ἀπὸ τὴν διαφορετικότητα, ὡς προτύπωση τῆς πανανθρώπινης ἐνότητας στὴ βάση ἐνὸς κοινοῦ ἀξιακοῦ συστήματος, εἶναι, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ἀναγκαῖα καὶ ὑποχρεωτικῆ⁹.

Δεύτερο σημεῖο: Ὁρθοδοξία καὶ εὐρωπαϊκοὶ θεσμοί.

Τρία βασικὰ σημεῖα μπορεῖ νὰ διακρίνει ὁ ἀναγνώστης στὶς ὁμιλίες τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα στὰ πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς: τὴν μετάνοια ὡς ἀντίδοτο στοὺς πολέμους καὶ τοὺς διωγμούς, τὴ δικαιοσύνη μεταξύ τῶν λαῶν τοῦ πλανήτη καὶ τὴ σημασία τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ὡς πρὸς τὴν ἐπίλυση τῶν μεγάλων προβλη-

9 Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Πάπας Φραγκίσκος, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς 50ῆς ἐπετείου τῆς ἱστορικῆς συνάντησης τῶν προκατόχων τους Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα καὶ Πάπα Παύλου ΣΤ', συναντήθηκαν στὰ Ἱεροσόλυμα, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ εἰσήγηση τὸν Μάρτιο τοῦ 2013 στὴ Ρώμη, τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου πρὸς τὸν νεοεκλεγέντα τότε Πάπα Φραγκίσκο. Ὑπεγράφη Κοινὴ Διακήρυξη, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὀκτώ βασικὰ σημεῖα. Μεταξύ ἄλλων τονίζεται ὅτι προσβλέπουν στὴν ἡμέρα ποὺ θὰ ὑπάρξει πλήρης κοινωνία μεταξύ Ὁρθόδοξης καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ σημειώνεται ἡ σημασία τῆς συνέχισης τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. (Βλ. ὁλόκληρη τὴ Διακήρυξη στὴν ἰστοσελίδα <http://www.amen.gr/article18176>). Ἐπίσης, ἀμφότεροι δεσμεύτηκαν νὰ προσφέρουν κοινὴ μαρτυρία στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀνθρωπότητας, ἐκφράζοντας τὴν ἀγωνία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν κατάσταση τῶν Χριστιανῶν στὴ Μέση Ἀνατολή.

μάτων και ἀδικιών στὸν κόσμο.

Αὐτὸ τὸ τρίπτυχο ἀκολούθησαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι, τὸσον ὁ μακαριστὸς Πατριάρχης κυρὸς Δημήτριος ὅσον καὶ ὁ νῦν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, οἱ ὁποῖοι γνώριζαν πάντοτε τόσο τὴ σημασία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μέσα στὴν κοινωνία ὅσο καὶ τὴν παγκόσμια γεωπολιτικὴ δυναμικὴ της. Τῆς δυνατότητος δηλαδή πού ἡ ἴδια ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει νὰ γίνεταί ἀποδεκτὴ, σὲ πολιτικὸ ἢ θρησκευτικὸ ἐπίπεδο, σὲ ὅλα τὰ μήκη καὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς. Μέσα ἀπὸ τὸν «διάλογο τῆς καταλλαγῆς» ἔδινε καὶ συνεχίζει νὰ δίνει μία οὐσιαστικὴ ἀπάντηση στὴν κοινωνικοπολιτικὴ πρόκληση τῆς παγκόσμιας κατάστασης μὲ βάση τὸ ὀρθόδοξο ἦθος της καὶ τὴν ἰδιάζουσα κοσμοαντίληψή της¹⁰.

Ἄν καὶ εἶναι δύσκολο νὰ ἀπαντήσουμε ἐπακριβῶς στὸ ἐρώτημα πότε ἀρχίζει συνειδητὰ ἡ παρουσία τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας στὰ εὐρωπαϊκὰ δρώμενα –προσωπικὰ θὰ τὴν τοποθετούσαμε χρονικὰ περίπου μὲ τὴν Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν στὴν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1979, ἀφοῦ προηγήθηκε μία ἀρκετὰ δύσκολη ἀπόφαση στὴ Μόσχα. Ἦταν ἡ πρώτη Συνέλευση σὲ ὀρθόδοξο χῶρο, ὅπου γιὰ πρώτη φορά ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ ὀρθόδοξου Εὐρωπαϊκοῦ νότου¹¹.

Ἱστορικὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι τὴ δεκαετία τοῦ '80 ἀρχίζει ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὰ εὐρωπαϊκὰ θεσμικὰ ὄργανα μὲ τὶς Ἐκκλησίες, τὶς θρησκευτικὲς καὶ τὶς μὴ ὁμολογιακὲς κοινότητες. Ὁ διάλογος αὐτὸς ἐπικεντρώνεται κυρίως σὲ θέματα πού ἀφοροῦν τὴν ποιμαντικὴ τῶν ἐργαζομένων στὶς βιομηχανίες καὶ τὴν ἠθικὴ διάσταση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀποφάσεων, κυρίως στὰ θέματα τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς. Ὁ ὁμιλῶν βρέθηκε ἀρκετὲς φορές σὲ παρόμοιες συναντήσεις ἐκπροσωπώντας τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ προωθώντας θέσεις πού εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία καὶ τὴν ζωὴ τῆς Κρήτης.

Στὶς 5 Νοεμβρίου 1990 ὁ Πρόεδρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Jacques Delors (Ζάκ Ντελὸρ) ζητᾶ καὶ ἐπίσημα τὴ στήριξη τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ διαμορφώσουν τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης, δί-

10 Γρ. Λαρεντζάκη, *Διαλογικὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας*, στὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Χανίων «Ὁ Χρυσόστομος», Χανιά 2011, σελ. 40.

11 Γ. Τσέτση, *Μία ἐνοχλητικὴ «ἀλογόμυγα» στὴ διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Οἰκουμένης*, στὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Χανίων «Ὁ Χρυσόστομος», Χανιά 2011, σελ. 47.

δοντας μία «καρδιά και μία ψυχή» στην ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακολουθούν ποικίλες συναντήσεις μεταξύ των Έκκλησιών. Θα επανέλθουμε όμως στη συνέχεια της ομιλίας μας στο σημείο αυτό.

Με την νέα διεύρυνση (τò 2004) αρχίζει μία νέα περίοδος του διαλόγου, ó όποιος επικεντρώνεται με τò άνοιγμα πρòς τòn Ίσλαμ και τò Ίσλάμ. Οί τρομοκρατικές επιθέσεις στην Άμερική τήν 11^η Σεπτεμβρίου 2001 ύποχρεώνει τὰ πολιτικά όργανα τής Ευρωπαϊκής Ένωσης νὰ άνοιξουν τò διάλογο πρòς τίς άλλες θρησκείες. Ό διάλογος αυτός είναι πιò όργανωμένος σè ύψηλό επίπεδο έκπροσώπησης τόσο άπό τήν πλευρά τών Χριστιανικών Έκκλησιών, τών Έβραίων και τών Μουσουλμάνων όσο και άπό τήν πλευρά τών ευρωπαϊκών θεσμικών όργάνων.

Ή πιò ένδιαφέρουσα όμως περίοδος αρχίζει τò 2005. Ό νέος Πρόεδρος τής Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso δίδει μεγάλη πολιτική σημασία στòn διάλογο με τούς έκκλησιαστικούς ήγέτες¹². Παράλληλα ένα πλήθος ευρωπαϊκών αποφάσεων καθιερώνουν έπίσημα πλέον τòn διάλογο τών ευρωπαϊκών όργάνων με τίς θρησκευτικές κοινότητες.

Στò νέο κείμενο τής Συνταγματικής Συνέλευσης (τò όποιο ύπογρά-

12 Τά θέματα τών συναντήσεων αυτών ήταν τὰ έξής: α) *Οικοδομώντας μία Ευρώπη βασισμένη στην ανθρωπίνη αξιοπρέπεια* (2007), β) *Ή άλλαγή κλίματος: μία ήθικη πρόκληση για όλους τούς πολιτισμούς* (2008), γ) *Θρησκείες και οικονομική κρίση* (2009), δ) *Φτώχεια και κοινωνικός άποκλεισμός* (2010), ε) *Συνεταρισμός για δημοκρατία και ευημερία πρòς όφελος όλων: κοινή επιθυμία για προαγωγή τών δημοκρατικών δικαιωμάτων και έλευθεριών* (2011). Έπίσης τò ίδιο έτος τò Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διοργάνωσε τόν πρώτο έπίσημο διάλογο με τίς Έκκλησίες και τίς θρησκευτικές όργανώσεις (30 Μαΐου 2011), ύστερα άπό πρόσκληση του Jerzy Buzek, Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, στ) *«Άλληλεγγύη μεταξύ τών γενεών: θέτοντας τίς παραμέτρους για τήν αύριανή κοινωνία στην Ευρώπη»* (2012), ζ) *Ή έννοια του Ευρωπαίου πολίτη και ó ρόλος τών θρησκειών μέσα στην κοινωνία για τή διαμόρφωση τών δημοκρατικών πολιτών* (2013), η) *Τò μέλλον τής Ευρωπαϊκής Ένώσεως μετά τίς ευρωπαϊκές έκλογές* (2014). Έπιπροσθέτως τò 2008 άφιερώνεται έπίσημα άπό τò Συμβούλιο τής Ευρώπης και τήν Ευρωπαϊκή Ένωση ως «Έτος διαπολιτισμικού διαλόγου» και τò Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο φιλοξενεί τέσσερεις σημαντικές συναντήσεις: α) *Διαπολιτισμικός διάλογος: Μία χριστιανική και μουσουλμανική προσέγγιση* (17.04.2008), β) *Ή θρησκεία στη δημόσια σφαίρα* (29.05.2008), γ) *Χριστιανική Ευρώπη και τò Ίσλάμ στην Ευρώπη* (03.07.2008) και δ) *Οί έξωτερικές σχέσεις τής Ευρώπης με τίς μουσουλμανικές χώρες και ή ευθύνη τών θρησκευτικών κοινοτήτων* (11.09.2008).

φτηκε τὸ 2004) δεσμεύει τὰ εὐρωπαϊκὰ ὄργανα σε ἓνα «ἀνοικτό, διαφανή καὶ συνεχή διάλογο» μὲ τὶς Ἐκκλησίες καὶ τὶς ὁμολογιακὲς καὶ μὴ ὁμολογιακὲς ὀργανώσεις (Ἄρθρο I-52). Ἡ πρόταση αὐτὴ λαμβάνει συγκεκριμένη μορφή μὲ τὸ ἄρθρο 17 τῆς Συνθήκης τῆς Λισσαβώνας, τὸ ὁποῖο περιγράφει τὸ καθεστῶς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μὴ ὁμολογιακῶν ἐνώσεων, ἐνῶ ἡ Χάρτα τῶν θεμελιωδῶν δικαιωμάτων ἐνσωματώνεται πλήρως στὴ νέα Συνθήκη¹³.

Τὸ παραπάνω ἄρθρο ἐνσωματώνει, οὐσιαστικά, τὸ περιεχόμενο τῆς Δήλωσης 11, ἡ ὁποία εἶχε ἐπισυναφθεῖ στὴ Συνθήκη τοῦ Ἄμστερνταμ, σχετικὰ μὲ τὸ καθεστῶς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μὴ ὁμολογιακῶν ἐνώσεων, εἰσάγοντας συμπληρωματικὴ παράγραφο ὅσον ἀφορᾷ τὸ διάλογο τῆς Ἐνωσης μὲ τὶς Ἐκκλησίες. Νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐδῶ ὅτι πλέον καθιερώνεται ἐπίσημα καὶ ὁ ὅρος «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» καὶ μὲ τὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται ἐπίσημα ἀποδεκτὸς ὁ ρόλος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκτὸς τῆς «Κοινωνίας τῶν Πολιτῶν», ἀλλὰ ἰσότιμα μὲ αὐτήν.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι μὲ τὰ νέα δεδομένα, ὅπως ἀναφέρονται στὸ ἄρθρο 17, ἐνισχύονται οἱ συνεργασίες, τόσο μεταξὺ τῶν Κρατῶν-μελῶν ὅσο καὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, γιὰ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης. Ἡ ποικιλία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐρευνητικῶν εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων, οἱ εἰδικὲς μελέτες ἀπὸ πολλοὺς πανεπιστημιακοὺς γιὰ τὶς δράσεις τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπαρξη πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀντιπροσωπειῶν στὶς Βρυξέλλες, ἀναδεικνύουν τὴ σημασία τοῦ διαλόγου γιὰ ἀποφάσεις οὐσιαστικὲς, βιώσιμες καὶ λειτουργικὲς γιὰ τὰ Κράτη-μέλη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης¹⁴. Ὁ ρόλος τῶν ἱστορικῶν Ἐκκλησιῶν στὴ διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ρόλος καὶ ἡ δυναμικὴ τοῦ κινήματος τῶν νέο-Πεντηκοστιανῶν¹⁵, τὸ

13 Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 17:

1. Ἡ Ἐνωση σέβεται καὶ δὲν θίγει τὸ καθεστῶς ποὺ ἔχουν σύμφωνα μὲ τὸ ἐθνικὸ δίκαιο οἱ Ἐκκλησίες καὶ οἱ θρησκευτικὲς ἐνώσεις ἢ κοινότητες στὰ Κράτη-μέλη.

2. Ἡ Ἐνωση σέβεται ἐπίσης τὸ καθεστῶς ποὺ ἔχουν σύμφωνα μὲ τὸ ἐθνικὸ δίκαιο οἱ φιλοσοφικὲς καὶ μὴ ὁμολογιακὲς ὀργανώσεις.

3. Ἡ Ἐνωση διατηρεῖ ἀνοικτό, διαφανὴ καὶ τακτικὸ διάλογο μὲ τὶς Ἐκκλησίες καὶ τὶς ὀργανώσεις αὐτές, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἰδιαίτερη ταυτότητα καὶ συμβολὴ τους.

14 Βλ. Massignon-Riva, *L'Europe, avec ou sans Dieu?*, Paris 2010.

15 Περιοδικὸ *DIPLOMATIE*, 16(2013)24 κ.έξ. Πρβλ. Περιοδικὸ *TIME*, Ἀπρίλιος 2013, σελ. 21-25.

Ίσλὰμ στὴν Εὐρώπη, ὁ διάλογος γιὰ τὸ ρόλο τῆς Θρησκείας στὴ δημόσια καὶ τὴν ἰδιωτικὴ σφαίρα, ὁ διάλογος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Λαϊκὸ Κόμμα, ἢ συμβολὴ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργανώσεων στὴ δημιουργία δημοκρατικῶν κοινωνιῶν στὴν Εὐρώπη καθιστοῦν ἀκόμη πιὸ ἀναγκαῖα τὴ μελέτη τῆς Θρησκείας στὴν Εὐρώπη¹⁶. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ λειτουργοῦν οἱ διάφορες χριστιανικὲς Ἀντιπροσωπεῖες στὶς Βρυξέλλες καὶ τὸ Συμβούλιο τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς παρουσίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἀντιπροσωπειῶν (Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ρωσίας, Ἑλλάδος, Κύπρου καὶ Ρουμανίας μὲ παρατηρητὲς τὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Φιλανδίας), οἱ ὁποῖες συνεργάζονται στενὰ μεταξὺ τους μέσῳ τῆς «Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐκπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση» (CROCEU), ὑπὸ τὴν Προεδρία πάντοτε τοῦ Μητροπολίτου Γαλλίας κ. Ἐμμανουήλ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὸν διάλογο μὲ τὰ θεσμικὰ ὄργανα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.

Μία Ψυχὴ γιὰ τὴν Εὐρώπη

Ἐπανερχομα ὁμως στὴν πολιτικὴ σύλληψη τῆς ιδέας γιὰ τὴν «*ψυχὴ τῆς Εὐρώπης*» τοῦ πρώην Προέδρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Ζὰκ Ντελὸρ. Νὰ θυμηθοῦμε ὅτι τὰ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1989–1991, ἐπηρεάσαν ἀρνητικὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ γνώμη καὶ πολλοὶ εὐρωπαῖοι πολῖτες ἀμφισβήτησαν τὸ ἀρχικὸ ὄραμα τῆς Εὐρώπης. Μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, ἐπίσημα γνωστὴ ὡς Συνθήκη γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση, ἢ ὁποία ὑπεγράφη στὶς 7 Φεβρουαρίου 1992, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐσωτερικὴ ἀγορὰ γίνεται μία πραγματικότητα καὶ οἱ εὐρωπαϊκὲς κοινότητες μετασχηματίζονται στὴ σημερινὴ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση. Παράλληλα ἡ κατάρρευση τοῦ Κομμουνισμοῦ καὶ ἡ νέα διεύρυνση προκαλεῖ πολλὲς πολιτικὲς ἐντάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῆς. Ἐπίσης ἡ ἔκρηξη στὴν Γιουγκοσλαβία καὶ ὁ αἱματηρὸς πόλεμος στὰ Βαλκάνια, μὲ φόβο τὴν πολιτικὴ διαίρεση τῆς Εὐρώπης, ἐπιβάλλει ἕνα νέο πλαίσιο ἐπαναλειτουργίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.

Ὁ Ντελὸρ γνώριζε πολὺ καλά ὅτι γιὰ νὰ κερδίσει τοὺς πολῖτες τῆς Εὐρώπης χρειαζόταν ἕνα σχέδιο μὲ συγκεκριμένο στόχο. Ἡ μεταφορικὴ προσέγγιση τοῦ Προγράμματος «*Μιὰ ψυχὴ γιὰ τὴν Εὐρώπη*», χωρὶς

¹⁶ Κων. Β. Ζορμπά, Ἡ Θρησκεία στὴν Εὐρώπη καὶ στὶς ΗΠΑ, Περιοδικὸ Ἐκκλησία, 2(2011)110-116.

νά ἔχει ὄντολογικὸ περιεχόμενο, ὅπως αὐτὸ καθορίζεται μέσα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ γλῶσσα, ἀποτέλεσε τὸν τροχὸ γιὰ τὴν εὐαισθητοποίηση τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτῶν. Ὁ ἴδιος περιγράφει τὸ στόχο τοῦ Προγράμματος γιὰ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης, στὴν ὁμιλία πὸ ἔκανε προσκεκλημένος στὴν Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, στὴν Πράγα, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1992. Λέγει, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «*Αναγνωρίζουμε, σὲ αὐτὴ τὴ δύσκολη περίοδο –εἰδικὰ γιὰ τὴ νέα γενιά– μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ συζήτηση γιὰ τὴ σημασία γύρω ἀπὸ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Εὐρώπης θὰ γίνῃ πιὸ οὐσιαστικὴ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία γιὰ τὴν Εὐρώπη δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποκλειστικὰ μὲ νομικοὺς καὶ τεχνοκρατικοὺς ὅρους. Εἶναι ἀδύνατο νὰ μετασχηματισθεῖ ἡ Εὐρώπη, μετὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, χωρὶς φρέσκο ἀέρα. Ἐὰν στὰ ἐπόμενα δέκα ἔτη πὸ ἔρχονται, δὲν ἔχουμε πετύχει νὰ δώσουμε μιὰ ψυχὴ στὴν Εὐρώπη, θὰ ἔχουμε χάσει τὸ παιχνίδι. Γι' αὐτὸ προσκαλῶ τὶς Ἐκκλησίες νὰ πάρουν ἐνεργὸ μέρος στὴ συζήτηση αὐτὴ. Δὲν ἐπιθυμοῦμε τὸν ἔλεγχο αὐτῆς τῆς δημοκρατικῆς συζήτησης καὶ δὲν πρέπει νὰ μονοπωληθεῖ ἀπὸ τοὺς τεχνοκράτες. Θὰ δημιουργήσω ἕναν τόπο ἀνταλλαγῆς ἰδεῶν, ἕνα χῶρο συζήτησης πὸ θὰ εἶναι ἀνοικτὸς σὲ κάθε ἐνδιαφερόμενο πνευματικὸ ἄνθρωπο, πιστὸ ἢ μὴ πιστό, τοὺς ἐπιστήμονες καὶ τοὺς καλλιτέχνες. Πρέπει νὰ βροῦμε ἕναν χῶρο γιὰ νὰ ἐνσωματώσουμε στὸ διάλογο αὐτὸ καὶ τὶς Ἐκκλησίες».*

Ὁ Ζὰκ Ντελόρ ὁραματίζεται τὴν «ψυχὴ» τῆς Εὐρώπης μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο: μιὰ πνευματικὴ συζήτηση γιὰ τοὺς στόχους καὶ τὴ σημασία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἔνταξης, στὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ συμμετέχουν ὅλοι, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται κανένας. Δυστυχῶς ὅμως, στὴν πραγματικότητα, ἡ συζήτηση περιορίστηκε σὲ ἕνα πολὺ μικρὸ κύκλο μιᾶς πνευματικῆς ἑλίτ καὶ μετὰ βίας βρῆκε χῶρο στὶς δημόσιες συζητήσεις. Ὑστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων Ζὰκ Ντελόρ, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐπισκέπτεται τὶς Βρυξέλλες στὶς 12 Μαΐου 1993. Τὸν ἐπόμενο χρόνο στὶς 19 Ἀπριλίου 1994 μετὰ ἀπὸ ὁμόφωνη ἀπόφαση τοῦ Προεδρείου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης προσκλήθηκε ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου Egon Klepsch, χωρὶς νὰ εἶναι ἀρχηγὸς κράτους, ὅπως προβλέπεται ἀπὸ τὸν Κανονισμὸ τοῦ Κοινοβουλίου, καὶ μίλησε στὴν ὀλομέλεια ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ θρησκευτικοῦ ἡγέτη¹⁷.

17 «Ἐπίσημα ὑπεδέχθη ὁ Ζὰκ Ντελόρ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ.κ. Βαρ-

Τρίτη πρόταση: οί έπερχόμενες έκλογές για τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο.

Σήμερα ἡ πορεία τῆς Εὐρώπης παραμένει ἀβέβαιη. Ἡ παγκοσμιοποίηση στὴν ὁποία καὶ ἡ ἴδια συνέβαλε, ἐξελίσσεται ὑπὲρ τῶν ἀναδυόμενων καὶ ἀσιατικῶν κυρίως οἰκονομιῶν, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ κρίση ὀδηγεῖ στὴν καταστροφὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοινωνικοῦ κράτους. Τόσο για ἐξωτερικούς ὅσο καὶ για ἐσωτερικούς λόγους (ἀτελής Ο.Ν.Ε., ἐμμονὴ στὴν πολιτικὴ λιτότητας, ἡ ἀνεργία, ἡ ἀνεξέλεγκτη μετανάστευση, ἡ πολιτικὴ ἀναταραχὴ, ἡ ἀσύμμετρη ἀνάπτυξη) ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση μπῆκε σὲ μία δύσκολη φάση τῆς ἱστορίας της.

Τὸ πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 2014 ἡ Ἑλλάδα θὰ ἔχει τὴν Προεδρία τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, ἐνῶ ἀπὸ 22-25 Μαΐου τοῦ ἴδιου ἔτους θὰ διεξαχθοῦν οἱ ἐκλογές για τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο, οἱ ὁποῖες θὰ ἀναδείξουν τοὺς 751 ἀντιπροσώπους τῶν 28 Κρατῶν-μελῶν, για τὰ ἐπόμενα πέντε χρόνια. Για τὶς Ἐκκλησίες καὶ τοὺς Χριστιανούς πού ζοῦμε στὰ Κράτη-μέλη, οἱ ἐκλογές αὐτὲς θὰ ἀποτελέσουν ἴσως τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία για νὰ μεταφέρουμε στοὺς ὑποψηφίους εὐρωβουλευτὲς τὸ ὄραμά μας για μία Εὐρώπη, ὡς κοινότητα πού προάγει ἕναν δίκαιο καὶ συμμετοχικὸ κόσμο, ὅπου ἡ κάθε μορφὴ ἔνδειας δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει καμμία θέση στὶς κοινωνίες μας¹⁸.

θολομαῖο, στό Στρασβούργο. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, προϋποθέτει τὴν ἡγετικὴ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», ἔγραψε ἡ Ἐφημερίδα Καθημερινή, στίς 5 Μαρτίου 1995.

18 Ἐγκαίρα καὶ σίγουρα πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση τῆς 25ης Μαρτίου 2014, διαφάνηκε ἡ πρόθεση ἑνὸς μεγάλου ποσοστοῦ ψηφοφόρων καὶ μεγάλης μερίδας τῆς κοινωνίας νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ διαδικασία. Παρόλη τὴν προσπάθεια τῶν κομμάτων για μείωση τοῦ ποσοστοῦ αὐτοῦ, στίς κάλπες, δὲν προσήλθε τὸ 54% τῶν ψηφοφόρων. Ἐνα φαινόμενο πού θὰ πρέπει νὰ μᾶς προβληματίσει ἔντονα ὡς κοινωνία. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ προβληματίσει τὸ νέο Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο, ἀλλὰ καὶ τὴ νέα Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ. Ἡ ἀποχὴ ἀποτελεῖ βραδυφλεγὴ βόμβα στὰ θεμέλια τῆς Εὐρώπης τῆς συμμετοχῆς, τῆς δράσης, τῶν ἐνεργῶν πολιτῶν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας δὲν συζητήθηκαν θέματα πού ἀφοροῦν τὴ νέα ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Εὐρώπης. Στὴν πολιτικὴ ἀτζέντα τῶν ἐκλογῶν, κυριάρχησαν τοπικὰ θέματα (Οἰκονομία, Κάθαυση, Κυπριακό). Χάθηκε δηλαδὴ μιά μοναδικὴ εὐκαιρία, νὰ συζητήσουμε ὡς Εὐρωπαῖοι πολῖτες, τὸ ὄραμά μας για τὴ νέα ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Εὐρώπης. Πά τὴν Εὐρώπη πού θέλουμε. Τὰ Εὐρωπαϊκὰ θέματα συζητήθηκαν ἢ ἀπασχόλησαν τὸ ἐκλογικὸ σῶμα λιγότερο ἀπὸ 10%. Ἐπίσης διαφάνηκε ὅτι μεγάλο ποσοστὸ ψηφοφόρων

Τὸ νέο Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο ἀποκτᾶ σημαντικὲς ἀρμοδιότητες, συμπεριλαμβανομένου τοῦ δικαιώματος νὰ ἐκλέξει τὸν νέο Πρόεδρο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, δίδοντας τὴ δυνατότητα στὰ ἐκλεγμένα μέλη του νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀνησυχίες καὶ τὶς προκλήσεις ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο. Οἱ ἐκλογές καὶ ἡ μελλοντικὴ λειτουργία τοῦ νέου Κοινοβουλίου συνδέονται ἐπομένως ἄμεσα μὲ τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς προσδοκίες τῶν πολιτῶν στὴν Εὐρώπη.

Τὸ ὄραμα τοῦ κοινοῦ εὐρωπαϊκοῦ οἴκου ἔχει ποικιλοτρόπως ἐπισκιαστεῖ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ κρίση στὶς περισσότερες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἡ κρίση αὐτὴ ἀφήνει τὰ σημάδια τῆς εἴτε μέσα ἀπὸ τὶς θεσμικὲς ἀλλαγές, εἴτε δοκιμάζοντας τὶς αὐξανόμενες κοινωνικὲς ἀβεβαιότητες καὶ τὴν ἔλλειψη εὐκαιριῶν ἐργασίας, εἴτε μὲ τὴν μειωμένη ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν πολιτικὴ, ἡ ὁποία συνοδεύεται, σὲ πολλὲς εὐρωπαϊκὲς χῶρες, μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς πολιτικοῦ ἐξτρεμισμού καὶ τοῦ λαϊκισμού¹⁹.

Θὰ ἐπιθυμούσαμε πράγματι νὰ δοῦμε τὶς Ἐκκλησίες –καὶ ἰδιαίτερα τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης– νὰ πρωτοστατοῦν στὸ διάλογο αὐτὸ δίδοντας νέα ὄθηση στὶς ἀξίες ὅπως ἡ ἀλληλεγγύη, ὁ σεβασμὸς τῆς ἐτερότητας, ἀλλὰ συγχρόνως στὴν ἐνότητα καὶ τὴν κοινὴ εὐθύνη τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνῶν. Τὸ μήνυμα τῆς Ὁρθοδοξίας «*κρατᾶμε τὶς ἀξίες, ἀλλάζουμε τὶς στάσεις μας*» σημαίνει ὅτι, μέσα ἀπὸ τὴν κάλη, ὁ εὐρωπαῖος χριστιανὸς ψηφοφόρος μπορεῖ νὰ ἀσκήσει τὴν ἐξουσία ποὺ ἔχει γιὰ νὰ διαμορφώσει τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης²⁰.

τῆς τάξης τοῦ 65%, ἔχει ἀρνητικὴ ἢ μᾶλλον ἀρνητικὴ γνώμη γιὰ τὴν Εὐρώπη. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης διοργάνωσε Ἡμερίδα στο Πνευματικὸ Κέντρο Χανίων μὲ θέμα: «*Πρὸς μία Δημοκρατικὴ Εὐρώπη: Οὐτοπία ἢ Πραγμαγματικότητα*» μὲ ὁμιλητὲς τοὺς Ἀλέκο Παπαδόπουλο, πρ. Ὑπουργό, τὸν Θεοδόση Τάσιο, ὁμ. Καθηγητὴ, Ἀκαδημαϊκό, καὶ τὸν Κων/νο Κυρανάκη, Πρόεδρο τῶν νέων τῆς Εὐρώπης τοῦ Ε.Λ.Κ.

19 Δυστυχῶς κυρίαρχο καὶ καθολικὸ αἴτημα τῆς κοινωνίας μέσα ἀπὸ τὴν διελθοῦσα ἐκλογικὴ διαδικασία ἦταν ἡ τιμωρία τῶν ἐνόχων τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς καὶ ἡ ἐπιστροφή τῶν ὑπεξαλειφθέντων χρημάτων. Στὶς δημοσκοπήσεις πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές, 60% τῶν ἐρωτηθέντων δήλωναν ὅτι γιὰ αὐτοὺς, στὶς ἐκλογές καὶ στὸ τί θὰ ψηφίσουν, θὰ μετροῦσε ἡ ἀντιμετώπιση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ ἡ τιμωρία τῶν ὑπεύθυνων τῆς οἰκονομικῆς κρίσης.

20 Οἱ ἀξίες τῆς Ἐνωσης μπροστὰ στὰ νέα δεδομένα, Ἀφιέρωμα στὸ Περιοδικό *Παρεμβολή*, 103(2013).

Ἡ συμμετοχή τῶν χριστιανῶν πολιτῶν στή διαμόρφωση τῆς Εὐρώπης εἶναι ὑψίστης σημασίας δεδομένου ὅτι πρέπει νά προωθηθεῖ μία νέα ἀντίληψη γιά τήν οἰκονομική κρίση ἀπό αὐτή τῆς ἐπιβεβλημένης λιτότητας. Τονίσαμε, ἐπανελημμένως, σέ πολλά κείμενά μας, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά μιλά μὲ ὄρους οἰκονομικούς, ἀλλά νά θέτει πάντα τὰ ἀκριβῆ ἐρωτήματα. Ἐάν γιά τοὺς πολιτικούς τὸ βασικὸ ἐρώτημα εἶναι «*πότε αὐτὴ ἡ κρίση θὰ λάβει τέλος*», γιά τὴν Ἐκκλησία τὸ βασικὸ ἐρώτημα θὰ πρέπει νά εἶναι «*πόσο μπορεῖ νά μᾶς ἀλλάξει αὐτὴ ἡ κρίση*» καὶ τί θὰ ἀφήσει πίσω της²¹.

Ἐπίσης, δέν μπορούμε νά μὴν ἀναφέρουμε ἢ τουλάχιστον νά μὴν ὑπενθυμίσουμε τίς ἀναφορὲς στὴν ἀνθρώπινη ἀξία καὶ τίς προεκτάσεις της στὴν τελευταία Συνθήκη τῆς Λισαβώνας (Ἄρθρα 2, 6 καὶ 8), τὴν προστασία τῶν περιθωριοποιημένων καὶ εὐάλωτων ομάδων, τὸ σεβασμὸ τῆς ποικιλομορφίας καὶ τῆς ἐτερότητας, τὴν κλιματικὴ ἀλλαγὴ καὶ τίς περιβαλλοντικὰ βιώσιμες πολιτικές, ὅπως τὸ πράττει καὶ τὸ προβάλλει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μας, καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια θέματα!

Ἐπιτρέψτε μου ὅμως, κυρίες καὶ κύριοι, νά πάω ἓνα βῆμα παρακάτω καὶ νά ἀναφερθῶ στὴ σημασία τῆς πρωτοβουλίας τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτῶν. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 11, παρ. 4, τῆς Συνθήκης τῆς Λισαβώνας οἱ «*πολίτες τῆς Ἐνωσης, ἐφόσον συγκεντρωθεῖ ἀριθμὸς τουλάχιστον ἑνὸς ἑκατομμυρίου, ὑπῆκοοι σημαντικοῦ ἀριθμοῦ κρατῶν μελῶν, μποροῦν νά λαμβάνουν τὴν πρωτοβουλία νά καλοῦν τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ, στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιοτήτων της, νά ὑποβάλει κατάλληλες προτάσεις ἐπὶ θεμάτων στὰ ὁποῖα οἱ ἐν λόγω πολῖτες θεωροῦν ὅτι ἀπαιτεῖται νομικὴ πράξη τῆς Ἐνωσης γιά τὴν ἐφαρμογὴ τῶν Συνθηκῶν. Οἱ διαδικασίες καὶ προϋποθέσεις πού ἀπαιτοῦνται γιά τὴ διατύπωση τῆς ἐν λόγω πρωτοβουλίας καθορίζονται σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 24, πρῶτο ἐδάφιο τῆς ἴδιας Συνθήκης*».

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, ἀγαπητοὶ Πατέρες καὶ ἀδελφοί, κυρίες καὶ κύριοι, ἐπιτρέψατέ μου νά περάνω τὸν λόγο μου μὲ τίς ἐξῆς σκέψεις:

21 Κων. Β. Ζορμπᾶ, Ἡ οἰκονομική κρίση ὡς ἀντίδοτο στὴν ἀντιμετώπιση τῆς πνευματικῆς κρίσης, Περιοδικό *ΘΕΟΛΟΓΙΑ*, 2(2012)71-102. Πρβλ. Ἀλ. Παπαδόπουλου, Ἐθνικὴ αὐτογνωσία, στὸ *Τιμητικὸ Τόμο στὸν Ὁμότιμο καθηγητὴ Βασ. Παπαγεωργίου*, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 287-293.

Ἄς ἀναρωτηθοῦμε πού βρισκόμαστε καὶ πού ἀνήκουμε. Ἄν τελικά, ὡς Ἕλληνες καὶ ὡς Ὀρθόδοξοι, εἴμαστε ἀκόμη ἱκανοὶ νὰ διαφεύσουμε, νὰ παρεμβαίνουμε καὶ νὰ ἔχουμε λόγον. Ἄν ὑπάρχει ἐκκλησιαστικὴ αὐτοσυνειδησία, ὥστε αὐτὴ νὰ ὑπηρετεῖ ἔμπρακτα τὸ ἔργο τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι νὰ κλείνει τὸ μάτι σὲ ὅσους ἐπιτελοῦν ἔργο ἀντὶ Χριστόν! Ἄν τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα δὲν διαπρέψει στὴν ἐνότητα, πού εἶναι ἡ ἰδρυτικὴ καταστατικὴ του ἀρχή, πῶς θὰ ἀπαιτήσουμε ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους νὰ τὸ πράξουν;

Γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἡ ἐπιλογή –τότε- τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἦταν δεδομένη καὶ τὴν εἶχε ἐκμυστηρευτεῖ ἀποκαλυπτικά στὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικῆς Ἰάκωβο, ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης κυρὸς Ἀθηναγόρας: «Ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατάθλιψη, στὴν ὁποία ζοῦμε ἐδῶ ἐπὶ αἰῶνες, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς βγάλει κανεὶς. Πρέπει νὰ βγάλουμε ἐμεῖς τὸν ἑαυτό μας, κοιτάζοντας πρὸς τὴν Δύση, πρὸς τὴν Εὐρώπη γενικὰ καὶ τίς Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως»²². Δὲν μπορεῖ νὰ ζεῖ ὁ χριστιανὸς καὶ δὴ ὁ Ὀρθόδοξος σὲ μία συνεχῆ κατάθλιψη! Ἡ Ἐκκλησία ἔχει λόγους καὶ σήμερα νὰ ἀντιδράσει συλλογικὰ ἀπέναντι σὲ ἓνα λόγο -ἀκόμη καὶ ἐκκλησιαστικὸ- πού τὴν ἐκθέτει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ σιωπὴ δὲν εἶναι πάντοτε ἀρετὴ²³...

Ἡ πολύχρονη Πατριαρχία τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἀθηναγόρα στάθηκε κατὰ κοινὴ ὁμολογία παράτολμη καὶ ἀνατρεπτικὴ. Εἴτε τὴν κρίνει κανεὶς μὲ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐπικριτῶν εἴτε μὲ τὰ ἀντίστοιχα τῶν ὑμνητῶν του καταλήγει στὸ ἴδιο πάντα συμπέρασμα ὅτι οἱ τομὲς, πού ἐπέφερε, καὶ οἱ πρωτοβουλίες, πού ἀνέλαβε, ἰδιαίτερα στὸ θέμα τοῦ διαλόγου τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν κόσμον, ὑπῆρξαν ἐξαιρετικὰ καινοτόμες καὶ ρηξικέλευθες. Αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἴδιας τῆς Ὀρθοδοξίας νὰ ἀπαντᾷ στὰ προβλήματα τοῦ κόσμου. Πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτό; Τὴν ἀπάντηση μᾶς τὴν δίδει καὶ πάλι ὁ ἴδιος:

«Ὁ Ἀρχηγὸς πρέπει νὰ εἶναι σκληρὸς. Ἀλλὰ σκληρὸς στὸν ἑαυτό του. Ὅταν θὰ τοῦ ἔρθουν ἀρνητικὰ τὰ πράγματα, δυσχεῖμερα, τότε θὰ σταθῆ καλύτερα... Ὁ Ἀρχηγὸς πρέπει νὰ προαισθάνεται τοὺς νέους χρόνους πού ἔρχονται, καὶ νὰ μιλάει γι' αὐτούς. Νὰ κηρύττει καὶ νὰ προφητεύη ... Τὸν

22 Γ. Μαλούχου, *Ἐγὼ ὁ Ἰάκωβος*, ἐκδ. Λιβάνη, Ἀθήνα 2002, σελ. 189-190. Πρβλ. Κ. Ἀξελοῦ, *Ἡ μοῖρα τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας*, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 2012.

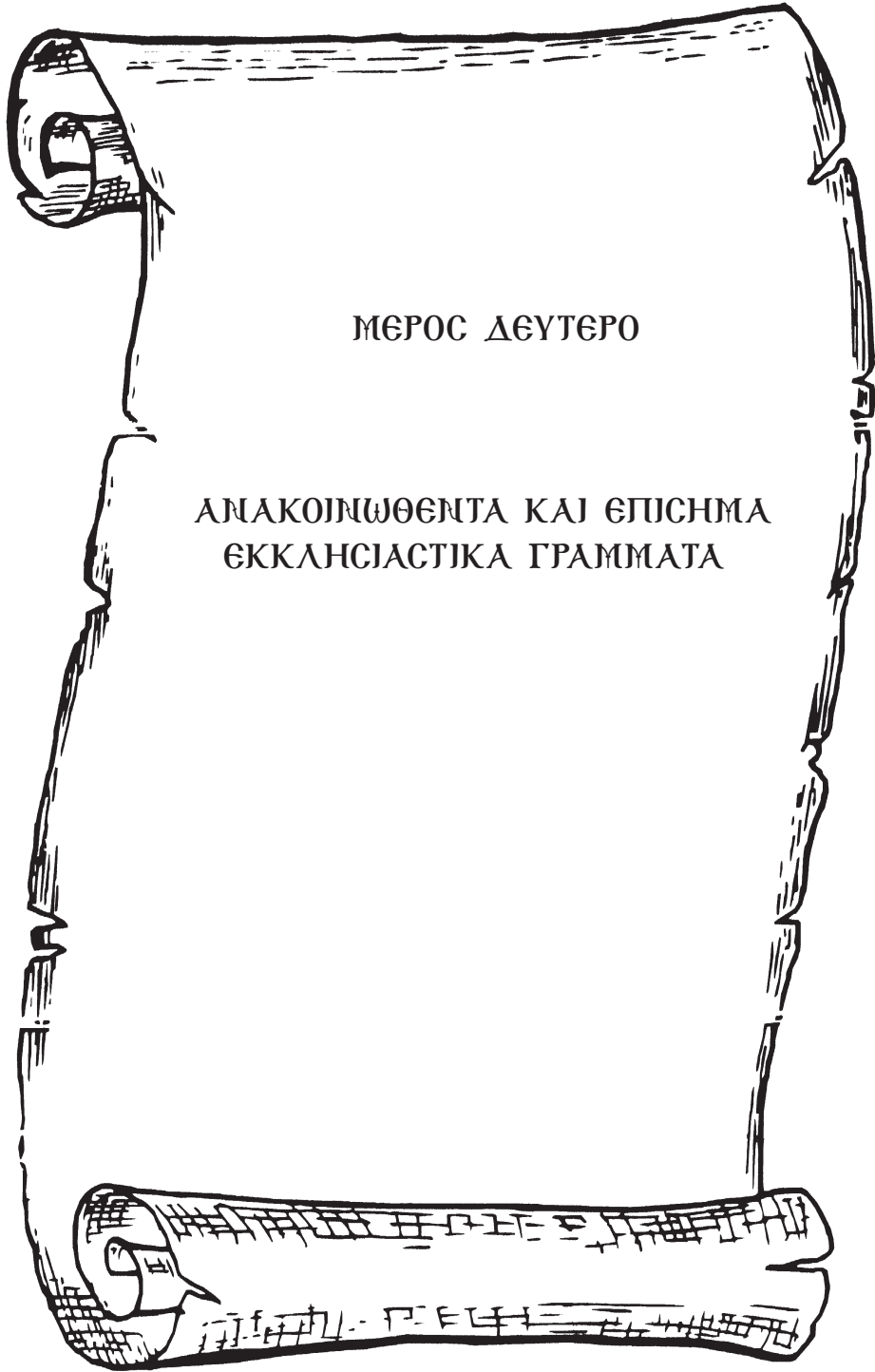
23 Στ. Ζουμπουλάκη, *Χρυσὴ Αὐγὴ καὶ Ἐκκλησία*, ἐκδ. ΠΟΛΙΣ, Ἀθήνα 2013, σελ. 110.

Ἀρχηγὸ πολλὰς φορὰς δὲν τὸν κατανοοῦν, μένει μόνος καὶ εἶναι τραχὺ τὸ ἔργον του, νὰ πείσῃ, νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ δέοντα ... Ἡμεῖς ἀκούομεν τοὺς αἰῶνας, καὶ ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ὅπως εἰς τὸ πλοῖον ὁ Κυβερνήτης λέγει εἰς τὸν Πηδαλιούχον «γραμμὴ», καὶ ἀπαντᾷ αὐτὸς «γραμμὴ», ἔτσι καὶ ἡμεῖς ἀκούομε «Γραμμὴ» καὶ ἀπαντῶμεν: «Γραμμὴ» ... Ἡμεῖς βλέπομεν τὰ ἐπερχόμενα, καὶ πιστεύομεν εἰς τὰ ἐπερχόμενα, καὶ ὀφείλομεν νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τὰ ἐπερχόμενα»²⁴.

Ποιὰ εἶναι ὅμως ἡ δική μας «γραμμὴ» σήμερα;

24 Δημητρίου Τσάκωνα, Ἀθηναγόρας ὁ Οἰκουμενικός τῶν Νέων Ἰδεῶν, Ἀθήνα 1976, σελ. 139.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΗΜΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δελτίον Τύπου τῆς 6ης Νοεμβρίου 2013

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἀνακοινώνει ὅτι ὑπογράφηκε Πρωτόκολλο Συνεργασίας μεταξύ τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, γιά τήν προώθηση καί ὑλοποίηση δράσεων καί πρωτοβουλιῶν σχετικῶν μέ τόν Ἱεροσκευτικό Τουρισμό καί τήν προστασία, ἀνάδειξη καί προβολή τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων τῆς Μεγαλονήσου.

Τό Πρωτόκολλο Συνεργασίας ὑπέγραψαν ἀπό πλευρᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ κ. Ὑλγα Κεφαλλογιάννη, Ὑπουργός Τουρισμοῦ καί ἀπό πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Πέτρας καί Χερρονήσου κ. Νεκτάριος, Πρόεδρος τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Ἱεροσκευτικοῦ Τουρισμοῦ, σέ συνάντηση, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στόν Ἑλληνικό Ὄργανισμό Τουρισμοῦ, τήν Τετάρτη, 6 Νοεμβρίου 2013. Στήν ὑπογραφή τοῦ ἐν λόγω Πρωτοκόλλου παρέστησαν, ἐπίσης, ὁ ἐκ Κρήτης ὀρμώμενος, κ. Βασίλειος Κεγκέρογλου, Ὑφυπουργός Ἐργασίας, Κοινωνικῆς Ἀσφάλισης καί Πρόνοιας, καί ὁ κ. Ἀναστάσιος Λιάσκος, Γενικός Γραμματέας Τουρισμοῦ.

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης προσβλέπει στά ἀγαθά ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς Συμφωνίας, γιά τήν προβολή καί ἀνάδειξη τῆς Παραδόσεως καί τῆς Ἱστορίας τῶν Ἱεροσκευτικῶν Μνημείων τῆς Μεγαλονήσου καί τήν προώθηση καί καλλιέργεια τοῦ Ἱεροσκευτικοῦ - Προσκυνηματικοῦ Τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος θά ἐπιφέρει ποικίλα ὀφέλη γιά τόν Τόπο.

Ἡράκλειο, 6 Νοεμβρίου 2013

Προσλαλιά τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτις
κ. Εἰρηναίου κατά τήν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ
Ἁγίου Τίτου Ἡρακλείου ὡς Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ
Ναοῦ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτις

Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Ἐντιμώτατοι Ἄρχοντες,
Ἀγαπητοί Ἀδελφοί,

Μέσα στό εὐφρόσυνο κλίμα τῆς σημερινῆς πανηγυρικῆς εὐχαριστικῆς μας συνάξεως, στή χαρά τοῦ σημερινοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ, τῆς ἱερᾶς μνήμης τοῦ Πάτρωνος τῆς Ἐκκλησίας μας Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου καί τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς συμπλήρωσης τῶν ἑκατόν χρόνων ἀπό τήν Ἑνωσῆ τῆς Κρήτης μέ τή Μητέρα Ἑλλάδα, ἔρχεται νά προστεθεῖ μία ἀκόμη αἰτία χαρᾶς, γιά τήν Τοπική μας Ἐκκλησία.

Μέ αἰσθήματα δοξολογίας τοῦ Παναγίου Ὄνόματος τοῦ Θεοῦ καί εὐγνωμοσύνης στόν Πάτρωνα μας Ἅγιο Ἀπόστολο Τίτο, ἀνακοινώνομε μέ πολλή χαρά τήν ἀπόφαση ἀνακήρυξης τοῦ Ἱεροῦ τούτου Ἐνοριακοῦ Ναοῦ, ὡς Καθεδρικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης.

Τοῦτος ὁ Ἱερός Ναός, ἀποτελεῖ τήν Καθέδρα τῆς Τοπικῆς μας Ἐκκλησίας. Ὁ μεγαλύτερος θησαυρός μας, ἡ Τιμία Κάρα τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἀποθησαυρίζεται ἐδῶ καί ἀποτελεῖ τό ὄρατό σημεῖο τῆς ἀποστολικότητος καί τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος Τίτος μαρτυρεῖ διαρκῶς ἐδῶ καί μέ τό αἰσθητό σημεῖο τῆς σωματικῆς παρουσίας Του, τήν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας μας. Μᾶς ἐπιστηρίζει διαρκῶς καί μᾶς κατευθύνει. Μᾶς παρηγορεῖ καί μᾶς παραμυθεῖ σέ καιρούς χαλεπούς καί μεταβαλλόμενους. Τόν εὐχαριστοῦμε εὐλαβικά καί προσκυνοῦμε τό ἱερό του λείψανο μέ τήν ἀνύστακτη δέηση καί παράκλησή μας νά μὴν παύσει νά μᾶς σκεπάζει στό ἱερό του ὠμοφόριο καί νά διαφυλάσσει τήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἀφοσιωμένη θυγατέρα τῆς Μητρῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Οἴκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου.

Παρακαλοῦμε γιά τήν ἀνάγνωση τῆς σχετικῆς Ἀπόφασης, τήν ὁποία ἀμέσως μετά θά ἐπιδώσουμε στόν Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρεσβύτερον Ἐμμανουήλ Ἀσκιανάκη, Ἱερατικῶς Προϊστάμενο τοῦ Ἱεροῦ τούτου Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, μέ τήν εὐχή καί τήν προτροπή νά συνεχίσει μαζί μέ τούς ἀξίους συνεργάτες του, κληρικούς καί λαϊκούς, τή διακονία τοῦ Ἱεροῦ τούτου Ναοῦ μέ ἔνθεο ζήλο καί ἀφοσίωση.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΠΟΦΑΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΙΕΡΟΥ ΜΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΙΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΩΣ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΥ ΙΕΡΟΥ ΜΑΟΥ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ΒΙΡΗΝΑΙΟΣ

Λαβόντες ὑπ' ὄψιν:

1. Τοῦς Θείους καί Ἱεροῦς Κανόνας τῆς Ἐκκλησίας,
2. Τάς διατάξεις τοῦ Νόμου 4149/1961 «Περί Καταστατικοῦ Νόμου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας»,
3. Τὴν παρ. 3 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Κανονισμοῦ 1/2013 τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης «Περί Ἐφημερίων καὶ Διακόνων»,
4. Τό ὑπ' ἀριθμ. 75/28-5-2013 ἔγγραφο τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἱεροῦ Ἐνοριακοῦ Μαοῦ Ἁγίου Τίτου Ηρακλείου,
5. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 2871/20-8-2013 πρότασιν αὐτοῦ πρὸς τὸ Μητροπολιτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, περὶ ἀνακηρύξεως τοῦ Ἱεροῦ Ἐνοριακοῦ Μαοῦ Ἁγίου Τίτου Ηρακλείου ὡς Καθεδρικοῦ Ἱεροῦ Μαοῦ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης,
6. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 86/22-8-2013 Ἀπόφασιν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης περὶ τῆς αὐτῆς ἀνακηρύξεως,
7. Τὴν ἐν γένει ἱστορίαν καὶ τὸν συμβολισμόν τοῦ ἐν λόγῳ Ἱεροῦ Μαοῦ, καὶ
8. Τὸ γεγονός τῆς ἐν αὐτῷ διαφυλάξεως τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου, Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης,

Α Π Ο Φ Α Σ Ι Ζ Ο Μ Ε Ν

Ἀνακηρύσσομεν τὸν Ἱερόν Ἐνοριακόν Μαόν τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου, Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης, τῆς Πόλεως τοῦ Ηρακλείου, ὡς

ΙΕΡΟΝ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΝ ΜΑΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ἀναπέμποντες δόξαν τῷ Τριαδικῷ Θεῷ ἡμῶν καὶ αἰνεσιν τῷ Πάτρῳ καὶ Πρώτῳ Ἐπισκόπῳ τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἁγίῳ Ἀποστόλῳ Τίτῳ, γνησίῳ τέκνῳ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν, Θεοκίρκος καὶ Οὐρανοβάμονος Παύλου.

Ἐν Ηρακλείῳ, τῇ 25ῃ Ἀυγούστου 2013

ἉΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
τῆς Κρήτης Βιρηνάιος

ΒΙΡΗΝΑΙΟΣ

Πιτάκιον Ἀνακηρύξεως Ἱ. Ν. Ἁγ. Τίτου Ἡρακλείου ὡς Καθεδρικοῦ

Συνοδική Ἐγκύκλιος Ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων

Ἀριθμ. Πρωτ. 823

Ἐν Ἡρακλείῳ, τῇ 25ῃ Δεκεμβρίου 2013

Πρός

τούς Αἰδεσιμολογιωτάτους Κληρικούς, τούς Ὄσιωτάτους Μοναχούς
καί τόν εὐσεβῆ καί φιλόθεο Λαό τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Ἀγαπητοί μας ἀδελφοί, παιδιά τῆς Ἐκκλησίας μας,

Αὐτές τίς ἡμέρες ἐορτάζουμε τή «Μητρόπολη τῶν Ἑορτῶν», τά Χριστουγεννα. Στή μεγάλη αὐτή Ἑορτή μας, ὁ Θεός γίνεται ἄνθρωπος. Ὁ Λόγος σαρκώνεται γιά νά ἀγιάσει καί νά ἀναγεννήσει τόν ἄνθρωπο, τήν ἀνθρώπινη ζωή, ἡ ὁποία εἶναι θεῖο δῶρο.

Στή Φάτνη τοῦ Σπηλαίου τῆς Βηθλεέμ, προσκύνησαν ὅλοι: οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων, οἱ ἀπλοὶ βοσκοὶ τῆς υπαίθρου, οἱ σοφοὶ Μάγοι, ὅπως καί ἡ κτίση ὁλόκληρη, τόν Νεογέννητο Χριστό, τόν Αἰώνιο καί Ἀθάνατο Σωτῆρα μας.

Ἐμεῖς, οἱ Ὀρθόδοξοι ἄνθρωποι, πορευόμαστε μέ τήν Πίστη, τήν Παράδοσή μας, τό υἱές ἐκκλησιαστικό φρόνημα καί τό βίωμα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς μέ τό Χριστό, τό ὁποῖο ἐκφράζεται μέ τά τρία στάδια τῆς Ὀρθόδοξης πνευματικότητας, τήν κάθαρση, τόν φωτισμό καί τή θέωση.

Στό ἀπέριττο Σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ, δέν εἰσχωρεῖ τελικά ἓνα φευγαλέο συναίσθημα ἐξωτερικῆς χαρᾶς, ἢ ἡ «θηρησκευτικότητα», γιά μιά κοσμική εὐδαιμονία, ἀλλά χωροῦν καί παραμένουν, ὅσοι ἔζησαν καί ζοῦν τήν ἀληθινή ζωή τοῦ Χριστοῦ.

Στίς μεγάλες δυσκολίες τῶν καιρῶν μας καί τίς κρίσεις, ὄχι μόνον τίς οικονομικές, ἀλλά καί τίς βαθύτερες, μέ ἀνώτερη ἀπό ὅλες τήν πνευματική κρίση, ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, ὑπενθυμίζει σέ ὅλους μας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο ἀπρόσωπο ἄτομο ἢ ἓνας καταναλωτής, ἀλλά βρίσκεται σέ διαρκῆ σχέση υπαρξιακῆς κοινωνίας μέ τόν Χριστό καί τούς συνανθρώπους του.

Ὁ σύγχρονος εὐτελισμός τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀξιοπρέπειάς του, ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τήν Ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία γιά τό μυστήριό τῆς ζωῆς. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, σήμερα, μέ πρωτεργάτη τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ Χριστός ἦλθε, γιά νά ἔχουμε ζωή περισσεῖα, «ἵνα ζῶν ἔχωσι καί περισσὸν ἔχωσιν» (Ἰωάν.

ι', 10). Προβάλλει τήν μεταξύ μας ισότητα, τήν ἀδελφότητα καί τήν ἀλληλεγγύη.

Ἀπό τή Φάτνη τοῦ Χριστοῦ μας, πηγάζει ἡ μοναδική ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὡς θείου δώρου καί σᾶς προτρέπομε μέ πολλή πατρική ἀγάπη, κατά τή μεγάλη σημερινή Ἑορτή τῶν Χριστουγέννων, νά σεβόμαστε τή ζωή καί τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, τό δικό μας καί τῶν ἄλλων καί νά διαφυλάττουμε τήν ιερότητα καί τή μοναδική ἀξία τῆς. Νά ἀναγνωρίζουμε στά πρόσωπα τῶν ἐν Χριστῶ ἀδελφῶν μας, τίς «εἰκόνες τοῦ Θεοῦ». Νά βλέπουμε καί νά ζοῦμε τή ζωή ὡς τό δῶρο τοῦ Θεοῦ, νά ἀγαποῦμε τόν κάθε ἄνθρωπο, ὡς «οὐρανοπολίτη», πολίτη τῆς εὐλογημένης Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Νά συνεργαζόμαστε ὅλοι μαζί, γιά τήν προστασία τῆς θεοδώρητης ζωῆς καί νά ἀτενίζουμε μέ ἐλπίδα καί προσδοκία τόν Σαρκωθέντα Κύριό μας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀληθινή, μοναδική Ζωή μας.

Στήν εὐλογημένη αὐτή περίοδο τῶν Χριστουγέννων, εἶναι ἀπαραίτητο, νά θυμηθοῦμε, ὅλους ἀνεξαιρέτως τούς συνανθρώπους μας, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται σέ δοκιμασίες, θλίψεις, ἀσθένειες, φτώχεια, ἀνεργία, πείνα καί νά παραμείνουμε ἀλληλέγγυοι σέ αὐτούς, μέ σεβασμό καί διάκριση. Νά παρέχουμε μέ ἀνιδιοτέλεια κάθε εἶδος βοήθεια, σέ ὅσους τή χρειάζονται. Νά δείχνουμε μέ τρόπο χριστομίμητο, συμπαράσταση στόν πόνο, τή θλίψη καί τήν ὁποιαδήποτε δοκιμασία, τοῦ κάθε ἀδελφοῦ μας, μέ τρόπο ἀγαπητικό, ταπεινό καί κενωτικό.

Νά διαβοῦμε τίς γέφυρες κοινωνίας μεταξύ ὄλων μας, ὥστε νά συμβάλουμε στήν πραγμάτωση τῆς εἰρήνης καί τῆς καταλλαγῆς. Νά χαίρομαστε τό Γεγονός τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, ὡς ἀφορμή δοξολογίας τοῦ Οὐράνιου Πατέρα μας, τῆς Πηγῆς τῆς Ζωῆς καί τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς. Νά διατηροῦμε τό σεβασμό στό θεόδοτο δῶρο τῆς ζωῆς. Νά παλαίβουμε καί νά νικοῦμε τίς ἀπελπισίες, τίς ἀπογοητεύσεις καί τά ἀδιέξοδα τῆς ζωῆς, τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τόν αὐτοκαταστροφικό ἐγωϊσμό τοῦ σημερινοῦ κόσμου καί προκαλοῦν τόν εὐτελισμό τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ἀπειλοῦν δέ, πολλές φορές, τή συνέχιση καί τήν ποιότητα τῆς ζωῆς.

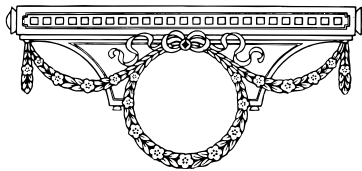
Μέ τίς πατρικές αὐτές σκέψεις καί τίς ποιμαντικές προτροπές μας, συνοδοιποροῦμε, ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, μέ ὅλους ἐσᾶς καί προσευχόμαστε, ὁ Σωτῆρας μας Ἰησοῦς Χριστός, νά χαρίζει στους ἀνθρώπους τῆς Μεγαλονήσου μας, δύναμη καί ἀντοχή, προσδοκία καί ἐλπίδα, οὐράνια χαρά, χρόνια πολλά καί ἐλπιδοφόρα, πάντοτε μέ σε-

βασμό στήν άξία τής ανθρώπινης ζωής και τή μοναδικότητα του άνθρώπινου προσώπου.

Σας αγαπούμε, σας εύλογοϋμε, μοιραζόμαστε μαζί σας και ζοϋμε όλα τα προβλήματά σας και εύχόμαστε όλόψυχα, μέ του Νεογέννητου Χριστου μας τή δύναμη, νά ξεπεράσουμε όλα τα σημερινά προβλήματα και νά βροϋμε τον δρόμο μας, πού είναι ο δρόμος του Χριστου, ο Ίδιος ο Χριστός!

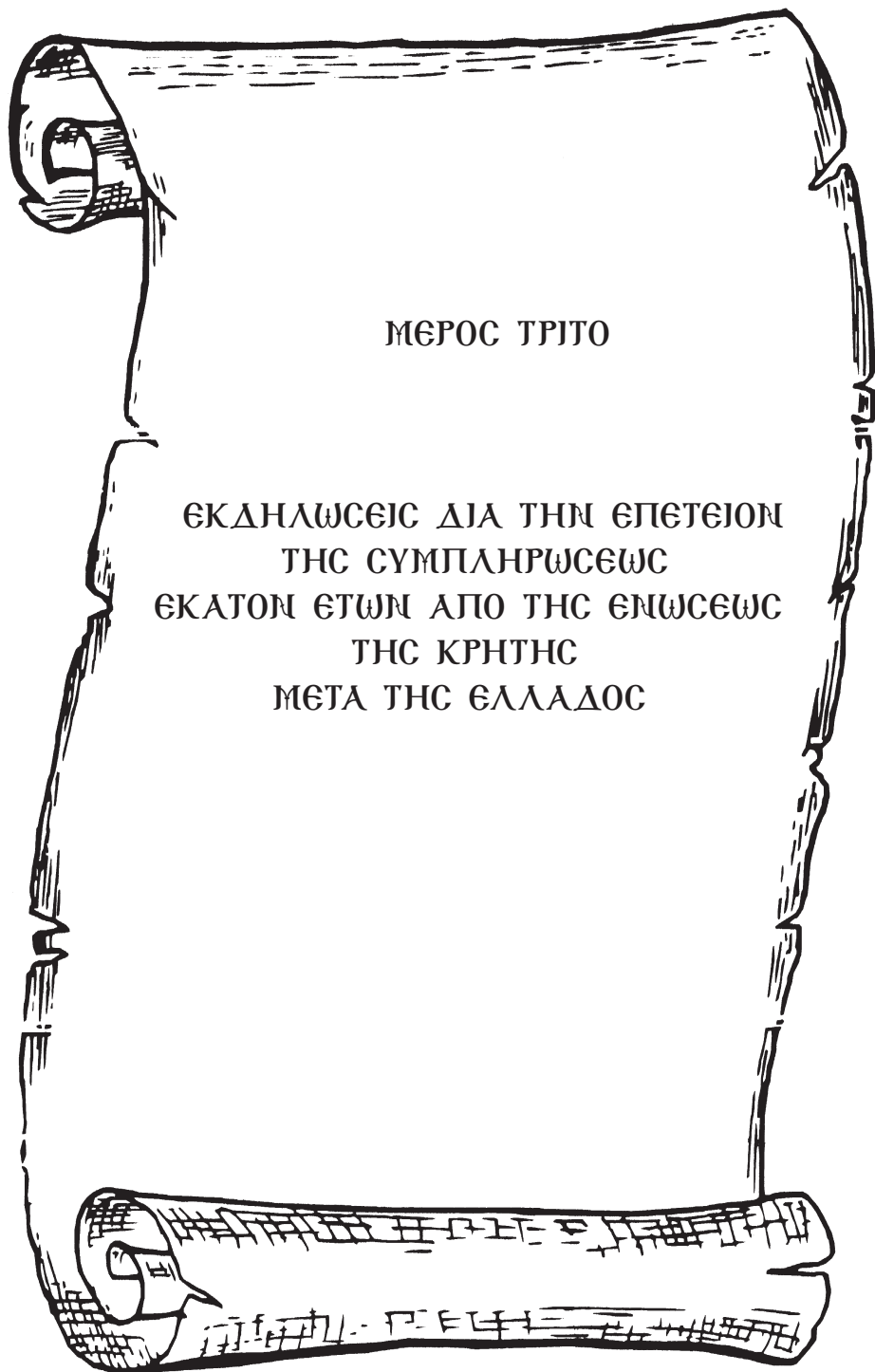
Μέ πατρικές έόρτιες εύχές και έν Κυρίω Τεχθέντι άγάπην

† Ο Κρήτης Ειρηναίος, Πρόεδρος
† Ο Γορτύνης και Άρκαδίας Μακάριος
† Ο Ρεθύμνης και Αύλοποτάμου Εϋγένιος
† Ο Κυδωνίας και Άποκορώνου Δαμασκηνός
† Ο Λάμπης, Συβρίτου και Σφακίων Ειρηναίος
† Ο Ίεραπύτνης και Σητείας Εϋγένιος
† Ο Πέτρας και Χερρονήσου Νεκτάριος
† Ο Κισάμου και Σελίνου Άμφιλόχιος
† Ο Άρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου Άνδρέας

Ύψωσις τῆς Ἑλληνικῆς Σημαίας
εἰς τό Ἱστορικόν Φρούριον Φιρκᾶ Χανίων

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ
ΕΚΑΤΟΝ ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκ τῆς ἐπετειαικῆς τελετῆς εἰς τὸ Φρούριον Φιρικᾶ Χανίων

Δελτία Τύπου

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἀνακοινώνει ὅτι θά τελέσει Συνοδική Θεία Λειτουργία, μέ τή συμμετοχή τῶν Ἀρχιερέων τῆς Μεγαλονήσου, τήν Κυριακή, 25η Αὐγούστου 2013, εἰς τόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Τίτου Ἡρακλείου.

Μέ τήν Συνοδική αὐτή Θεία Λειτουργία, ἡ ὁποία συμπίπτει μέ τόν ἑορτασμό τῆς Ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου, Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης, ἡ Ἐκκλησία Κρήτης συμμετέχει εἰς τίς διοργανούμενες εἰς ὁλόκληρη τήν Κρήτη Ἐκδηλώσεις, γιά τήν ἐπέτειο τῆς συμπληρώσεως ἑκατόν ἐτῶν ἀπό τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Μητέρα Ἑλλάδα.

Προσκαλοῦνται οἱ Ἀρχές καί ὁ εὐσεβής λαός τοῦ Τόπου νά συμμετάσχουν εἰς τήν Συνοδική αὐτή Θεία Λειτουργία.

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἀνακοινώνει ὅτι θά τελέσει Συνοδική Θεία Λειτουργία τήν Κυριακή, 1η Δεκεμβρίου 2013, στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Χανίων.

Μέ τή δεύτερη αὐτή Συνοδική Θεία Λειτουργία, μετά ἀπό τήν πρώτη, ἡ ὁποία τελέσθηκε τήν 25η Αὐγούστου 2013 στόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Ἡρακλείου, ἡ Ἐκκλησία Κρήτης συμμετέχει στίς διοργανούμενες σέ ὁλόκληρη τήν Κρήτη Ἐκδηλώσεις, γιά τήν ἐπέτειο τῆς συμπληρώσεως ἑκατόν ἐτῶν ἀπό τῆς Ἑνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Μητέρα Ἑλλάδα.

Τόν πανηγυρικό τῆς ἡμέρας θά ἐκφωνήσῃ ἐκ μέρους τῆς Ἱεραῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου κ. Ἀνδρέας.

Προσκαλοῦνται οἱ Ἀρχές καί ὁ εὐσεβής λαός τοῦ Τόπου νά συμμετάσχουν στή Συνοδική αὐτή Θεία Λειτουργία.

Ἐκ τῆς Ἀρχιγραμματείας τῆς Ἱεραῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου

Ό Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Ειρηναίος, μετά Σεβ. Αρχιερέων τής Εκκλησίας Κρήτης κατά τήν Συνοδικήν Θείαν Λειτουργίαν έν τῷ Ι. Ναῶ Ἁγίου Τίτου Ἡρακλείου (φωτ. Ἰωακείμῖδης)

Συνοδική Θεία Λειτουργία εις Ηράκλειον

Όμιλία Σεβ. Αρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Βιρριναίου
κατά τήν Θείαν Λειτουργίαν διά τά 100 χρόνια
ἀπό τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα
(25-8-2013)

Γιορτάζομε τοῦτο τό ἔτος, 2013, ὡς Κρήτη καί Κρητικοί τό μεγάλο γεγονός, τήν μεγάλη Ἐπέτειο τῆς Ἐνώσεως τῆς Μεγαλονήσου μας μέ τήν Μητέρα Ἑλλάδα. Κρήτες οἱ ὁποῖοι μένομεν ἐδῶ, ἀλλά καί σ' ὅποιο-δήποτε μέρος τοῦ κόσμου πανηγυρίζομε καί εὐχαριστοῦμε τόν Θεό γιά τήν μεγάλη ἱστορικήν ἐπέτειο τῶν 100 χρόνων ἀπό τήν Ἐνωσή μας μέ τήν Μητέρα Πατρίδα.

Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης, ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος της, οἱ Κρήτες Ἀρχιερεῖς, οἱ Ἱερεῖς, οἱ Μοναχοί, οἱ Ἐπιστήμονες, οἱ Καθηγητές, οἱ Δάσκαλοι, τά Πανεπιστήμια, ὅλα τά σχολεῖα, οἱ φοιτητές, οἱ μαθητές, οἱ Ἀρχές, ἡ Περιφέρεια Κρήτης, οἱ Δήμοι, οἱ Σύλλογοι, οἱ Φορεῖς, ὅλοι μας, ἀπό τήν ἀρχή τοῦ 2013 ἐωρτάσαμεν, ἐορτάζομεν καί θά ἐορτάζωμε μέχρι τό τέλος τοῦ εὐλογημένου τούτου ἔτους, τό ὁποῖον διανύομε, τήν Ἐπέτειο τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης ἐκτός ἀπό τίς δράσεις καί τίς Ἐκδηλώσεις τῶν κατά τόπους Ἱεραρχῶν καί τῶν Κληρικῶν, δίδομε «τό παρών» μέ τήν σημερινήν αὐτήν Συνοδικήν Θεία Λειτουργία, εἰς τόν ἱστορικό καί πάνσεπτον αὐτόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Τίτου, πρώτου Ἐπισκόπου τῆς Μεγαλονήσου μας.

Μέ τήν θεῖαν αὐτήν Λειτουργία, δέν δίδομε μόνον προσωπικό «παρών» ὡς Ἱεραρχία, ὡς Κρήτες Ἀρχιερεῖς καί Κληρικοί, δέν κάνομε καί ἐμεῖς τό δικό μας «κομμάτι», τό ἐκκλησιαστικό! Ἀντιθέτως λειτουργοῦμε σήμερα ὅλοι οἱ Ἀρχιερεῖς τῆς Κρήτης γιά νά ἀνακαλύψωμε καί νά ζήσωμε τήν ἐνότητά μας, τήν ἐνότητα ὅλων μας. Ἡ σημερινή αὐτή θεῖα Λειτουργία ἐνώνει ὅλους μας, κλήρο καί λαό.

Μέ τήν θεῖα Λειτουργία ἐνωνόμαστε ὅλοι μας διά μέσου τῶν αἰώνων καί σήμερα, ὅλη ἡ Κρήτη, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι της ἀπό τά παιδιά μέχρι καί τούς ἡλικιωμένους. Ὅλες οἱ ἡλικίες, ὅλες οἱ τάξεις τῶν ἀνθρώπων μας,

ὄλων τῶν Ἐποχῶν καί σήμερα, ὅλοι ἐμεῖς εἴμαστε ἐνωμένοι καί μένομεν ἐνωμένοι μέ τόν Θεό καί μεταξύ μας. Ἡ θεία αὐτή Λειτουργία καί ἡ Ἐκκλησία ἐνώνει, εὐλογεῖ καί ἀγιάζει τούς πάντες, τά πάντα καί εἶναι ἡ πηγή καί ἡ ἀρχή ὄλων τῶν καλῶν τῆς ἐνώσεως καί τῆς κοινῆς πορείας μας.

Μέ τήν σημερινήν αὐτή θεία Λειτουργία παρακαλοῦμε τό Θεό καί τόν λαό, νά ἐπανενωθοῦμε μεταξύ μας, μέ τήν Ἱστορία μας καί τήν Παράδοσή μας, εἰς τήν ὁποίαν ὑπῆρχε, ὑπάρχει καί χρειάζεται πολύ σήμερα νά ὑπάρχει, κοινοτική, κοινή ζωή, κοινή πνοή, κοινή πορεία, κοινοί ἀγῶνες.

Ἡ Παράδοσή μας αὐτή καί μάλιστα ἡ λειτουργική Παράδοση, μᾶς ἐνώνει ὅλους μας καί ὅλα, πάντοτε γιά τό καλό καί τήν πρός τά ἐμπρός πορεία, τήν πρόοδο, τήν εἰρήνη, τήν χαρά τοῦ λαοῦ καί τοῦ Τόπου καί τοῦ λαοῦ μας.

Μέ τήν Λειτουργίαν αὐτήν καί ὅλη τήν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μας καταφέρνομεν μέ τήν βοήθεια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, νά ἔχωμε τήν δυνατότητα νά ἐνωθοῦμεν ὄχι μόνον μεταξύ μας ὡς Ἕλληνες Κρητικοί, ἀλλά καί μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους καί τούς λαούς τῆς γῆς, εἰς τά Πανηγύρια, τίς Γιορτές καί τίς Παραδοσιακές Ἐκδηλώσεις μας, ὅπως καί εἰς τά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μας, τά ὁποῖα ἀναδεικνύουν καί τιμοῦν τό πρόσωπόν μας.

Μέσα σ' αὐτό τό λειτουργικό καί Παραδοσιακό πλαίσιο μας ἔχομε σήμερα τήν δυνατότητα νά βροῦμε ὅλοι μας τόν ἑαυτόν μας πού τόν ἔχομε χάσει, τήν κοινή μας ταυτότητα, τό πρόσωπό μας ὅπως τό εἶχαν καί τό ζοῦσαν οἱ πρόγονοί μας οἱ Ἐπαναστάτες καί οἱ ἀγωνιστές γιά τήν ἐλευθερία μας, ὅλοι μαζί.

Αὐτό εἶναι τό κλίμα καί τό πνεῦμα τῆς σημερινῆς αὐτῆς Συνοδικῆς Λειτουργίας μας, ἐδῶ, εἰς τόν Ἅγιον Τίτον μας.

Εἰς τήν σημερινήν αὐτήν Συνοδική μας Λειτουργία θά ἦταν καλό καί σκόπιμο νά ἀναφερθοῦμε ἔστω γιά λίγο στά ἱστορικά γεγονότα, εἰς τό κλίμα καί τήν ἀτμόσφαιρα τῶν χρόνων, τῶν ἀγῶνων οἱ ὁποῖοι μᾶς ἔδωκαν τήν Ἑνωση, τήν ὁποία σήμερα γιορτάζομε.

Γιά λόγους ὅμως οἰκονομίας χρόνου καί σεβασμοῦ εἰς τό πρόσωπο καί τίς εὐθύνες ὄλων μας, ὅλης τῆς σημερινῆς Κοινωνίας μας καί ὄλων τῶν ἀνθρώπων της, κρίνω προσωπικῶς καλύτερο νά “κλίνωμε γόνυ”, νά γονατίσωμε, νά προσκυνήσωμε καί νά ἐκφράσωμεν ὅλο τόν σεβα-

σμό και τήν εὐγνωμοσύνη μας εἰς τοὺς γενναίους Ἀγωνιστὲς τῆς Κρήτης, νὰ προσκυνήσωμε τὰ ἅγια χρώματα τῆς Κρήτης μας, τὰ ὁποῖα τοὺς σκεπάζουν, νὰ ἐκφράσωμεν ὅλη μας τήν εὐγνωμοσύνη σ' αὐτοὺς γιὰ ὅσα ἔκαναν, ὅσα ἐτόλμησαν καὶ ὑπέφεραν, τίς ἀτελείωτες θυσιές των, νὰ τοὺς κλείσωμε καὶ νὰ τοὺς ἔχωμε στὴν καρδιά μας καὶ στὴν συνέχεια, νὰ ἀτενίσωμε τὸ σημερινὸ παρὸν καὶ πῶς πολὺ καὶ κυρίως τὸ μέλλον τῆς Κρήτης, τὸ μέλλον μας, πρὸς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προσανατολιζώμαστε καὶ νὰ κατευθυνώμαστε.

Πέραν λοιπὸν ἀλλὰ καὶ μέ βάση τὰ ἱστορικὰ Γεγονότα τῶν ἀγώνων τῶν Πατέρων μας γιὰ τὴν Ἑνωσὴ τῆς Κρήτης μέ τὴν Μητέρα Πατρίδα, αἰσθάνομαι τὸ χρέος καὶ τὴν ἀνάγκη ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας μας νὰ ἐπιμείνω καὶ νὰ τονίσω ἰδιαιτέρως, τί ἔχομε καὶ τί ὀφείλομε νὰ σκεφθοῦμε καὶ νὰ ὀραματισθοῦμε καὶ νὰ κάνωμε σήμερα γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Κρήτης καὶ τῶν παιδιῶν μας;

- Πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ εἶμαστε ἀληθινὰ ἐνωμένοι καὶ ἀγαπημένοι μεταξύ μας, ὅπως καὶ μέ τὴν Μητέρα Πατρίδα μας, τὴν Ἑλλάδα μας. Ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι Μητέρα ἀγαπημένη καὶ πολὺτιμη. Μαζὺ Της νὰ εἶμαστε πάντοτε. Μητέρα χρειαζόμαστε. Ὅχι ὀρφάνια, ὄχι ἀπομόνωση, ὄχι διχασμοὺς καὶ χωρισμοὺς. Ἐνα ὅλοι μας, ὅπως ἦταν καὶ εἶναι τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἑλληνισμός, ἐνιαῖος καὶ ἀδιάσπαστος. Νὰ δίδωμε καὶ νὰ παίρνωμε. Νὰ κοινωνοῦμε, νὰ ἀλληλοκατανοοῦμαστε καὶ ἀλληλοβοηθοῦμαστε σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Ἐνα ὅλοι. Στά δύσκολα χρόνια πού σήμερα περνοῦμε, στά εὐκολώτερα, σέ ὅλα. Οἱ σημερινὲς δυσκολίες νὰ μᾶς φέρουν πῶς κοντά. Νὰ πορευώμαστε, νὰ ἀγωνιζώμαστε, νὰ ὀραματιζώμαστε, νὰ σκεπτόμαστε ὅλοι μαζὺ μέ ἐνότητα καὶ ὄχι ποτέ ὁποιαδήποτε αὐτονομία καὶ ὁποιοσδήποτε ἀπομονώσεις, διχασμοὺς.

- Νὰ ἀγαπήσωμε καὶ νὰ ἀγκαλιάσωμε τὸν σύγχρονο κόσμον, τοὺς σημερινούς ἀνθρώπους τῆς γῆς πού ἔρχονται εἰς τὴν Κρήτη καὶ ἐκτός Κρήτης, νὰ σεβώμαστε τὴν ὅποια ἰδιαιτερότητα καὶ διαφορετικότητα τῶν ἄλλων, μέ τὴν ἀπόλυτη προϋπόθεση ὅμως, ὅτι δέν θὰ παύσωμε ποτέ νὰ εἶμαστε Ἕλληνες Κρήτες, μέ ταυτότητα καὶ ὄνομα καὶ πρόσωπο, μέ τὸν Τριαδικὸ Θεό, τοὺς Ἁγίους, τὴν Ἱστορία μας. Χωρὶς καμμία ἀπορρόφησι ἀπὸ κανένα. Χωρὶς συμβιβασμοὺς καὶ ὑποχωρήσεις. Χωρὶς καμμίαν ἰσοπέδωση. Νὰ εἶμαστε καὶ νὰ μείνωμε γνήσιοι, αὐθεντικοὶ Ἕλληνες Κρητικοὶ καὶ ὡς τέτοιοι, σύμφωνα μέ τὴν Παράδοσή μας, νὰ δεχώμαστε καὶ νὰ ἀγαποῦμεν ὅλους, χωρὶς ὅμως νὰ χάνωμε τὸν ἑαυτό

μας, όπως ήταν οι εύλογημένοι Πρόγονοί μας.

- Επίσης νά είμαστε έτοιμοι και έμεις, όπως οι Πατέρες μας, για τούς σημερινούς αγώνες, τήν επιβίωσή μας, τήν διαφύλαξη τής Κρήτης και τής Ελλάδας και όλου του Έλληνισμού, από κάθε υποδούλωση, σέ ό,τιδήποτε και όποιοιδήποτε επιβουλεύεται και υποσκάπτει αυτό τό όποιον είμαστε. Δέν μπορούμε και δέν πρέπει σήμερα παρά νά είμαστε θυσιαστικοί, αποφασιστικοί και αγνωμιστικοί. Αυτό είμαστε, αυτό είναι τό DNA μας. Μήν τό λησμονούμε, μήν τό χάσωμε. Νά αγαλιάσωμε τά χωριά, τίς πόλεις, τά σπίτια μας, τά χωράφια μας, νά γνωρίσωμε και νά κρατήσωμε τά ήθη και τά έθιμά μας, πέρα και πάνω από όποιαδήποτε παγκοσμιοποίηση και ίσοπέδωση. Νά κάνωμε θυσίες, αγώνες άτελειώτους, χωρίς δισταγμούς και φόβους και δειλίες.

- Νά σηκώσωμε τό κεφάλι μας ψηλά, νά βλέπωμε μακριά, όπως οι καθαροί και αιώνιοι Κρητικοί “άναντρανιστά”. Νά βλέπωμε τούς μεγάλους όρίζοντες τής Κρήτης από τόν Ψηλορείτη, τίς Κρητικές Μαδάρες και τά Λασιθιώτικα βουνά μας, νά άτενίζωμε τόν ούρανό, τούς ούρανοίς, τήν αιωνιότητα, μακριά από κάθε σκέψη και πράξη αυτοκτονίας, όχι μόνον τό χρέμα και τό κέρδος, τίς άπολαύσεις και μόνον τά γήϊνα, όπως ό σημερινός κόσμος. Έδώ χρειάζεται πάρα πολλή προσοχή. Καλά όλα τά γήϊνα, οι άνάγκες μας, οι επιθυμίες, οι προσωποί στόχοι μας, αλλά ως ένα σημείον, όπως ήταν οι Πατέρες μας όχι όμως μόνον αυτά και μόνον νά ζούμε για αυτά, όπως τίς τελευταίες δεκαετίες, τά τελευταία χρόνια.

- Η καθημερινότητά μας, ή καθημερινή ζωή μας, νά είναι άπλή, λιτή, χωρίς ύπερβολές, καταχρήσεις, υπερκαταναλώσεις, σπατάλες. Δέν ήταν και δέν είναι αυτή ή ζωή τής Κρήτης, τών Κρητών και όλων τών Όρθοδόξων Έλλήνων. Τί χρειαζόμαστε σήμερα άλλα μοντέλα, άλλες θρησκείες, άλλους προσανατολισμούς, άλλες ψευδαισθήσεις και ψευδαπάτες. Έμεις δέν είμαστε αυτοί. Νά είμαστε άπλοί, όλιγαρκείς, ταπεινοί, φιλόξενοι. Νά αγαπούμε τόν Θεό, τήν Παναγία, τούς Αγίους μας. Αυτοί είμαστε, έτσι πρέπει νά ζήσωμε και νά ζούμε, έτσι νά ξεπεράσωμε τίς σημερινές κρίσεις, κατακρίσεις και τά άτελείωτα άδιέξοδά μας. Αυτός είναι ό σημερινός δρόμος και ό τρόπος ζωής μας.

Άγαπητοί μου άδελφοί,

Μέ τήν σημερινή Συνοδική Αρχιερατική αυτή Θεία Λειτουργία αγαλιάζομεν όλη τήν Κρήτη, όλους τούς Κρητες όπου γής και παρα-

καλοῦμε τόν Θεό καί τούς Ἁγίους τῆς Κρήτης μας νά μᾶς στηρίζουν, νά μᾶς βοηθοῦν νά προχωροῦμε, νά προκόπτωμε, νά συνεχίζωμε τόν δρόμο μας μέ μιᾶ ἀληθινή καί ὁμορφη πορεία καί ζωή μας. Νά ἀλλάξωμεν ὅλοι μας νοοτροπία καί πορεία. Νά μετανοήσωμε. Νά βροῦμε τόν ἀληθινόν ἑαυτό μας καί τόν Ἑλληνικόν Ὀρθόδοξο δρόμο μας.

Ὁ Θεός εἶναι μαζί μας καί ἐμεῖς ὅλοι, νέοι ἄνθρωποι, ἡλικιωμένοι, ὅλοι, ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν προγόνων μας, τῶν Ἀγωνιστῶν τῆς Κρήτης καί τῆς Παραδόσεώς μας, νά προχωρήσωμε σήμερα σωστά καί εὐλογημένα. Αὐτό ἔχομε νά κάνωμε σήμερα. Αὐτό εἴμαστε.

Ὁ Θεός βοηθός ὅλων μας.

Ἡ Τιμία Κάρα
τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου

Συνοδική Θεία Λειτουργία εις Χανιά

Συνοδική Θεία Λειτουργία πραγματοποιήθηκε τήν Κυριακή, 1η Δεκεμβρίου 2013, στὸν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Χανίων μέ λαμπρότητα καί μεγαλοπρέπεια, γιά τά 100 χρόνια τῆς Ἑνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα, προεξάρχοντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ.κ. Εἰρηναίου καί συλλειτουργούντων τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λάμπης Συβρίτου καί Σφακιῶν κ. Εἰρηναίου, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πέτρας καί Χερρονήσου κ. Νεκταρίου, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου Καστελλίου καί Βιάννου κ. Ἀνδρέου, τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλοχίου καί τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου κ. Δαμασκηνοῦ.

Κληῖρος καί λαός γέμισαν ἀσφυκτικά τόν Ἱερό Ναό ἀνάμεσά τους ἐκπρόσωποι τῆς Κυβέρνησης, τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, τῶν σωματίων ἀσφαλείας, τῆς Περιφέρειας καί τοῦ Δήμου.

Τήν Κυβέρνηση ἐκπροσώπησε ὁ Ὑπουργός Διοικητικῆς Μεταρρύθμισης καί Ἡλεκτρονικῆς Διακυβέρνησης κ. Κυριάκος Μητσοτάκης, ἐνῶ ἔδωσαν τό παρόν ὁ Ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς Νέας Δημοκρατίας καί πρῶτην Πρωθυπουργός κ. Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης, ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς κ. Χρῆστος Μαρκογιαννάκης, ἡ Βουλευτής κ. Ντόρα Μπακογιάννη, ὁ Βουλευτής κ. Μανοῦσος Βολουδάκης, ὁ Περιφερειάρχης κ. Σταῦρος Ἀρναουτάκης, ὁ Ἀντιπεριφερειάρχης κ. Ἀπόστολος Βουλγαράκης, Δήμαρχοι καί Ἀντιδήμαρχοι, ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ καί τοῦ Λιμενικοῦ καί ἐπρόσωποι ὄλων τῶν Μητροπόλεων.

Μετά τό πέρας τῆς Θείας Λειτουργίας ἀκολούθησε ἐπίσημος Δοξολογία, ἐνῶ τόν Πανηγυρικό τῆς ἡμέρας ἐκφώνησε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου Καστελλίου καί Βιάννου κ.κ. Ἀνδρέας.

Στή συνέχεια σχηματίστηκε πομπή, παιανίζοντας οἱ μπάντες τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, γιά τήν μεταφορά τῆς ὑφαντῆς σέ κρητικό ἀργαλειό Ἑλληνικῆς Σημαίας, στό φρούριο τοῦ Φιρκᾶ, κρατώντας την καί πάλι μέ ὑπερηφάνεια καί λεβεντιά ἑκατό χρόνια μετά ἀπό τήν 1η Δεκεμβρίου τοῦ 2013, ἄντρες μέ παραδοσιακές φορεσιές, ἀναμοχλεύοντας μνήμες τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος.

Οἱ λαμπρές πανηγυρικές ἐκδηλώσεις στό φρούριο τοῦ Φιρκᾶ, ὀλοκληρώθηκαν μέ τήν ὁμιλία τοῦ Δημάρχου Χανίων κ. Ἐμμανουήλ Σκου-

λάκη στό φρούριο τοῦ Φιρκᾶ, τήν ἔπαρση τῆς Ἑλληνικῆς Σημαίας, τούς 21 χαιρετιστήριους κανονιοβολισμούς ἀπό τή φρεγάτα τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ Ἀδρίας καί τή θεαματική ἐπίδειξη ἀπό τήν ομάδα Ζεὺς τῆς πολεμικῆς ἀεροπορίας μέ τό πολεμικό ἀεροσκάφος F-16.

Κατόπιν ἀκολούθησε ἐπίσκεψη στό Ναυτικό Μουσεῖο Κρήτης (παρουσίαση ἀναμνηστικῆς σειρᾶς γραμματοσήμων), στό Δημαρχεῖο Χανίων γιά τά ἐγκαίνια τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, στόν Φιλολογικό Σύλλογο “Χρυσόστομος” (φωτογραφική ἔκθεση Περικλῆ Διαμαντόπουλου) καί στή Δημοτική Πινακοθήκη Χανίων (ἔκθεση “Κρήτη 1913-2013”).

Ὁμιλία Σεβ. Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου,
Καστελλίου καί Βιάννου κ. Ἀνδρέου,
εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Εἰσοδίων
τῆς Θεοτόκου, κατὰ τήν Συνοδικήν
Θείαν Λειτουργίαν διά τήν ἐπέτειον
τῆς συμπληρώσεως 100 ἐτῶν ἀπό
τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα

«Πολλά μποροῦν νά λεχθοῦν γιά τή σημερινή ἱστορική ἐπέτειο τῆς ἑκατονταετίας ἀπό τήν Ἑνωσῆ τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα. Θά μοῦ ἐπιτρέψετε ὅμως νά περιοριστῶ στήν ἐπισήμανση τῶν παρακάτω ἑπτὰ σημείων:

1. Οἱ ἰδεολογικές προϋποθέσεις πού ὀδήγησαν πρῖν 100 χρόνια, τό 1913, στήν ἔνωσῆ τῆς Κρήτης μέ τήν Ἑλλάδα, διαμορφώνονται στό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, μέ τό κίνημα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, συνέχεια καί συνέπεια τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1789 καί τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, ἡ ὁποία τελικά κέρδισε τή μάχη, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἰσχυροποίηση καί ὀριστική διαμόρφωσῆ τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, μέ πρῶτο τό Ἑλληνικό κράτος στό χῶρο τῆς Βαλκανικῆς στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα.

2. Τό μεγαλεῖο τῶν ἑλληνοφῶνων ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Κρήτης ἔγκειται καί ἐδράζεται στό γεγονός ὅτι, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ παραδοσιακή χριστιανική ἑλληνόφωνη κρητική κοινω-νία, ἀταλάντευτα, μέ δυσέυρετη συνέπεια καί σταθερότητα, διεκδικεῖ, διαμορφώνει προϋποθέσεις καί προχωράει σέ ἐπαναστάσεις, συστοιχιζόμενη, παρόλη τήν αὐστηρά παραδοσιακή της δομή, μέ τά προωθημέ-να εὐρωπαϊκά κινήματα, πού στοχεύουν στό τέλος τῶν αὐτοκρατοριῶν καί συνακόλουθα στή διάλυση καί τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

3. Οἱ συνεχεῖς ἐπαναστάσεις τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης τοῦ 19ου αἰώνα, μέ τή σαφέστατα μεγάλη πληθυσμιακή ὑπεροχή ἔναντι τῶν μουσουλμάνων, συγκροτοῦν ἕνα φαινόμενο δυσέυρετο στά Βαλκάνια καί ἄγνωστο στό μικρασιατικό χῶρο. Οἱ καθ' ὀλοκληρία ἑλληνόφωνοι χριστιανοί τῆς Κρήτης, στοχεύουν μέ τίς ἐπαναστάσεις, ἕως καί περί τό 1850 στή διεύρυνση τῶν προνομίων τους. Συνεπῶς, στή βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς διαβίωσῆς τους, ἐρχόμενοι ἐκ τῶν πραγμάτων σέ

άντιπαλότητα καί ρήξη μέ τό μουσουλμανικό πληθυσμό τής Κρήτης, οί όποίοι, άν καί έλληνόφωνοι έξιλαμισθέντες στήν πλειοψηφία τους, μέ τά δικαιώματα πού ή σαρία διά τής Πύλης τούς διασφαλίζει, αυθαιρετοϋν καί καταπιέζουν τή χριστιανική πλειονότητα τής Κρήτης.

4. Η διεύρυνση τής έλληνικής έπικράτειας, μέ τήν ένσωμάτωση τών Έπτανήσων τό 1864 καί τής Θεσσαλίας τό 1881, ή συνακόλουθη ισχυροποίηση του Έλληνικού κράτους καί ή έξακτίωση του έθνικού μας κέντρου τής Αθήνας καί στήν Κρήτη, μέ τή δημιουργία προξενείων καί συλλόγων, τήν έκδοση έφημερίδων, τήν έγκατάσταση δασκάλων, καθηγητών, δικηγόρων, γιατρών, πού έχουν αποφοιτήσει από τό Έθνικό Πανεπιστήμιο, συγκεκριμενοποιούν τόν στόχο τής συνεχοϋς επαναστατικής διάθεσης τών Κρητών. Η χριστιανική Κρήτη διασκελίζει τό γενικό αίτημα τής έλευθερίας καί τής διεύρυνσης τών προνομίων. Θεωρητικά αποσαφηνισμένη συστοιχίζεται μέ τήν έθνική ιδέα καί διεκδικεί δυναμικά τήν ένωσή της μέ τήν Ελλάδα. Η περίοδος τής αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας θά παρέλθει καί ή ένωση θά γίνει πραγματικότητα.

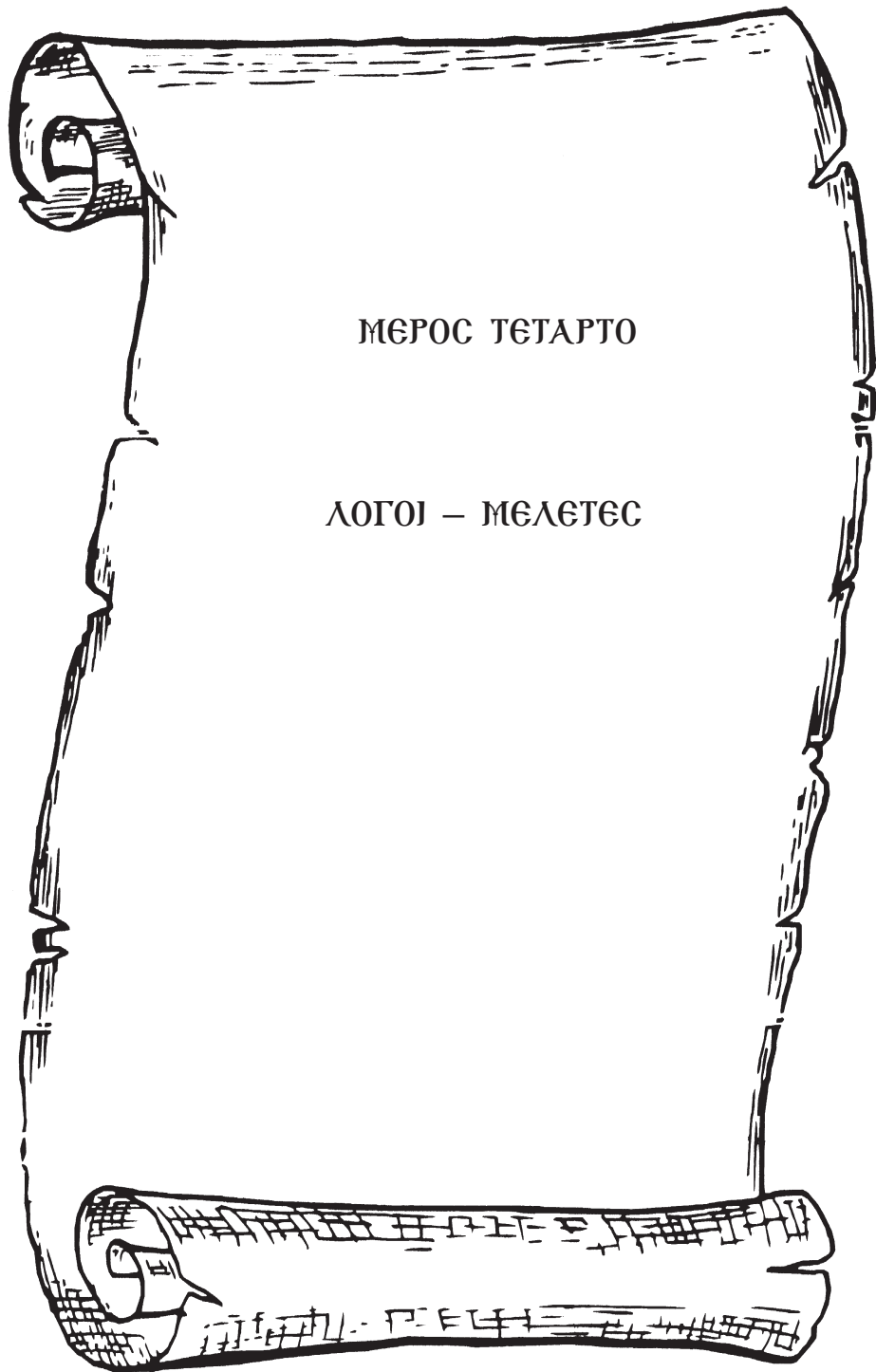
5. Η χαρισματική προσωπικότητα του Έλευθερίου Βενιζέλου καθόρισε τίς εξέλιξεις στήν πορεία πρός τήν ένωση. Παράλληλα, ή Κρήτη, μετά τό 1903, ακολουθεϊ, στήν πορεία γιά τήν ένωση, τή δυναμική έπιλογή του Βενιζέλου, γνωρίζει πρώτη ανά τό πανελλήνιο τόν έθνικό διχασμό καί μερίζεται σέ βενιζελικούς καί αντιβενιζελικούς. Ο Βενιζέλος μέ τό κίνημα στό Θέρισο τό 1905 κέρδισε τή μάχη. Κυριαρχεί στήν Κρητική Πολιτεία. Αποδυναμώνονται πλέον οί έσωτερικές διενέξεις του παρελθόντος, όπως αυτές τών караβανάδων καί τών ξυπόλυτων, άλλα καί άλλες ποικίλες αντιθέσεις καί αντιπαλότητες. Καί όταν ή διεθνής συγκυρία τό επέτρεψε, μέ τίς συνθήκες Λονδίνου καί Βουκουρεστίου, τό 1913 ό Βενιζέλος πραγματοποίησε τήν ένωση τής Κρήτης μέ τήν Ελλάδα.

6. Η Έκκλησία τής Κρήτης, καθ' όλη τή διάρκεια τών επαναστατικών διεργασιών του 19ου καί του 20ου αιώνα, βρίσκεται στήν πρώτη γραμμή. Διαδραματίζει μείζονα καί πρωτοποριακό ρόλο στίς πάμπολλες διεργασίες καί πρωτοβουλίες πού τελεσιουργοϋνται στήν Κρήτη. Παρεμβαίνει καθοριστικά στά δρώμενα καί στίς αποφάσεις. Μέ τούς Σφακιανούς έπίσκοπο Γρηγόριο Παπαδοπετράκη καί έψηφισμένο έπίσκοπο Παρθένιο Κελαϊδή, τόν αρχιμανδρίτη Παρθένιο Περίδη, τούς έπισκόπους Διονύσιο Καστρινογιαννάκη, Δωρόθεο Κλωνάρη, Χρύσαν-

θο Τσεπετάκη, Τίτο Ζωγραφίδη, τόν ήγούμενο Γαβριήλ τοῦ Ἀρκαδίου, τούς ἐπώνυμους καί ἀνώνυμους κληρικούς ἐδῶ στήν Κρήτη, μέ πρωτοπόρα τήν Ἐκκλησία, προχωρήσαμε ἀπό τήν ἐθναρχική στήν ἐθνική συνείδηση.

7. Ἡ πολιτιστική καί πνευματική ταυτότητα τῆς χριστιανικῆς Κρήτης, πού τό 1913 ἐνώθηκε μέ τόν ἐθνικό κορμό, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν συνέχεια καί συνέπεια τῆς ἐκστρατείας στήν Κρήτη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τό 961. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπανασύνδεσε τήν Κρήτη πολιτικά, πολιτιστικά καί κοινωνικά μέ τήν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης καί μέ τό πνευματικό κέντρο τοῦ Ὁρθόδοξου κόσμου, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Στά δέκα χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο διαφύλαξε στήν Κρήτη, ἀλλά καί σ' ὅλοκληρη τή Βαλκανική καί τή Μικρά Ἀσία, τήν ὀρθόδοξη χριστιανική παρακαταθήκη, ἡ ὁποία μέσα ἀπό τήν ἰδεολογική πορεία τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, ὀδήγησε τήν Κρήτη στήν ἔνωση μέ τήν Ἑλλάδα, μέ τούς ὁμόγλωσσους καί ὁμόθρησκους Ἕλληνες.

Ὁ μετέπειτα Ρεθύμνης Χρῦσανθος τό 1897 στό στρατόπεδο τοῦ Ἀκρωτηρίου θά ἐκφωνήσῃ στό λόγο του: «Τέκνα φυσικά τῆς Ἑλλάδος, αὐτήν καί μόνον ἀναγνωρίζομεν Μητέρα μας, αὐτήν καί Ἔθνος μας, ὑπέρ αὐτῆς ἀγωνιζόμεθα τόν ἄνισον τοῦτον ἀγῶνα, μετ' αὐτῆς καί θά ἀποθάνομεν. Δέν γνωρίζομεν ἄλλον λαόν, ἐκτός του Ἑλληνικοῦ, μέ τόν ὁποῖον νά μᾶς συνδέουν τό ἴδιο αἷμα, ἡ ἴδια γλώσσα καί ἡ ἴδια ἱστορία ... σέ παρακαλοῦμεν θερμῶς μέ δάκρυα εἰς τούς ὀφθαλμούς, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπως εἴμεθα ἐνωμένοι μέ τήν Ἑλλάδα κατά τό φρόνημα καί τό αἶσθημα νά μᾶς ἐνώσῃς καί πολιτικῶς».

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΛΟΓΟΙ – ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΕΝ ΜΝΗΜΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2013

«Δημητρίου Μητροπολίτου Σεβαστείας, Ὁ Πατριάρχης Δημήτριος ἐν μνήμῃ»

Δρ. Ἀθανασίου Τζιέρτζη

Τό 2006 ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Σεβαστείας κ. Δημήτριος, πνευματικό ἀνάστημα καί ἡ τελευταία εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονία τοῦ μακαριστοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α΄, προσέφερε στή Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καί τήν ἐπιστημονική κοινότητα ἕνα πολύμοχθο 852 σελίδων τόμο πολυετοῦς ἀναδίφησης στό Πατριαρχικό Ἀρχειοφυλακεῖο περί τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928· τό διακόνημα αὐτό, τοῦ ὁποῖου τήν ἐπιστημοσύνη καί μεθοδολογία θά ζήλευε ἡ οἰαδήποτε διδακτορική διατριβή, κατέτασσε ἐπισημως καί αὐτοδικαίως τόν διακρινόμενο πανθομολογουμένως γιά τήν ἔμφυτη εὐγένεια, τήν ἀρίστη παιδεία καί τήν πνευματική καλλιέργεια συγγραφέα του, γνωστό καί ἀπό ἄλλες ὁμιλίες καί μελέτες του σέ διάφορα ἐκκλησιαστικά ἔντυπα καί ἐπετειακούς τόμους, στόν κύκλο τῶν λογίων ἱεραρχῶν τῆς Ὁρθοδοξίας καί τοῦ Γένους¹. Μετά ἀπό ἑπτὰ ἔτη σεμνῆς σιωπῆς στά βήματα τοῦ Γέροντός του, ὁ Μητροπολίτης Σεβαστείας κ. Δημήτριος, γέννημα καί θρέμμα τῆς Βασιλεύουσας, ἐξέδωσε ὡς ὄφλημα πνευματικό ἕνα ὀλιγοσέλιδο βιβλίον 48 σελίδων πού ἀποτελεῖ κατάθεση μνήμης, συγχρόνως καί ψυχῆς, γιά τόν ἐκλιπόντα Πατριάρχη Δημήτριο. Κατ' οὐσίαν πρόκειται γιά μία καλαίσθητη συναγωγή δημοσιευμένων ἄρθρων καί μίας ἐπιμνημόσυνης ὁμιλίας πού ἀποτύπωσαν ἀνά δεκαετία σκέψεις καί συναισθήματά του.

Μετά τόν λακωνικό *Πρόλογο*, ὁ ὁποῖος αἰτιολογεῖ τήν ἀνάγκη ἔκδοσης τοῦ βιβλίου, τόν κατά εὐμενῆ συγκυρία γραμμένο ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρὸς τιμήν τοῦ μακαριστοῦ Πατριάρχου Δημητρίου ὑπό τοῦ γράφοντος Μητροπολίτου κ. Δημητρίου - ἐπιλογή μᾶλλον συνειδητή καί συμβολική πού συνειρμικά παραπέμπει στόν ἱερό ἀριθμό 3 καί τό τριαδολογικό δόγμα – καί τά *Περιεχόμενα*, τόν

¹ Δημήτριος Κ. Κομματᾶς, Μητροπολίτης Σεβαστείας, Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 παρακωλυομένη τοῖς ὅροις: τό ἐπί τῆ βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδικοῦ Ἀρχείου ἱστορικό τοῦ ἀγῶνος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν διατήρησι τῶν δικαιῶν τοῦ ἐπί τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Φωτομέθεξις, 2006.

βασικό κορμό του βιβλίου αποτελούν τρία κείμενα, στην αρχή τριών διαδοχικών δεκαετιών έκαστο: τό πρώτο στά 1991, έτος κοιμήσεως του Πατριάρχου Δημητρίου, τό δεύτερο στά 2001 καί τό τρίτο στά 2011, δέκα καί είκοσι έτη άντιστοίχως από τήν έκδημία του ως δεκαετές καί είκοσαετές μνημόσυνο.

Στό πρώτο δισέλιδο κείμενο «Μεγάλη άπώλεια έτέρας μορφής» (Οκτώβριος 1991), γραμμένο τόσο κοντά στή φορτισμένη καί δύσκολη στιγμή τής θανής του μακαριστου Πατριάρχου καί έλαφρώς διασκευασμένο καθ' όμολογία του συντάκτη του έτεροχρονισμένα, ό βουβός πόνος του πνευματικού τεκνίου του (άπό τό 1964) καί επί δεκαπενταετία (1975-1990) συνεργάτη του ως διακόνου καί άρχidiaκόνου αποτυπώνεται στήν έπιλογή του τίτλου, από όπου άπουσιάζει τεχνηέντως τό όνομα του έκλιπόντος σέ ένδειξη τής άπώλειας, ένώ γίνεται ύπαινιγμός μέ τό έμπρόθετο όνοματικό σύνολο στό ευαγγελικό χωρίο τής έμφάνισης του Άνασάντος Ίησου μέ άλλη όψη σέ δύο μαθητές Του κατά τήν πορεία τους προς Έμμαούς (Μαρκ. 16,12), δίνοντας τοιουτοτρόπως έμέσως εις πάντες τούς πενθούντες, οικείους καί συνεργάτες, αλλά καί σύμπασα τήν Όρθόδοξη Χριστιανοσύνη καί τήν άπανταχού Ρωμηοσύνη, τό μήνυμα παρηγορίας καί έλπίδας σωτηρίας τής Άναστάσεως του Κυρίου ήμών Ίησου Χριστου.

Τά χρονικώς άπομακρυσμένα από τό θλιβερό γεγονός κείμενα, τό 11σέλιδο «Ο Πατριάρχης Δημήτριος, όπως τόν έζησα» (Οκτώβριος 2001) καί τό 7σέλιδο «Ο Πατριάρχης Δημήτριος έν μνήμη» (Οκτώβριος 2011), λειτούργησαν ως έπιμνημόσυνος γραπτός καί προφορικός λόγος άντίστοιχα, ό δεύτερος μάλιστα σέ έκδήλωση μνήμης παρόντος του διαδόχου καί συνεργάτη του επί πολλά έτη, του Παναγιωτάτου Οίκουμενικού μας Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου. Έκτός από μία σύντομη παράθεση τής έκκλησιαστικής διαδρομής του μακαριστου Πατριάρχου Δημητρίου μέχρι τήν άπροσδόκητη για τόν ίδιο άνάρρηση του στον Οίκουμενικό Όρόνο, γνωστοποιούν αντιπροσωπευτικά καί χαρακτηριστικά βιώματα που άνακαλεί στή θύμησή του ό συγγραφέας, όπως ή γνωριμία του Πατριάρχου μέ τή μικρή Τατιάνα στή Ρωσία καί τό ευτελές πλαστικό κουκλάκι – δώρο που τιμάρεψε άχρι τέλους, ούτως ώστε να μάς καταστήσει κοινωνούς σέ ανθρώπινες στιγμές τής καθημερινότητας του μεγάλου μέσα από τήν ταπείνωσή του κληρικού.

Άκολουθως ό Μητροπολίτης κ. Δημήτριος παραθέτει τήν τρισέλιδη

βιβλιοκρισία του «Πολυσέλιδος αναφορά εις μνήμην δικαίου» (31 Δεκεμβρίου 2012), μέ τήν όποία, μέσα από τήν έμμεση αναφορά του έμπρόθετου προσδιορισμού στό Άπολυτίκιο τής Συνάξεως του Τιμίου Προδρόμου, προτείνει έκθύμως καί χαιρετίζει μεγαλοψύχως τό προσφάτως έκδεδομένο μνημειώδες τρίτομο έργο του συνοδοιπόρου καί πνευματικού αδελφού του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλαδελφείας κ. Μελίτωνος², ούτως ώστε τό αναγνωστικό κοινό νά προσεγγίσει περισσότερο τόν μακαριστό Πατριάρχη πού αποτυπώθηκε στή συνείδηση του Όρθόδοξου πληρώματος ως άλλος σιωπηλός Κυρηναίος βαστάζων επί 19 έτη τόν σταυρό τής Πρωτόθρονης Έκκλησίας τής Κωνσταντινουπόλεως.

Τό «Παράρτημα όπτικής μνήμης» πού συμπεριλαμβάνει 26 «όμιλοϋσες» φωτογραφίες από διαφορετικές έποχές τής ιερατικής διαδρομής του έκλιπόντος Πατριάρχου Δημητρίου, αρχής γενομένης από τίς σπουδές του στή Χάλκη (κατά τό έτος 1933-34), λειτουργεί συμπληρωματικώς στίς καταγεγραμμένες ένθυμήσεις του συγγραφέως καί καταμαρτυρεί τήν ισχυρή πνευματική σχέση, τή συμπόρευση καί τήν αδιάλειπτο διακονία του στό πλευρό του Γέροντός του τόσο στήν Πόλη σέ εύχαριστιακές ή άλλες κορυφαίες στιγμές ακολουθιών όσο καί στίς έσχατες περιοδείες του έκτός των τειχών τής Βασιλεύουσας, όπως στους Άγίους Τόπους καί τόν Πανάγιο Τάφο, τό Άγιον Όρος καί τήν όμογένεια τής Άμερικης. Η τελευταία αποτύπωση τής χειροτονίας του συγγραφέως από τίς σεπτές χείρες του αοιδίμου Πατριάρχου στόν τρίτο βαθμό τής ιεροσύνης σχηματίζει ένα κύκλο στό ταξίδι μνήμης στό χρόνο πού κήρυξε ή πρώτη του έξωφύλλου φωτογραφία μέ τήν προσωπική αφιέρωση «*Τῷ Έρωτάτῳ Μητροπολίτῃ Σεβαστείας κ. Δημητρίῳ πεφιλημένῳ ἡμῖν κατὰ πνεῦμα υἱῶ, εἰς διηνεκῆ πατρικῆν εὐλογίαν, 4-11-90 ὁ Κωνσταντινουπόλεως Δημήτριος*».

Τό μικρό αυτό πόνημα έρχεται νά ξυπνήσει μνήμες συγκινήσεως σέ παλαιότερους, όπως στόν έλάχιστο χαράσσοντα αυτές τίς γραμμές, ό όποιος έλαχε στά μαθητικά του χρόνια έντός του Πατριαρχικού Ναού του Άγίου Γεωργίου τής Πατριαρχικής εϋλογίας του μακαριστού Πατριάρχου Δημητρίου, έλάμβανε οικογενειακώς σχεδόν κατ' έτος

2 Μελίτων, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, Η Ιερά Πορεία Άγάπης, Ειρήνης καί Ένότητος του Οικουμενικού Πατριάρχου Δημητρίου, τόμ. Α' - Γ', Θεσσαλονίκη: Έκδοτική Βορείου Έλλάδος, 2012.

μέσω αείμνηστου ζεύγους έκτοπισμένων Ρωμηῶν τῆς Πόλης, τοῦ Βασιλείου καί τῆς Μαρίκας Καραμαλέγκου, εὐλογημένο Πατριαρχικῶς, τυλιγμένο σέ κόκκινο τούλι πασχαλιάτικο αὐγὸ πού ἔβρισκε τή θέση του ἐνώπιον εἰκόνας τῆς Παναγίας ἢ παρακολουθοῦσε τά Πατριαρχικά μηνύματα κατά τίς μεγάλες ἑορτές τῆς Χριστιανοσύνης καί τίς ἀνταποκρίσεις τῆς τότε κρατικῆς τηλεόρασης ἀπό τίς τελευταῖες Πατριαρχικές ἐπισκέψεις. Προσέτι ἐπιτυχάνει νά γνωρίσει στίς νεότερες γενεές μέσα ἀπό τήν εὐαίσθητη ματιά τῆς υἱικῆς ἀγάπης καί σεβασμοῦ τοῦ Μητροπολίτου Σεβαστείας κ. Δημητρίου τόν ἀλήστου μνήμης Πατριάρχη τῆς «αὐθεντικῆς ταπεινώσεως» καί τῆς «διαρκοῦς ἀγάπης», τῆς «ὑποδειγματικῆς θεοφοβίας» καί τῆς «ἀγιοπνευματικῆς διακρίσεως», τῆς «κραζούσης ἀνθρωπιᾶς» καί τῆς «εὐσπλαχνικῆς διαθέσεως», τῆς «εὐγλωττης, ἀποστομω-τικῆς σιωπῆς» καί τῆς «ἀπερήφανης στάσεως ζωῆς», τῆς «ἀνεπιτήδευτης συμπεριφορᾶς» καί τῆς αὐτογνωσίας, τῆς «ἀπόλυτης ἀκακίας» καί τῆς «ἀπέραντης θωπευτικῆς καλοσύνης», τῆς ἀγνότητος καί τῆς συνέσεως, τῆς πραότητος καί τῆς ὑπομονῆς, τῆς «γνησίας εὐγενείας» καί τῆς «εἰλικρινοῦς στοργῆς», τῆς «καταδεκτικότητος» καί τῆς συγχωρητικότητος, τῆς «μεγάλης καρδίας» καί τοῦ «τάματος» τῆς αὐτολύπης», τῆς «βαθείας πίστεως» καί τοῦ «ἀσυνήθους πνευματικοῦ κάλλους». «Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ», ὁ κατ' ἄλλους «λίγος», ὁ διάκονος καί ποτέ δεσπότης, χαριτώθηκε τοιοῦτοτρόπως διὰ τοῦ ἀπείρου ἐλέους τοῦ Θεοῦ, γιά τό πνεῦμα θυσίας καί ὡς ἡ «προσωποποίησις τῆς ἀπλότητος», τῆς «χριστιανικῆς ἀπλότητος», νά παραμείνει διὰ τῆς ἐξομολογητικῆς γραφίδας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σεβαστείας κ. Δημητρίου καί *in scriptis* «EN MNHMH».

Ἡ λειτουργία τοῦ ἐλέγχου στή διοικητική πρακτική τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου

Ροδάνθης Ἀνδρουλιδάκη-Πετράκη,
Δρ. Ἐπιστημῶν Ἀγωγῆς
Εὐαγγέλου Πετράκη, Θεολόγου

Εἶναι γνωστό στό χῶρο τῆς διοίκησης ὅτι οἱ ὀργανισμοί θέτουν ὀρισμένους στόχους καί ἀποσκοποῦν στήν ἐπίτευξή τους. Ὁμωσὴ ἐπίτευξη τῶν στόχων προϋποθέτει μία ἀλληλουχία ἐνεργειῶν. Ἡ διαπίστωση γιά τήν σύμπτωση ἢ τήν ἀπόκλιση τῆς πραγματοποιηθείσας ἀπό τήν ἀρχικά καθορισμένη διαδικασία καί τελική σκοποθέτηση ἀποτελεῖ τή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου. Στήν περίπτωση ἀπόκλισης ὁ ὀργανισμός προβαίνει στίς ἀπαραίτητες παρεμβατικές ἐνέργειες μέ σκοπό τή διόρθωσή της καί τή σύγκλιση πρὸς τοὺς ἀρχικά προγραμματισθέντες ἀντικειμενικούς στόχους. Στήν ἰδανική περίπτωση τό σύστημα ἐλέγχου εἶναι κυβερνητικό¹ σύμφωνα μέ τήν ἀρχαία ἑλληνική ἀντίληψη τῆς κυβερνητικῆς καί πηδαλιουχίας γιά τόν ἔλεγχο τῶν πλωτῶν μέσων. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὅταν τό πλοῖο παρεκκλίνει ἀπό τήν ἀρχική του πορεία πρέπει νά ἀκολουθήσει διόρθωση τοῦ πηδαλίου στήν ἀντίθετη κατεύθυνση, προκειμένου αὐτό νά ἐπανέλθει στήν πορεία του. Ἀπό τά παραπάνω ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσο στενά συνάπτεται ἡ λειτουργία τοῦ ἐλέγχου μέ τόν προγραμματισμό. Συνεπῶς, «ἡ μία λειτουργία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει χωρίς τήν ἄλλη. Ἡ σημασία τοῦ ἐλέγχου γιά τόν προγραμματισμό φαίνεται στόν καθορισμό τῶν ἀντικειμενικῶν στόχων, οἱ ὁποῖοι προσδιορίζονται ἢ ἐπαναπροσδιορίζονται μετά τίς πληροφορίες πού τό σύστημα ἐπαναπληροφόρησης τῆς διαδικασίας τοῦ ἐλέγχου μεταφέρει. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, οἱ πληροφορίες γιά τίς δυνατότητες καί τίς ἀδυναμίες πού ἔχει τό ἐσωτερικό περιβάλλον τῆς ἐπιχείρησης στήν ὑλοποίηση τῶν στόχων, ἀξιοποιοῦνται ἐκ νέου καί βοηθοῦν στόν ρεαλιστικότερο καθορισμό τῶν νέων ἐφικτῶν ἀντικειμενικῶν στόχων καί στόν ἐπαναπροσδιορισμό τῶν διαδικασιῶν καί ἐνεργειῶν δράσης».²

1 Τζωρτζάκης Κώστας & Τζωρτζάκη Ἀλεξία-Μαίρη, Ὁργάνωση καί Διοίκηση. Τό Μάνατζμεντ τῆς Νέας Ἐποχῆς, 4η ἔκδοση, ἐκδ. Οἶκος Rosili, σ.325.

2 Πετρίδου Εὐγ., Διοίκηση Μάνατζμεντ. Μία Εἰσαγωγική Προσέγγιση, β' ἔκδοση, ἐκδ. «Ζυγός», Θεσσαλονίκη 2001, σ.255.

Ὡστόσο, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὁ ἔλεγχος ὡς δικλείδα ἀσφαλείας καί μέτρο σύγκρισης συνδέεται καί μέ τίς ὑπόλοιπες λειτουργίες τῆς διοίκησης ὀδηγώντας στήν ἐπαναδιατύπωση, στόν ἐπαναπροσδιορισμό, στήν ἀναδιάρθρωση καί στήν ἀναπροσαρμογή. Συγχρόνως ὑπάρχουν καί μία σειρά ἄλλοι λόγοι³ πού καθιστοῦν τήν ὑπαρξή του ἀπαραίτητη, ὅπως τά ἀνθρώπινα λάθη, ἡ ἀνάγκη διοικητικῆς ἀποκέντρωσης, ἡ πολυπλοκότητα στό ἐσωτερικό περιβάλλον τῶν ὀργανώσεων, καθώς καί οἱ καταγιστικές μεταβολές τοῦ ἐξωτερικοῦ τους περιβάλλοντος.

Ἡ διαδικασία τῆς λειτουργίας αὐτῆς περιλαμβάνει πέντε στάδια: κατ'ἀρχήν καθορίζονται τά πρότυπα ἀπόδοσης, στή συνέχεια μετράται ἡ πραγματοποιηθεῖσα ἀπόδοση, ἔπειτα συγκρίνεται ἡ ἀπόδοση μέ τά πρότυπα, ἀκολουθεῖ ἡ ἐπανατροφοδότηση (feedback) καί ἡ διαδικασία ὀλοκληρώνεται μέ τήν προσθήκη διορθωτικῶν παρεμβάσεων στήν περίπτωση πού διαπιστώνεται ἡ ὑπαρξη παρεκκλίσεων. Ἐξετάζοντας τή διακονία τοῦ Ἁγίου ἀπό διοικητικῆς πλευρᾶς διαπιστώνομε ὅτι ἐκεῖνος ἐφάρμοξε τά παραπάνω στάδια στό ἔργο του. Ἄλλωστε, ἦταν ἓνα ἀπόλυτα ἐπιτυχημένο διοικητικό στέλεχος, γεγονός πού ἐπίσης προϋποθέτει τήν ἐφαρμογή ἑνός ἀποτελεσματικοῦ ἐλέγχου. Στή διοίκηση, τά πρότυπα ἀπόδοσης εἶναι τριῶν εἰδῶν: τά ἱστορικά, ὅπου τά ἀποτελέσματα συγκρίνονται μέ αὐτά πού ἐπετεύχθησαν στό παρελθόν, τά συγκριτικά, ὅπου ἡ σύγκριση γίνεται μέ τά ἀποτελέσματα ἄλλων ὁμοειδῶν ὀργανωτικῶν δομῶν καί τέλος τά ἰδανικά, ὅπου ἡ σύγκριση γίνεται μέ βάση τούς στόχους πού ἔχει ἀρχικά θέσει ὁ ἴδιος ὁ ὀργανισμός. Δέν γνωρίζομε ἂν ὁ Ἅγιος ἔθετε ἱστορικά ἢ συγκριτικά πρότυπα, ἂν καί εἶναι πολύ πιθανόν. Αὐτό ὅμως πού εἶναι βέβαιο εἶναι ὅτι ἔθετε ἰδανικά πρότυπα, καθώς ἤθελε νά ὀδηγήσει τούς ἀνθρώπους στήν ἐκπλήρωση τῶν θείων ἐντολῶν καί στήν κορυφή τῆς ὄντολογικῆς τελειότητος σέ ὅλες τίς ἐκκλησιαστικές δομές, τίς ὁποῖες ὑπηρέτησε. Στό πλαίσιο αὐτό, εἶναι πολύ ἀποκαλυπτικά ὅσα λέει γιά παράδειγμα σέ ἐπιστολή του στό Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόκλητο σχετικά μέ τό βαθύ πόθο του νά καταστεῖ τό μοναστήρι του «πρότυπον ἱεράς Μονῆς», καθώς καί «ὑπόδειγμα ταῖς τοῦ κράτους Ἱεραῖς Μοναῖς»⁴ ἢ ἡ ἄλλη

3 Πετρίδου Εὐγ., Διοίκηση Μάνατζμεντ. Μία Εἰσαγωγική Προσέγγιση, β' ἔκδοση, ἔκδ. «Ζυγός», Θεσσαλονίκη 2001, σ. 256.

4 Τίτος Ματθαϊάκης, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920), Ἀθήναι 1985, σ.σ. 142-143.

πνευματική 'φιλοδοξία' του να ιδρύσει θεολογικό σεμινάριο στην Αίγινα για τήν κατάρτιση ιεροκηρύκων μέ θεϊο ζήλο καί αγάπη Χριστοῦ, γιά νά μήν ἀναφέρομε τόν ἄλλο μεγάλο καί μύχιο πόθο του νά καταρτίζει στή Ριζάρειο στελέχη γιά τήν Ἐκκλησία, ικανά καί ἀντάξια της θείας ἀποστολῆς των.

Στή συνέχεια, ὁ Ἅγιος ἔχοντας μακρά διοικητική ἐμπειρία, προέβαινε στή μέτρηση τῆς ἀπόδοσης γιά νά δεῖ ἂν ἀποκλίνει ὁ ὀργανισμός ἀπό τούς ἀντικειμενικούς του στόχους. Στό μοναστήρι του, γιά παράδειγμα, ἔθετε σέ δοκιμασία τίς μοναχές γιά νά δεῖ ἂν διαθέτουν ὑπομονή καί ἂν προκόπτουν στήν αὐταπάρνηση καί στήν ἐκκοπή τοῦ θελήματός τους. Ἄν, δηλαδή, τηροῦν τούς ὅρους τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος καί ἂν ἐκπληροῦν ὅσα ὑποσχέθηκαν στή μοναχική τους κουρά. Ἄν λάβει δέ κανεῖς ὑπόψη του ὅτι συμβουλευε τήν ἡγουμένη Ξένη νά ὑποβάλλει σέ δοκιμασία⁵ τίς μοναχές γιά νά διαπιστώνει τήν αὐταπάρνηση καί τήν πρόοδό τους ἐναντία στόν ἐγωισμό, ἀπ' αὐτό καί μόνο μπορεῖ νά καταλάβει ἐάν καί πόσο χρησιμοποιοῦσε ὁ ἴδιος αὐτή τή διαδικασία στή διοικητική του πρακτική. Γενικά, οἱ ποιμαντικές ἐπιστολές τοῦ Ἁγίου πρὸς τίς μοναχές του μοναστηριοῦ του παρέχουν πολλά στοιχεῖα, μέσα ἀπό τά ὁποῖα καταδεικνύεται πόσο σημαντικό ρόλο ἔπαιξε ἡ δοκιμασία, αὐτή ἡ μακραίωνη πνευματική μεθοδολογία, τήν ὁποία ὡς λυδία λίθο ἀκολουθοῦσε καί ἐφάρμοζε πιστά γιά νά διαπιστώνει ἂν τυχόν ὑπῆρχαν ἀποκλίσεις ἀπό τά πρότυπα.

Ὅμως, τήν ἐφαρμογή τοῦ ἐλέγχου στή διοίκηση τοῦ Ἁγίου θά τή δοῦμε καί μέσα ἀπό τά ὑπόλοιπα στάδια μέχρι τήν ὀλοκλήρωσή του. Ἔτσι, ἡ σύγκριση τῆς ἀποδόσεως μέ τά πρότυπα ἔκανε νά φανεῖ τό μέγεθος τῆς ὁποίας ἀποκλίσεως. Ἐδῶ θά δοῦμε τήν πνευματική ἀπόκλιση μίας μοναχῆς, τήν ὁποία θά διαπιστώσει ὁ Ἅγιος μέ τή διαδικασία τοῦ ἐλέγχου, ὅπως τήν παρουσιάζει σέ ἐπιστολή πού θά στείλει καί πάλι στή γερόντισσα Ξένη στίς 30/4/1906: «Ἐλαβον τήν ἐπιστολήν σας καί εἶδον τήν θλίψιν σας καί ἐνδίδω εἰς τήν παράκλησίν σας. Τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρεῖ τόν βαθμόν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀδελφότητος καί τήν ἀδυναμίαν σας. Ἐπιθυμῶ ὅμως νά γνωρίση ἡ Φιλοθέη, ὅτι μέ θλίβει ἡ πολιτεία της καί ὅτι οὐδέποτε θά ἐνδώσω εἰς θέλησιν, καί ὅτι θά ἐφαρμόσω τούς τρόπους τῶν ἁγίων πατέρων πρὸς δοκιμασίαν

5 Ἅγιος Νεκτάριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικές Ἐπιστολές, Εἰσαγωγικά Σχόλια: Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, β' ἔκδοση, ἐκδ. «Υπακοή» 2000, σ. 126.

τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς ἐκκοπῆς τοῦ θελήματος καί τῆς ὑπομονῆς μίας ἐκάστης. Φρονῶ, ὅτι εἶναι καιρός νά ὑποβληθῶμεν εἰς τόν ζυγόν τοῦ Κυρίου. Μέχρι τοῦδε ἐζήτε ὡς ἐλεύθεροι. Ἦδη ὀφείλει ἐκάστη νά ἐννοήσῃ, ὅτι ἐδέχθη τόν ζυγόν τοῦ Κυρίου, τόν ὁποῖον ὀφείλει, νά φέρῃ μεθ' ὑπομονῆς. Ἐπειδή δέ ὁ Θεός μέ κατέστησεν ἐφ' ὑμᾶς κεφαλῆν, θά διατάσσω χωρίς νά δίδω λόγον, ἵνα δοκιμασθῇ ἡ ἀφοσίωσις σας καί ἡ ὑπομονή σας. Δέν θά ἀνεχθῶ οὐδεμίαν ἐρώτησιν, οὐδέν διατί καί ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω...».⁶ Μία ἄλλη πολύ χαρακτηριστική περίπτωση ἀπόκλισης ἀπό τά πρότυπα ἦταν αὐτή τῆς Συγκλητικῆς. Στήν περίπτωση αὐτή, τό πρότυπο, ὁ θεῖος ἔρωσ καί ἡ πνευματική ἀγάπη ἐκφυλίζεται σέ συναισθηματική ἀγάπη. Αὐτή ἡ ἀπόκλιση θά μεγάλωνε ἀκόμα περισσότερο καί θά γινόταν ἔρωσ πρός τόν Ἅγιο, ἄν ἐκεῖνος ἀνεχόταν τήν κατάσταση αὐτή καί δέν ἐλάμβανε τά ἀπαραίτητα μέτρα. Γ' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο θά στείλει στίς πνευματικές του θυγατέρες τήν ἐπιστολή τῆς 5/12/1907⁷, ἀφ' ἑνός γιά νά σταματήσῃ τήν πνευματική ἔκπτωση τῆς ἐν λόγῳ μοναχῆς καί ἀφ' ἑτέρου γιά νά ἀποσοβῆσῃ τόν κίνδυνο ἐμφάνισεως ἀνάλογων καταστάσεων στό μέλλον.

Μιλῆσαμε προηγουμένως γιά τή σύγκριση ἀπόδοσης καί προτύπων καί γιά τήν ὅποια ἀπόκλιση προκύπτει ἀπό αὐτή. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νά ἐπισημάνομε ὅτι ὁποιαδήποτε ἀπόκλιση εἴτε πρός τά πάνω, εἴτε πρός τά κάτω, εἴτε δηλαδή ὑπερβαίνει τά πρότυπα ἀπόδοσης, εἴτε ὑπολείπεται αὐτῶν χρειάζεται ἐπανορθωτική παρέμβαση. Καί αὐτό δέν ἰσχύει μόνο στήν κοσμική διοίκηση, ἀλλά καί στήν ἐκκλησιαστική διοίκηση καί γενικότερα στήν πνευματική μεθοδολογία τῆς Ἐκκλησίας. Τά πνευματικά μας κείμενα ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα εἶναι γεμάτα ἀπό τέτοιες περιπτώσεις. Ἐδῶ θά περιοριστοῦμε μόνο σέ μία χαρακτηριστική περίπτωση ἀπό τή σύγχρονη ἐποχή. Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πατρός Χαράλαμπου Διονυσιάτη,⁸ ὁ ὁποῖος ὅταν παρουσιάστηκε στό γέροντα Ἰωσήφ, θέλοντας νά γίνει μοναχός καί νά συγκαταριθμηθεῖ στή συνοδεία του, ὁ δεύτερος, θέλοντας νά τόν δοκιμάσει- ὅπως

6 Ἅγιος Νεκτάριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικές Ἐπιστολές, Εἰσαγωγικά Σχόλια: Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, β' ἔκδοση, ἐκδ. «Υπακοή» 2000, σσ. 100-101.

7 Ἅγιος Νεκτάριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικές Ἐπιστολές, Εἰσαγωγικά Σχόλια: Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, β' ἔκδ., ἐκδ. «Υπακοή» 2000, σσ. 150-154.

8 Ἰωσήφ Μ.Δ., Ἱερομόναχος Χαράλαμπος Διονυσιάτης, Ὁ διδάσκαλος τῆς νοεράς προσευχῆς, Α' ἔκδ., Θεσ/νίκη 2002, σσ. 77-78.

ἄλλωστε συνήθιζαν ἀνέκαθεν οἱ Πατέρες νά υποβάλλουν σέ δοκιμασία τούς ὑποψήφιους γιά τό μοναχικό στάδιο- τόν παρέδωσε στόν γέροντα Ἀρσένιο, λέγοντάς του νά κάνουν ἀπό 3000 μετάνοιες. Ὅμως ὁ νέος ὑποψήφιος, γεμάτος ζήλο, ἀλλά καί σκληραγωγημένος ἤδη ἀπό τόν κόσμο, θεώρησε τήν πρώτη αὐτή δοκιμασία ὑπερβολικά εὐκολή καί θέλησε νά ὑπερβάλει καί νά ξεπεράσει τό νομό του π. Ἀρσένιο στήν ἄσκηση καί στίς 5000 γονυκλισίες πού ἔκανε τό 24ωρο. Παρουσιάζεται λοιπόν μία μέρα στόν γέροντα Ἰωσήφ καί τοῦ ἀνακοινώνει ὅτι ἔκανε 5000 μετάνοιες. Ἐκεῖνος ὅμως ἀντί νά τόν συγχαρεῖ, τόν ἀπέτρεψε γεμάτος αὐστηρότητα ἀφ' ἑνός μὲν γιά νά μὴν πέσει στήν ὑπερηφάνεια, καθὼς ἄλλοι ἀδελφοί δέν μποροῦσαν νά ἀνταποκριθοῦν λόγῳ σωματικῆς ἀσθενείας σέ τόσες πολλές γονυκλισίες καί ἀφ' ἑτέρου γιά νά μὴν καταπέσουν ἀπό τόσο σκληρή ἄσκηση οἱ σωματικές του δυνάμεις στό μέλλον. Αὐτή τήν ἀπόκλιση πρὸς τά πάνω, ἡ ὁποία στήν πνευματική ζωὴ προκαλεῖ ποικίλους πειρασμούς καί προβλήματα προσπαθοῦσε νά ἀποφύγει ὁ Ἅγιος, ἀλλά καί νά τή διορθώσει ὡσὰκις αὐτή παρουσιαζόταν, ὅπως προκύπτει γιά παράδειγμα ἀπὸ ἐπιστολές στό μοναστήρι του ὅπου συνιστᾷ νά ἀποφεύγουν τίς ἄκριτες αὐστηρότητες καί τά ἄκρα γιά νά μὴν πέσουν στήν ὑψηλοφροσύνη. Ἰδιαίτερα συμβουλεύει τὴν γερόντισσα Ξένη, ἡ ὁποία ἀποδυνάταν σέ σκληροὺς ἀσκητικούς ἀγῶνες νά μὴν παραμελεῖ νά θεραπεύει τό σῶμα της, γιὰτί φροντίζοντας μόνο τήν ψυχὴ της κινδύνευε νά πολεμηθεῖ ἀπὸ τὰ δεξιά, ἀλλά καί νά χάσει καί τήν ὑγεία της. Γιά νά κάνει μάλιστα τὴ συμβουλή του πιὸ ἐποπτική καί παραστατική ὑπαινίσσεται τό παράδειγμα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τό ὁποῖο ἐκεῖνος ἀναφέρει γιά τό τόξο καί τὴ χορδὴ πού ὅταν ἐνταθεῖ ὑπέρμετρα κινδυνεύει νά διαρραγεῖ καί νά σπάσει.⁹ Ὅλα αὐτὰ μᾶς κάνουν νά θυμηθοῦμε τὰ λόγια τοῦ Ὁσίου Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλείστου πού συμβουλεύει τίς μοναχές: «Στούς κόπους πού ἀναλαμβάνετε μὴν ἐπιχειρῆτε τίποτε παραπάνω ἀπὸ τίς δυνάμεις σας... Μπορεῖ κανεὶς νά καταπιασθῆ μέ μεγάλα ἔργα καί νά μὴν ἀντέξῃ. Ἐνθυμηθῆτε πού ὁδήγησε ὁ ὑπερβολικὸς ζήλος τόν Ἀπόστολο Πέτρο... Πολλές φορές ἡ ἐπιδίωξις νά ξεχωρίσουμε καί νά κάνουμε περισσότερες ἀσκήσεις γεννιέται ἀπὸ τὴν κενοδοξία, ἡ ὁποία εἶναι βδελυκτὴ στόν

9 Ἅγιος Νεκτᾶριος Ἐπίσκοπος Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικές Ἐπιστολές, Εἰσαγωγικά Σχόλια: Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, β' ἔκδοσις, ἐκδ. «Υπακοή» 2000, σσ. 39, 62-63, 120, 123-124.

Θεό».¹⁰

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς ἐφάρμοσε ὁ Ἅγιος τή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου ὡς Διευθυντῆς τῆς Ριζαρείου σέ ἓνα πολύ σπουδαῖο θέμα γιά τή Σχολή, σ'αὐτό τῆς «ἐπαγγελματικῆς» σταδιοδρόμησης τῶν ἀποφοίτων της, μέσα ἀπό ἓνα ὑπόμνημα πού ἔστειλε στόν τότε Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης Χαρίλαο Τρικούπη, ὅπου μπορούμε νά διακρίνομε καθαρά τά στάδια τῆς ὅλης διαδικασίας πού ἀκολούθησε. Νά σημειωθεῖ ὅτι τό ἔγγραφο αὐτό ἐστάλη τρεῖς μόλις μῆνες (4-6-1894) ἄφ' ὅτου ὁ Ἅγιος ἀνέλαβε ὑπηρεσία (1-3-1894), πρᾶγμα πού ἀποδεικνύει περίτρανα τό ἐνδιαφέρον του γιά τούς σπουδαστές του καί γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐν λόγω Ἰδρύματος, ὅσο καί τήν ὑπευθυνότητα καί τή σοβαρότητα μέ τίς ὁποῖες ἀσκοῦσε τά διοικητικά του καθήκοντα. Ὅπως ἄλλωστε εἶναι γνωστό «τά ἀποτελεσματικά στελέχη δέν περιμένουν νά τελειώσει ἡ περίοδος ἀπόδοσης γιά νά καθορίσουν ἄν ἔχουν ἐπιτευχθεῖ τά πρότυπα», ἄν καί ἐπειδή ἡ ἀπόκλιση εἶχε ἤδη σημειωθεῖ πολύ πρὶν ἀπό τήν ἀνάληψη τῆς διευθύνσεως τῆς σχολῆς ἀπό τόν Ἅγιο, μπορούμε νά μιλήσομε ὄχι γιά προληπτική, ἀλλά γιά ἀντιδραστική προσέγγιση, πού συνήθως ὀνομάζεται ἔλεγχος ἀνατροφοδότησης.¹¹

Κατ'ἀρχήν τά πρότυπα ἀπόδοσης πού εἶχε ὁ Ἅγιος ἦταν ἀκριβῶς αὐτά, τά ὁποῖα ἔθεσε ὁ διαθέτης (Ριζάρης), ἡ μόρφωση τοῦ κλήρου, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι μετά τήν ἀποπεράτωση τῶν σπουδῶν τους οἱ ἀπόφοιτοι θά γίνονταν ἱερεῖς.¹²

Μετρώντας, ὡστόσο, τήν πραγματοποιηθεῖσα ἀπόδοση ὄχι μόνο στίς μέρες του, ἀλλά καί σέ ὅλη τήν πορεία λειτουργίας τῆς Σχολῆς

10 Ὅσιος Θεοφάνης Ὁ'Εγκλειστος, Πρὸς τίς Ἀδελφές Μοναχές, μετάφρ. ἀπό τά ρωσικά, ἔκδ. 4η, Ἱερά Μονή Παρακλήτου Ὠρωπός Ἀττικῆς, 1999, σ. 99.

11 Τζωρτζάκης Κώστας & Τζωρτζάκη Ἀλεξία-Μαίρη, Ὁργάνωση καί Διοίκηση. Τό Μάνατζμεντ τῆς Νέας Ἐποχῆς, 4η ἔκδοση, ἔκδ. Οἶκος Rosili, σσ. 324-325.

12 Αὐτοί πού ἀσχολοῦνται μέ τή διοίκηση γνωρίζουν ὅτι τά πρότυπα ἀπόδοσης πρέπει νά εἶναι συγκεκριμένα καί μετρήσιμα. Ἐπειδή ὅμως δέν βρήκαμε στοιχεῖα πάνω στό θέμα αὐτό πού νά ἀποδεικνύουν ἄν, καί ποιά συγκεκριμένα καί μετρήσιμα πρότυπα ἀπόδοσης καθόρισε ὁ Ἅγιος, γι' αὐτό ἀναγκαστικά περιορίζομαστε στήν παραπάνω πληροφορία. Ἡ ἔλλειψη αὐτῆ στοιχείων δημιουργεῖ τό ἐρώτημα: σέ τί ποσοστό ἡ προσέλευση τῶν ἀποφοίτων στήν ἱερωσύνη θά ἀποτελοῦσε γιά τόν Ἅγιο ἐκπλήρωση τῶν στόχων τοῦ Ἰδρύματος. Πατί ἓνας ὀργανισμός πρέπει νά θέτει δίκαια καί ρεαλιστικά πρότυπα ἀπόδοσης, καθῶς ἄν αὐτά πού καθορίζει εἶναι ὑπερβολικά ψηλά δέν θά τά πετυχαίνει, μέ συνέπεια νά θεωρεῖ συνεχῶς ὅτι ἀποτυγχάνει, ἐνῶ ἄν εἶναι ὑπερβολικά χαμηλά, συνεχῶς θά θεωρεῖ ὅτι ἐπιτυγχάνει, πού σημαίνει ὅτι θά εἶναι σέ λάθος δρόμο.

από τῆς ιδρύσεώς της, εἶδε, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στήν ἀρχή τοῦ ὑπομνήματος, ὅτι «οἱ ἀπόφοιτοι αὐτῆς εἰς πᾶν ἕτερον ἐπιδίδονται ἔργον ἢ εἰς τό τοῦ Ἱερέως καί ὅτι πᾶσαν ἄλλην ἐκμανθάνουσιν ἐπιστήμην ἢ τήν θεολογίαν»,¹³ ὅποτε διαπίστωσε τήν «ἀπόκλιση», ἡ ὁποία προέκυψε διά τῆς συγκρίσεως προτύπων καί ἀποδόσεως καί ἡ ὁποία οὐσιαστικά καθιστᾷ τόν προορισμό τῆς σχολῆς «ἀνεπίτευκτον καί ἀνεκπλήρωτον». Ὅμως δέν σταματᾷ στή διαπίστωση αὐτή, ἀλλά συνεχίζει ἐξετάζοντας τούς λόγους ἔνεκα τῶν ὁποίων ἡ Ριζάρειος ἐξετράπη τοῦ σκοποῦ της, ὅπως φαίνεται στή συνέχεια: «Οἱ λόγοι, δίδουσι οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς ἀποκλίνουσι τοῦ προορισμοῦ των, εὐρίσκονται ὡς φρονῶ, ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τῆς Διαθήκης τῶν ἀοιδίμων ἰδρυτῶν αὐτῆς, διότι ἐν αὐτῇ, ἐνῶ ἐπιτρέπεται ἡ ἐγγραφή μαθητῶν ἐν τῇ Σχολῇ εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 15 (Ὁργανισμός Ριζαρείου Σχολῆς 25 Ἰανουαρίου 1843, σελ. 102, κεφ. 2 Περί ὑποτρόφων), ἡ δέ ἐν τῇ σχολῇ μαθητεία νά διαρκῇ ἐπὶ 5 ἔτη (σελ. 40 ἄρθρ. 72), οὐδεμία λαμβάνεται πρόνοια περί τῶν ἀποφοίτων αὐτῆς, προορισμένων εἰς τό στάδιον τοῦ ἱερέως καί ἐξερχομένων κομιδῇ νεωτάτων ἐκ τῆς σχολῆς καί μέχρι τοῦ πρὸς χειροτονίαν ὀρίου τῆς ἡλικίας ἱκανῶν ἔτι ἐπιδεομένων ἐτῶν. Ἐνῶ δέ ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ διαθέτου νά γίνωνται ἱερεῖς οἱ τῆς σχολῆς ἀπόφοιτοι «μετά τήν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν των» (σελ. 50,106), «τῆς πενταετοῦς σπουδῆς των» (σελ. 40,72), δέν ἐμφαίνεται σαφῆς ἡ διάνοια τοῦ διαθέτου περί τῆς χειροτονίας τῶν ἀποφοίτων, ἄν δηλονότι ἐγγάμους ἢ ἀγάμους ἐννοῶ τούς ἐξερχομένους τῆς σχολῆς αὐτοῦ... Εἰς τοῦτο συμβάλλουσιν καί οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Κανόνες».¹⁴ Οὐσιαστικά, δηλαδή, ἡ παραπάνω ἀσάφεια στή διαθήκη τοῦ διαθέτη, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, ἡ ὀλιγωρία τῆς Πολιτείας, ἀλλά καί σίγουρα ἡ κακή λειτουργία τῆς Σχολῆς στά χρόνια πού προηγήθηκαν ἦταν κατά τόν Ἅγιο οἱ αἰτίες πού δέν ὑλοποιοῦνταν ὅσο ἔπρεπε οἱ στόχοι της. Γιά νά κλείσει αὐτή ἡ ψαλίδα ἀνάμεσα στά πρότυπα καί τήν ἀπόδοση ὁ Ἅγιος θά προτείνει νά διορίζονται οἱ ἀπόφοιτοι της σχολῆς ἱεροδιδάσκαλοι ἢ

13 Ἀρχιμ. Κλεόπας Στρογγύλης (νῦν Μητροπολίτης), Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως καί ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή, Α' ἔκδοση, Ἰδρυμα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ἀθήνα 2008, σ. 212.

14 Ἀρχιμ. Κλεόπας Στρογγύλης (νῦν Μητροπολίτης), Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Πενταπόλεως καί ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή (1894-1908). Ἡ ἐσωσχολικὴ καί ἐξωσχολικὴ δράση ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδοτῶν ἀρχαϊκῶν πηγῶν, Α' ἔκδοση, Ἰδρυμα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ἀθήνα 2008, σσ. 212-213.

δημοδιδάσκαλοι μέχρι τό 30ό έτος τής ηλικίας τους σέ πρωτεύουσες έπαρχιών καί δήμων, φέροντες ύποχρεωτικά παντοῦ καί πάντοτε τό ένδυμα τής σχολής, τήν κόμη καί τά γένεια, όταν δέ γίνονταν ιερείς θά παύονταν από τό παραπάνω έπάγγελμα, ένώ όσοι δέν ήθελαν ή κωλύονταν νά χειροτονηθοῦν θά έπρεπε νά πληρώσουν τήν ένυπόθηκο έγγύηση καί θά αφήνονταν ελεύθεροι νά έξασκήσουν οποιοδήποτε άλλο έπάγγελμα έκτός του ιεροδιδασκάλου καί δημοδιδασκάλου. Γιά νά έπιτευχθοῦν όμως οί παραπάνω στόχοι, ό Άγιος γνωρίζει ότι απαιτεῖται αναδιάρθρωση καί αναπροσαρμογή, γιάυτό θεωρεῖ αναγκαία τήν τροποποίηση τοῦ προγράμματος μαθημάτων τής Σχολής, ώστε νά ανταποκρίνεται στόν έπιζητούμενο σκοπό, καθώς καί τήν έξασφάλιση τών οικονομικῶν πόρων τών ιερέων μέ τόν περιορισμό τοῦ αριθμοῦ τους καί τόν καθορισμό συγκεκριμένου αριθμοῦ οικογενειῶν (200) γιά νά διαθρέψουν ένα έγγράμματο ιερέα, όπως επίσης καί τή μισθοδότηση τών ιερέων πού είχαν δίπλωμα τής Ριζαρείου, από τά ταμεῖα τών Ἐκκλησιῶν.¹⁵

Ανάμεσα στίς μορφές έλέγχου, οί όποῖες εφαρμόζονται σέ όλους τούς οργανισμούς είναι αὐτή τοῦ οικονομικοῦ έλέγχου, ή όποία έκδηλώνεται μέ τή μορφή τήρησης τών διαχειριστικῶν βιβλίων, πού ανά περίπτωση προβλέπονται από τή σχετική νομοθεσία, τοῦ προϋπολογισμοῦ, όπως καί τοῦ ἀπολογισμοῦ πού ἀποτελεῖ τό μέτρο τής πραγματικῆς ἀπόδοσης. Καί ἄν μία τέτοια μορφή έλέγχου είναι τόσο σπουδαία σέ μία κοσμική δομή, ἀντιλαμβάνεται κανείς πόσο πῖο σπουδαία καί συνεπῶς πῖο ἀπαραίτητη είναι στήν Ἐκκλησία, ὄχι μόνο γιά τήν ήθική καί πνευματική καθαρότητα καί προαγωγή τών ἀνθρώπων, ἀλλά καί γιά τή διαφύλαξη τοῦ κύρους της. Ὁ Άγιος ήταν πολύ τυπικός στό θέμα τής διαχείρισεως τών οικονομικῶν ἀγαθῶν σ' ὄλες τίς δομές πού ὑπηρέτησε, προσέχοντας πάντα νά τηροῦνται οί νομότυπες διαδικασίες καί ή διαφάνεια. Ἄλλωστε καί ή έξῶθεν μαρτυρία συνηγορεῖ πρός τοῦτο, καθώς όπως λεγόταν: «Χρήματα καί Πενταπόλεως, δύο πράγματα ἀντίθετα».¹⁶ Ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος μπορεῖ νά ἐπιβεβαιωθεῖ καί

15 Ἄρχιμ. Κλεόπας Στρογγύλης (νῦν Μητροπολίτης), Ὁ Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί ή Ριζαρείος Ἐκκλησιαστική Σχολή (1894-1908). Ἡ έσωσχολική καί έξωσχολική δράση ἐπί τῆ βάσει ἀνέκδοτων ἀρχεακῶν πηγῶν, Α' έκδοση, Ἰδρυμα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ἀθήνα 2008, σ. 214.

16 Ἄρχιμ. Ἰωακείμ Σπετσιέρης, Βιογραφική Σκιαγραφία καί Θαύματα τοῦ ἐν Ὁσίοις Ἀειμνήστου Πατρός Ἡμῶν καί Ποιμενάρχου Νεκταρίου Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως

ἀπό τή μέ ἡμερομηνία 27/11/1906 ἐπιστολή του πρὸς τὴν Ξένη, ὅπου συνιστᾶ στίς μοναχές νά τηροῦν μέ αὐστηρότητα τὰ οἰκονομικά βιβλία τῆς μονῆς, ὥστε νά εἶναι ὅλα νόμιμα: «Ἡ Μαργαρίτα μοί ἔδωκε 350 δραχμάς. Θέλω νά τίς γράψητε εἰς τό βιβλίον τό ὅποιον σᾶς εἶπον νά κρατῆτε... Τοῦτο τό θέλω, διότι ἐάν ποτέ ζητηθῶσι τὰ βιβλία σας, νά φαίνωνται τὰ ποσά ὅσα ἔδωκεν ἐκάστη καί ἐδαπανήθησαν. Ἐπίσης νά γράψητε τί ποσά λαμβάνετε ἀπό τούς διαφόρους καί τί δαπανᾶτε, διά νά εὐρίσκεσθε ἐν τάξει, ἐάν ἐρωτηθῆτε».¹⁷

Γενικά, ὁ Ἅγιος διενεργοῦσε ἔλεγχο σέ ὅλο τό φάσμα τῆς ὀργανωτικῆς δομῆς πού ὑπηρετοῦσε, ὅπως γιά παράδειγμα στήν κατασκευή διαφόρων ἔργων ὑποδομῆς, στήν παρακολούθηση τῆς πορείας ἐργασιῶν μέχρι τὴν ἀποπεράτωσή τους, στήν προμήθεια διαφόρων ὑλικῶν, στίς ἐπικοινωνίες κ.λπ. καί γενικά σέ ὅλα τὰ ἔργα καί τίς δραστηριότητες πού γίνονταν εἴτε στή Ριζάρειο, εἴτε στό μοναστήρι. Γιατί εἶναι γνωστό ὅτι μέ τή διενέργεια ἐλέγχου¹⁸ καί εἰδικά στήν ἐκτέλεση ἔργων παρέχονται κίνητρα, ἀμβλύνονται οἱ ἀνισότητες, ἐφαρμόζονται καινοτομικές ἀντιλήψεις, βελτιστοποιοῦνται τὰ ποσοτικά καί ποιοτικά μεγέθη, διευκολύνεται ἡ ἀνάπτυξη νέων δραστηριοτήτων, ἐνῶ συγχρόνως ἐλέγχονται οἱ δαπάνες.

Μία πολὺ χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἐλέγχου, τόν ὅποιο διενήργησε ὁ Ἅγιος στή Ριζάρειο ἦταν στήν προμήθεια τῶν τροφίμων κατὰ τόν ὅποιο διεπίστωσε τὴν οἰκονομικὴ ἐπιβάρυνση τῆς Σχολῆς μέ πρόσθετο ποσό, καθὼς ἡ ἀγορά τους γινόταν ἐπὶ πιστώσει καί ὄχι τοῖς μετρητοῖς. Γιά τό σκοπὸ αὐτὸ ζήτησε ἀπὸ τό συμβούλιο νά χορηγεῖται στή Σχολή τό ἀνάλογο χρηματικὸ ποσό, ὥστε νά ἀποδίδεται ὁ λογαριασμός ἀνά μῆνα. Μέ τόν τρόπο αὐτὸ ἔγινε μεγάλη ἐξοικονόμηση χρημάτων ἀπὸ τὴ Σχολή. Ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος σέ ἔγγραφό του μέ ἡμερομηνία 1-4-1908 πρὸς τό διοικητικὸ συμβούλιο θά ἐξηγήσει τό σκεπτικὸ του καί θά ἀνακοινώσει τὴν ὠφέλεια πού προέκυψε ὡς ἐξῆς: «Πιστοποιοῦμεν ὅτι ἀνεθέμεθα πρὸς τόν Γ. Σαλταπήδαν ὑπηρετήν τῆς Σχολῆς πρόσθετον ὑπηρεσίαν, ὅπως μεταβαίνει ἀπὸ τῆς 1ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς λήξεως

Κτήτορος τῆς ἐν Αἰγίνῃ Κοινοβιακῆς Ι. Μονῆς Γυναικῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, Ἀθῆναι 1929, σ. 11.

17 Μητροπ. Τίτος Ματθαϊάκης, Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως Κατηχητικαὶ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1984, σ.166.

18 Φαναριώτης Π., Διοίκηση Προσωπικοῦ. Εἰσαγωγή στὰ Σύγχρονα Συστήματα Χειρισμοῦ τοῦ Ἀνθρώπινου Δυναμικοῦ, ἐκδ. Α. Σταμούλης, Ἀθήνα-Πειραιᾶς, σσ. 180-181.

τοῦ χρόνου τῆς διευθύνσεως ἡμῶν ἐν τῇ Σχολῇ μετὰ τοῦ μαγείρου τῆς Σχολῆς ὅπως προμηθεύη τὰ τρόφιμα αὐτῆς...Εἰς τό μέτρον δέ τοῦτο προέβημεν, ὅπως ἐξακριβώσωμεν τήν διαφοράν τήν προκύψουσαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς τῶν ὀψωνίων τοῖς μετρητοῖς ἀπό τῆς ἐπί πιστώσει. Ἐγνωμεν δέ, ὅτι προκύπτει διαφορά κατά μέσον ὄρον τουλάχιστον 400 δραχμ. κατά μήνα ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπί τοῖς μετρητοῖς».¹⁹

Ὅπως λέει ὁ Α. Φεγιόλ²⁰, ὁ ἔλεγχος, ἐκτός ἀπό κανονιστική λειτουργία πού ἀφορᾷ τήν ἐφαρμογή τῶν κανονιστικῶν διατάξεων, οἱ ὁποῖες ρυθμίζουν τή λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ καί δημιουργική λειτουργία, ἡ ὁποία στοχεύει στή βελτιστοποίηση τῆς ἀπόδοσης, ἔχει καί λειτουργία κυρωτική, ἡ ὁποία συνδέεται μέ τήν ἐπιβολή κυρώσεων ὅταν γίνονται λάθη καί παραλείψεις. Γενικά, ὅλες οἱ κοινωνικές δομές διαχρονικά, διαπολιτισμικά καί διαθεματικά προβλέπουν τήν κυρωτική ἐπιβολή, καθώς ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό μέσον γιά νά κρατήσουν σαφῆ τό περιγραμμά καί τά ὅριά τους καί ἀπ' αὐτό τόν κανόνα, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι δέν ἐξαιροῦνται οἱ ἐκκλησιαστικές δομές. Ὁ Ἅγιος χρησιμοποίησε καί αὐτή τή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου μέ πολλή σοβαρότητα καί ὑπευθυνότητα, ἔχοντας βαθειά συναίσθηση τοῦ καθήκοντός του. Στό σημεῖο ὅμως αὐτό πρέπει νά ἐπισημανθεῖ τό ἐξῆς: Πολλές φορές νομίζουμε ὅτι ἡ ἀγιότητα πού ἀσκεῖ διοίκηση δέν ἔχει ἀπαιτήσεις. Αὐτό εἶναι λάθος. Ἀκόμα καί οἱ Ἅγιοι ὅταν ἀσκοῦν διοίκηση ἔχουν ἀπαιτήσεις, οἱ ὁποῖες βασιζονται πάνω σέ συγκεκριμένες ἀξίες πού προσδιορίζονται ἀπό τόν ὀργανισμό πού ὑπηρετοῦν. Αὐτή εἶναι ἡ λεγόμενη νόμιμη ἰσχὺς καί οἱ ὑφιστάμενοι, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται χαμηλότερα στήν ἱεραρχική δομή τῆ θεωροῦν φυσική καί τή δέχονται, φτάνει βέβαια νά μήν ξεπερνᾷ τά ἠθικά καί λογικά ὅρια. Γιατί βέβαια ἐνδέχεται οἱ ἄνωθεν ἐντολές νά εὐρίσκονται ἔξω ἀπό τήν κλίμακα συμπεριφορᾶς, τήν ὁποία θεωροῦν ἀποδεκτὴ τὰ μέλη τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅποτε δέν ἐμπίπτουν στή λεγόμενη ζώνη ἀδιαφορίας. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ ἡγέτης ὑφίσταται ἀπώλεια δυνάμεως.²¹ Ὁ ἅγιός μας ποτέ δέν ἐξετέλεσε πλημμελῶς τά

19 Ἀρχιμ. Κλεόπας Στρογγύλης (νῦν Μητροπολίτης), Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστική Σχολή (1894-1908). Ἡ ἐσωσχολική καί ἐξωσχολική δράση ἐπὶ τῇ βάσει ἀνέκδοτων ἀρχεακῶν πηγῶν, Α' ἔκδοσις, Ἰδρυμα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ἀθήνα 2008, σ. 118.

20 Χολέβας Γ., Ὁργάνωση καί Διοίκηση (Management), ἐκδοτικός οἶκος "Interbooks", 1995, σ. 267.

21 DuBrin Andrew, Γενικές Ἀρχές Management, ἀπόδοση-ἐπιμέλεια Νίκ. Σαρρῆς,

καθήκοντά του, ἀδιαφορώντας γιά σφάλματα ἢ παραπτωματικές συμπεριφορές, ἀλλά καί ποτέ δέν ὑπέπεσε σέ ὑπέρβαση καθήκοντος καί δέν ὑπερέβη τά καθήκοντα τοῦ ρόλου του. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι δέν εἶχε ἀπαιτήσεις. Ἀντιθέτως, εἶχε μεγάλες ἀπαιτήσεις καί προσδοκίες, τίς ὁποῖες ὅμως ἐνέτασσε μέσα στό πνεῦμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης, γι' αὐτό καί δέν ἀποκτοῦσαν ἐξουσιαστικό χαρακτήρα. Μέσα στόν ὄργανισμό ἡ θέση τῆς διοίκησης εἶναι πολύ σημαντική, καθὼς χρειάζεται νά ἀσκήσει πειθαρχικό ἔλεγχο σέ ἀνθρώπους πού ἔχουν πάντα μία ροπή στή διαίρεση, στή διάσπαση τῆς δομῆς, στήν παραπτωματοκτικότητα, στήν ἀνυπακοή κ.λπ., ὥστόσο δέν πρέπει νά εἶναι οὔτε ὑπερβολικά αὐστηρή, οὔτε ὑπερβολικά χαλαρή, ἀλλά νά ἐπιτυγχάνει ἀβίαστα τή συμμόρφωση τῶν ἐργαζομένων στούς κανόνες δεοντολογίας του.²² Καί αὐτό ὁ Ἅγιος Νεκτάριος τό ἐπετύγχανε μέ τή διακριτική ἐπιβολή τῆς πνευματικῆς προσωπικότητός του σέ τόσο μεγάλο βαθμό, ὥστε κατόρθωνε νά ἀφαιρεῖ ἀπό τίς ψυχές τῶν μαθητῶν κάθε αἴσθημα ἀντίθετο στούς κανονισμούς καί στή δεοντολογία τῆς Σχολῆς.²³ Καί ὅταν συνέβαινε κάποιο παράπτωμα, τό ὁποῖο ὑπέπιπτε στήν ἀντίληψη τοῦ Διευθυντῆ, ὁ ὁποῖος ἀναλάμβανε νά τό διορθώσει, οἱ μαθητές στέκονταν μπροστά του μέ σεβασμό καί δέος καί ἔφευγαν μετανιωμένοι. Γενικά, ἡ τακτική τοῦ Ἁγίου ἦταν ἡ τακτική τῆς μελιχιότητος, τῆς ἀνεκτικότητος καί τῆς ὑπομονῆς.

Ὡστόσο, ὑπῆρχαν καί περιπτώσεις ἀνυπακοῆς στή δεοντολογία τῆς συγκεκριμένης δομῆς πού ὑπηρετοῦσε, καθὼς καί παραπτωματικές συμπεριφορές, τέτοιες πού ἔπρεπε νά ἐπιβληθοῦν κυρώσεις. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὑπάρχουν τέσσερις κατηγορίες πειθαρχικῶν ποινῶν, οἱ ὁποῖες ἰσχύουν σ' ὅλους τούς ὀργανισμούς καί οἱ ὁποῖες, σύμφωνα μέ τόν κανονισμό λειτουργίας τῆς Σχολῆς τῆς ἐποχῆς του, ὅπως εἶδαμε καί ἀλλοῦ, ἀντιστοιχοῦν στήν πατρική παραίνεση, στήν ἐπίπληξη ἐνώπιον του συλλόγου τῶν καθηγητῶν ἢ τῶν μαθητῶν, στήν ἀπομόνωση καί προσωπική κράτηση σέ ἰδιαίτερο δωμάτιο ἀπό 3 ὥρες μέχρι 2 βδομάδες μέ λήψη ξηρᾶς τροφῆς καί τέλος στήν ὀριστική ἀποβολή.

β' ἔκδοση, ἐκδ. ΕΛΛΗΝ, 2004, σσ. 304-305.

22 Ζαβλανός Μύρ., Ὁργανωτική Συμπεριφορά, ἐκδ. Ἄθ. Σταμούλης, Ἀθήνα 2002, σσ. 477-478.

23 Μητροπ. Τίτος Ματθαϊάκης, Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῶς Μητροπολίτης Πε-νταπόλεως (1846-1920), Ἀθήνα 1985, σσ. 270-271.

Ὁ Μητροπολίτης Κλεόπας Στρογγύλης²⁴ σέ ἔρευνά του στό ἱστορικό ἀρχεῖο τῆς Ριζαρείου ἐντόπισε δέκα ἀναφορές σέ ποινές πού ἐπιβλήθηκαν σέ 17 συνολικά σπουδαστές σέ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στόν Ἅγιο, στό σύλλογο τῶν διδασκόντων, στό Διοικητικό καί Πολυμελές Συμβούλιο καί στό ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἀριθμός ἐξαιρετικά μικρός, ἀν λάβομε ὑπόψη τό σύνολο τῶν ἐτῶν πού ὑπηρετήσε, τόν ἀριθμό τῶν παιδιῶν πού πέρασαν ἀπό τά χέρια του, ἀλλά καί τήν αὐστηρότητα τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τότε, ἡ ὁποία ἦταν ἀνάλογη μέ τά αὐστηρά ἦθη τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἅγιος, ὁ ὁποῖος σύμφωνα μέ τόν κανονισμό, ὡς Διευθυντής, ἦταν ὁ καθ' ἑλπίαν ἀρμόδιος γιά τήν τήρηση τῆς τάξεως στή Ριζαρείο, γιά τήν ἐπιτήρηση τῶν ἡθῶν, ἀλλά καί στό νά προτείνει ἢ νά ἐπιβάλλει ποινές γιά τό προσωπικό καί τούς μαθητές, ἀκολουθοῦσε γιά τούς παραβάτες συγκεκριμένη διαδικασία: «ἐρευνοῦσε ἀρχικά τήν ὑπόθεση, καλώντας τούς μαθητές στό γραφεῖο του καί ζητώντας ἐξηγήσεις, περί τοῦ τί συνέβη. Στή συνέχεια, μέ βάση τά στοιχεῖα πού ἀποκόμιζε, τόσο ἀπό τούς ἀτάκτους μαθητές, ὅσο καί ἀπό μαρτυρίες ἄλλων προσώπων, ἔδιδε ἀναφορά στή συνεδρίαση τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν καί ἀνάλογα μέ τή σπουδαιότητα τοῦ θέματος, εἴτε ἐπέβαλλε τιμωρία ἢ ζητοῦσε τή γνώμη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ὡς πρὸς τόν χειρισμό, ἢ τήν ἔγκριση τοῦ Συμβουλίου γιά τήν τιμωρία πού ἐπέβαλλε. Ἄν ἐπρόκειτο γιά ἀποβολή, τότε τό Συμβούλιο ζητοῦσε τήν ἔγκριση τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν». Ὅλες οἱ κυρώσεις, οἱ ὁποῖες ἐπεβλήθησαν ἀφοροῦσαν ὄχι μόνο βαρεῖς ἠθικές παρεκτροπές, ἀλλά καί ἀδικήματα τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου γιά παράδειγμα πρόκληση μεγάλων ζημιῶν, κλοπές, χειροδικίες, ἐξύβριση, ἀκόμα καί κακοδοξία, πράξεις καί παραπτωματικές συμπεριφορές ἀπάδουσες ἀπό τό πνεῦμα καί τή σκοποθεσία τῆς Σχολῆς καί πού δικαιολογοῦν τίς αὐστηρές τιμωρίες καί τίς ἀποβολές ἀπό αὐτήν. Νά ἐξηγήσομε ὅμως ἐδῶ ὅτι ἡ ἐπιβολή αὐτῶν τῶν κυρώσεων δέν εἶχε σέ καμία περίπτωση χαρακτήρα ἐκδικητικό, ἀλλά διορθωτικό ἀπό ἀγάπη καί σ' αὐτή τή λύση ἀναγκαζόταν νά καταφύγει, ὅταν δέν ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος καί ἄλλο μέσον διορθώσεως. Καί αὐτή τήν τακτική ἀκολούθησε ἀναγκαστικά

24 Ἀρχιμ. Κλεόπας Στρογγύλης (νῦν Μητροπολίτης), Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί ἡ Ριζαρείος Ἐκκλησιαστική Σχολή (1894-1908). Ἡ ἐσωσχολική καί ἐξωσχολική δράση ἐπί τῆ βάσει ἀνέκδοτων ἀρχεῖακῶν πηγῶν, Ἄ Ἔκδοση, Ἰδρυμα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Ἀθήνα 2008, σ.σ. 175-178.

καί ἄλλοῦ, ὅπως ὅταν σχόλασε ἀπό τή δουλειά τόν ἐργάτη πού βλασφημοῦσε, ἢ αὐτόν πού συμπεριφερόταν ἀναιδῶς στίς καλόγριες ἢ ὅταν αὐτές τοῦ ἔκαναν παρακοή πού τούς ἐπέβαλλε νά διαβάσουν μία βδομάδα τό ψαλτήρι ἐπικαλούμενες τό ἔλεος τοῦ Κυρίου γιά νά κοινωνήσουν. Γενικά, ἦταν, ὅπως εἶδαμε καί πιό πάνω, πολύ λίγες οἱ περιπτώσεις ὅπου ἐπέβαλε τιμωρία²⁵, καθῶς εἶχε τό χάρισμα μέ μειλιχιοσύνη νά φέρει μ' ἓνα λόγο τόν παρεκτρεπόμενο σέ συναίσθηση καί διόρθωση καί δέν πρέπει νά ἔχομε τήν ἐντύπωση ὅτι ἤλεγχε μέ τή συνήθη αὐστηρότητα πού διεξάγεται ὁ ἔλεγχος στίς κοσμικές δομές. Μ' ἄλλα λόγια ὁ ἔλεγχος τοῦ Ἁγίου ἦταν λεπτός μέ χειρουργική ἀκρίβεια καί ἀποτελεσματικότητα. Αὐτός ἀκριβῶς ὁ τρόπος πού ἐτελείτο καί τά ἀποτελέσματα πού ἔφερε ἀποτελοῦν τό μέτρο τῆς σπουδαιότητάς του, ἀλλά καί τό ἀξιολογικό ἐπίπεδο στόν ὁποῖο ὁ Ἅγιος τόν ἀνέβασε.

Αὐτή ἡ καλά δοκιμασμένη διαδικασία πού τελεῖται ἐν πνεύματι ταπεινώσεως μέσα στή μακραίωνη θεραπευτική μεθοδολογία τῆς πίστες μας εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά διεξάγει κανεῖς ἐπιτυχῶς τόν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας. Γι' αὐτό εἶναι πολύ σοφά τά λόγια πάλι τοῦ Ἁγίου Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλειστοῦ:²⁶ «Ἄς χαράξει ὁμως κάποιος γιά τόν ἑαυτό του μία πορεία κατά τήν ὁποία θά πράττει διαρκῶς τό ἀγαθό, καί ἄς τήν ὀρίσει σύμφωνα μέ ὅσα ζητᾶ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ-καί ὄχι γιά ἓνα μῆνα ἢ γιά ἓνα χρόνο, ἀλλά γιά ὅλη του τή ζωή- καί ἄς θέσει ὡς κανόνα νά παραμείνει σ' αὐτή τήν πορεία ἀμετακίνητος καί κατόπιν, ἀφοῦ θά ἔχει παραμείνει πιστός στό σκοπό του, νά μήν καυχηθεῖ γιά τή δύναμή του... πόσες καί πόσες περιπτώσεις ὑπῆρξαν στό παρελθόν, ἀλλά καί στό παρόν, πού οἱ ἄνθρωποι ἐμπιστεύθηκαν τόν ἑαυτό τους στό ξεκίνημα καί στήν οἰκοδόμησι τῆς χριστιανικῆς ζωῆς! Καί ὅλοι κατέληξαν καί καταλήγουν στό μηδέν. Ὁ ἄνθρωπος χτίζει λιγάκι στήν καινούργια του αὐτή ζωή - καί μετά τό γκρεμίζει. Καί πῶς νά γίνει ἀλλιῶς; Δέν ὑπάρχει σθένος. Μόνον ἡ αἰώνια δύναμη τοῦ Θεοῦ ἔχει τό χαρακτηριστικό νά μᾶς στηρίζει ἀκλόνητους στήν πρόθεσή μας ἐν μέσῳ τῶν ἀκατάπαυστων κυμάτων τῶν πειρασμῶν... Συνεπῶς, εἶναι ἀνάγκη γιά ἐκεῖνον πού ἤδη ἐπιθυμεῖ νά βαδίσει στό δρόμο τοῦ Κυρίου, νά τοῦ ὑποδειχθοῦν ἐπιπλέον

25 Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος Αἰγίνης ὁ Θαυματουργός, ἐκδ. Ὁρθόδοξη Κυψέλη, Θεσ/νίκη 1979, σ. 346.

26 Ἅγιος Θεοφάνης ὁ Ἐγκλειστος, Συμβουλές ἑνός Ἁγίου γιά τήν Ἀνατροφή τῶν Παιδιῶν, μετάφρ. Πολυξένη Τσαλίκη, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2012, σσ. 9 & 18-19.

καί ὅλες οἱ πιθανές παρεκκλίσεις ἀπό τόν δρόμο αὐτό, ἔτσι ὥστε ὁ ταξιδιώτης νά τίς γνωρίζει ἀπό πρῖν, νά μπορεῖ νά δεῖ τούς κινδύνους πού θά συναντήσει καί νά ξέρει πῶς θά τούς ἀποφύγει». Ἐνας τέτοιος αὐτοέλεγχος δικαιώνεται καί ἀπό διοικητικῆς πλευρᾶς.

Νά ποῦμε στό σημεῖο αὐτό ὅτι ὅσο χρήσιμος εἶναι ὁ ἔλεγχος, ἄλλο τόσο ὀδυνηρός εἶναι, γιατί εἶναι ἕνα φάρμακο ἀπαραίτητο, ἀλλά καί πικρό, ὄχι μόνο γιά τίς θρησκευτικές δομές, ἀλλά καί γιά τούς πάσης φύσεως ὀργανισμούς, γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους καί γιά ὅλα τά πράγματα. Ὁ Χρυσόστομος εἶναι σαφέστατος γιά τήν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς του πού εἶναι ἴδια γιά ὅλες τίς ἐποχές: «Μή τοίνυν μηδέ ἡμεῖς πανταχοῦ κολακεύωμεν τούς ὑποκειμένους, μηδέ κολακεύεσθαι παρά τῶν ἀρχόντων ζητῶμεν. Καί γάρ ἀμφοτέρων δεῖται ἡ τῶν ἀνθρώπων ψυχῆ τῶν φαρμάκων τούτων. Διά δὴ τοῦτο καί τά κατά τήν οἰκουμένην ἅπασαν ὁ Θεός οὕτω διοικεῖ, ποτέ μὲν τοῦτο, ποτέ δέ ἐκεῖνο ποιῶν, καί οὔτε τά χρηστά μόνιμα, οὔτε τά λυπηρά καθ' ἑαυτά ἀφίησιν εἶναι». ²⁷ Ὁ Ἅγιος ἀκολουθοῦσε ἀκριβῶς αὐτή τήν τακτική, ἄλλοτε ἐνθαρρύνοντας ὅπου ὑπῆρχε ἀνάγκη καί ἄλλοτε ἐλέγχοντας γιά νά διορθώσει τίς πάσης φύσεως ἀποκλίσεις, χωρίς νά λογαριάζει ἄν γινόταν δυσάρεστος, γιατί δέν ἤθελε νά εἶναι ἀνθρωπάρεσκος, ἀλλά ἀποσκοποῦσε στό πνευματικό συμφέρον τῶν ἀνθρώπων. Σίγουρα ὑπῆρξαν πολλές τέτοιες περιπτώσεις στή ζωή του, ὡστόσο ἐδῶ θά μνημονεύσομε μία μόνο πολύ χαρακτηριστική πού μόνο ὁ μακαριστός Ἀγιορείτης Γέροντας Ἀβιμέλεχ ²⁸ διέσωσε στό σύντομο βιβλίο του γιά τόν Ἅγιο πού ἦταν ἡ πρώτη βιογραφία πού γράφτηκε γι' αὐτόν. Ὅταν κάποτε ὡς Διευθυντής τῆς Ριζαρείου κλήθηκε στόν Ἅγιο Γεώργιο Καρύτση νά λειτουργήσει, παρατήρησε ὅτι οἱ ψάλτες, ὅταν ἔψαλλαν τή δοξολογία, παρέλειπαν πολλούς στίχους καί ἐπιφυλάχτηκε μετά τό τέλος τῆς Λειτουργίας νά κάνει τή δέουσα παρατήρηση. Αὐτός, ὅμως, ὁ ταπεινός καί δίκαιος ἔλεγχος ἀντί νά συνετίσει ἐξῆψε τά πνεύματα.

²⁷ Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς τό κατά Ματθαῖον, Ὁμιλία ΝΓ', τόμ. 11, Ε.Π.Ε., Πατερικές Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θέσ/νίκη 1990, σ. 454.

²⁸ Βιογραφία Μητροπολίτου Πενταπόλεως ἐν μακαρία τῇ λήξει Σεβασμιωτάτου Νεκταρίου συντεθεῖσα παρά τοῦ ἐλαχίστου μοναχοῦ Ἀβιμέλεχ τοῦ Κρητός του καί ἐκδότου, ἐξεδόθη ἐν Βόλῳ 1921 ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀγαθοκλή Παπαδημητρίου στό Στιβακτάκης Ἄντ., Γέροντας Ἀβιμέλεχ ὁ Ἀγιορείτης, Ἄνθος Μυρίπνοο τῆς Ἀθωνικῆς Ἐρήμου, ἐκδ. Ἱεράς Μητροπόλεως Ἱεραπύτνης καί Σητείας, Ἱεράπετρα 2011, σσ. 236-237.

Ὁ ἐπίτροπος²⁹ ἐξεμάνη καί πρόσταξε τόν ἱεροδιάκονο νά σύρει τόν Πενταπόλεως ἀπό τό ράσο καί νά τόν σπρώξει μέ περιφρόνηση. Ὅμως ὁ Ἅγιος δέν ἀντέδρασε, καθὼς εἶχε τό πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς καί ἐμμεῖτο τόν Κύριο, ὁ ὁποῖος «λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, παρεδίδου δέ τῷ κρείττονι δικαίως».³⁰ Πρόσεχε ἐπίσης ὁ Ἅγιος πολὺ μερικά σημαντικά γιὰ τὴν κυρωτική διαδικασία τοῦ ἐλέγχου πράγματα: πρῶτον, ἡ ἐπιβολὴ τῶν κυρώσεων νά εἶναι ἄμεση γιὰ νά μὴ προσβληθεῖ ἡ τιμιότης του, δεύτερον ἡ προειδοποίησις τῶν ὑφισταμένων του νά εἶναι ἔγκαιρη γιὰ νά μὴ θεωρηθεῖ ἡ ποινὴ ὡς ἄδικη³¹ Παρατηρώντας τόν ἔλεγχον τοῦ Ἁγίου, τόν ὁποῖο ἐφάρμοζε στὴ διοίκησίν του, διαπιστώνομε ὅτι ἔχει ὅλες ἐκεῖνες τίς προϋποθέσεις πού εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά του, σύμφωνα μέ τόν Ἱερό Χρυσόστομο:³² ἔλεγχος πρὸς δόξαν Θεοῦ, ἀπό ἀγάπη καί φιλόανθρωπη διάθεση, χωρὶς συγκρίσεις, κατὰ τρόπο ἀπρόσωπο καί ἀνώνυμο, σέ εἰδικές περιπτώσεις δημόσια, μέ διάκριση, μέ ἀμεροληψία, μέ συντομία, μέ σεβασμό, συνοδεῖα ἐπαίνου, νά λαμβάνει ὑπόψη τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἐλεγχόμενου, νά συνοδεύεται μέ διάλογο.

Νά σημειώσωμε τέλος ὅτι ὁ Ἅγιος ἀκολουθώντας μέ συνέπεια τὴ μακραίωνη καί καλὰ δοκιμασμένη πρακτικὴ τῆς ἀσκητικῆς μας παράδοσης ἤλεγχε τόν ἑαυτό του, ἀλλὰ καί δεχόταν μέ χαρὰ τόν ἔλεγχον τοῦ γέροντός του (πατρός Παχωμίου Ἀρελᾶ) καί τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω γεμάτα ταπείνωσι

29 Αὐτὴ ἡ ἀνάρμοστη καί ἀντιεκκλησιαστικὴ συμπεριφορὰ μπορεῖ νά γίνῃ κατανοητὴ φτάνει νά διαβάσει κανεὶς ὀρισμένα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη («Στὴν Ἁγίαν Ἀναστασίαν», «Ὁ Καλόγερος», «Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταγουσίου», «Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδι ἐν Ἀθήναις»), ὅπου μπορεῖ νά ἀποκτήσῃ εἰκόνα τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐποχῆς. Καί ἐνῶ ὑπάρχουν καί τὰ φωτεινὰ παραδείγματα («Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταγουσίου»), ἡ εἰκόνα πού συναποκομίζει κανεὶς, ἰδίως στὴν Ἀθήνα, εἶναι κατὰ κανόνα ἀρνητικὴ: ἔλλειψη ἐκκλησιαστικοῦ ἠθους, ἀπουσία ἀνιδιοτελοῦς διακονίας, ἐλεγκτικὴ καί δυναστικὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι σέ λαϊκοὺς καί κληρικοὺς, ἀπαίτησις γιὰ ἐπιβολὴ τῶν ἀπόψεών τους ὄχι μόνον σέ θέματα λειτουργίας τοῦ ναοῦ καί τῆς ἐνορίας, ἀλλὰ καί σέ καθαρὰ πνευματικὰ ζητήματα, κενοδοξία, ἀμάθεια, ἀπειρόκαλον ἦθος κλπ. (Κεσελόπουλος Ἄν., Ἡ Λειτουργικὴ Παράδοσις στὸν Ἀλέξανδρον Παπαδιαμάντη, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 2006, σσ. 77-80).

30 Α΄ Πέτρ. 2,33.

31 Ζαβλανὸς Μύρ., Ὁργανωτικὴ Συμπεριφορὰ, ἔκδ. Ἰ. Σταμούλης, Ἀθήνα 2002, σ.σ. 477-478.

32 Νικολαΐδης Ἄπ., Ἡ Τεχνικὴ τοῦ Ἐλέγχου. Χρυσόστομικὴ Θεωρία καί Πράξις, ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2010, σσ. 24-39.

λόγια πού περιέχονται σέ ἐπιστολή του πρός τήν Ξένη:³³ «Περί τῶν παραγγελιῶν τοῦ Πατρός Παχωμίου γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι ταύτας διεβίβασα πρός ὑμᾶς, οὐχ' ὡς ἀποδεχόμενος καί συνιστῶν, διό καί ἄνευ ἐπιστολῆς μου ἰδιαιτέρας διεβίβασα ὑμῖν ταύτας, ἀλλ' ἵνα εὐχαριστήσω τόν Πατέρα Παχώμιον, ὅστις φρονεῖ περί ἐμοῦ, ὅτι εἶμι ἐντελῶς ἐστερημένος πνευματικῶν γνώσεων καί ὀφλισκάνω τελείαν ἄγνοιαν τοῦ πνευματικοῦ πολιτεύματος, ὡς τοῦτο ρητῶς μοί τό εἶπεν καί ὅπερ παρεδέχθη καί ὠμολόγησα, ὅπερ ἔστιν καί ἡ ἀλήθεια».

Οὐσιαστικά, κανεῖς ὀργανισμός, καμιά ἐπιχείρηση δέν μπορεῖ νά ἐπιβιώσει ἐάν οἱ ἐργαζόμενοι δέν ἀσκοῦν αὐτοέλεγχον,³⁴ δέν ἐλέγχουν δηλαδή ἐάν καί κατά πόσον εἶναι συνεπεῖς στήν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τους: τήρηση ὥραριου ἐργασίας, ἐπιμέλεια στήν ἐργασία, σεβασμός τῆς ἰδιοκτησίας τῆς ἐπιχείρησης, καθῶς καί τῶν συναδέλφων τους. Καί ὅταν ἀπουσιάζει αὐτός ὁ αὐτοέλεγχος πρέπει νά ἀναπληρωθεῖ μέ ἄλλες μεθόδους ἐλέγχου πού ἀπαιτοῦν μία τεράστια ἐπένδυση. Ὅλα αὐτά ὁ Ἅγιος τά τηροῦσε μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καί συνέπεια. Παρόλα αὐτά διαπίστωνε ὡς ἄνθρωπος τίς ἐλλείψεις του, καθῶς ὁ αὐτοέλεγχός του ὑπερέβαινε τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπίγειας ὀργανωτικῆς δομῆς καί ἡ ταπεινή του καρδιά ἀναμετροῦσε τή φυσική της ὑστέρηση μέ τό ἀπροσμέτρητο ὕψος τῆς τελειότητος τοῦ Κυρίου καί τίς ἀπαιτήσεις τῶν θείων ἐντολῶν. Μέ αὐτό τό πνεῦμα πρέπει νά προσεγγίσουμε τήν ἀπόφασή του νά στερηθεῖ τῆς τροφῆς ἐπί τριήμερον γιά τό γνωστό παράπτωμα τῶν τριῶν σπουδαστῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀπτή ἀπόδειξη ὅτι ἀσκοῦσε στή διοίκησή του καί γενικά στή ζωή του αὐτοέλεγχον.

33 Μητροπ. Τίτος Ματθαϊάκης, Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως Κατηχητικά Ἐπιστολαί πρός τās μοναχάς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1984, σ. 86.

34 Τζωρτζάκης Κώστας & Τζωρτζάκη Ἀλεξία-Μαίρη, Ὀργάνωση καί Διοίκηση. Τό Μάνατζμεντ τῆς Νέας Ἐποχῆς, 4η κδοση, ἔκδ. Οἶκος Rosili, σ. 326.

«Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Β΄ τοῦ Τρανοῦ μέ τόν Προτεσταντικό Κόσμο»

Ἀρχιμ. Νήφωνος Βασιλάκη, Δρ. Κανονικοῦ Δικαίου,
Professore (Inv.), Pontificio Istituto Orientale, Roma,
Διδάσκωντος Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἡρακλείου Κρήτης

1. Οἱ προσπάθειες θεολογικῆς συνάντησης κι ἐπικοινωνίας

α. Ἡ προηγηθεῖσα προσπάθεια ἐπικοινωνίας

Γιά πρώτη φορά σχέσεις Ὁρθοδόξων μέ τούς Προτεστάντες καταγράφονται τό ἔτος 1564 ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἰωάσαφ Β΄ ἔστειλε τόν κληρικό (διάκονον) Δημήτριον Μυσόν στήν Βιττεμβέργη, στό κέντρο τοῦ Λουθηρανισμοῦ, γιά νά συλλέξει πληροφορίες σχετικά μέ τίς προτεσταντικές διδασκαλίες, γιά τίς ὁποῖες πολλά «ἐν τῇ ἀνατολῇ διέδιδον οἱ καθολικοί»¹. Πρώτη «νύξις» ἔτσι περί τοῦ ζητήματος διαλόγου, συνεργασίας καί ἐνώσεως τῶν Προτεσταντῶν μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δόθηκε ἐπί τοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ Β΄².

Ὁ Φ. Βαφεΐδης ἀναφέρει ὅτι ὁ Μελάγχθωνας, που ἦταν ἡ ψυχὴ τῆς μεταρρύθμισης, σύναψε σχέσεις μέ τόν Δημήτριο Μύσο, διάκονο τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ (1555-65) καί «ἐγχειρίζει αὐτῷ ἀναχωροῦντι τῷ 1559 ἐπιστολήν πρὸς τόν πατριάρχη, ἅμα δέ καί μετάφρασιν τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας»³. Ἡ Ἀνατολική Ἐκκλησία εἶχε «ἐκδώσει τήν ἐτυμηγορίαν αὐτῆς περί τῶν τοῦ Λουθήρου δογμάτων»⁴, ὅταν ὁ Μελάγχθων εἶχε «διακοινώσει εἰς τόν πατριάρχη Ἰωάσαφ τήν τῆς Αὐγούστης ὁμολογίαν»⁵. Ὁ Μελάχθων ἐπιθυμόντας νά ἐπέλθει συνεννόηση καί συμφωνία μεταξύ Προτεσταντῶν κι Ὁρθοδόξου Ἐκ-

1 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 307.

2 «ὁ φίλος καί συνεργάτης τοῦ Λουθήρου μελίχιος καί πρᾶος Μελάχθων διά τινος διακόνου Δημητρίου Μυσοῦ ἀπέστειλεν εἰς τόν πατριάρχη Ἰωάσαφ τόν Μεγαλοπρεπῆ μετάφρασιν τῆς Αὐγουσταίας ὁμολογίας μετ' ἐπιστολῆς, ἐν ἧ διετύπου τά δόγματα αὐτῶν», ΠΑΡΙΤΣΗ Κ., *Βιογραφικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 166.

3 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Κωνσταντινούπολη 1912, 45. Μάλιστα φαίνεται νά ἀγνοεῖ καί τόν λόγο γιὰ τόν ὁποῖο διέμενε ἐκεῖ, ἀφοῦ γράφει «ἄγνωστον ἀκριβῶς πρὸς τίνα σκοπὸν διαμένοντος».

4 ΡΕΝΙΕΡΗ Μ., *Κύριλλος Λούκαρης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης*, Ἀθήνα 1859, 28.

5 Ὁ.π.

κλησίας και για την από κοινού θεολογική συνεργασία, επέδωσε μεταφρασμένη στην ελληνική γλώσσα την Αύγουσταία Όμολογία, τό επισημότερο προτεσταντικό σύμβολο, μέ επιστολή προς τόν Πατριάρχη, ή όποία έλεγε ότι οί προτεσταντικές έκκλησίες «δεν ήγέρθησαν κατά τής Γραφής και τής άρχαίας παραδόσεως»⁶, διότι και τίς πρώτες Οικουμενικές Συνόδους σέβονται και τίς αιρέσεις που κατέκριναν άποκηρύσουν. Στην επιστολή αυτή ό Μελάγχθων διαβεβαίωσε τόν Πατριάρχη ότι οί διαμαρτυρόμενοι «τηρούσιν εύσεβώς τάς γραφάς και τούς τών άγιών συνόδων κανόνας και την τών έλλήνων Πατέρων διδασκαλίαν»⁷. Σύμφωνα μέ τόν Φ. Βαφείδη ώστόσο ό σκοπός τής επιστολής «δέν ήτο βεβαίως τοσοϋτον άθώς»⁸, μολονότι δεν άρνεϊται τόν φιλελληνισμό του Κρουσίου.

Έκεϊνος, όπως διηγείται ό Κ. Σάθας, όταν άκουσε περί τής μεταρρύθμισης που συνέβη στην Δύση και τίς ταραχές που σημειώθηκαν κι έπειδή ήθελε να σχηματίσει άντικειμενική εικόνα περί τών συμβάντων και νά βεβαιωθεί για την αλήθεια τών αιτιών και του σκοπού της, απέστειλε στην Γερμανία τόν διάκονο του Πατριαρχείου Δημήτριον Μυσόν, μέ έντολή «ίνα καλώς σπουδάση τά δόγματα τών Διαμαρτυρομένων»⁹. Η εκεί άποστολή του απεφασίσθη κι έγινε προκειμένου νά έπιβεβαιωθούν ή νά διαψευστούν οί φήμες και «παράδοξες σπερμολογίες» περί Προτεσταντισμοϋ που διαδίδονταν. Κατά την περίοδο τής διαμονής του Μυσοϋ εκεί, ό Φίλιππος ό Μελάγχθων τόν φιλοξένησε στην Γερμανία «έπί έξαμηνίαν»¹⁰.

Κι όταν ολοκλήρωσε την άποστολή του, κατά τό έτος 1559, ό Μύσος επέστρεψε στην Πόλη, μεταφέροντας στον Πατριάρχη επιστολή του καθώς και μετάφραση τής Αύγουσταίας Όμολογίας, ό,που διατυπώνονταν τά δόγματα τής Μεταρρύθμισης¹¹. Στην επιστολή αυτή δέν δόθηκε ποτέ άπάντηση, «ούδεμία έδόθη άπάντησις»¹².

6 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Έκκλησιαστικής Ιστορίας*, 307.

7 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Έκκλησιαστική Ιστορία*, 45.

8 Ό.π..

9 ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχεδίασμα περί του πατριάρχου Έρεμίου Β΄*, ιη΄.

10 Ό.π.

11 Η μετάφραση αυτή δημοσιεύτηκε στην Βασιλεία τό 1559 και είναι έργο του Μελάγχθονος άν και φέρει τό όνομα Παύλου Δολσκίου Πλαέως. ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχεδίασμα περί του πατριάρχου Έρεμίου Β΄*, ιη΄.

12 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Έκκλησιαστικής Ιστορίας*, 307.

β. Ἡ ἔναρξη ἐπικοινωνίας

Ἡ ἔναρξη ἐπικοινωνίας καί νέες σχέσεις¹³ μέ τούς Προτεστάντες πραγματοποιήθηκαν ὅταν οἱ λουθηρανοὶ θεολόγοι τῆς Τυβίγγης Ἰάκωβος Ἀνδρέου καί Μαρτίνος Κρούσιος ἔγραψαν ἐπιστολή πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἱερεμία Β΄ τὸν Τρανό, στήν ὁποία ἐξέθεταν τίς ἀρχές τῆς μεταρρύθμισης καί πρότειναν τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μεταξὺ τῶν Προτεσταντῶν καί τῶν Ὀρθοδόξων¹⁴. Αὐτό τό ἔπραξαν ἴσως, διότι ὅπως ὑποστηρίζεται «διά τῶν καθολικῶν διεδίδετο πανταχοῦ, ὅτι ὁ προτεσταντισμός ἦτο ἡ ἀσεβεστάτη τις αἴρεσις καί αὐτάς τὰς θεμελιώδεις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχὰς ἀπορρίπτουσα»¹⁵.

Οἱ Ἰησοῦιτες «εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ Ἱερεμίου τοῦ Β΄ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, νά συνδέωσι τίς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν σχέσεις. Τούς πρώτους Ἰησοῦιτας ἔπεμψεν εἰς τὴν ἀνατολήν Γρηγόριος ὁ ΙΓ΄ (1583)»¹⁶. Μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου στήν Κωνσταντινούπολη οἱ Ἰησοῦιτες ἀπέκτησαν μεγάλη δύναμη. Μάλιστα ἐνῶ τό 1610 ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὴν Πύλη «συνεργεία τῶν πρέσβων τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων»¹⁷, σύντομα ἀπέκτησαν ξανά τὴν ἀρχικὴ τους ἐλευθερία καί ἴδρυναν παντοῦ σχολεῖα καί δέν ἔπαψαν νά «ἐνεργῶσι προσηλυτισμόν»¹⁸. Κατὰ περιόδους «Ἡ Πύλη βιαζόμενη ὑπὸ τῶν καθολικῶν δυνάμεων ἠνείχετο αὐτούς»¹⁹.

Οἱ ὡς ἄνω Προτεστάντες ἔστειλαν καί νέα²⁰ μετάφραση τῆς Αὐγου-

13 Βλ. καί ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Χ., *Σχέσεις Ὀρθοδόξων καί Διαμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου Β΄ μέχρι Κυρίλλου Λουκάρεως*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1927, 176.

14 «Νέαι δέ σχέσεις συνεδέθησαν μετὰ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν, ὅτε οἱ λουθηρανοὶ θεολόγοι τῆς Τυβίγγης Ἰάκωβος Ἀνδρέου καί Μαρτίνος Κρούσιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱερεμίαν τὸν Β΄ ἐπιστολήν, ἐν ἧ ἐκτιθέντες τὰς τῆς μεταρρυθμίσεως ἀρχὰς, προὔτεινον τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν τῶν προτεσταντῶν καί ὀρθοδόξων», ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 307.

15 Ὁ.π.

16 Ὁ.π. 321. Τὸ 1609 ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Σαλανιάκ πῆρε μαζί του στήν Κωνσταντινούπολη πέντε ἰησοῦιτες.

17 Με τὴν ὑποστήριξη τῶν καθολικῶν δυνάμεων τῆς Γαλλίας, Αὐστρίας καί Βενετίας.

18 Ὁ.π. «Ἐπέτυχον δέ νά ἐλκύσωσι καί τινὰς ἐπισήμους Ἕλληνας καί πατριάρχας ἔτι ὑπὲρ ἑαυτῶν, εἰ καί γενικῶς ἐμισοῦντο ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ».

19 Ὁ.π. 322. Μέ τὴν συνθήκη μάλιστα τῆς Βιέννης ἐξασφαλίστηκε ἡ ἐλεύθερη δράση τῶν Ἰησοῦιτῶν στήν Ἀνατολή. Γνωστὰ κέντρα δράσεως τους ὑπῆρξαν κυρίως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Χίος, ἡ Νάξος, ἡ Κύπρος καί ἡ Σμύρνη.

20 «εἰς τὴν κρίσιν Ἱερεμίου τοῦ Β΄ τῷ 1574 ἐκ νέου ὑπέβαλον αὐτὴν ἑλληνιστὶ ἴνα,

σταίας Όμολογίας (1574) στον Οικουμενικό Πατριάρχη.

Σκοπός τών Προτεσταντών ήταν ή ένωση μέ τήν Όρθόδοξη Έκκλησία, γι'αυτό καί προσπάθησαν νά πείσουν τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως καί δι' αὐτοῦ ὅλους τούς Όρθοδόξους γιά τήν «περί τῆς ὀρθότητος τών διδασκαλιῶν αὐτῶν νά προκαλέσωσιν ένωσιν μετά τῶν ἀρτίως συσταθεισῶν εὐαγγελικῶν Έκκλησιῶν τῆς Άνατολικῆς Έκκλησίας ἤς τήν διδασκαλίαν ἠγνόουν, φαίνεται έντελῶς»²¹.

Έπειδή θεωροῦσαν τήν ένωση Όρθοδόξων καί Διαμαρτυρομένων δυνατή μέ τήν παραδοχή ἀπό τό Πατριαρχεῖο τῶν ιδεῶν τῆς Μεταρρύθμισης, ἀνέθεσαν στόν Γερλάχιο τήν δύσκολη ἀποστολή, μέ τήν βοήθεια τῆς γερμανικῆς πρεσβείας, ἀλλά καί ὅλων τῶν ἄλλων προτεσταντικῶν πρεσβειῶν στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά «κερδήση ὑπέρ τοῦ Εὐαγγελίου τήν Άνατολικήν Έκκλησίαν»²².

Πρόεδρος τῆς Όρθόδοξης Έκκλησίας ἦταν τότε ὁ Ίερεμίας ὁ Τρανός γιά τόν ὁποῖο ὁ Σ. Ζαμπελίου γράφει ὅτι ἦταν «ἀρετή πάση κεκοσμημένος, καί τῶν σωτηρίων λογίων ἐρμηνευτής, ἄγρυπνος δέ φύλαξ τῶν πατρῶν παραδόσεων. Εἰς τās ἡμέρας τοῦ Πατριάρχου τούτου οἱ αἰρεσιάρχαι καί ἀντιπαπισταί τῆς Δύσεως δέν εἶχον εἰσέτι ἀποθέσει τήν ἐλπίδα νά σύρῳσι τό γένος ἡμῶν εἰς τήν πλάνην τῆς μεταρρυθμίσεως, μάλιστα βλέποντες αὐτό πολιτικῶς ἐξουδενημένον...ἐνόμισαν αὐτό εὐάλωτον θήραμα πρὸς τόν νεωτερισμόν»²³.

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ίερεμίας Β' «μετά δέ τῶν Βυρτεμβεργίων Λουθηρανῶν θεολόγων συνῆψε σπουδαιότατην δογματικὴν ἀλληλογραφίαν»²⁴, ἀφοῦ οἱ ἐν Τυβίγγη θεολόγοι ἀπέστειλαν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο «τρεῖς ἐπιστολάς, περιέχουσας τήν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τῶν διαμαρτυρομένων, καί εἶχον ζητήσει τήν γνώμην τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως»²⁵. Ὁ Ίερεμίας ὁ Τρανός, ἀπάντησε σε ἐκείνους κι «ἀνεσκεύασε τās πλάνας αὐτῶν μετά πολλῆς πραότητος

γνωρίσας ὅποια πίστις αὐτῶν, ἐνεργήσῃ τήν ένωσιν», ΠΑΡΙΤΣΗ Κ., *Βιογραφικὴ Έκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 166.

21 Όρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 15 Αὐγούστου 1870, ἀριθ. 21 καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Έκκλησίας*, Ἀθήνα 1884, 291.

22 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ίερεμίας ὁ Β'*, ΘΗΕ 6, 782.

23 ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσία*, 15.

24 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ίερεμίας ὁ Β'*, ΘΗΕ 6, 780.

25 ΡΕΝΙΕΡΗ Μ., *Κύριλλος Λούκαρης ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης*, 28.

καί μετριοπάθειας, ἀλλά ἡ γνώμη αὐτοῦ τε καί τῆς περί αὐτόν συνόδου δεν ἠδύνατο ἔτι νά θεωρηθῆ ὡς ὀριστική καί ἀμετάκλητος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπόφασις»²⁶.

Βέβαια τίς ἐπιστολές καί τίς ἀποστολές μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τίς συνόδευαν εὐγενικά, φιλικά καί συμβολικά δῶρα, ὅπως ἐπιβεβαιώνει ὁ φάκελος ὁ περιέχων «Φύλλα χάρτου ἔξωθεν ἐπιγραφῆν «Δῶρα» καί περιέχοντα ἀποσπάσματα ἐξ ἐπιστολῶν ἰδία τοῦ Κρουσίου πρὸς τόν πατριάρχη Ἱερεμίαν καί τόν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν καί τούτων πρὸς τόν Κρούσιον, Γκέρλαχ καί Σιωπικόν, περιέχοντα δῶρα σταλέντα ἐκ Τυβίγγης εἰς Κωνσταντινούπολιν καί ἐκ ταύτης εἰς Τυβίγγην»²⁷.

2. Οἱ περίφημες τρεῖς Ἀποκρίσεις τοῦ Πατριάρχη.

Τὴν Πατριαρχεῖα τοῦ Ἱερεμίου Β' «κατέστησαν ἀξιωματικόν διάφορα γεγονότα, πρὸ πάντων δέ ἡ ἀλληλογραφία αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λουθηρανούς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης»²⁸.

Στὴν ἀρχὴ ἔγραψαν στὸν Ἱερεμία Β' ἀπὸ τὴν Τυβίγγη «ὁ θεολόγος Ἰάκωβος Ἀνδρέου καί ὁ καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς καί Λατινικῆς φιλολογίας Μαρτίνος Κρούσιος ... Πέμπαντες καί τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν, μεταπεφρασμένην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Μελάγθονος»²⁹. Τὴν Αὐγουσταία Ὁμολογία «ἀπέστειλαν ταύτην τῇ Ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἰθὺνοντος τότε τοὺς οἵακας τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ καί Ἀποστολικοῦ Θρόνου Κυρίου Ἱερεμίου, ἀνδρὸς σοφία τε καί ἀρετῇ κεκοσμημένου, καί τοῖς ἔξωθεν φιλοσοφικοῖς οὐχ ἦττον, ἢ τοῖς καθ' ἡμᾶς, πράξει καὶ θεωρία, ἐξησκημένου»³⁰.

Στὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη Ἱερεμία τὸν Τρανὸ ἔκριναν σκόπιμο³¹

26 Ὁ.π.

27 ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ Κ., *Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αὐτοῦ*, ΕΕΒΣ 16 (1940) 208.

28 Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 15 Αὐγούστου 1870, ἀριθ. 21 καὶ ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 291.

29 Ὁ.π., «Μετά τῆς ἐπιστολῆς συνέπεμψαν καί νέαν μετάφρασιν τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας (1574)», ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 307.

30 ΓΕΔΕΩΝ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, *Βιβλίον καλούμενον Κριτῆς τῆς Ἀληθείας τόμος Πρῶτος ἐν ᾧ περιέχονται τὰ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Δόγματα καί Μυστήρια ἅτινα συντεθέντα παρά τοῦ Παναγιωτάτου Κυρίου Ἱερεμίου ἰθὺνοντος τοὺς οἵακας τοῦ πατριαρχικοῦ καί Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν ἔτει ἀφορ' ἐστάθησαν πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ πόλει τῆς Γερμανίας ὄντος, τῆς Λουθήρου Θρησκείας, Θεολόγους*, 2.

31 «Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ἔκριναν σκόπιμη τὴν συνάντησίν τοὺς μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία

νά γράψουν «οἱ ἐν Τυβίγγη Λουθηρανοὶ Θεολόγοι τρεῖς ἐπιστολάς ζητοῦντες διασαφήσεις περὶ τῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἀπήντησεν ὁ Ἱερεμίας συνοδικῶς διὰ τριῶν Ἐπιστολῶν, ἐξελέγχων καὶ τὰς τῶν Ἀναμορφωτῶν περὶ τὴν εὐσέβειαν καινοτομίας, καὶ νοθετῶν αὐτοὺς εὐαγγελικότητα»³².

Στὴν ἐπιστολὴ τῶν Προτεσταντῶν ἀπάντησε ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β΄ τὸ ἔτος 1575 «καταδεικνύων τὰς διαφορὰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὑφισταμένας καὶ προσβάλλων διὰ μαρτυριῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων πολλὰς προτεσταντικὰς διδασκαλίας»³³. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ἀπάντησε στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ καταγράφοντας τίς διαφορὲς μεταξὺ ὀρθοδόξου καὶ προτεσταντικῆς θεολογίας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ «προσβάλλων διὰ μαρτυριῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων πολλὰς προτεσταντικὰς διδασκαλίας»³⁴.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Ἱερεμίας Β΄ στὴν ἀλληλογραφία του μετὰ τοὺς Προτεστάντες χρησιμοποιοεῖ συχνὰ ἐκφράσεις «πολὺ λεπτάς», ἀφοῦ μετὰ ἐμφανὴ δεξιότην τὸς ἀποκαλεῖ «ἄνδρας σοφωτάτους», «ἀδελφούς», «τέκνα φιλόχριστα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας»³⁵.

α. Ἡ πρώτη Ἀπόκριση

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1573-1574 ὁ Ἰάκωβος Ἀνδρέου κι ὁ Μαρτίνος Κρούσιος ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Ἱερεμία Β΄ τρεῖς ἐπιστολές.

Ἡ «πρῶτη Ἀπόκριση, ἔγινε τὸ 1576 κι ἔδινε ἀπαντήσεις σὲ κάθε ἄρθρο τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας ἐπισημαίνοντας συγχρόνως τίς θεολογικὲς διαφορὲς καὶ ἀσυμβίβαστες διδασκαλίαι, τίς ὁποῖες κι ἀναιροῦσε ἐπιτυχῶς»³⁶.

Κύριο ὄργανο γιὰ τὴν ἔναρξη καὶ διεξαγωγὴ τῶν θεολογικῶν συζητήσεων μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐξέλεξαν οἱ Διαμαρτυρόμε-

καὶ τὴν ἔναρξη θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς», ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 292.

32 ΒΡΕΤΟΥ Α., *Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἦτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως ἐν Ἑλλάδι τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν*, Ἀθήνα 1854, 200.

33 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 307.

34 Ὁ.π. 308.

35 ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Β., *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, 28.

36 ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 292.

νοι καθηγητές τῆς Τυβίγγης τόν ζηλωτή Λουθηρανό θεολόγο Στέφανο Γερλάχιο (Gerlach), που γιά τόν σκοπό αὐτό τοποθετήθηκε ἐφημέριος τῆς γερμανικῆς πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη³⁷.

Ὁ πρέσβης τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανοῦ Β΄ στήν Ὑψηλή Πύλη Δαβίδ Οὐγγνάδιος ἀπεστάλη τό 1573 στήν Κωνσταντινούπολη ἔχοντας μαζί του ἐφημέριο τῆς πρεσβείας τόν λόγιο Στέφανο Γερλάχιο, στόν ὁποῖο ὁ Μαρτίνος Κρούσιος, καθηγητής τῆς ἑλληνικῆς καί λατινικῆς φιλολογίας στήν Τυβίγγη «ἐπί σκοπῶ ἵνα βολιδοσκοπήσῃ τήν Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως»³⁸ ἔδωσε ἐπιστολή πρός τόν Πατριάρχη Ἰερεμία Β΄. Ἡ ἐπιστολή ἐπιπλέον συνοδευόταν κι ἀπό μεταφρασμένο λόγο τοῦ Ἰακώβου Ἀνδρέου που «πρόσφορον ἠγήσατο ἵνα συστήσῃ τόν Γερλάχιον τῷ Πατριάρχει»³⁹.

Ὁ Γερλάχιος ἐμφανίστηκε ἐνώπιον τοῦ Ἰερεμία Β΄ καί «φιλοφρόνως ἐγένετο ὑπ'αὐτοῦ δεκτός»⁴⁰. Ὁ Ἰερεμίας Β΄, ἔλαβε ἀπό τόν Γερλάχιο γράμματα, πού περιεῖχαν δύο ὁμιλίες τοῦ Ἀνδρέου καί τήν Αὐγουσταίαν Ὁμολογίαν σε ἑλληνική μετάφραση, μέ τήν ἐπιγραφή «Ἐξομολόγησις τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, τουτέστι διδαχῆς χριστιανικῆς»⁴¹.

Ὁ Κρούσιος ὅταν τό ἔμαθε ἔστειλε γιά δεύτερη φορά στόν Πατριάρχη ἐπιστολή τό 1574 μαζί μέ ἄλλη Ὁμιλία τοῦ Ἰακώβου Ἀνδρέου, στήν ὁποία περιέχονταν νύξεις κατά τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα. Ὁ Πατριάρχης καθυστέρησε νά ἀπαντήσῃ⁴², κι ἀνυπόμονοι οἱ Προτεστάντες ἀποστέλλουν τρίτη ἐπιστολή στίς 15 Σεπτεμβρίου 1574, συναποστέλλοντας καί τήν Αὐγουσταία Ὁμολογία.

Ὁ Ἰερεμίας Β΄ ἀπάντησε στήν ἐπιστολή «ἔμφρονα κι ἀξιοπρεπῆ, ἐν ἧ εὐχαριστῶν διά τήν φιλικήν αὐτῶν διάθεσιν κι εὐλάβειαν, ποιεῖται παρατηρήσεις τινάς ἐπί τῶν δύο ὁμιλιῶν τοῦ Ἀνδρέου»⁴³ στήν προηγούμενη ἐπιστολή πρὶν νά λάβει τήν νέα ἐπιστολή τους.

Στίς 20 Μαρτίου 1575 ἀνταπαντοῦν οἱ Προτεστάντες μέ χαρά γιά τήν «σοφὴν καί εὐσεβῆ»⁴⁴ ἀπάντηση τοῦ Πατριάρχη. Προσπαθοῦν παράλ-

37 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ἰερεμίας ὁ Β΄*, ΘΗΕ 6, 782.

38 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 46.

39 Ὁ.π.

40 Ὁ.π.

41 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ἰερεμίας ὁ Β΄*, ΘΗΕ 6,782.

42 «ἐπί τῇ βραδύτητι τῆς ἀπαντήσεως», ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 47.

43 Ὁ.π..

44 ΚΡΟΥΣΙΟΥ Μ., *Turcograecia*, Basiliai 1584, 420.

ληλα νά γεφυρώσουν τίς θεολογικές, εκκλησιαστικές καί καταφανῶς κανονικές διαφορές καί ἐπιχειροῦν νά συμβιβάσουν⁴⁵ τίς ὑπάρχουσες, ἐμφανεῖς περισσότερο ἢ λιγότερο, καίριες διαφωνίες, ἀλλά φυσικά ἀνεπιτυχῶς.

Τό ἔτος 1575 ὁ Ἱερεμίας Β΄ ἀπάντησε μέ προθυμία μέν, ἀλλά στήν ἐπιστολή του ἔκανε ἀντιπαράθεση τῶν νέων προτεσταντικῶν δοξασιῶν μέ τά ἄρθρα Πίστεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποδεικνύοντας μάλιστα τήν μεταξύ τους ἀντίφαση⁴⁶. Σαφῶς ἡ ἀντίφαση αὐτή δέν περιοριζόταν μόνο στό τῆς Πίστεως ζητήματα, δέν χαρακτηρίζεται μόνο θεωρητική ἢ ἐξολοκλήρου δογματική, ἀλλά αὐτονόητα πρόκειται γιά ἀντιπαράθεση κανονική, μέ τήν ἔννοια ὅτι διαφορές σημαντικές ὑπογραμμίζονταν σέ ὅσα ἀφορᾶ τό Κανονικό κι Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο θέματα, ἀλλά καί σέ σύνολη τήν ἐκκλησιαστική ζωή καί ὀργάνωση, τήν ὁποία ἀενάως οἱ θεῖοι καί ἱεροί Κανόνες, τά ἔθιμα, ἡ κανονική τάξη καί παραδεδομένη πράξη, ρυθμίζουν, καθορίζουν καί διαφυλάττουν.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἀφοῦ ἔλαβε τήν Ὁμολογία τῶν Προτεσταντῶν τήν ἐξέτασε ἀκριβῶς καί τήν ἔκρινε «τῆς ὀρθοδοξίας πολύ διαφέρουσαν, τούς τε τῶν θείων Ἀποστόλων καί Ἁγίων Πατέρων Ἱερούς Κανόνας καί Παραδόσεις, τῇ μέν ἀθετοῦσαν, τῇ δέ παρεξηγοῦσαν»⁴⁷.

Ὁ Πατριάρχης τό 1576 ἔστειλε τήν πρώτη Ἀπόκρισίν του πρὸς τούς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, στήν ὁποία βέβαια ἀσκούσε αὐστηρή κριτική σέ κάθε ἄρθρο τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας⁴⁸, ἀναφέροντας μάλιστα

45 «Οἱ Τυβιγγιανοὶ Θεολόγοι ἀνταπήνησαν, σπουδάζοντες νά συμβιβάσωσιν τὰς διαφωνίας», ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 291.

46 «Ὁ Ἱερεμίας προθύμως ἀπήνητησεν αὐτοῖς τῷ 1575, ἀντιπαρθεῖς εἰς τὰς νέας Προτεσταντικὰς δοξασίας τὰ ἄρθρα τῆς Πίστεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί ἀποδείξας τήν ἐν πολλοῖς ἀντίφασιν αὐτῶν πρὸς ἐκείνας», Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 15 Αὐγούστου 1870, ἀριθ. 21 καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 291.

47 ΓΕΔΕΩΝ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, *Βιβλίον καλούμενον Κριτής τῆς Ἀληθείας τόμος Πρῶτος ἐν ᾧ περιέχονται τὰ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Δόγματα καί Μυστήρια ἅτινα συντεθέντα παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου Κυρίου Ἱερεμίου ἰθύνοντος τούς δῖακας τοῦ πατριαρχικοῦ καί Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν ἔτει ἀφορ' ἐστάθησαν πρὸς τούς ἐν Τυβίγγη πόλει τῆς Γερμανίας ὄντας, τῆς Λουθήρου Θρησκείας, Θεολόγους, Λιψία τῆς Σαξωνίας 1758, 2.*

48 «ὁ δε Ἱερεμίας καί πάλιν ἀντέγραψεν αὐτοῖς ἐπικρίνας ἄρθρον πρὸς ἄρθρον τήν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν τῷ 1576», Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις 15 Αὐγούστου 1870 ἀριθ. 21 καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν*

συγκεκριμένα κι έπακριβῶς τά σημεῖα ἐκεῖνα ὅπου συμφωνοῦν οἱ ὀρθόδοξες θεολογικές ἀπόψεις μέ ἐκεῖνες τίς προτεσταντικές, ἀλλά καί ἐκεῖνα στά ὅποια διαφέρουν οὐσιαστικά καί διαφωνοῦν κανονικῶς.

Στήν εἰρημένη πατριαρχική Ἀπόκριση ἀναιροῦνται μέ πειστικότητα, θάρρος κι εὐστοχία, οἱ καινόδοξες διδασκαλίες τῶν Διαμαρτυρομένων, ὅσες δηλαδή δέν συμφωνοῦν μέ τήν κανονική ὀρθόδοξη πίστη καί τήν κανονική ἐκκλησιαστική παράδοση. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὡς ἕνα βαθμό ἐνδεχομένως οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι τῆς Κωνσταντινούπολης τότε δέν μπορούσαν νά κατανοήσουν τίς προτεσταντικές θέσεις καί δόγματα, ἀπό μόνο τό κείμενο τῆς Ὁμολογίας τους, ὑπῆρχε σχετική δυσκολία συνολικῆς θεωρήσεως τοῦ θέματος καί μάλιστα ἐν περιόδῳ πολιτικο-θρησκευτικῶν ἐντάσεων.

Στίς 20 Μαΐου 1576 ἔφτασε στήν Τυβίγγη ἡ ἐπίσημη ἀπάντηση στήν Αὐγουστέα Ὁμολογία, τοῦ Πατριάρχη Ἱερεμία Β΄ μαζί μέ μία ἐπιστολή του, ἡ ὅποια ἦταν «συντεταγμένη μετά ὕφους πατριαρχικοῦ, πλήρους εὐγενείας καί πατρικῶν παραινέσεων»⁴⁹. Ἡ πατριαρχική ἐκείνη ἀπάντηση σέ ὅτι ἀφορᾷ τήν ἔκτασή της εἰς μέγεθος εἶναι «ἐκτενής», ἐνῶ σχετικά μέ τό περιεχόμενό της «παρέχει ὑμῖν αὐτό τό πνεῦμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὑπέρ ἧς ὁ Ἱερεμίας μετά δυνάμεως καί πειστικότητος ὑπεραπολογήσαντο ... τήν ὕλην ἀρυσθεῖς ... ἀπό τῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων καί τῶν βιβλίων τῶν ἐξηγητῶν τῆς γραφῆς»⁵⁰. Οἱ Ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καί τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή οἱ θεῖοι καί ἱεροί Κανόνες, ἀλλά καί τά συγγράμματα τῶν Μεγάλων Πατέρων καί Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ Κανονικές Διατάξεις καί ἡ περί τήν ἐρμηνεία καί τήν ἐξήγηση τῆς Ἁγίας Γραφῆς κανονική θεολογική συγγραφή καί προσφορά τους, συνέβαλαν στήν ἀπάντηση ἐκείνη.

Στίς 18 Ἰουνίου 1576 ἔφτασε στήν Τυβίγγη ἡ Πατριαρχική Ἀπόκριση, ἡ ὅποια καί θεωρήθηκε ἰδιαίτερα σημαντική. Βέβαια ἔλεγε κι ἀπεκάλυπτε τίς μεταξύ τους θεολογικές διαφορές, ἀλλά ἐπειδή τό ἔκανε αὐτό μέ ἐξειδικιασμένη λεπτότητα καί πολύ χριστιανική ἀγάπη, συνέταξαν κι ἀπέ-

τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, 291.

49 ΜΕΣΟΛΩΡΑ Ι., *Ἱερεμίου Β΄ καί τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας (1576-1581)*, Ἀθήνα 1981, 32.

50 Ὁ.π. 32.

στειλαν στην Κωνσταντινούπολη την πρώτη απόκρισή τους⁵¹. Οί προτεστάντες θεολόγοι προσπάθησαν «διά μόνης τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατά τό δοκοῦν αὐτοῖς νοουμένης καί ἐρμηνευομένης»⁵² νά ἀπολογηθοῦν γιά τίς δογματικές διαφορές πού ὁ Πατριάρχης ἀνέφερε. Καί συμπεραίνουμε ὅτι ἀπέρριπταν τήν κανονική πίστη καί τάξη, διότι δόγματα χωρίς κανόνες, δέν μποροῦν στήν ὀρθόδοξη πίστη καί ζωή νά ὑπάρξουν, ὅπως καί τήρηση κανόνων χωρίς πίστη, παρά μόνο ἐάν ὀδηγοῦν στήν φαρισαϊκή κι ἐξωτερική, δηλαδή τυπική μόνον τήρηση ἢ ἀπόρριψη τους.

Ὁ Πατριάρχης «ἀντέγραψεν πρὸς αὐτούς, ἀναιρῶν αὐτήν ταῖς τῶν θεοπνεύστων γραφῶν ἀποδείξει καί ἀποδεικνύων πόρρω τοῦ τῆς υἱειοῦς διδασκαλίας ἀπέχουσαν, ἐπιστέλλων ἅμα δέ πρὸς αὐτούς, καί τά τῆς καθ' ἡμᾶς Ἁγίας Ἐκκλησίας δόγματα, ὡς οἶον τε ἦν ἀκριβῶς ἐκτιθέμενος, παρῆνει αὐτούς ἐπιστραφεῖναι, πρὸς τήν εὐθείαν ὁδόν»⁵³. Ὁ Ἱερεμίας Β' ὁ Τρανός ἐκεῖνος Πατριάρχης προασπιζόμενος τῆς «υἱειοῦς» πίστεως καί ζωῆς ὅλων τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης ὀρθοδόξων, Ἀρχιεπιμῆν, Αὐθέντης καί Δεσπότης αὐτῶν ὑπάρχων, ἀντιπρότεινε στούς Προτεστάντες νά ἐπιστρέψουν στήν «εὐθεία» ὁδό.

Ὁ Στανισλαῦς Σοκολόβιος⁵⁴ (+1593) ἐφημέριος τοῦ Βασιλέως τῆς Πολωνίας Στεφάνου Βατορίου (1574-1586) ἔλαβε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη τήν πρώτη Ἀπόκριση τοῦ Ἱερεμίας Β' πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους⁵⁵.

Τό 1577 ἔγραψαν ξανά οἱ Γερμανοί θεολόγοι, ἐμμένοντας κι ὑποστηρίζοντας τίς προτεσταντικές τους ἀρχές καί παρακαλοῦσαν ἐπιμόνως «ἵνα καί οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας συμμορφωθῶσιν αὐτοῖς»⁵⁶. Συγκεκριμένα τό ἔτος αὐτό ἀπάντησαν στήν Πατριαρχική ἐπιστολή τοῦ Ἱερεμίας Β' οἱ προτεστάντες θεολόγοι

51 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ἱερεμίας ὁ Β'*, ΘΗΕ 6, 782.

52 Ὅ.π. 783.

53 ΓΕΔΕΩΝ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, *Βιβλίον καλούμενον Κριτής τῆς Ἀληθείας τόμος Πρῶτος ἐν ᾧ περιέχονται τά τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Δόγματα καί Μυστήρια ἅτινα συντεθέντα παρά τοῦ Παναγιωτάτου Κυρίου Ἱερεμίου ἰθύνοντος τοὺς οἰκάκας τοῦ πατριαρχικοῦ καί Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν ἔτει αἴφος' ἐστάλθησαν πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγη πόλει τῆς Γερμανίας ὄντας, τῆς Λουθήρου Ὀρησκείας, Θεολόγους, 2.*

54 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 52.

55 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Χ., *Κριτικόν καί βιβλιογραφικόν δελτίον*, Θ 10 (1932) 181.

56 Ὀρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 15 Αὐγούστου 1870, ἀριθ. 21 καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 291.

Κρούσιος καὶ Ὀσιάνδρος «ὑπεραπολογούμενοι ὑπὲρ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν καὶ ὑποστηρίζοντες ὡς μόνον κανόνα, καθ' ὃν πρέπει νὰ κρίνηται ἡ πίστις οὐχὶ τὰς παραδόσεις ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ αὐτὰς τὰς Γραφάς, τὰς ἀρχικὰς ταύτας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας πηγὰς, οὐχὶ ἐννοουμένας ὅπως οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ ἐννόησεν αὐτὰς ἢ πάντες, ἀλλ' ἐλευθέρως, ὅπως αὐταὶ ἐξ ἑαυτῶν δύνανται νὰ ἐννοηθῶσιν»⁵⁷. Οἱ Προτεστάντες δέχονταν μοναδικὸν τὸν κανόνα τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ μάλιστα μὲν δικήν τοις ἐρμηνευτικῇ προσέγγισι, ἀπορρίπτοντας ἐμπράκτως τὰ Πατερικὰ κείμενα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱεροὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας παραμερίζοντες, πρᾶγμα δύσκολον γιὰ τὴν περαιτέρω θεολογικὴ διαπραγμάτευση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Οἱ Προτεστάντες δὲν πείστηκαν ἀπὸ τὰ ὅσα τοὺς ἔγραψε ὁ Ἱερεμίας Β', ἀφοῦ «διίσχυριζόμενοι σοφιστικοῖς λογισμοῖς, ὀρθῶς πιστεύειν», ἀλλὰ ὁ ἀκαταπόνητος Πατριάρχης προέβαλε ξανά τὴν ὀρθόδοξον πίστην καὶ ζωὴν, διότι «ἠβουλήθη καὶ αὐθις εἰς φῶς ἀγαγεῖν, οὔτε κόπου, οὔτε δαπάνης φεισάμενος, πρὸς ὠφέλειαν πολλῶν, μάλιστα δὲ τῶν μὴ ἀκριβῶς εἰδότεν τὴν τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἁγίας Ἐκκλησίας θεῖαν δύναμιν, (ἦτοι τὰ δόγματα), πάντα τὰ τῶν ἐναντίων σοφίσματα, ὡς ἰστόν ἀράχνης διαλύουσιν»⁵⁸. Μὲ σοφιστικὸς λογισμοὺς, λογικὰ διεργασίαι, ὀρθολογικὰ ἐπιχειρήματα, μὲ διανοητικὰς μεθόδους, μὲ ἀτέρμονους ἐπιστημονικομανεῖς συλλογισμοὺς, προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν, περιπλέκοντας τελικὰ θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ, πρόσωπα καὶ πράγματα. Ὁ Πατριάρχης ὅμως προκειμένου νὰ ὠφελῆσαι πολλὰς ψυχὰς καὶ ἀποβλέποντας ὡς Ποιμὴν καλὸς στοὺς μεγάλους ἀριθμητικὰ πληθυσμοὺς πιστῶν ἀνθρώπων, πού ἀσφαλῶς θὰ μπορούσαν νὰ σωθοῦν, ἀκούραστα συνέχιζε τὸν διάλογο, χωρὶς νὰ μετακινεῖται ἀπὸ τίς δογματικὰς ἀλήθειαι, ἀλλὰ γιὰ νὰ σώσει ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μπορούσαν νὰ γνωρίσουν καλύτερα τὰ δόγματα καὶ τοὺς κανόνες, τὴν πίστην καὶ τὴν ζωὴν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

β. Ἡ δευτέρα Ἀπόκριση

Ὁ Ἱερεμίας Β', ἀπέστειλε τὸ 1578 τὴν δευτέρα Ἀπόκρισίν του, στὴν

57 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 308.

58 ΓΕΔΕΩΝ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, *Βιβλίον καλούμενον Κριτὴς τῆς Ἀληθείας τόμος Πρῶτος ἐν ᾧ περιέχονται τὰ τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Δόγματα καὶ Μυστήρια ἅτινα συντεθέντα παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου Κυρίου Ἱερεμίου ἰθύνοντος τοὺς οἵακας τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν ἔτει ἀφορ' ἐστάθησαν πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγη πόλει τῆς Γερμανίας ὄντας, τῆς Λουθήρου Θρησκείας, Θεολόγους, 2.*

ὅποια γίνεται λόγος ξανά για τίς μεταξύ Ὁρθοδόξων καί Προτεσταντῶν οὐσιώδεις δογματικές διαφορές⁵⁹. Κι ἡ δεύτερη Ἀπόκριση τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίας Β΄ ἀπεστάλη στους Προτεστάντες ὡς Πατριαρχική ἀπάντηση στήν δική τους Ἐπιστολή πρὸς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅπως συνέβη ἄλλωστε καί μέ τήν πρώτη.

Στήν θεολογική συζήτηση ἐλάμβαναν μέρος ἀπό τό 1577 κι οἱ καθηγητές τῆς Θεολογίας Ἰάκωβος Ἐβερβράνδος κι ὁ Δαυίδ Κόσχαλ, στους ὁποίους κι ἔγραφε ὁ Ἱερεμίας Β΄ «Ἐν ᾧ δέ ἐξηκολούθει ἡ συζήτησις αὕτη μετὰ τῶν Τυβιγγιανῶν λογίων, καί ἄλλοι Θεολόγοι ἐπειράθησαν νά συνάψωσι μετὰ τοῦ Ἱερεμίου ὁμοίας διαπραγματεύσεις, οἷον ὁ καθηγητής τῆς Θεολογίας Ἰάκωβος Ἐρβράνδος τῷ 1577, καί ὁ Δαυίδ Κόσχαλ, πρὸς οὓς πάντας μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἔγραφεν ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἀνὴρ, σπουδάζων νά ὑπερασπίσῃ μέν τὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, νά ἐλκύσῃ δέ αὐτούς εἰς τήν μετὰ ταύτης ἔνωσιν»⁶⁰.

Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ἀπάντησε καί δεύτερη φορά προσπαθώντας νά ἀναιρέσει τούς ἰσχυρισμούς τους, ἀλλά διαπιστώνοντας ταυτοχρόνως ὅτι ἡ μεταξύ τους συνεννόηση πλέον ἦταν ἀδύνατη «προτείνει παῦσιν τῆς συζητήσεως ὡς ἀκάρπου, συνιστῶν ἐν τούτοις τήν ἀμοιβαίαν φιλικήν διάθεσιν»⁶¹. Ἀρετή ἡ ὅποια μεταξύ πολλῶν ἄλλων χαρακτηρίζε τόν Οἰκουμενικό τῶν Ὁρθοδόξων «Ἐψιστο Καθοδηγός» διαφαίνεται ὅτι ἦταν κι ἡ διάκριση, φυσική, πνευματική καί διπλωματική, κατά τήν ὅποια διέβλεπε τίς Κανονικές προτεραιότητες νά προηγοῦνται τῶν ὅποιων τυπικῶν ἢ μόνο θεωρητικῶν συζητήσεων, χωρίς νά ἀπομακρύνεται οὐδέποτε ἀπό τήν χριστιανική ὅσο κι ἀνθρώπινη εὐρύτερα φιλική διάθεση καί σχέση. Μάλιστα δικαίως ἔπραξε, διότι ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδείχτηκε αὐτό ὀρθό, καθὼς ξανά «ἔλαβεν ἐπιστολήν ἐπαναλαμβάνουσαν τὰς αὐτάς δοξασίας, μεθ' ἣν καί ἐσίγησεν ἐντελῶς»⁶². Τότε, μέσα στίς συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές κι ἐκκλησιαστικές συνθήκες, στό πλαίσιο τῆς δεδομένης χωροχρονικά συγκυρίας, διέβλεπε ὁ ὀξυδερκής ἐκεῖνος μέγας Πατριάρχης ὅτι δέν παρέμενε ἀνοικτή

59 «δίδει ἀπαντήσεις στις κύριες θεολογικές διαφορές Ὁρθοδοξίας καί Λουθηρανισμοῦ» Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις 21 (1870) καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 292.

60 Ὁ.π.

61 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 308.

62 Ὁ.π.

κανονική δίοδος για βελτιωτική αλλαγή, διορθωτική συνέχεια, έμπρακτη συμφωνία, τήν όποία και άφησε σοφώς άνοικτή για τό μέλλον.

Ό πολωνός Στανισλάος Σοκολόβιος θέλοντας νά δείξει ότι απέτυχαν οί Προτεστάντες νά λάβουν τήν αναγνώριση από τήν Όρθόδοξη Έκκλησία κι ότι ή Λατινική Έκκλησία συμφωνεί καθ' όλα μέ τήν Άνατολική, δημοσίευσε τήν πρώτη Έπιστολή του Έρεμία Β'. Βέβαια κι οί Προτεστάντες δημοσίευσαν όλη τήν άλληλογραφία⁶³ τους μέ τόν Έρεμία Β'.

γ. Η τρίτη Άπόκριση

Τό έτος 1580 κατά τήν β' Πατριαρχία του Έρεμία Β' έγραψαν και πάλιν «οί έν Τυβίγγη Θεολόγοι Έβεράρδος Βιδεμπάχιος, Ίωάννης Μάγειρος, Θεοδώρητος Σνέπριος, Στέφανος Γερλάχιος, Ίάκωβος Άνδρέας, Λουκάς Όσιάνδρος και Μαρτίνος Κρούσιος άπάντησιν εις τήν τελευταίαν έπιστολήν του Έρεμίου, έν ή έπανελάμβανον τά αυτά»⁶⁴.

Έκείνοι άνταπάντησαν κι έτσι τό 1581 ό Πατριάρχης έστειλε και τήν τρίτην Άπόκριση του, όπου υπεραπολογείται τής Όρθοδόξου πίστεως, θέτοντας πλέον τέρμα στις συζητήσεις, αφού «άπεδείχθη τό άδύνατον τής συνεννοήσεως και συμφωνίας έν τοις δόγμασι»⁶⁵ και συνέστησε μόνο καλλιέργεια φιλικών σχέσεων⁶⁶. Έτσι τερματίστηκε άνεπιτυχώς ή πρώτη έπίσημη προσπάθεια, συνάντηση και θεολογική προσέγγιση Όρθοδοξίας και Προτεσταντισμού και διακόπηκε τελικώς ή σχετική άλληλογραφία.

Στήν τελευταία Έπιστολή οί Προτεστάντες έθεταν υπό τήν κρίσιν⁶⁷ του Πατριάρχη τήν Αύγουσταίαν Όμολογία. Για τρίτη συνεχή φορά ό Πατριάρχης Έρεμίας Β' και οί περι αυτόν όρθόδοξοι θεολόγοι αναί-

63 Πραγματικά κρίνεται ιδιαίτερα ένδιαφέρουσα συνολικά ή άλληλογραφία αυτή, διότι μέσω αυτής καταφαιεται ή θεολογική και κανονική βάση επί τής όποίας διεξήχθη ό διάλογος τότε, σέ «προδρομικές» συνθήκες, άξίες αναλύσεως και έρμηνείας ένδελεχούς, τήν όποία έννόητα δέν μπορούμε νά κάνουμε αναλυτικά στό σημείο αυτό. Αναμένεται όμως σχετική μελέτη προκείνου νά υπογραμμιστούν καιρια σημεία κανονικού ένδιαφέροντος, αλλά και για νά έξαχθούν συμπεράσματα λίαν ώφέλιμα διαχορικά.

64 Όρθόδοξος Έπιθεώρησις, 21 (1870) και ΜΑΘΑ Ζ., Κατάλογος Ιστορικός τών πρώτων επισκόπων και τών έφεξής Πατριαρχών τής έν Κωνσταντινουπόλει Άγίας και Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας, 292.

65 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., Έρεμίας ό Β', ΘΗΕ 6, 783.

66 «Τήν ύμετέραν ούν πορευόμενοι, μηκέτι μέν περι δογμάτων, φιλίας δέ μόνης έννεκα, ει βουλητόν, γράφετε», ό.π..

67 Ζητούσαν από τόν Πατριάρχη τήν «σοφωτάτην περι τούτων κρίσιν έννοϊκώς δηλοϋν, ει άρα, του Θεου διδόντος, τά αυτά έν Χριστώ φρονοϊμεν», ό.π. 782.

ρεσαν τίς προτεσταντικές θεολογικές απόψεις καί συγκεκριμένα τήν Ὁμολογία τῆς Τυβίγγης ὡς νεωτερισμό, προβάλλοντας τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θεολογία⁶⁸. Ἡ τρίτη Ἀπόκριση τοῦ Ἱερεμίας Β' «ὑπερασπίζει τήν Ὀρθόδοξη πίστη καί τερματίζει τόν θεολογικό διάλογο, ἀφοῦ ἀποδείχθηκε ἀδύνατη ἡ προσέγγιση»⁶⁹.

Σέ ἐπιστολή τοῦ Ἰακώβου Μιλοῦτα (Πατμιακῆς καταγωγῆς) μέ ἡμερομηνία 6 Ὀκτωβρίου 1588, πού ἀπεστάλη ἀπό τά Κράκωβα σέ φίλο του, ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἕλληνας ἱερέας μετέφερε τρεῖς ἐπιστολές τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίας Β', μία πρὸς τόν Κρούσιο, μία πρὸς τόν Γερλάχιο καί μία πρὸς τόν Δαβίδ τόν Χυτρέο⁷⁰.

3. Προσωπικότητες καί θεολογικές διαφορές

α. Οἱ προσωπικότητες πού μετεῖχαν στήν προσπάθεια διαλόγου

Ἀνταποκρίθηκε ὁ Ἱερεμίας Β' ὁ Τρανός στήν πρόσκληση τῶν Βυρτεμβεργίων Λουθηρανῶν θεολόγων κι ἀπέστειλε τίς περιφημες Ἀποκρίσεις. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β' ἐπέδειξε μεγάλη προσοχή κι ἐνδιαφέρον προσωπικό γιά τό σπουδαίو ζήτημα τοῦ διαλόγου. Μάλιστα ὁ ἴδιος προσωπικά ἀναλαμβάνει ἀρχικά τήν ἀνασκευή τῶν θεολογικῶν ζητημάτων πού ἀπέστειλαν οἱ Προτεστάντες ἀπό τήν Τυβίγγη⁷¹.

Βέβαια τίς θεολογικές Ἀποκρίσεις-ἀπαντήσεις τίς συνέταξε ὁ Πα-

68 «καί τρίτον αὐθις ἀνήρесе τήν ὁμολογίαν τῶν ἐν Τυβίγγη νεωτεριστῶν, ἐμπεδώσας ὡς μόνην χριστιανικήν ὀρθοδοξίαν τήν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καί εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας», ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσία*, 16.

69 Ὀρθόδοξος Ἐπιθεώρησις 21 (1870) καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 292.

70 «Καί ὁ ἱερεύς ὁ Ἕλληνας ἔχι τρεῖς ἐπιστολές εἰ τόν Ἱερεμίαν τόν πατριάρχη: μία τοῦ κυρίου Κρούσιου, καί δεύτερη τοῦ κυρίου τοῦ Γερλαχίου, καί Τρίτη τοῦ κυρίου Δαβίδ τοῦ Χυτρέου. Νῦν πορεύεται πρῶτα εἰς τόν κύριον Χυτρέον, μετ' ἔπειτα εἰς τόν κύριον Κρούσιον. Ἀλλά τήν ἐπιστολή θέλη τήν λάβη ὁ κύριος Χυτρέος ταχέως παρά τοῦ κυρίου Χυτρέου. Ἀσπάζομαι πάντας τοὺς ἐγκατοικούντας εἰς τό σόν εὐλογημένον οἶκον μικρούς καί μεγάλους ἐν ἀσπάσμα(τι) ἀγίω, καί τῆς κυριότητος καί λογιότητος παρακαλῶ τόν σωτήρα ἡμῶν τόν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ἐν τούτῳ τῷ βίω ἡσυχίαν καί ὑγίειαν, ἐν ἐκείνῳ μετέπειτα τῷ μέλλοντι αἰώνιον ζωὴν δόξαν τε ἀφθαρτον ἀπό τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐχομαι. Ἐκ τῶν Κράκωβα, ἡμέρα πέμπτη, μηνός Ὀκτωβρίου ς. 6 ἀφπῆ. 1588. Ὁ σός ἡγαπημένος καί φίλος, Ἰάκωβος ὁ Μιλοῦτας ἐκ τῆς νήσου Πάτμου», LEGRAND E., *Bibliographie Hellenique*, t. 4, Paris 1906, 305-306.

71 «Καί πρῶτον μὲν ἰδιογράφως καί εἰς καθαρὸν ὕφος ἑλληνικόν ἀνεσκεύασεν ἐν πρὸς ἐν τὰ κεφάλαια τῆς νέας πίστεως, ἅπερ ἀπεστάλησαν αὐτῷ ἀπό Τυβίγγης», ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσία*, 16.

τριάρχης Ἱερεμίας ὁ Τρανός, ὄχι μόνος, ἀλλὰ μέ τήν συμβολή πολλῶν καί διακεκριμένων ὀρθοδόξων θεολόγων, ἐγκρίτων λογίων ἀνδρῶν καί ἐμπίστων Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ τῶν Ὁρθοδόξων Θρόνου. Στή συνέχεια ἀποστέλλονταν στούς λουθηρανούς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, στήν θεολογική Σχολή τῆς Βυρτεμβέργης, ἀπ' ὅπου προηγουμένως εἶχαν ὑποβάλει τήν Αὐγουσταία Ὁμολογία εἰς κρίσιν, στήν ὁποία ἀπάντησαν τρεῖς φορές.

Στήν ἐν λόγῳ σημαντική αὐτή ἀλληλογραφία, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ζήτησε νά μετέχουν συμβουλευτικῶς πολλοί ἐπιφανεῖς ὀρθόδοξοι θεολόγοι ὅπως ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλάς, ὁ θεολόγος ἰατρός Λεονάρδος Μινδόνιος, ὁ Ναυπάκτου καί Ἄρτης Δαμασκηνός Στουδίτης, ὁ Τυρνάβου Ἀρσένιος, ὁ Βεροῖας Μητροφάνης, ὁ ἱερομόναχος Ματθαῖος, ὁ λογοθέτης Ἰέραξ κι ὁ Φιλαδελφείας Γαβριήλ Σεβήρος⁷².

Μεγάλη σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἱερεμίας Β' μέ τούς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, τόσο ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικοῦ διαλόγου, ὅσο κι ἀπό πλευρᾶς προσώπων ἢ ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων που μετεῖχαν στίς ἐπίσημες ἐκεῖνες προσπάθειες ἐπικοινωνίας. Ὁ Ἱερεμίας Β' ἐπομένως δέν ἐργάστηκε σέ καμία περίπτωση αὐτοβούλως ἢ μοναχικά, ἀλλά συλλογικά, ἐντός τῶν νομίμων καί κανονικῶν κυρίως παραδεδομένων ἐθίμων, διατάξεων καί τάξεων, ἔχοντας προσωπικῶς μέσα του μακρά καί βαθεῖα τήν πείρα, ἀλλά κοντά του συνάμα καί ἄξια συμβουλευτικά Μέλη εἰς τό πολυεύθυνο καί ἱστορικό ἐκεῖνο ἔργο, τό ὁποῖο καί διεξήγαγε πάντοτε μέ τήν πολύτιμη συνεργασία, τήν θετική συμβολή καί ἀποτελεσματική βοήθεια εἰδικῶν καί πεπειραμένων, πιστῶν συνεργατῶν, διά τῶν ὁποίων καί ἀπάντησε ἐπισήμως καί κανονικῶς συντάσσοντας τά τελικά Κείμενα. Ὁ λόγος περί λογίων τῆς Πόλης ἀλλά καί Μητροπολιτῶν ἀπό ἄλλες ἐπαρχίες τοῦ Θρόνου, μέ τήν συμβουλευτική συνεργασία τῶν ὁποίων Συνοδικῶς καί Πατριαρχικῶς «συνέταξε κι ἀπέστειλε τήν πρώτη Ἀπόκριση πρὸς τούς λουθηρανούς

72 «πιθανῶς δέ καί ὁ Γαβριήλ Σεβήρος», ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ἱερεμίας ὁ Β'*, ΘΗΕ 6, 781. Εἶναι βέβαιο ὅτι κι ὁ Φιλαδελφείας Γαβριήλ Σεβήρος μετεῖχε στίς συζητήσεις αὐτές καί ἔλαβε μέρος στήν σύνταξη τῶν πατριαρχικῶν Ἀποκρίσεων, ἀφοῦ διαπιστώνεται μάλιστα πῶς γιά τόν σκοπό αὐτό μετέβη ἀπό τήν Βενετία στήν Κωνσταντινούπολη. Βλ. VASILAKIS N., *Il Sintagmation di Gabriel Severos (1541- 1616) Metropolita di Filadelfia. Fonti, contenuto e significato per la vita della Chiesa*, Roma 2007, 19. GEANACOPLOS D., *Byzantine East and Latin West*, 169-176. ΔΙΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Α., *Γαβριήλ ὁ Σεβήρος*, ΝΣ 21 (1926) 481.

θεολόγους (1576)»⁷³.

Αναφέρεται ότι όλοι οι Προτεστάντες θεολόγοι μετείχαν, επειδή η Σχολή της Τυβίγγης κατείχε σπουδαία θέση στην Έκκλησία των Διαμαρτυρομένων κι επειδή μετείχαν οι σημαντικότεροι⁷⁴ έξ αυτών. Από μέρος των Προτεσταντών επίσης συμμετείχαν «πάντες σχεδόν οι λοιποί θεολόγοι και έκκλησιαστικοί άνδρες»⁷⁵ του δουκάτου της Βυρτεμβέργης⁷⁶, οι όποιοι και υπέγραφαν τά Γράμματα προς τον Ίερεμία Β΄.

Γίνεται βέβαια λόγος για ομάδα⁷⁷ θεολόγων, μάλιστα όνομαστών καθηγητών μέ προεξάρχοντα εκείνων τον διάσημο φιλόλογο και θεολόγο Μαρτίνο Κρούσιο. Ο περίφημος «ό θεολογών φιλόλογος»⁷⁸ Μαρτίνος Κρούσιος (Martinus Crusius) διακρίθηκε μεταξύ αυτών που εργάστηκαν στον θεολογικό διάλογο, «υπό την άρχηγίαν του καγκελλαρίου του πανεπιστημίου της Τυβίγγης και έπιφανούς θεολόγου»⁷⁹ Ίάκωβου Άνδρέου (Jacob Andrea). Έπιπλέον έκτός από τους δύο ειρηνένους κορυφαίους των Προτεσταντών θεολόγους⁸⁰, γνωστά είναι τά όνόματα

73 *Όρθόδοξος Έπιθεώρησης*, 21 (1870) και ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ίστορικός των πρώτων επισκόπων και των έφεξής Πατριαρχών της έν Κωνσταντινουπόλει Αγίας και Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας*, 292.

74 «πάντες οι του δουκάτου της Βυρτεμβέργης θεολόγοι μετέσχον των άπαντήσεων, ένω δύο κυρίως τούτων ήσαν οι ένεργούντες και επιστέλλοντες ταύτας, ό έπιφανής θεολόγος Ίάκωβος Άνδρέου και ό πολός φιλόλογος Κρούσιος, ό τας μεταφράσεις των γραμμάτων κυρίως εις την έλληνικήν ποιών, πέντε έτέρων θεολόγων και καθηγητών του πανεπιστημίου της Τυβίγγης, τριών πρεσβυτέρων και έκκλησιαστικών συνένδρων των έν Στουτγάρδη έκκλησιών και ένός ήγουμένου της παρά τη Τυβίγγη μονής Βεβενούσης (Bebenhausen) συνυπογραψάντων μονής τας δύο τελευταίας προς τον πατριάρχη άπαντήσεις, τας τώ 1580 και 1581 σταλείσας, ένω ή άλληλογραφία ήρξατο από του 1573», ΜΕΣΟΛΩΡΑ Ι., *Ίερεμίου Β΄ και των διαμαρτυρομένων θεολόγων της Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί της Αύγουσταίας Όμολογίας (1576-1581)*, 7-8.

75 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ίερεμίας ό Β΄*, ΘΗΕ 6, 782.

76 Ό.π. 781.

77 «Έπί πατριαρχίας του Ίερεμία Β΄, ομάδα θεολόγων καθηγητών της Τυβίγγης μέ τον περίφημο φιλόλογο και θεολόγο Μαρτίνο Κρούσιο έστειλαν έπιστολές προς τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, μαζί με μία έλληνική μετάφραση της Αύγουσταίας Όμολογίας του Λούθηρου», *Όρθόδοξος Έπιθεώρησης*, 21 (1870) και ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ίστορικός των πρώτων επισκόπων και των έφεξής Πατριαρχών της έν Κωνσταντινουπόλει Αγίας και Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας*, Αθήνα 1884, 292.

78 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ίερεμίας ό Β΄*, ΘΗΕ 6, 781.

79 Ό.π.

80 «δύο δέ ήσαν οι θεολόγοι οι γράψαντες αυτώ, Ίάκωβος ό Άνδρέου και Κρούσιος καθηγητής της έλληνικής φιλολογίας», ΠΑΡΙΤΣΗ Κ., *Βιογραφική Έκκλησιαστική Ίστορία*, 166.

κι άλλων θεολόγων ἐκ τῆς Τυβίγγης, που συμμετεῖχαν στήν σύνταξη ἢ τήν ἀποστολή τῆς ἀλληλογραφίας, ὅπως οἱ Ἰάκωβος Ἐρβράνδος⁸¹ Ἐβεράρδος Βιδεμπάχιος, Ἰωάννης Μάγειρος, Θεοδώρητος Σνέπφιους, Στέφανος Γερλάχιος, Λουκάς Ὀσιάνδρος⁸² καί ὁ Δαυίδ Κόσχαλ⁸³.

β. Οἱ κύριες θεολογικές διαφορές

Μεταξύ τῶν προτεσταντικῶν διδασκαλιῶν πού ἔρχονταν σέ ἀντίθεση μέ τήν κανονική τάξη καί κυρίως μέ τά δόγματα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπαριθμοῦνται⁸⁴: i. «περί ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἦν οἱ μεταρρυθμισταί ἀπό τῶν λατίνων εἶχον λάβει», ii. «ἐκ μόνης τῆς πίστεως δικαιοῦται ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τῶν ἐξωτερικῶν ἔργων», iii. «ἡ ἀναγέννησις καί ἡ σωτηρία εἶναι ἀποκλειστικόν τῆς θείας χάριτος ἔργον», iv. «δύο μόνον εἶναι τά ἀληθῆ μυστήρια, τό βάπτισμα καί ἡ εὐχαριστία», v. «δέν μεταβάλλεται ἐν τῇ εὐχαριστία ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος εἰς σῶμα Χριστοῦ, ὅπως διδάσκουσιν ἡ τε ἀνατολική καί ἡ δυτική ἐκκλησία», vi. «τήν ἐξομολόγησιν», vii. «τάς ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς», viii. «τόν μοναχικόν βίον, τά ὑπό τῶν προτεσταντῶν ἀποκρουόμενα».

Ὁ Ἱερεμίας Β' ἐπίσης ὑπερασπίστηκε τό μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως καί τά ἄλλα, συνολικά ἑπτά (7) μυστήρια, τίς ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων εὐχές καί τόν μοναχικό βίον, τά ὅποια ἀπέρριπταν οἱ Προτεστάντες. Κατανοοῦμε ἔτσι ὅτι εὐρύτερα θεολογικά κι ἐκκλησιαστικά ζητήματα, θέματα καί ἔθιμα, κινδύνευαν νά τεθοῦν ὑπό ἀμφισβήτηση, ὥστε οἱ ἄοκνες καί ἐπίπονες τοῦ Πατριάρχου ἐνέργειες προάσπισαν τά κανονικῶς ἐκκλησιαστικά πράγματα, θεωρίας, πράξεως καί ζωῆς. Οἱ θεῖοι καί ἱεροί Κανόνες καί πάλιν ἀποτέλεσαν τούς ἀσφαλεῖς ὁδοδείκτες, προκειμένου ἡ ἐκκλησιαστική πίστις καί ζωὴ νά παραμείνει κοντά στήν Ἀλήθεια, γιά νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ πολυπόθητος σωτηρία τῶν ἀναριθμῆτων ἐκείνων ψυχῶν καί σωμάτων, ἐφήμερα καί πρωτίστως ἐσχατολογικά.

Στήν Ἐπιστολή αὐτή ἀπάντησαν οἱ θεολόγοι Κρούσιος καί Ὀσιάν-

81 Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 21 (1870) καί ΜΑΘΑ Ζ., Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, 292.

82 Πού τό «1580 ἐν τῇ β' Πατριαρχείᾳ τοῦ Ἱερεμίου ἔγραψαν οἱ ἐν Τυβίγγη Θεολόγοι...ἀπάντησιν εἰς τήν τελευταίαν ἐπιστολήν τοῦ Ἱερεμίου, ἐν ἣ ἐπανελάμβανον τά αὐτά», ὁ.π..

83 Ὁ.π.

84 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, 308.

δρος τό ἔτος 1577, «ὑποστηρίζοντες ὡς μόνον κανόνα, καθ' ὃν πρέπει νά κρίνηται ἡ πίστις οὐχί τάς παραδόσεις ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκκλησίας, ἀλλά αὐτάς τάς Γραφάς»⁸⁵. Ὁ Πατριάρχης ἐγνώριζε σαφῶς ἐκ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ πηγὴ μόνου τοῦ τῆς Ἐκκλησίας Δικαίου, κύρια μάλιστα, ἀλλὰ χωρὶς ποτέ νά ἀντικαθιστᾶ ἐξολοκλήρου τὴν ἱερά Παράδοση, ἡ ὁποία καί πάλι ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς ἐξίσου ἰσόκυρη πηγὴ Κανονικοῦ Δικαίου. Ἐπομένως ὁ Ἱερεμίας ὁ Τρανός σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦσε σέ καμία περίπτωση νά ἀδικήσει τόσο τὴν ὀρθόδοξη Κανονικὴ Παράδοση καί δέν ἐπέτρεψε τὴν ἄκριτη συνολικὴ ἀπόρριψη τῶν θείων καί ἱερῶν Κανόνων. Ἄλλωστε ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἱερῶν Κανόνων ἀπεφάσισε καί τὰ περί κανονικότητος τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ποιά δηλαδή εἶναι τὰ κανονικὰ βιβλία καί ποιά λέγονται ἀπόκρυφα, στερούμενα τῆς κανονικῆς των ἐγκρίσεως διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτοῦ.

Οἱ θεολογικὲς διαφορὲς μεταξὺ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν μεταρρυθμιστῶν θεολόγων ὀδήγησαν τὸν ὑψηλῆς θεολογίας Πατριάρχη Ἱερεμία Β' καί κάτοχον μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας καί γνώσεων νά ἀποδείξῃ «φρούδα καί ἐν πολλοῖς αἰρετικά»⁸⁶, πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα πού ὑποστήριζαν οἱ Προτεστάντες διὰ στόματος πολλῶν καί κυρίως διὰ τῶν «ἐλληνίζόντων» Ἰακώβου τοῦ Ἀνδρέου, καί τοῦ διάσημου συγγραφέα τῆς *Τουρκογραφίας* Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου.

Καί στό Τριαδολογικὸ Δόγμα ὅμως παρατηρήθηκαν διαφορὲς μεταξὺ ὀρθοδόξων καί προτεσταντῶν θεολόγων. Ἔτσι γνωρίζουμε ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία Β' μέ τὴν κανονικὴ συμβολή κι ἄλλων ἱκανῶν θεολόγων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας συζήτησε δι' ἐπιστολῶν τὴν θεολογία τῆς Ἁγίας Τριάδας, μέ τοὺς Προτεστάντες γενικά κι εἰδικότερα μέ τὸν διακεκριμένο θεολόγο Λουκά Ὁσιάνδρου, ἀσκώντας κριτικὴ κι ἐλέγχοντάς τους⁸⁷.

Ἀναμφίβολα καί οἱ τρεῖς Ἀποκρίσεις τοῦ Πατριάρχη Ἱερεμία Β', κρίνονται ὡς «πολύ σημαντικὰ κείμενα κανονικοῦ καί θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος καί δίκαια χαρακτηρίζονται ὀρθόδοξα δογματικά καί συμ-

85 Ὁ.π.

86 ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσίᾳ*, 16.

87 «ἀκολούθως δέ πάλιν ἐξήλεγξεν ἐπιστολομαίως, τὸν Λουκᾶν Ὁσιάνδρου, συζητήσαντα τὴν θεολογίαν τῆς Ἁγίας Τριάδος», ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσίᾳ*, 16.

βολικά μνημεία τῆς Ἐκκλησίας. Διευκρινίζουν σαφῶς τίς διαφορές ὀρθοδοξίας καί προτεσταντισμοῦ. Οἱ Λουθηρανοί θεολόγοι ὅπως διαπιστώνεται ἀπό τήν σχετική ἀλληλογραφία, ὑπερτόνιζαν τήν σημασία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τήν πίστη γιά τήν σωτηρία. Ἀπέρριπταν ὁμως ἐσφαλμένως τήν Ἱερά Παράδοση, τό αὐτεξούσιο, τά ἀγαθά ἔργα γιά τήν σωτηρία, πολλά ἀπό τά μυστήρια. Στίς ἀποκρίσεις τοῦ Ἱερεμίας Β΄ χρησιμοποιήθηκαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καί μάρτυρας, ὁ Μάξιμος Ὁμολογητής, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης κ.α.»⁸⁸.

Με βάση τήν Ἁγία Γραφή, τίς Ἀποφάσεις τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, δηλαδή τούς θείους καί ἱερούς Κανόνες καί τά κείμενα τῶν Πατέρων, σέ ἀπλό ὕφος, γράφει ὁ Πατριάρχης ὅτι «τό συμφωνοῦν ἡμῖν καί διαφωνοῦν σαφηνίσομεν»⁸⁹. Οἱ κανονικές ἐπομένως διαφορές πολυαριθμοῦν καί δέν ἐπέτρεψαν κανένα κανονικό περιθώριο ἔστω καί γιά κατ' οἰκονομίαν παρέμβαση τότε.

Στήν ἐπιστολομαία συζήτηση αὐτή ἔγινε λόγος γιά τά πιό σπουδαία ἄρθρα τῆς πίστεως καί ἐπισημάνθηκαν οἱ κυριώτερες δογματικές διαφορές, ἐνῶ γιά πολύ περισσότερες δέν ἔγινε οὔτε λόγος, ὅπως γιά θέματα κανονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐκκλησιαστικῆς ὀργάνωσης καί διοίκησης. Συμφώνησαν σέ μερικά γενικά καί εἰδικά σημεῖα σχετικά μέ : α) τό κύρος τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τήν θεοπνευστία της καί τήν μετάφραση της β) τόν Θεό καί τό τριαδικό δόγμα γ) τήν προπατορική ἁμαρτία καί τήν μετάδοσή της σε ὅλους δ) τό κακό καί τήν αἰτία του ε) τίς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ στ) τήν κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας ζ) τήν δευτέρα παρουσία, τήν κρίση καί τήν μέλλουσα ζωή η) τήν μετάληψη κι ἀπό τά δύο εἶδη τῆς θείας εὐχαριστίας θ) τήν ἀπόρριψη τῆς ἱκανοποίησης, τῶν ἀφέσεων, τοῦ καθαρτηρίου καί τῆς καταναγκαστικῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου. Διαφώνησαν ὁμως καί σε πολλές διδασκαλίες, ὅπως περί : α) τῆς Ἱεράς Παραδόσεως β) filioque γ) αὐτεξουσίου δ) θείου προορισμοῦ ε) τῆς δικαιοσύνης στ) τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων ζ) τῆς τέλεσης τοῦ βαπτίσματος διά ῤαντισμοῦ ἢ ἐπιχύσεως, τοῦ χρόνου τέλεσης τοῦ χρίσματος καί τῆς παροχῆς τῆς θείας εὐχαριστίας η) τῆς μεταβολῆς στην θεία εὐ-

88 Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 21 (1870) καί ΜΑΘΑ Ζ., Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, 292.

89 Ὁ.π.

χαριστία καί τά ἄζυμα θ) τοῦ ἀλάθητου τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Οἰκου-
μενικῶν Συνόδων ι) τῆς τιμῆς, τῶν ἑορτῶν, τῆς ἐπικλήσεως τῶν Ἁγίων,
τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων, τῶν νηστειῶν καί διαφόρων ἐκκλησιαστι-
κῶν παραδόσεων καί ἐθίμων.

Καταφαίνεται ὅτι στά θέματα Κανονικοῦ Δικαίου οἱ ἀντιθέσεις ἦταν
ἐξίσου μεγάλες ἢ μάλλον ἀγεφύρωτες «τῷ καιρῷ ἐκείνῳ», ἀφοῦ οἱ Προ-
τεστάντες ἀπέρριπταν ὀλοκληρωτικά τήν Κανονική κι ἐκκλησιαστική
τῆς Ἐκκλησίας Παράδοση.

Στίς 24 Μαΐου 1575 ὁ Γερλάχιος μετέβη στά Πατριαρχεῖα μεταφέ-
ροντας στόν Πατριάρχη Ἱερεμία Β' τήν Ἀυγουσταία Ὁμολογία μέ συ-
νοδευτική ἐπιστολή. Πληροφορούμαστε ἐπίσης ὅτι ὁ Γερλάχιος ἔμεινε
στήν Κωνσταντινούπολη μεταξύ τῶν ἐτῶν 1573-1578, κι ἐκεῖ «ἐσχετί-
σθη μετά τῶν τά πρῶτα φερόντων...ἐπανελθῶν εἰς Γερμανίαν ἐγένετο
καθηγητής τῆς θεολογίας ἐν Τυβίγγη...Εἶναι περίεργος καί οὐκ ἀναξία
προσοχῆς ἡ σχέσις τῶν τότε μεταρρυθμιστῶν Γερμανῶν πρός τοὺς ἐξε-
χοντας ἐπί παιδεία καί ἀρετῇ τῶν ἡμετέρων. Ὁ Γερλάχιος συνήθροισεν
ἐπιμελῶς 61 λογίων Ἑλλήνων ἱερωμένων καί λαϊκῶν ἐν Κ/πόλει καί ἀλ-
λαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς τά ὀνόματα ἰδίᾳ χειρὶ ὑπογεγραμμένων»⁹⁰. Ὁ σκο-
πός, ἀλλά καί τά μέσα τῶν πράξεων καί γεγονότων αὐτῶν δέν χρήζουν
τήν τῆς «πυθείας» βοήθεια, ἀφοῦ εὐκόλα γίνεται ἀντιληπτό ὅτι οἱ Προ-
τεστάντες τότε προσπάθησαν νά συνάψουν σχέσεις μέ τοὺς ἐπιφανεῖς
καί διακεκριμένα μορφωμένους τῶν ὀρθοδόξων, προκειμένου νά διευ-
κολύνουν τίς προσπάθειές τους.

Ὁ Πατριάρχης «εὐχαρίστως ἀναγνούς, ἐπί τῇ παρουσίᾳ τοῦ Γερλα-
χίου, τά γραφόμενα ὑπό τῶν ἐν Τυβίγγη, μετεβίβασε καί τοῖς λοιποῖς
καθευρισκομένοις κληρικοῖς»⁹¹. Κατά τήν τάξιν καί κατά τήν κρίσιν του,
ὁ Ἱερεμίας Β' ἐνημερώνει καί τά Μέλη τῆς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου
καί γενικώτερα τοὺς συνεργάτες του, «ἵνα λάβωσιν γνῶσιν» καί «διά τά
κατ' αὐτοὺς περαιτέρω» προκειμένου νά ἐκφράσουν γνώμη καί νά ἀπο-
φανθοῦν κατόπιν Συνοδικῶς καί κανονικῶς.

Μετά τήν ἀνάγνωση πέντε ἄρθρων τῆς Ὁμολογίας καί τήν πρόχειρη
συζήτηση γιά τίς διαφορές πρός τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία, ὑποσχέθηκε
στόν Γερλάχιο «ἵνα ἐξετάσῃ ἐπισταμένως αὐτήν καί ἐγγράφως διαβι-

90 ΠΑΡΑΝΙΚΑ Μ., *Ἰωάννης Ζυγομαλάς καί Μιχαήλ Ἐρμοδώρος ὁ Λήσταρχος*, ΕΦΣ
10 (1875-1876) 46.

91 ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχεδιάσμα περί τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β'*, κη'.

βάση τήν κρίσιν αὐτοῦ»⁹². Ἡ κρίσις τοῦ Πατριάρχου διαβιβάζεται ὄχι μέ τρόπο ἀτομικό, ἀλλά κανονικά κατόπιν Συνοδικῆς συνδιασκέψεως, συλλογικῆς συνεζητήσεως καί ἐπισταμένης σπουδῆς.

Κι ὁ Γερλάχιος «συνδιαλεχθεῖς ἐπί δύο ὥρας μετὰ τοῦ Ἱερεμίου ἀπεχώρησε καί αὐθιμερόν ἀνήγγειλε τὰ γενόμενα εἰς Τυβίγγην»⁹³. Ἄξιο παρατηρήσεως ὅτι παρά τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, λαμβάνεται μέριμνα διά τήν κατά το δυνατόν ἐγκαίρου καί ἀμέσου ἐνημερώσεως τῶν ἀρμοδίων ὑπό τῆς ἐπισήμου των Ἀντιπροσωπείας.

Ἀλλά περισσώτερο θαυμαστό ὅτι παρά τό χρῆζον διεξοδική μελέτη θέμα, πολύ σύντομα ἀπήντησε ὁ Πατριάρχης, ἐνδεικτικό τοῦ αὐτονοήτου κι εὐκόλου τῆς κανονικῆς ἀπαντήσεως. Ὁ Ἱερεμίας Β΄, μετὰ ἀπό δύο μέρες ἔγραψε στούς Προτεστάντες ζητώντας μερικά ἀντίτυπα τῆς Ὁμολογίας «ἵνα διανείμη αὐτά τοῖς ἐπιφανεστέροις τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν τε καί κοσμικῶν»⁹⁴.

Καί στίς 18 Αὐγούστου 1575 οἱ ἐν Τυβίγγη Προτεστάντες θεολόγοι ἀπέστειλαν πέντε ἀντίτυπα τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, που δένειμε ὁ Γερλάχιος στούς Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, Μητροφάνην Βερροίας, Γαβριήλ τόν Σεβῆρον, Συμεών τόν Καβάσιλαν καί Μιχαήλ Καντακουζιόν⁹⁵.

Τό Νοέμβριο τοῦ 1575 ὁ Ἱερεμίας ἀπάντησε στούς Προτεστάντες ξανά δι' ἐπιστολῆς⁹⁶. Στίς 15 Μαΐου 1576 ὁ Ἱερεμίας Β΄, μετὰ ἀπό σύσκεψη μέ τούς λογίους τῆς Κωνσταντινούπολης⁹⁷, ἀπέστειλε στήν Τυβίγγη ἐπίκριση τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, μαζί μέ σχετική ἐπιστολή του⁹⁸.

92 Ὁ.π.

93 Ὁ.π.. Βλ. καί τήν ἐπιστολή Γερλαχίου πρὸς Κρούσιον, CHYTRAEI D., *Oratio de Statu Ecclesiarum hoc tempore in Graecia*, Viteberge 1582.

94 ΣΑΘΑ Κ., Βιογραφικό σχεδίασμα περί τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄, κη΄.

95 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, 48. Βλ. καί Τουρκογραικιαν 496.

96 Ὁ.π. 440.

97 Χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ μεγάλου ἐκείνου πατριάρχου ἦταν ὅτι πάντοτε ἐπί τῶν σοβαρῶν θεμάτων ζητούσε κι ἐλάμβανε τίς γνώμες τῶν λογίων καί ἱεραρχῶν που βρίσκονταν στήν Πόλη γιὰ τόν σκοπό αὐτό ἢ πού εἶχε καλέσει ἀπό διάφορα μέρη κι ἐπαρχίες ὡς εἰδικούς στήν ἀντιμετώπιση τέτοιων σπουδαίων ζητημάτων, ὅπως π.χ. συνέβη μέ τόν ἐκ Βενετίας Γαβριήλ Σεβῆρον Μητροπολίτην Φιλαδελφείας. Ἰδιαιτέρα ὅμως στήν σύνταξη καί διατύπωση τοῦ ἐν λόγῳ γράμματος καθοριστικά συνέβαλε ὁ ἐκ Χίου ἰατρός Λεονάρδος Μινδόνιος, πού τότε δίδασκε στα πατριαρχεῖα. Βλ. ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχεδίασμα περί τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄*, κθ΄.

98 «ὁ πατριάρχης μελετήσας ἐμβριθῶς ἀπήντησε τῷ 1576 κατὰ Μαῖον, διατρανῶν τοῦτο μέν τὰ ἀναλλοίωτα δόγματα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔκ τε τῆς θείας Γραφῆς καί

Οί Διαμαρτυρόμενοι βέβαια ἔμεναν καί παρέμεναν ἀπαρασάλευτα στίς ἀπόψεις τους καί τά δόγματά τους καί «κατεδείχθη πλέον, ὅτι οὐ μόνον τήν μετά τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἔνωσιν δέν ἐπόθουν, ἀλλ' ὅτι μάλιστα ἐξεζήτουν νά συγχωνεύσωσι τήν Ἑλληνικήν ἐκκλησίαν ἐν τῷ Λουθηρανισμῷ»⁹⁹.

Παρά τήν ἔντονη δραστηριότητα τῶν Προτεσταντῶν σέ ὅτι ἀφορᾷ τίς νέες διδασκαλίες τους καί τίς περί κανονικῆς τάξεως καί ζωῆς θεωρήσεις τους, δέν κατάφεραν στίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά ἀποκτήσουν προσηλύτους. Διότι οἱ Ὁρθόδοξοὶ Ἱεράρχες ἄσκησαν δριμύ ἔλεγχο στίς τῶν Διαμαρτυρομένων τάσεις ἔτσι ὥστε τελικά «ἡ δέ τῶν διαμαρτυρομένων προσπάθεια ἀπήντησεν ἐντονωτάτην κατά τά τέσσερα πατριαρχεῖα τήν ἀδιαμαρτύρησιν, κι ἔτυχε πανταχόθεν ἐλέγξεως ἀντί προσηλύτων»¹⁰⁰.

4. Ἡ λήξη κι ἡ δημοσίευση τῆς ἀλληλογραφίας

α. Τό τέλος τῆς προσπάθειας στενοτέρας ἐπικοινωνίας

Τελικά ὁ Ἱερεμίας Β΄ διαπίστωσε ὅτι δέν μπορούσαν νά ὀδηγήσουν πουθενά οἱ ἀτέρμοι θεολογικές συζητήσεις δι' ἐπιστολῶν «διά τοῦτο ἀπαντῶν καί εἰς τήν τελευταίαν ἐπιστολήν τῷ 1581 ὁ Ἱερεμίας παρακαλεῖ νά παύσῃ ἡ συζήτησις καί ὅμως καί πάλιν ἔγραψαν αὐτῷ τό τελευταῖον οἱ ἀπό Γερμανίας Θεολόγοι (χωρίς βεβαίως νά ἀξιωθῶσιν ἄλλης ἀπαντήσεως)»¹⁰¹.

Κρίνει ὅμως τόν τρόπον σκέψης τους καί δίδοντας τέρμα εἰς τήν ἀλληλογραφίαν του, λέγει «τήν ὑμετέραν οὖν πορευόμενοι, μηκέτι περί δογμάτων, φιλίας δέ μόνης ἕνεκα εἰ βουλευτόν, γράφετε»¹⁰². Ὁ Πατριάρχης διέκρινε τήν ἀλληλογραφία περί θεμάτων δογματικῶν καί συνεπῶς καί κανονικῶν, ἀπό ἐκείνη περί φιλίας καί ἐπομένως συνεργασίας σέ ἄλλους τομεῖς καί θέματα, ὅπου δηλαδή ὑπῆρχε «χῶρος», δυνατότητα συμφωνίας καί πρακτικῆς πλέον συνεργασίας.

τῶν πατρικῶν καί συνοδικῶν παραγγελημάτων», ΠΑΡΙΤΣΗ Κ., *Βιογραφική Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 166.

99 ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχέδιον περί τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄*, λς'.

100 ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσίᾳ*, 16.

101 Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις, 15 Αὐγούστου 1870 ἀριθ. 21 καί ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 292.

102 ΚΑΡΜΠΗ Ι., *Τά δογματικά καί συμβολικά Μνημεῖα*, Ἀθήνα 1952, I 375 καί II 467.

Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β', ἐκτός ἀπό τίς φυσικές του δωρεές καί τά προσωπικά του χαρίσματα, ἦταν καί ἄριστα πεπαιδευμένος¹⁰³. Ἐπιπλέον εἶχε πλήρη καί ἀντικειμενική ἐνημέρωση καί γνώριζε καλά ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς καί κανονικῆς «τά τῆς λουθηρανικῆς ἐκκλησίας καί διέκρινε σαφῶς τά σημεῖα τῆς διαστάσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν»¹⁰⁴. Ἀναμφισβήτητο γεγονός ἀποτελεῖ ὅτι Ἱερεμίας Β' «ὑπεστήριξε τήν ὀρθοδοξίαν διά ἀλληλογραφίας του μετά τῶν προτεσταντῶν»¹⁰⁵ μέχρι τέλους. Ἡ Κανονική τῆς Ἐκκλησίας Παράδοση, διδακτική, δογματική, διοικητική, λειτουργική, μυστηριακή καί παντοδαπή ἄλλη, ἀποτελοῦσε μαζί μέ τήν δυναμική καθοδήγηση τῶν ἱερῶν Κανόνων, καθοριστικό παράγοντα γιά τίς Πατριαρχικές ἐκεῖνες Ἀπαντήσεις.

Μέ τόν τρόπο αὐτό καί χάρις στόν Ἱερεμία Β', συντελέστηκε βέβαια ἀμοιβαία γνωριμία μεταξύ Ὀρθοδόξων καί Προτεσταντῶν κι ἔγιναν γνωστά τά κυριότερα δόγματα, χριστιανικά ἦθη, οἱ ἱεροί κανόνες κι οἱ ἐκκλησιαστικές παραδόσεις κι ἔθιμα, στήν θεολογική συζήτηση τῶν ὁποίων συμφωνοῦν καί διαφωνοῦν, οἱ Ἐκκλησίες.

Ὁ Ἱερεμίας Β', ἔδωσε τήν εὐκαιρία μέ τίς κινήσεις του νά ἔλθουν σέ ἐπαφή δύο μέχρι πρὶν ἄγνωστοι χριστιανικοί κόσμοι, οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Ἀνατολῆς κι οἱ νεοφανεῖς τότε Προτεστάντες τῆς Δύσης. Φάνηκε ἀπό τίς θεολογικές συζητήσεις ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι, ἡ ἀρχαιοτάτη ἱεραρχική Ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων καί τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῶν μεγάλων Πατέρων, τῶν Μαρτύρων, τῶν Ἁγίων, που ὡς φορέας τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, σέβεται τήν Ἱερά Παράδοση καί ὑπό τό φῶς τῆς ἀληθινῆς ἐρμηνεύει καί συμπληρώνει τήν Ἁγία Γραφή, ἐνῶ οἱ Προτεστάντες κι ἡ Διαμαρτύρηση τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα, χαρακτηρίζονται φιλελεύθεροι καί ριζοσπάστες νεωτεριστές, μέ νεώτερο πνεῦμα, γυμνοί παραδόσεως μέ μόνη βάση τήν Ἁγία Γραφή, «ὑποκειμενικῶς ἐξηγουμένης ὑπό τῶν θεολόγων αὐτῆς ἐν πνεύματι ἀντιπαραδοσιακῶ»¹⁰⁶.

Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β' ὅταν πλέον διαπίστωσε ὅτι δέν μπορούσε νά ἐπιτευχθεῖ συμφωνία στήν προσπάθεια διαλόγου μέ τούς Προτεστά-

103 Αὐτό ἄλλωστε κατάδηλον γίνεται ἀπό τό σχετικό βιογραφικό σημείωμα, τό ὁποῖο καί παραθέσαμε στήν ἀρχή τῶν ὄσων γράψαμε γιά τήν ζωή καί τό ἔργο τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' σέ προηγούμενο τεύχος.

104 ΜΕΣΟΛΩΡΑ Ι., *Ἱερεμίου Β' καί τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας (1576-1581)*, 24.

105 ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Β., *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθήνα 1967, 90.

106 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., ΘΗΕ 6, 784.

ντες, επαναλαμβάνουμε, εκείνη την εποχή τερμάτισε την αλληλογραφία¹⁰⁷.

Όστόσο, ο Σ. Ζαμπελίου περιγράφει αρνητικά την προσπάθεια και τον τρόπο προσέγγισης της Όρθοδόξου Άνατολικής Έκκλησίας από μέρους των Προτεσταντών, γιατί χαρακτηριστικά αναφέρει «Τίνα λίθον δέν έκίνησαν, τί δέν έπειράθησαν οί σοφώτεροι των τότε διαμαρτυρομένων, όπως επιτύχωσιν άπαξ νά μετακινήσωσι τον άδρανή και άσάλευτον εκείνον όγκον της Έπτασυνόδου πολιτείας»¹⁰⁸. Η αρνητική αυτή περιγραφή, ή οποία πιθανότατα δέν απέχει της ιστορικής πραγματικότητας, γίνεται επειδή ή προτεσταντική διδασκαλία άπέρριπτε εκ των προτέρων κι άδιαπραγμάτευτα, όλα όσα είχαν καθιερώσει, όρίσει και «κανονίσει» οί έπτά Οίκουμηνικές Σύνοδοι, αλλά και οί Τοπικές διότι Κανόνες κι Άποφάσεις τους έπεκυρώθησαν κανονικώς υπό των πρώτων.

Καί στην Έκκλησιαστική Ιστορία του Φ. Βαφείδη διαβάζουμε ότι ο Γουλιέλμος ό Λινδανός κατηγόρησε τους Προτεστάντες «ώς άποπειραθέντας νά δωροδοκήσωσι τους έν τοίς Πατριαρχείοις»¹⁰⁹, μέ τον αντίλογο βέβαια ότι τά αναφερόμενα χρήματα άφοροῦσαν μόνο την άμοιβή μεταφραστικού έργου κι όχι δωροδοκίες. Επίσης κι ό Ιωάννης Φέκλερος «μεταφράσας εις τό γερμανικόν τό έργον του Σοκολοβίου, πολλαχώς έψεξε τους έν Τυβίγγη θεολόγους»¹¹⁰.

Συγκεκριμένα, αλλά και γενικότερα την περίοδο εκείνη γνωρίζουμε από διάσπαρτες ιστορικές πηγές ότι οί συνθηκες δέν καταγράφονται ιδανικές, αντίθέτως εύνουσαν την χρήση και άθέμιτων μέσων, παντοδαπής προελεύσεως και παντός είδους, άλλωστε αίματοβαμμένες σελίδες της ιστορίας έπιμαρτυροῦν, ότι ή έκκλησιαστική ιστορία συμπορεύτηκε μετά της πολιτικής, ώστε νά χρησιμοποιηθεί πολλάκις

107 Καί σύμφωνα με την εξιστόρηση του Ί. Μεσολωρά πολύ φρόνιμα κι όρθά και φυσικά και δίκαια έπραξε έτσι, άφου «κατεΐδεν ό έμβριθής εκείνος πατριάρχης, ότι ουδέμία όμοφωνία ήδύνατο νά επέλθη δι'ό και φρονίμως ποιών επάυσато άπαντών, ουδενός ποθουμένου άποτελέσματος εξαγομένου... Η τοιαύτη του Ίερεμίου άπάντησις είναι και ώφειλε πάντως νά είναι, ή φυσικοτάτη και (άδικα μέμφονται μέχρι και σήμερα οί ιστορικοί τους ότι άπότομα τους άπάντησε ό πατριάρχης) δίκαια συνέπεια της των διαμαρτυρομένων άπαντήσεως», ΜΕΣΟΛΩΡΑ Ι., *Ίερεμίου Β' και των διαμαρτυρομένων θεολόγων της Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί της Άύγουσταίας Όμολογίας (1576-1581)*, 46-47.

108 ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ Σ., *Καθίδρυσις Πατριαρχείου εν Ρωσία*, 16.

109 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Έκκλησιαστική Ιστορία*, 52.

110 Ό.π.

ή θρησκευτική και ή χριστιανική πίστη για τήν επίτευξη άλλοτριών αὐτῆς σκοπιμοτήτων, ἐνδεχομένως πολύ «ἀμαρτωλῶν».

Τίς περί πίστεως Ἐκθέσεις τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Β' «ἐπεκύρωσε καί ή ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1672 συνελθοῦσα ἐπί Δοσιθέου σύνοδος, ἀποφηνάμενη ὅτι ὁ Ἱερεμίας θεολογικῶς καί ὀρθοδόξως ἤλεγξε τὰς τῶν διαμαρτυρομένων πλάνας καί ἐδίδαξε πᾶσαν γνώμην ὀρθοδόξων ἄνωθεν ἐπικρατήσασαν τῇ ἐκκλησίᾳ»¹¹¹.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τήν περίοδο που ἔζησε ὁ Ἱερεμίας Β' δέν ἔχει Ὁμολογίες Πίστεως πού νά ἐπικυρώθηκαν ἀπό Σύνοδο (Οἰκουμενική), ή ὁποία νά συγκλήθηκε μέ Ἀντιπροσώπους ἀπό ὅλες τίς τοπικές Ἐκκλησίες, ὥστε τελικῶς νά λαμβάνουν ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων, καθολικό κι οἰκουμενικό κῦρος¹¹². Ἀλλά οἱ Ὁμολογίες αὐτές ἀναπτύχθησαν σέ σχέση συγκριτική πρός τίς δυτικές Ὁμολογίες που ἐμφανίζονται στήν Ἑσπερία τά νεώτερα χρόνια. Ὅσες Ὁμολογίες συντάχθηκαν ἀπό Ἱεράρχες ἢ Τοπικές Συνόδους, μετά τήν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φέρουν μερικό χαρακτήρα, διότι ἀναγνωρίστηκαν στή συνέχεια ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὡς ὀρθές, ἐφόσον δέν ἀντιφάσκουν στό Σύμβολο τῆς Πίστεως, τό ὁποῖο διατύπωσαν ή πρώτη κι ή δεύτερη Οἰκουμενική Σύνοδος¹¹³. Ἐπίσης τό ἴδιο ἰσχύει ἐπειδή δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τοὺς Ὅρους τῶν ἄλλων πέντε Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οἱ Ὅροι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί οἱ ἱεροί Κανόνες ἀποτελοῦσαν γνώμονα πλεύσης για τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη στίς πολλές καί δύσκολες τότε συζητήσεις για θέματα πίστεως καί ζωῆς τοῦ πιστοῦ, καί ἐμφανῶς χωρισμένου καί κατακερματισμένου, χριστιανικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἄξιο παρατηρήσεως εἶναι τό γεγονός ὅτι οἱ Ἀπαντήσεις τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Β' χαρακτηρίζονται ὡς κανονικές Ἀποκρίσεις, κατέχουν

111 ΜΕΣΟΛΩΠΑ Ι., *Ἱερεμίου Β' καί τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί τῆς Ἀγιοσταίας Ὁμολογίας (1576-1581)*, 4.

112 «Ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνική Ἐκκλησία οὐ κέκτηται δυστυχῶς, ὡς γνωστόν, τοιαύτας τῆς πίστεως αὐτῆς ὁμολογίας, αἵτινες ὑπό συνόδου, ἀπάσας τὰς κατά τόπους ὀρθοδ. ἐκκλησίας ἀντιπροσωπευούσης, συνταχθεῖσαι καί πλήρους αὐθεντίας τυχοῦσαι». Ὁ.π. 3.

113 «Αἱ οὖσαι ὅμως, ὑπό ἱεραρχῶν τινων ἢ ὑπό τοπικῶν συνόδων συνταχθεῖσαι ἀπό ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως, φέρουσι μέν μερικόν χαρακτήρα, ἀναγνωρίσθησαν δ' εἶτα ὑπό τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἐν γένει ὡς ὀρθαί τῆς πίστεως αὐτῆς ὁμολογίαι, διότι οὐκ ἀντιφάσκουσι τό τε γράμμα καί τό πνεῦμα, οὐ μόνον τῷ μόνῳ ἐπισήμῳ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἡμῶν, τῷ συνταχθέντι ἐν τῇ πρώτῃ καί δευτέρᾳ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ἀλλά καί τοῖς ὄροις αὐτῶν τε καί τῶν λοιπῶν πέντε». Ὁ.π.

δηλαδή τήν συμφωνία μέ ὅσα οἱ Οἰκουμενικές Σύνοδοι ἐθέσπισαν, γραπτῶς καί προφορικῶς, κατά τήν ἄγραφη κανονική Παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀνάμεσα στί σπουδέες Ἐκθέσεις Ὁρθοδόξου Πίστεως καί μεταξύ τῶν Ὁμολογιῶν τοῦ 16^{ου}-17^{ου} αἰῶνα, συναριθμοῦνται καί «αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου ΙΙ πρός τοὺς ἐν Τυβίγγη Λουθηρανούς Θεολόγους. Εἶπεν ὅτι ἰδιαίτερα σπουδαιότης ἐν τούτοις ἀποδίδεται ὑπό τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί ὅτι αἱ Ὁμολογίαι δεν ἔχουσι τό αὐτό κῦρος, καθόσον δεν φέρουσι τό κῦρος Οἰκουμενικῶν Συνόδων»¹¹⁴.

Με ὅλα ὅσα σύντομα κι ἐνδεικτικά παρουσιάσαμε καταδεικνύεται πῶς καί γιατί «ὁ Ἱερεμίας δέ ὁ Β', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τοῦ 1572, ἐφημίσθη διά τῶν ἀπαντήσεων αὐτοῦ πρός τοὺς ἐν Τυβίγγη λουθηρανούς θεολόγους (1573-1586)»¹¹⁵. Κοντολογίς, ἐνήργησε ὑπό τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀλλά καί τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως, ἔπραξε κατά τοὺς θείους καί ἱερούς Κανόνες καί σύμφωνα πάντοτε μέ τό Κανονικό Δίκαιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ ἀποτέλεσμα ὅσα σπουδαῖα ἔγραψε νά μὴν ἀποτελοῦν καρπό προσωπικῆς κρίσεως ἢ ατομικῆς ἀπόψεως μόνον, ἀλλά νά κατέχουν ἀσφαλῶς οἱ ἀπαντήσεις του Συνοδικό κῦρος καί μάλιστα ἐκεῖνο τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Λούκαρης ὑποστηρίζεται ὅτι «δέν συμμερίζετο κάθ' ὀλοκληρίαν τήν γνώμην τοῦ προκατόχου αὐτοῦ καί διά τε τὰς θεολογικάς αὐτοῦ σπουδάς καί τὰς προσωπικάς συμπαθείας καί μάλιστα τό πολιτικόν τοῦ ἔθνους συμφέρον, ἐθεώρει δυνατήν καί εὐλογον εἰς πολλά τήν μεταξύ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ καί τῶν διαμαρτυρομένων ὁμοφροσύνη»¹¹⁶. Στό σημεῖο αὐτό μετά τίς ἐκκλησιαστικές προτεραιότητες τίς ὁποῖες ἀναμφιβόλως ἔθετε ὁ Μεγάλος καί Τρανός ἐκεῖνος Πατριάρχης τῶν Ὁρθοδόξων, διαφαίνονται ὡσαύτως σαφῶς καί οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου Λουκάρως, γιά τίς αὐτές ἐνέργειες, ἀποφάσεις καί ἀπαντήσεις στά ἴδια θέματα. Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Λούκαρης ἐπιθυμοῦσε τήν συνέχιση τῆς προσπάθειας συνεργασίας καί τελικῶς συμφωνίας μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐξ αἰτίας τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν καί ἐπομένως γνώσεων καί δεξιοτήτων, ἀλλά κι ἐπειδή προσωπικά ὄχι

114 ΜΕΛΕΤΙΟΥ Α., *Ἐπαφή Ἀγγλικανῶν καί Ὁρθοδόξων ἐν Λονδίῳ*, Ἀλεξάνδρεια 1931, 21

115 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 331.

116 ΡΕΝΙΕΡΗ Μ., *Κύριλλος Λούκαρης ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης*, 28.

ἀπλῶς συμπαθοῦσε ἀλλὰ διότι ἔθετε τό λεγόμενο πολιτικό συμφέρον τοῦ ἔθνους καί Γένους τῶν ὀρθοδόξων, ὑπεράνω τῶν ἄλλων καί δευτερογενῶν ζητημάτων, θεωρητικοῦ, φιλοσοφικοῦ, νομικοῦ, λογιστικοῦ κτλ. ἐνδιαφέροντος. Ἡ ὁμοφροσύνη, ἡ ὁποία μπορεῖ εὐκόλα νά ἐρμηνευτεῖ ὡς συμφωνία καί συνεργασία, ὄχι ἐξάπαντος κι ἐπακριβῶς ἐπί τῆς μιᾶς πίστεως, ἀλλὰ ἔστω στά κοινά θέματα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καί τίς ὑλικές καί πνευματικές κατεπείγουσες κοινές ἀνάγκες ὄλων τῶν χριστιανῶν, ἀνεξαρτήτως ἐφήμερων διαφορῶν.

β. Ἡ δημοσίευση τῆς ἀλληλογραφίας

Ὁ Κ. Σάθας ὑποστήριξε¹¹⁷ ὅτι «οἱ λουθηρανοὶ ἠναγκάσθησαν ἵνα δημοσιεύσωσι πᾶσαν τήν πρὸς τόν Ἰερεμίαν ἀνταπόκρισιν μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καί προλεγομένων» γιὰ νά μήν κατηγορηθοῦν ὅτι τάχα θέλησαν «ἵνα ὑποταχῶσιν εἰς τόν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ἐπίσης γιὰ τόν ἴδιο λόγο λέγεται ὅτι ὁ Κρούσιος δημοσίευσε τήν Τουρκογραικίαν καί Γερμανογραικίαν στή Βασιλεία τό ἔτος 1584 «ἵνα καταδείξη, ὅτι φιλολογικαί μᾶλλον ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχέσεις αὐτοῦ»¹¹⁸.

Μεταξύ τῶν δύο παραπάνω πληροφοριῶν παρατηροῦμε σχετική διάσταση. Ἡ πρώτη περίπτωση ἐξ ἀρχῆς κρίνεται ἐσφαλμένη, διότι οὐδέποτε ἐπιχείρησε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης νά ὑποτάξει τοὺς Προτεστάντες στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἄλλωστε καί τήν ὁποιαδήποτε Ἐνωση τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ποτέ δέν ἐννόησε ὡς νομική ἢ ἐξωτερική ὑποταγή, ἀλλὰ διαχρονικά τήν θεωρεῖ μέ τρόπο πολύ διαφορετικό, φυσικά ὡς κανονική καί χαρισματική σχέση ἀγαπητικῆς κοινωνίας, μάλιστα δέ θεανθρώπινης. Ἐδῶ μπορούμε νά λάβουμε τήν ἐν λόγω εἶδηση μόνο ὡς παραπληροφόρηση, ἐπιεικῶς κινούμενοι, ἀντιθέτως ὡς σκόπιμη κι ἐπιλήρημη παρέμβαση, τῆς ὁποίας τήν προέλευση ἐνδελεχεῖς ἱστορικές μελέτες μελλοντικά μποροῦν νά ἀπαντήσουν ἀναλυτικῶς.

Μολονότι ἡ φιλολογία καί οἱ ἄλλες ἐπιστήμες (ὅπως οἱ πολιτικές, οἰκονομικές, κοινωνικές, ἡ νομική, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία, ἡ ψυχολογία κτλ.) εἶναι πολύ σημαντικές καί πάνυ ὠφέλιμες¹¹⁹, ἡ θεολογία κατέχει

117 ΣΑΘΑ Κ., *Βιογραφικό σχέδιασμα περί τοῦ πατριάρχου Ἰερεμίου Β΄*, ξβ΄.

118 Ὁ.π.

119 Ἄλλωστε ἡ συμβολή τους πολύ ἀπαραίτητη πάντοτε φάνηκε, πολλῶ δέ μᾶλλον σήμερα, ἀφοῦ ἡ σύνθεση τῶν πορισμάτων τους ὑποβοηθᾷ τό ἐκκλησιαστικό ἔργο, μέ

πρωτίστως τήν ἐξαίχουσα θέση στά ἐκκλησιαστικά δρώμενα. Ἐπομένως ἄλλη ἢ θεολογική συνεργασία, συνομιλία, διαλογική προσπάθεια καί ξεκάθαρα ἄλλη ἢ φιλολογική συνεργασία καί σχέση. Πρόκειται δηλαδή γιά προσπάθεια ἐξωραϊσεως τῶν ἀποτελεσμάτων μετά τίς γενόμενες θεολογικές συζητήσεις, γιά νά μειωθεῖ τό μέγεθος τῆς ἀποτυχίας τους καί νά ἀμβλυθεῖ ἡ ἀπόσταση τῶν ἀπόψεων. Μολονότι ὑπῆρξε συνεργασία καί μάλιστα ἐπιτυχής στόν φιλολογικό τομέα, δέν ἐξαντλεῖ τήν τότε γενόμενη μεγάλη διαλογική προσπάθεια, τήν ὅποια καί οἱ Ρωμαιοκαθολικοί Θεολόγοι παρακολουθοῦσαν συστηματικά μέ ἀμείωτο ἐνδιαφέρον.

Τά Πρακτικά καί τά Ἐγγραφα πού ἀπεστάλησαν μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β΄ καί τῶν τῆς Βιρτεμβέργης θεολόγων, ἀπό τοῦ ἔτους 1576-1581 περί τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, ἐκδόθηκαν σέ βιβλίο τόσο στήν ἑλληνική γλῶσσα ὅσο καί στήν λατινική¹²⁰. Ἡ δημοσίευση αὐτῶν τῶν κειμένων καί πάλι θά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἔχει ἐνδιαφέρον θεολογικό, ἀλλά καί ἐκκλησιαστικό, κανονικό, διότι δέν πρόκειται γιά ἀπλά θεωρητικά, φιλολογικά, κείμενα, ἀλλά γιά Ἐγγραφα πολυσήμαντα ἀκόμη καί μέχρι τόν σύγχρονο Διάλογο τῆς καταλλαγῆς, τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης.

Οἱ θεολογικές Ἀποκρίσεις τοῦ Πατριάρχη Ἱερεμία Β΄ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς Λουθηρανούς χαρακτηρίζονται καί Δογματικές χάρη στό περιεχόμενο τους κι «ἐκδόθηκαν στην Λειψία τῆς Σαξωνίας τό 1758

πρωταγωνιστή ὅμως ἀσυναγώνιστο τήν θεολογία καί μάλιστα τήν κανονική. Ἡ Κανονική Θεολογία μπορεῖ ἐπομένως νά ἔχει τό συντονιστικό ρόλο καί τήν κυρία θέση στά ἐκκλησιαστικά δρώμενα, συνεπικουρούμενη κατ' ἐπιλογὴν ἀπό τίς λοιπές ἐπιστῆμες. Αὐτό σέ καμία περίπτωση δέν ὑποτιμᾷ τίς ἐπιστῆμες αὐτές καί τίς ἄλλες, ἀντιθέτως προσδίδει εἰσέτι περισσότερο κύρος καί ἐπιπλέον δυνατότητες πρὸς αὐτές στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο. Ἄλλωστε καί ἡ ἴδια ἡ Θεολογία θά μποροῦσε νά βοηθήσει καί ἐκεῖνες στό ἔργο τῆς Διακονίας τους στόν ἄνθρωπο, κάτι τό ὅποιο ἐνεργώτερα κάποτε ἀναμένεται.

120 Acta et scripta theologorum Wirtembergensium et Patrarchae Constantinopolitani D. Hieremiae quae utriusque ab anno MDLXXVI usque ad annum MDXXXI de augustana confessione inter se miserunt graece et latine ab iisdem theologis edita. Witebergae in officina haeredum Johannis Cratonis anno MDLXXXIII, Τό βιβλίο αὐτό «περιέχει τά πρακτικά καί τά ἔγγραφα τά διαλειφθέντα μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β΄ καί τῶν τῆς Βι(ν)ρτεμβέργης θεολόγων, ἀπό τοῦ ἔτους 1576-1581 περί τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας, ἑλληνιστί καί λατινιστί ὑπὸ τούτων ἐκδοθέντα», ΜΕΣΟΛΩΡΑ I., Ἱερεμίου Β΄ καί τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τά Γράμματα περί τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας (1576-1581), 6. Βλ. καί ΣΑΘΑ Κ., Βιογραφικό σχεδίασμα περί τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄, ξβ΄.

Ἑλληνολατινιστί σε δύο τόμους.

Ἀμέσως καί προτοῦ ἀναφερθοῦμε στούς τόμους ἐκείνους, διευκρινίζουμε ὅτι ἐπειδή χαρακτηρίζονται Δογματικές οἱ εἰρημένες Ἀπαντήσεις δέν σημαίνει πως δέν ἔχουν ἐνδιαφέρον Κανονικό, κάθε ἄλλο, τό γεγονός αὐτό προσδίδει μεγαλύτερη σπουδαιότητα καί προτεραιότητα γιά ἀκρίβεια, δηλαδή παραπέμπει στίς Οἰκουμενικές Συνόδους, τίς Ἀποφάσεις τους, τούς θείους καί ἱερούς Κανόνες καί εἰδικότερα στούς Ὅρους τῶν ἤδη πολλάκις ἀναφερθέντων Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Συνεχίζοντας τά παραπάνω, προσθέτουμε ὅτι στόν πρῶτο τόμο περιέχονται τά τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας Δόγματα καί Μυστήρια, ἅτινα, συντεθέντα παρά τοῦ Πατριάρχου τούτου Ἱερεμίου τό 1576 ἐστάλησαν πρός τούς ἐν Τυβίγγη Λουθηρανούς Θεολόγους, αἱ τέ τρεῖς αὐτοῦ πρός αὐτούς Ἀποκρίσεις, ἐν δέ τῷ δευτέρῳ τόμῳ περιέχεται ἡ Αὐγουσταία Ὁμολογία, ἥτοι τά τῆς τῶν Λουθήρων Θρησκείας Δόγματα καί Ἄρθρα, αἱ τε τρεῖς Ἀναποκρίσεις πρός τάς τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τρεῖς Ἀποκρίσεις βλ. Οἰκονόμου Κ., Ἐπιστολιμαίαν Διατριβήν»¹²¹.

Κάποια ἀπό τά κείμενα, τά ὁποῖα συνέταξε ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β' καί χρησιμοποιήθηκαν στόν θεολογικό διάλογο μέ τούς Λουθηροκαλβίνους Προτεστάντες, περιελήφθησαν σύμφωνα μέ τήν *Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη* στό ἐπονομαζόμενο βιβλίον *Κριτής τῆς Ἀληθείας*¹²².

Ὁ πολωνός Στανισλαῦος Σοκολόβιος¹²³, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη τήν πρώτη Ἀπόκριση τοῦ Ἱερεμίας Β', τήν δημοσίευσε ἐν Κρανοβίῳ τό 1582¹²⁴. Ὁ Σοκολόβιος ἤθελε νά δείξῃ μέ τήν ἔκδοση αὐτή ὅτι οἱ Προτεστάντες ζήτησαν τήν ἀναγνώριση τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλά δέν τήν πέτυχαν, διότι «ἀπεκρούσθησαν ὡς αἰρετικοί, καί ὅτι ἡ λατινική ἐκκλησία συμφωνεῖ καθ' ὅλα μετά τῆς ἀνατολικῆς»¹²⁵.

121 ΜΑΘΑ Ζ., *Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριάρχων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, 291.

122 «κεφάλαια καί ἄρθρα λεγόμενα, ἀναγραφέντα...ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ καλουμένου Κριτής τῆς Ἀληθείας, συνταχθέντα παρά τοῦ Πατριάρχου κυρίου Ἱερεμίου Κ/πόλεως κατά Λουτεροκαλβίνων», ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ Α., *Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη*, Πετροῦπολη 1894, II, 556.

123 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 52.

124 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Χ., *Κριτικόν καί βιβλιογραφικόν δελτίον*, Θ 10 (1932) 181.

125 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 308.

Οί γνῶμες αὐτές κατάδηλον ὅτι ἀπηχοῦν κι ἐκφράζουν τίς μεταξύ Ρωμαιοκαθολικῶν καί Προτεσταντῶν τῆς δύσκολῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἐντάσεις, οἱ ὁποῖες φυσιολογικά τολμοῦμε νά ποῦμε εἶναι ρεαλιστικές. Σέ κάθε ἐποχή ἄλλωστε οἱ συγκρούσεις ἐκδηλώνονται πολυδιάστατα, στό ἐκκλησιαστικό, πολιτικό, κοινωνικό, οἰκονομικό, κλπ. ἐπίπεδο, μέ τρόπο θεωρητικό καί πρακτικό, ἐμφανῆ καί ἐλάχιστα ἐμφανῆ.

Ἐπίσης πληροφοροῦμαστε ὅτι δημοσίευσαν «οἱ τῆς Τυβίγγης θεολόγοι πᾶσαν τήν τῶν ἀλληλογραφιῶν τούτων σειράν, ἵνα δεῖξωσι πῶς ἔλαβον χώραν ἀληθῶς τά κατά τήν συζήτησιν ταύτην, ἐξ ἧς τοῦτο μόνον ἐπήγαγε τό ἀγαθόν ἀποτέλεσμα, ὅτι ἐγνώσθησαν καί ἐν τῇ ἀνατολῇ καί ἐν τῇ δύσει αἱ μεταξύ τῆς ἀνατολικῆς, τῆς δυτικῆς καί τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν διαφοραί»¹²⁶. Πραγματικά ἡ θέση αὐτή βρίσκειται πολύ κοντά στήν ἱστορική ἀλήθεια καί δικαίως περιγράφει τά γενόμενα, ἀντικειμενικά, ἀφοῦ πράγματι ἡ μεταξύ τῶν Προτεσταντῶν καί τῶν Ὁρθοδόξων ἐπικοινωνία, ὀδήγησε στήν ἀλληλογνωριμία τῶν ὑπαρχόντων κανονικῶν διαφορῶν, ὥστε μέχρι καί σήμερα νά καλλιεργοῦνται ὑγιεῖς προσπάθειες γεφυρώματός των, σέ πνεῦμα ἀμοιβαίας κατανοήσεως καί ἀδελφικοῦ διαλόγου.

Συνολικά ἡ ἐν λόγω Ἀλληλογραφία ἀξιολογεῖται κανονικῶς, ἐκκλησιαστικῶς, ἱστορικῶς καί θεολογικῶς πολύ σπουδαία, μάλιστα μέ δυνατότητα ὡς τίς μέρες μας διαφωτίσεως πτυχῶν καθοριστικῶν γιά τήν πολυπόθητη ἀγαπητική σχέση καί τήν ἀδιάλειπτη εἰρηνική συμπόρευση στό σύγχρονο κόσμο τῶν Χριστιανῶν. Οἱ ἐκδόσαντες τήν ἀλληλογραφία Μαρτίνος Κρούσιος καί Ἰάκωβος Ἀνδρέου τήν ἐπιγράφουν ὡς «Acta et scripta...τῶν θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης»¹²⁷. Οἱ Προτεστάντες ἐξέδωσαν¹²⁸ ὅλη τήν ἀλληλογραφία μέ τόν τίτλο Acta et Scripta theologorum Virtembergensium et Patriarhae Con/ni Domini Hieremiae, Witerberger 1584. Τά κείμενα αὐτά παραμένουν ὥστε νά βοηθήσουν τίς μελλοντικές γενεές στήν δυναμική μνήμη τῶν γεγονότων καί τῶν προσώπων, χαρίζοντας ἐφόδια ἀπό σφάλματα καί λάθη τοῦ «ἐξομολογητικά συγχωρεμένου» παρελθόντος, στήν ἄοκνη προσπάθεια ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἐνότητος καί τῆς Γέφυρας τῆς μετάγουσας πάντας τούς Χριστιανούς ἀπό Γῆς εἰς τήν Πολιτεία τοῦ, ἐπί γῆς εἰρήνης,

126 Ὁ.π.

127 ΚΑΡΜΙΡΗ Ι., *Ἱερεμίας ὁ Β΄*, ΘΗΕ 6, 782.

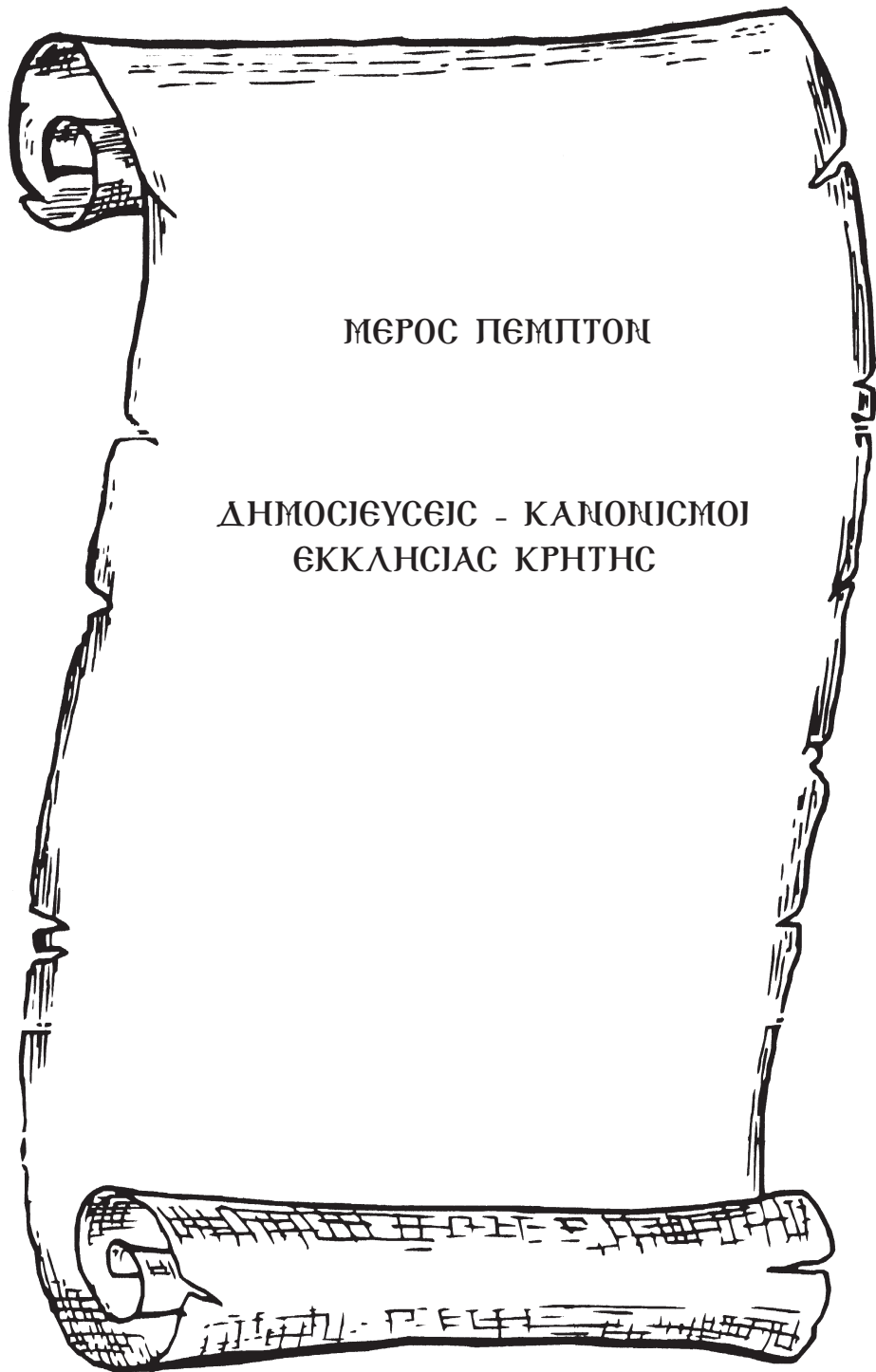
128 ΒΑΦΕΙΔΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 52.

Παραδείσου, όπου νῦν καί αἰεὶ χωροῦν καί συγχωροῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς Πίστης, ὅλα τὰ, φλεγόμενα τῆς ἀγάπης Του, Παιδιά τοῦ Θεοῦ.

Ὁ συγκεκριμένος διάλογος τότε ἔληξε ἄδοξα, μετὰ ἀπὸ αἰῶνες ὅμως καί ἕως τῆς σήμερον συνεχίζεται, σέ πνεῦμα ἀληθινῆς φιλίας καί ἀνυποκρίτου ἀγάπης, σέ συνθῆκες κοινῆς ζωῆς, στό «κοινόβιο» πλεόν ὅλης τῆς Οἰκουμένης, ἢ προτιμότερα στό «ιδιόρρυθμον» ὅλου τοῦ κόσμου. Καί μολονότι διαιρέσεις ἀκόμη παραμένουν ὁρατές, καί γέφυρες ἀκόμη ἀναμένονται μέ ἀγαθές προσδοκίες, οἱ χρηστές ἐλπίδες τῆς τῶν πάντων ὁμόνοιας καί Ἐνότητος δέν σβῆνουν, ἀλλά θαρρεύουν κανονικῶς μέ τό Ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τίς δραστηριότητες κατὰ μίμησιν τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀληθινά κι ἀνυπόκριτα ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἅγιος Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τό ἔτος 1600, ἐξέφραζε τήν λύπην του, διότι οἱ χριστιανοί τῆς ἐποχῆς του χωρίζονται μεταξύ τους ὄχι μόνο ἀπὸ γεωγραφικές ἀποστάσεις, ἀλλά δυστυχῶς ἐπειδὴ διχάζονται καί στά ζητήματα που ὅλοι μαζί ἐνωμένοι θα ἔπρεπε νά ὁμοιοῦν, χωρίς διαιρέσεις. Ἐξέφραζε συγχρόνως ὁ ἅγιος Πατριάρχης καί τήν ἐλπίδα «ὅτι μέλλει ποτέ νά ἔλθῃ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Θεός θέλει θέσει τέρμα εἰς τὰς διαιρέσεις ταύτας, μέχρι δέ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὠφείλον οἱ χριστιανοί νά ζῶσιν ἐν ἀγάπῃ καί φιλίᾳ»¹²⁹

129 ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., *Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, 309, βλ. καί PICHLER, *Geschichte des Protestantismus in der orient. Kirche*. Muenchem 1862, B.I. 446.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ - ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Στιγμιότυπον ἐκ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Πρωτοκόλλου Συνεργασίας
μεταξὺ τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Πρωτόκολλον Συνεργασίας
Υπουργείου Τουρισμοῦ καί Ἐκκλησίας Κρήτης

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΜΕΤΑΞΥ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Το **Υπουργείο Τουρισμού**, εκπροσωπούμενο από την Υπουργό Τουρισμού κυρία Όλγα Κεφαλογιάννη και η **Εκκλησία της Κρήτης**, δια της Συνοδικής Επιτροπής Θρησκευτικού Τουρισμού, εκπροσωπούμενη από τον Πρόεδρο αυτής Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Πέτρας και Χερρονήσου κ. Νεκτάριο (αποκαλούμενα εφεξής ως «τα Συμβαλλόμενα, Μέρη»), αναγνωρίζοντας ότι ο Τουρισμός αποτελεί το βασικό πυλώνα του πολιτισμού, της ιστορίας, των ηθών και εθίμων του τόπου και της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, και εκφράζοντας ταυτόχρονα τη βούλησή τους να ενδυναμώσουν τις δραστηριότητες του προσκυνηματικού τουρισμού, δημιουργώντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις,

Δηλώνουν

την κοινή τους πρόθεση να προωθήσουν περαιτέρω τη **διμερή συνεργασία της Εκκλησίας και της Πολιτείας** και στον τομέα του Τουρισμού και για το σκοπό αυτό συμφωνούν τα ακόλουθα:

Άρθρο 1

Γενικό Πλαίσιο Συνεργασίας

Α. Το **Υπουργείο Τουρισμού** είναι ο καθ' ύλην αρμόδιος δημόσιος φορέας της χώρας που χαράσσει την τουριστική πολιτική της και ταυτόχρονα φροντίζει για την ανάπτυξη, την προβολή και προώθηση του Ελληνικού Τουρισμού, έχοντας ως στόχο τη συνεργασία των δράσεων μεταξύ των φορέων ευρύτερου δημόσιου τομέα, αλλά και του ιδιωτικού, για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των τουριστικών πόρων της χώρας μας.

Β. Η Εκκλησία της Κρήτης δια της Ιεράς Αρχιεπισκοπής και των Ιερών Μητροπόλεων Αυτής και δια της Συνοδικής Επιτροπής Θρησκευτικού Τουρισμού έχει υπό την ποιμαντική διοίκηση και νομική ευθύνη και αρμοδιότητα της, να διαχειρίζεται τους σημαντικούς θρησκευτικούς πόρους της Κρήτης που αποτελούν την κληρονομιά της (π.χ. Ιερούς Ναούς, Ιερές Μονές, Ιερά Προσκυνηματα, Ιερά Λείψανα, Κειμήλια και άλλα είδη Ευσεβείας, με ιδιαίτερο πολιτιστικό, αρχιτεκτονικό, ιστορικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον για τον Έλληνα αλλά και τον αλλοδαπό επισκέπτη), οριοθετώντας ως εκ τούτου μια μοναδική τουριστική θεματική ενότητα η οποία εμπλουτίζει το ήδη υπάρχον τουριστικό προϊόν της Πατρίδας μας, το οποίο (εφόσον εξακολουθεί να αναπτύσσεται σωστά και ολοκληρωμένα), θα αποφέρει θετικά αποτελέσματα για την οικονομία της χώρας και την κοινωνία των πολιτών.

Η Εκκλησία δεν κρατάει τους χώρους της αυτούς κλειστούς και διαθέσιμους μόνο για τους πιστούς της, **αλλά ανοικτούς και προσβάσιμους σε όλους**, έχοντας όμως για τούτο πάντοτε τους όρους και προϋποθέσεις, τις αρχές **του σεβασμού της ιερότητας και μοναδικότητας του χώρου, της κοσμιότητας και της ευπρεπείας αυτών**. Η Εκκλησία ακόμα φρονεί ότι για τους συμμετέχοντες, συνειδητά ή μη, ο σκοπός των προσκυνηματικών εξορμήσεων και περιηγήσεων σε τόπους αγίους περικλείει τις περισσότερες φορές την υπέρβαση της καθημερινότητας, την ψυχική ανάταση και την κατάνυξη, την αναζήτηση δηλ. του Θεού, όπου ο κάθε άνθρωπος **«μαζί με την αναψυχή είναι σίγουρο ότι θα βοηθηθεί και στην αναζήτηση της ψυχής του»**. Στους ιερούς αυτούς τόπους είναι επίσης δυνατόν, (εάν οι επισκέπτες το επιθυμούν), να απολαύσουν και πνευματική θεραπεία και να αναγεννηθούν σωματικά και ψυχικά και να αποκτήσουν παράλληλα ψυχοσωματική ευεξία.

Γ. Οι δραστηριότητες του τουρισμού Θρησκευτικών ενδιαφερόντων περιλαμβάνουν, (εκτός από αυτό καθ' εαυτό το προσκυνηματικό ταξίδι), και τις τουριστικές διαστάσεις της πολιτιστικής επίσκεψης σε θρησκευτικά μνημεία και τόπους, τη συμμετοχή στις διάφορες εκφράσεις της λατρευτικής ζωής του χώρου, όπου αυτό μπορεί να είναι δυνατόν και επιτρεπτό, αλλά και τη συμμετοχή ή παρακολούθηση άλλων συναφών δραστηριοτήτων (π.χ. Συνέδρια, Συμπόσια, Ημερίδες, Κατασκηνώσεις, Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Επιστημονική Έρευνα, Εκδηλώσεις Τεχνών, κλπ.).

Άρθρο 2

Στόχοι συνεργασίας

Πρόθεση και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη είναι η **προστασία, η ανάδειξη, η προβολή και η προώθηση** της αναγνωρισιμότητας και επισκεψιμότητας των ιερών μνημείων, τόπων, περιοχών, προσκυνημάτων και κειμηλίων, του περιβάλλοντος χώρου, καθώς και της θρησκευτικής και λατρευτικής εν γένει ζωής, με σκοπό:

- την ανάδειξη και διατήρηση των θρησκευτικών και λατρευτικών στοιχείων της Χώρας
- την προσέλκυση και ανάπτυξη των ταξιδιών θρησκευτικού ενδιαφέροντος
- τη συνεχή βελτίωση της γενικότερης τουριστικής εικόνας της χώρας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό
- την αύξηση και η επιμήκυνση της περιόδου επισκεψιμότητας
- και, εν τέλει, την παροχή των βέλτιστων υπηρεσιών στους επισκέπτες.

Άρθρο 3

Ειδικό Πλαίσιο - Υλοποίηση συνεργασίας

Τα **Συμβαλλόμενα Μέρη** θα καταρτίσουν από κοινού ένα Ολοκληρωμένο Σχέδιο Δράσεων Ανάδειξης, Προώθησης και Προβολής των ως άνω στόχων. Το Σχέδιο θα υλοποιείται στο πλαίσιο των διαθέσιμων οικονομικών πιστώσεων. Οι κοινές δράσεις αποβλέπουν στην αύξηση της τουριστικής ζήτησης προσκυνηματικού τουρισμού και συναφών δραστηριοτήτων, με στόχο αγορές - δεξαμενές για τον Ελληνικό Τουρισμό, που θα συμφωνηθούν από κοινού.

Άρθρο 4

Πεδία συνεργασίας

Τα **Συμβαλλόμενα Μέρη** θα ενθαρρύνουν την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και πρακτικής εμπειρίας, των πληροφοριών και των στατιστικών στοιχείων που θα έχουν στη διάθεση τους, καθώς και την από κοινού έκδοση σχετικών επιστημονικών μελετών.

Τα **Συμβαλλόμενα Μέρη** θα συνεργαστούν για την προστασία, ανάδειξη, προβολή και προώθηση των ιερών μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου αυτών και της ευρύτερης περιοχής, καθώς και για την

παραγωγή και την προώθηση, μέσω της ανταλλαγής προγραμμάτων, κατάλληλου και εξειδικευμένου προωθητικού και διαφημιστικού υλικού, εκδόσεων, ταινιών, και άλλων σύγχρονων και καινοτόμων επικοινωνιακών μέσων, σύμφωνα με τους αντίστοιχους Νόμους και Κανονισμούς της Χώρας. Και συγκεκριμένα:

- **Η Εκκλησία της Κρήτης δια της Συνοδικής Επιτροπής Θρησκευτικού Τουρισμού** και το Υπουργείο Τουρισμού, είτε σε συνεργασία, είτε μεμονωμένως θα προβούν καταρχήν στην καταγραφή των σημαντικότερων προσκυνηματικών μνημείων και θρησκευτικών προορισμών, με τις απαραίτητες χρηστικές πληροφορίες, που από κοινού θα συμφωνηθούν.

- **Το Υπουργείο Τουρισμού** θα μεριμνήσει για την ανάρτηση του ανωτέρω πληροφοριακού υλικού, (συμπεριλαμβανομένων και όλων των σχετικών χρηστικών πληροφοριών) στο διαδίκτυο και σε συνεργασία με τα νομικά πρόσωπα και τους Οργανισμούς που εποπτεύει. Η **Συνοδική Επιτροπή Θρησκευτικού Τουρισμού** αντιστοίχως, θα μεριμνήσει για τη δημιουργία υπερσυνδέσμου (link) ως προς το άνω πληροφοριακό υλικό στην επίσημη ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Κρήτης.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα επιμεληθούν το ανωτέρω υλικό για την παραγωγή, προβολή, ανάδειξη, και κυκλοφορία θεματικών εκδόσεων, οδηγών και φυλλαδίων (οπτικοποίηση / παραγωγή DVD και άλλων), στην ελληνική και σε άλλες γλώσσες. Επίσης, θα υποστηρίξουν την προώθηση του υλικού σε διαδικτυακά ειδικευμένα sites και ιστότοπους, που συνεισφέρουν στη γενικότερη ανάδειξη, ανάπτυξη και προβολή των δραστηριοτήτων του προσκυνηματικού τουρισμού.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα εξετάζουν επίσης τις δυνατότητες και τις σκοπιμότητες της **αμοιβαίας** συμμετοχής σε τουριστικές εκδηλώσεις που θα διοργανώνονται είτε από το κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος είτε από τρίτους -συνέδρια, τουριστικές εκθέσεις, θεματικές εκδηλώσεις, και άλλα γεγονότα- στην Ελλάδα και σε χώρες ή περιοχές «δυναμικών επισκεπτών». Επίσης, κατά τακτά χρονικά διαστήματα, θα προσκαλούνται δημοσιογράφοι (εκκλησιαστικού, τουριστικού, εκπαιδευτικού και ελεύθερου ρεπορτάζ) καθώς και επαγγελματίες του τουρισμού, με σκοπό την προβολή των ανωτέρω.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα συνεργάζονται για τις κοινές προγραμματισμένες δράσεις, με στόχο την εκτενέστερη και πολύπλευρη

προβολή του προσκυνηματικού τουρισμού, κατά περίπτωση, με τα συναρμόδια Υπουργεία, τις κατά τόπους Πρεσβείες της Ελλάδος, τα Γραφεία Εξωτερικού του Ε.Ο.Τ., τις Περιφέρειες, τους (Ο.Τ.Α., τα διάφορα επαγγελματικά τουριστικά όργανα, ενώσεις και φορείς (όπως ΞΕΕ, ΣΕΤΕ, ΗΑΤΤΑ, ΠΟΞ, ΣΕΕΔΔΕ, ΓΕΠΟΕΤ, ΠΟΔΙΞ, κ.α.) και άλλους συναρμόδιους Φορείς και Οργανισμούς, εντός και εκτός Ελλάδος.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα μεριμνήσουν για την εκπαίδευση και κατάρτιση, τη διάχυση και αξιολόγηση γνώσεων σε στελέχη των Συμβαλλομένων Μερών, καθώς και σε στελέχη και προσωπικό τουριστικών επιχειρήσεων, ξεναγούς και άλλους εργαζόμενους, που θα ασχολούνται με τις δραστηριότητες και του προσκυνηματικού τουρισμού.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα ενθαρρύνουν και θα υποστηρίζουν τη δημιουργία ικανοποιητικών υποδομών πρόσβασης προς τα θρησκευτικά μνημεία, την κατασκευή - κατά περιοχή θρησκευτικού προορισμού - νέων καταλυμάτων και την ανακαίνιση αυτών, καθώς και την ανάπτυξη των πάσης φύσεως συναφών υποστηρικτών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών, τηρώντας πάντοτε τις αρχές της αειφορικότητας, τους κανονισμούς και τις αρχές της προστασίας του φυσικού πλούτου και του περιβάλλοντος, σεβόμενοι τις ιδιαιτερότητες και τον υπάρχοντα χαρακτήρα του φυσικού τοπίου του κάθε θρησκευτικού χώρου.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα ενθαρρύνουν και θα υποστηρίζουν πρωτοβουλίες και δράσεις για τη διατήρηση και ανάδειξη της τοπικής παράδοσης των λατρευτικών δηλαδή ηθών και εθίμων, συμπεριλαμβανομένων και των θρησκευτικών και μοναστηριακών ειδικών κατά περίπτωση διατροφικών συνηθειών.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές θα επιμελούνται για τη διευκόλυνση, κατά περίπτωση, των επισκεπτών - προσκυνητών σχετικά με την έκδοση ταξιδιωτικής αδειας διακίνησης (βίζας), όπου αυτή απαιτείται, καθώς και τη διακίνηση εντός της Ελλάδος των οργανωμένων ομάδων προσκυνητών - επισκεπτών.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα συνεργάζονται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και θα συμμετέχουν -κατά περίπτωση- σε συναντήσεις, συνέδρια και φόρα των διεθνών θρησκευτικών και μη οργανισμών, με ενδιαφέρον ή δραστηριότητα στον τουρισμό, καθώς και των εξειδικευμένων διεθνών τουριστικών οργανισμών.

- **Τα Συμβαλλόμενα Μέρη** θα ενθαρρύνουν τη συνεργασία και

τις δραστηριότητες όλων των αρμοδίων φορέων, τουριστικών και άλλων επιχειρήσεων, είτε του δημόσιου είτε του ιδιωτικού τομέα, για την επίτευξη των στόχων του παρόντος.

Άρθρο 5 **Συντονισμός**

Τα **Συμβαλλόμενα Μέρη** αναλαμβάνουν επίσης να ενημερώνουν αλλήλους και να συμβάλλουν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, στην επιτυχή υλοποίηση σχετικών υπογραφέντων ή υπογραφησομένων συμφώνων ή συνεργασιών.

Τα **Συμβαλλόμενα Μέρη** για τη διασφάλιση της ομαλής συνεργασίας θα ορίσουν άμεσα με την υπογραφή του παρόντος **Κοινή Συντονιστική Επιτροπή**, η οποία θα αποτελείται για το μεν Υπουργείο Τουρισμού, από το Γενικό Γραμματέα αυτού και τρία (3) μέλη που θα ορίζονται από την Υπουργό Τουρισμού, για τη δε της Συνοδική Επιτροπή Θρησκευτικού Τουρισμού, από το Γραμματέα αυτού και τρία (3) μέλη που θα ορίζονται από τον Πρόεδρο αυτής.

Η **Κοινή Συντονιστική Επιτροπή** θα είναι αρμόδια για τη σύνταξη και παρακολούθηση της υλοποίησης του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσεων Ανάδειξης, Προώθησης και Προβολής του Άρθρου 3, θα εισηγείται ειδικές δράσεις, θα συντονίζει -όπου χρειάζεται- την ομαλή διεξαγωγή όλων των αναφερόμενων στο Άρθρο 4 δράσεων, των ενεργειών των διαφόρων πεδίων συνεργασίας και θα εισηγείται τις αναθεωρήσεις ή τροποποιήσεις του ως άνω Σχεδίου Δράσεων.

Άρθρο 6 **Λοιπές διατάξεις**

Το παρόν Πρωτόκολλο μπορεί να τροποποιηθεί με την αμοιβαία γραπτή συναίνεση των Συμβαλλομένων Μερών.

Το παρόν Πρωτόκολλο τίθεται σε ισχύ από την ημερομηνία της υπογραφής από τα δύο Συμβαλλόμενα Μέρη.

Οποιαδήποτε διαφωνία ή διαφορά που τυχόν προκύπτει από την εφαρμογή του παρόντος Πρωτοκόλλου, θα διευθετείται μέσω άμεσων διαβουλεύσεων και διαλόγου μεταξύ των Συμβαλλομένων Μερών.

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη εκφράζουν διά της υπογραφής του παρόντος την αδιάπτωτη βούλησή τους να δώσουν περαιτέρω ώθηση στον

προσκυνηματικό τουρισμό και τις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες.
Σε πίστωση των ανωτέρω, τα Συμβαλλόμενα Μέρη, υπογράφουν το παρόν σε δύο αντίτυπα, όπως παρακάτω φαίνεται.

Αθήνα, 6 Νοεμβρίου 2013

Για το Υπουργείο Τουρισμού

Η Υπουργός
Όλγα Κεφαλογιάννη

Για την Εκκλησία της Κρήτης
Ο Μητροπολίτης Πέτρας & Χερρονήσου
Νεκτάριος

